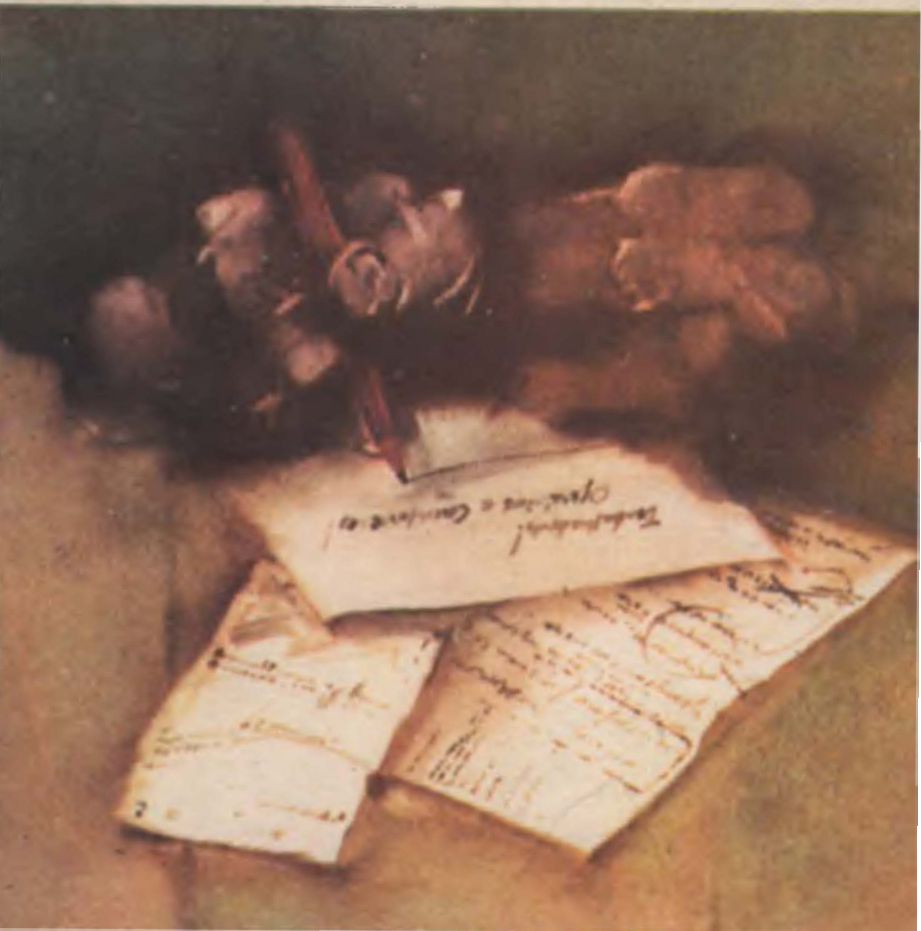
sanat emeği
yayınları

roman

manuel tiago

YARIN BİZİMDİR YOLDAŞLAR

SANAT EMEĞİ YAYINLARI: 8
Roman Dizisi: 3

Birinci Basım: Kasım 1979

1977'de
«Avante!»
yayınlarından
çıkan ve özgün adı
«Até Amanhã, Camaradas»
olan bu yapıt, dilimize,
Sovyetler Birliği'nde yayımlanan
Roman-Gazieta'daki rusça çevirisinden
aktarılmıştır.

Kapak resmi:
Roqério Ribeiro

Dizgi-Baskı-Cilt: Ağaoğlu Yayınevi Tesisleri
Tel: 27 73 37

İstanbul, 1979

MANUEL TİAGO

YARIN BİZİMDİR YOLDAŞLAR

Çeviren :
Metin Alemdar

sanat emeği yayınları

Divanyolu, Klodfarer Cad. 38/2
Cağaloğlu-İstanbul

Yazışma: PK. 1339 Sirkeci/İstanbul

SUNU

«Romanın daktiloyla yazılmış metni, romanda sözü edilen kişilerin fırtınalı yaşamında, bu tür olayların geçtiği yıllarda derlenen bir arşivde, başka belgelerin arasında bulundu.

Romanın yazarının kim olduğu bilinmiyor. Bulunan tek kopyada imza yok. Sadece iliştirilmiş bir kâğıt parçasının üstünde aceleci bir elin yazdığı bir ad güçlükle seçiliyor: Manuel Tiago. Bu, büyük bir olasılıkla, takma bir ad.

Yazarın kim olduğunu bilebilecek kişilere başvurduk. Bu girişimlerimiz başarısız kaldı. Böylece, tıpkı romanın sayfalarındaki kişiler gibi, yazar da bizler için 'bilinmeyen bir kahraman' olarak kalıyor.»

(Avante yayınevinin notu)

«...Bir devrim, sorumsuz sloganlar haykırarak değil, gerçek bir devrimci çalışma gerçekleştirerek yapılır.
Eğer herkes zafere ulaşılacak tek ve gerçek yolu anlasaydı, herkes hararetli bir örgüt çalışmasını geliştirebilseydi, kavgayı yönetebilmek amacıyla her an kitlelerin duygularını tanımaya çalışarak halk mücadeleleri üzerinde yorulmadan ısrarla durulsaydı, ayaklanma ve zafer günü, genel olarak düşünüldüğünden çok daha yakın olurdu.»

Alvaro CUNHAL

(«Portekiz'de Özgürlüğün Şafağı» — Bilim Yayınları, 1975)

I. BÖLÜM

1

Yağmur boşandı. Sabahtan beri hafif hafif çiseleyen yağmurdan adamakıllı ıslanmış olan adamlar, yüksek çamların altına sığındılar. Yol ıssızlaştı. Sadece iki delikanlı, yağmurdan büzülen adamlarla alay ederek, taş delmeye devam ediyorlardı.

Çocuk ceketi gibi, kısacık bir ceketi sırtına geçirmeye çalışan ihtiyar bir adam:

«Şu şeytan yavrularına bak» dedi.

İhtiyarın bu sözleri söylediği kısa boylu ve zayıf adam omuzlarını silkti, kısık ve yorgun bir sesle:

«Bir gün daha boşa gitti» dedi.

Ve rüzgâr, sanki bu sözleri işitmiş gibi, daha kuvvetli esmeye başladı, ortalık karardı, gök yerle birleşti, yağmur şiddetlendi. Adamlar güvensizlik sığınaklarını birer birer terketmeye başladılar. Bir kısmı hızlı adımlarla yürüyor, bir kısmı bir ağacın altından öbürüne geçiyor, bir bölümü de acele etmeyi kendine yakıştıramadığından hiçbir şey yokmuş gibi yürüyordu. Hepsi de yüz metre ötede tek başına duran, somurtkan, küçük eve doğru yönelmişlerdi. Burası bir meyhaneydi. Belki de hepsinin canı içmek istemiyordu, ama orası hiç olmazsa kuruydu ve başlarının üstünde bir dam vardı.

Herkesin uzaklaştığını görünce delikanlılar külünklerini bıraktılar. Biri, su birikintilerini çıplak ayaklarıyla yarıp, kollarıyla bir yüzücüyü taklit ederek ok gibi koşmaya başladı. İkinci delikanlı kahkahalar atarak onun peşine düştü.

Hepsi ufak, karanlık bir odada toplandılar. Kapının yanına kümelenmişler, burada uzun süre kalmayacaklarını, sadece yağmurun dinmesini beklediklerini meyhaneciye anlatmak için dışarıyı seyrediyorlardı. Ama işler kesat gittiği için meyhaneci telaşlandı, müşterilere hizmet etmeye hazır olduğunu göstermek için zaten temiz olan bardakları bir kez daha yıkamaya koyuldu. Belki bu kadar açık bir çağrıyı reddetmek istemediklerinden, belki buraya gelip de bir kuruş bile harcamadan gitmeyi uygun görmediklerinden, belki de alışkanlığın etkisiyle, üç kişi tezgâha yaklaşıp içki ısmarladı. Bir anda herkes kendini daha rahat hissetti: Bir bölümü bir masaya yerleşti,bir bölümü de rüzgâr alan kapıdan çekildi.

Zayıf adam tekrarladı:

«Bir gün daha boşa gitti».

Küçük ceketi bir türlü sırtına geçiremeyen ihtiyar:

«Yağmur gerekli» dedi.

Bu insanlar işçiden çok köylüydü, bazılarının toprağı bile vardı. Yağmur uzun bir süredir yağmamıştı ve onlar iliklerine kadar ıslanışlarını, bir işgününün boşa gidişini bile bağışlamaya hazırdı.

Yağmur hızını iyice arttırdığı sırada kapının önünden bir gölge geçti ve henüz birinin dışarı çıkıp ne olduğuna bakmasına vakit kalmadan meyhaneye bir adam girdi. Adam ceketinin kollarıyla beresindeki suları silkelemek için eğildi. Sonra doğruldu ve selam verdi. Keskin hatlı, uzun, solgun yüzünde gözleri, iyice belirgindi.

Bir delikanlı, içeri giren adamın paçalarının çoraplarının içine sokulmuş olduğunu farkedince kapıya yaklaştı, dışarı baktı, müşterilerden birine bir şeyler söyledi, o da yabancıya döndü:

«Bisikleti buraya getirin. Yeterince yer var».

Yabancı duymamış gibiydi. Yüzünü ve boynunu mendiliyle kuruluyordu.

«Vale da E'gua yolunu bilen var mı?» diye sordu.

«Neresi?» diye sordular.

«Vale da E'gua».

Masanın başından biri:

«Buralarda böyle bir yer yok» dedi.

«Nasıl demiştiniz?»

Vale da E'gua».

Ceketli ihtiyar, yabancının yanılmış olabileceğini söyledi. İhtiyar burada doğmuş, bütün ömrü burada geçmişti ve böyle bir yerin adını hiç duymamıştı. Bir yanlışlık vardı bunda.

Yabancı yeniden sordu:

«Peki, V. yolu buradan geçer mi?»

«Evet, V. çok yakındadır. Yağmur yağmasa ilk evlerini buradan görürdünüz».

Yabancı kapıya yaklaştı, dışarı baktı, geri döndü, beresini çıkarıp sıktı. Saçları yapış yapıştı.

«Demek hiç kimse bilmiyor?»

Meyhaneci dudak büktü. Bu, hem meyhanecinin bunu bilmediği, hem de hiçbir şey ısmarlamayan bu müşteriden memnun kalmadığı anlamına gelebilirdi.

Yabancı:

«Peki, teşekkür ederim» dedi, beresini giydi, ceketinin yakasını kaldırdı, kapıya yaklaşıp gökyüzüne bir göz attı ve yağmurun altında kayboldu.

2

Çok geçmeden su altındaki yol boyunca serpiştirilmiş evleri gördü. Yağmurun içinde kaybolan köyün ıssız bir görünüşü vardı. Sadece köyün içlerindeki bir sundurmanın altına çağırdı. İstifini bozmadan yabancıyı, onun ıslak elbisesini, sinekkaydı traşlı yüzünü ve direğe dayalı duran bisikletin kadrosuna asılı duran deri evrak çantasını gözden geçirdi.

Bir soru da o sordu:

«Bir şey satmaya mı gidiyorsunuz?»

Yabancı yüzünü ve boynunu yeniden mendille kurularken:

«Hayır, satmaya değil» diye karşılık verdi.

Şişko birkaç dakika sustu. Kararsız gibiydi. Sonra su altında kalan yola ve yağmura bir göz attı:

«Buralı değil misiniz?»

Yabancı:

«Hayır» dedi ve üşümemek için enerjik hareketlerle tepinerek ekledi:

«Bugün havanın böyle olacağı dün kimin aklına gelirdi?»

Şişko:

«Tahmin edilebilirdi» dedi. «Yağmur akşam başladı ve bütün gece yağdı».

Bu sözlerin anlamı ortadaydı: «Bu havada neden yollara düştüğünü söylemek istemiyorsan söyleme, ama beni aptal yerine de koyma».

«Bu yağmur hasat için zararlı olabilir».

Şişko kızgın kızgın karşılık verdi:

«Hiç bir şey için zararlı olmaz, yağmasaydı daha kötü olurdu. Köylü olmadığınız hemen anlaşılıyor. Herhalde yolculuk yapıyorsunuz?»

Yabancı:

«Hayır, yolculuk yapmıyorum» dedi ve ellerini oğuşturarak ekledi:

«Aynı yerde durmak insanı üşütüyor».

Şişko:

«Elbette, hele bu yağmurda» dedi.

«Vale de E'gua'ya giden yol buradan mı geçer?»

Şişkonun pozu da, yüz ifadesi de değişmedi, ama öfkeli, kızarmış gözlerinde doyumsamaya ulaşmamış bir merak yanıp söndü:

«Nereden olduğunu ne bileyim?» diye homurdandı.

Yabancı sert bir hareketle şişkoya doğru döndü. Şişko bir saldırıdan ürkmüş gibi geri çekildi. Ancak yabancı ıslak pantolonunun paçalarını acele etmeden çoraplarının içine

soktu, beresini giydi, yakasını kaldırdı ve bisikletini alıp yola çıktı:

«Haydi, hoşça kalın».

Sundurmanın altından kızgın bir ses duyuldu:

«Uğurlar olsun».

Rüzgâr dinmişti, yağmur artık o kadar şiddetli yağmıyordu, ama bisikletli adam su altında kalmış, delik deşik yolda güçlükle ilerliyordu. Aklına ona söylenenler geldi: «İstasyona varınca kime sorsan söyler». Trenle gitmesine olanak yoktu, ama istasyona bir uğraması gerekiyordu. Hiç kimseye bir şey sormamaya karar vererek istasyona yöneldi.

3

İstasyon bataklığa dönüşmüş küçük bir gölün yanında ve tıpkı köy gibi, ıssızdı. Avluda, bagaj bölümünde, gişede, peronda kimse yoktu. Çıt çıkmıyordu. Yabancı, peronun sonunda ansızın Nankin bezinden pantolon ve kirli bir üniforma ceketi giymiş bir demiryolcuyla burun buruna geldi. Adam saatin yanında durmuş, dalgın dalgın hatlara bakıyordu.

Yabancının sorusunu sakince cevapladı:

«Se Cavalinho dükkânda olacak, o size söyleyebilir. O buralıdır». Sonra yağmura bakarak ekledi:

«Ah, yaman bir adamdır bu Cavalinho!». Demiryolcu cebinden tütün tabakasını çıkardı, bir sigara yaktı, sonra tabakayı yabancıya uzattı:

«İster misiniz?»

Bisikletli adam ellerini kuruladı ve bir sigara sardı. Demiryolcu ise tütünü ağır ağır sardı, kâğıdı yaladı ve cebinde kibrit aradı.

İlk nefesi çektikten sonra ağır ağır tekrarladı:

«Evet, yaman bir adamdır bu Cevalinho. İyi adamdır, ama bazan öyle şeyler söyler ki! Hazır yağmur azalmışken gidin. Duvarın dibinden ayrılmadan dükkâna kadar yürüyün, Cavalinho herhalde oradadır ve size gereken şeyi söyler».

4

«Dükkân» denilen yer toprak zeminli, delik damlı, kocaman bir samanlıktı, içerisi dışarıdan daha nemli ve rahatsızdı. Sadece dam akmıyordu. Dükkân sahibi, bir köylü ve bir demiryolu memuru sakin sakin sohbet ediyorlardı. Resmi şapkasını ensesine yıkmış olan demiryolcu kısa boylu, zayıfça, kır bıyıklıydı. Tam içkisinden bir yudum almaya hazırlanırken yabancıyı görüp durakladı.

Yabancıyı tepeden tırnağa süzen gözleri, kırlaşan gür kaşlarının altında parlıyordu. Yarıda kalan bir tümcenin son sözlerini birkaç kez tekrarladı:

«... olursa... olursa...»

Yabancı:

«Bu Se Cavalinho» diye düşündü ve yüksek sesle:

«Vale de E'gua yolunu bilen var mı?» diye sordu.

Demiryolcu bardağını tezgâhın üstüne koydu, şapkasını biraz daha geriye itti, yabancıya yaklaştı ve kolundan tutup kapıya doğru götürdü:

«İlk evlere kadar hat boyunca ilerleyin. Burada başka ev yoktur, şaşırmanız söz konusu olamaz. Orada hattın öbür tarafına geçip çamlığa çıkın, çamlığı geçince Korporasyonun (*) kartvizitini göreceksiniz (demiryolcu göz kırptı), yolu görünceye kadar dosdoğru yürüyün. Yanılmaz-

(*) Korporasyon: *Lonca (Yayınevinin Notu)*

sınız, çünkü başka yol yoktur. Sola sapın, orada yol daha iyidir (yeniden göz kırptı). Ondan sonra dereyi geçmeniz lazım. Karşı tarafın ne sağında, ne de solunda yol yoktur, değirmenlere doğru yürüyün. Değirmenlere varınca sağa sapın... Hayır. Bu şekilde anlayamazsınız. İyisi mi, değirmenden sorun. Değirmenci kadın size hemen anlatır». Demiryolcu biraz durakladı ve gözleri yuvarlayıp ekledi:

«Çok lezzetli bir parçadır bu değirmenci kadın».

«Yol ne kadar çeker?»

«Yürüyerek bir buçuk saat. Bisikletle daha çabuk varırsınız».

«Acaba doğru anladım mı? Hat boyunca evlere kadar yürüyüp hattın öbür yanına geçeceğim, çamlığın içinden yola kadar yürüyeceğim, yoldan sola sapıp değirmenlere kadar geleceğim. Anlamadığım bir şey var: Korporasyonun kartvizitti».

Demiryolcunun gözlerinde genç ve kurnaz bir pırıltı yandı:

«Bu ilginç bir öyküdür» dedi ve kıs kıs gülmeye başladı. «Evet, senhor (*), bu çok ilginç bir öyküdür, ama size anlatamam» demek istiyordu sanki.

«Eh, teşekkürler».

5

Bisikletli adam hat boyunca ilerliyordu. Artık sözü edilen evleri geçtiğinden kuşkulanmak üzereyken evleri gördü. Evler öylesine küçük, karanlık ve köhneydi ki yağmurun onları neden önüne katıp götürmediği anlaşılmıyordu. «Nasıl, bunlar mı acaba?» diye düşündü yabancı. Ama Se

(*) Senhor (Portekizce): *Bay. (Çevirenin Notu)*

Cavalinho'nun burada başka ev olmadığı konusunda söyledikleri aklına gelince bisikletini omzuna aldı, hattı geçip karanlık ve kasvetli çam ormanına daldı. Yatkın otlarla örtülü tümseklerin üzerinde uzun süre yürüdü. Bir kesim alanına gelince biraz dinlenmeye karar verdi. Şimdi yağmurun serinliği ve reçine kokan rutubetli hava hoşuna gidiyordu.

Dinlendikten sonra yeniden yürümeye başladı ve dik bir inişten sonra geniş, kumlu bir yol gördü. Sola saptı. Çok geçmeden dere göründü.

Dibi ihtiyatla yoklayarak beline kadar suya girdi, karşı kıyıya çıktı. Yol yerine vıcık vıcık, yapışkan bir çamur vardı, ama başka geçecek yer görünmüyordu. Pantolonunu sıktı, paçalarını çoraplarının içine soktu ve yeniden yola koyuldu.

Acaba çamurun içinde ne kadar bocalamıştı? Potinleri ayaklarından fırlıyordu, çamur onu emiyor gibiydi, daha fazla yürümenin bir anlamı olmadığını düşünerek, bitkin bir durumda duraklıyor, bisikleti omzundan atmak istiyordu. Sonunda ayaklarının sert toprağa bastığını hissetti, bisikleti bıraktı ve dirseklerini kadroya dayadı. El ve ayakları yorgunluktan titriyor, buram buram ter dökülüyordu. Bir süre dinlendi ve yeniden yola düştü. Ayaklarına kalıp gibi yapışan çamur hareketlerini engelliyordu, fotinlerinin içi vıcık vıcıktı, pantolonu dizlerine yapışıyordu, ama geride bıraktıklarının yanında bu önemsiz bir şey gibi görünüyordu.

İstasyondan saat on birde çıkmıştı. Saat iki sularında yolun dönemecinde değirmenlerin siyah karaltılarını gördü. Fotinlerinin, çoraplarının çamurunu silkeledi, pantolonuna çekidüzen verdi, yüzünü mendille kuruladı, bereslni düzeltti ve en yakın değirmene doğru yürümeye başladı. Kulağına değirmen çarkının gürültüsü içinde kaybolan bir çocuk ağlaması geldi. Kapıyı karalar giymiş, yapılı, sağlıklı bir kadın açtı. Üst dudağının üzerinde bir demet tüy görünüyordu, geniş, esmer yüzünü koyu renkli bir eşarp çevreliyordu. Se Cavalinho'nun deyimiyle «lezzetli bir parçaydı» bu kadın.

«İyi günler. Bana Vale da E'gua yolunu gösterebilir misiniz?»

Kadın sordu:

«Bataklıktan mı geçtiniz?»

Yabancı yolu işaret ederek:

«İşte şuradan» dedi.

Çocuk daha tiz perdeden ağlamaya başladı.

«Tanrım, size bu yolu gösterende hiç acıma yokmuş. Nasıl geçtiniz? Bu havada oradan hiç kimse geçemez. Tanrı sizi korusun. Bir keresinde bir adam oradan eşekle geçmek istemişti, kaybolup gitti...»

Kadın ensesine kayan eşarbını düzeltip yabancıya gülümsedi:

«İnsan burada kaybolmaz» dedi. «Zeytinliği görüyor musunuz? Kıyı kıyı kuyu çıkrığına kadar yürüyün, oradan dosdoğru gidin. Çok yakındır».

Yabancı:

«Bana bir iyilik daha yapıp bir yudum su verin» dedi.

«Su mu?»

«Evet, içmek için».

Kadın bu kez yabancıya dikkatle baktı. Yağmurdan sırılsıklam olmuş ceketiyle beresini, çamur içindeki ayakkabılarıyla pantolonunu, bu yolda işe yaramayan bisikletini gördü. Yabancının solgun, sert yüzüne bir göz attı. Ona su vermeyi daha önce akıl edemediği için utanıp içeri koştu ve koca bir maşrapa su getirdi.

6

Vale da E'gua. Çam ve zeytin ağaçlarının arasına serpiştirilmiş bir düzine zavallı ev. Birinci evin yanında bir kadınla genç bir kız belirdi, ikisinin de başı açıktı. Kadının güzel, canlı bir yüzü, ama zayıf, bitkin bir vücudu vardı.

Hem yirmi, hem de kırk yaşında olduğu söylenebilirdi. Genç kız, annesine benziyordu, sık örgülü saçları başının çevresine özenli bir biçimde sarılmıştı, rengi atmış elbisesi, üstüne bol geliyordu.

«Senhor Manuel Rato'nun nerede oturduğunu söyleyebilir misiniz?»

«Burada oturur, ama bir yere gitti, bugün dönüp dönmeyeceğini de bilmiyorum».

Kadın zeytinliğe kaçamak bir bakış fırlattı. Kadının bakışlarını izleyen yabancı yakın bir yerde hasır bir zembili başıyla omzuna yağmurluk gibi örtmüş bir adam gördü. Adam ara sıra eve doğru bakıyordu.

«Senhor ondan ne istiyor?»

«Ben Santarémli ayakkabıcıyım».

Kadın kızının gözlerine bakarak:

«İsabel, dayınlara gidip babanın orada olup olmadığını öğren» dedi. «Eğer oradaysa Santaremli ayakkabıcının geldiğini ve onunla konuşmak istediğini söyle, anladın mı?»

Kız da koruya doğru döndü. Başında zembil olan adam uzaklaşıyordu.

«Evet, anne».

Kadın:

«Islanmayın» dedi ve içeri girdi.

Birkaç dakika sonra genç kız yanında zembilli adamla birlikte döndü. Adam esmerdi, kısa kırpılmış bıyıkları ona bir muhafız çavuşu görünümü veriyordu. Kapıda durdu, gözlerini yabancıya dikti ve ağır ağır sordu:

«Ne istiyorsunuz senhor?»

«Senhor Manuel Rato'yu arıyorum».

«Onu niçin arıyorsunuz?»

Yabancı soran bakışlarını kadına çevirdi, ama kadının kara gözlerinde sadece kaygı vardı.

«Ben Santaremli ayakkabıcıyım».

«İşaret getirdiniz mi?»

«Getirdim».

Yabancı bunu söylerken cebinden yan tarafı kesilerek oyulmuş, kâğıttan bir ayakkabı tabanı çıkardı.

Ev sahibi:

«Güzel» dedi. İçeride kayboldu, çok geçmeden elinde bir kâğıt parçasıyla döndü, kâğıdı ayakkabı tabanının üstüne koyup denedi: Kesikler tıpatıp uyuşuyordu. «Güzel» dedi tekrar. «İçeri girin» ve bisikleti alıp içeri taşıdı.

7

Basık tavanlı, uydurma çatılı, bir tek penceresi bile olmayan evin içinde hemen hemen hiç eşya yoktu. Köşede, isten kararmış iki tuğlanın yanında bir sıra duruyordu. Dış kapıdan başka içeride bir kapı daha vardı. Kadınla genç kız bu kapının arkasında kaybolmuşlardı.

Değirmenci kadın gibi Manuel Rato'da konuğun o yoldan gelebilmesine şaşırdı ve çamurda boğulan eşekli adamın öyküsünü bir kez de o anlattı. Aynı yoldan dönmek düşünülecek bir şey olmadığı için konuğun geceyi orada geçirmesini önerdi ve ertesi gün ona başka bir yol göstereceğini söyledi. Konuk Vale da E'gua yolunu meyhanedekilere, şişko adama sorduğunu ve hiç kimsenin kendisine yardımcı olamadığını söyleyince Manuel Rato düşünceye daldı:

«Garip şey, bunca kişi içinde hiç bilen olmadığına inanası gelmiyor insanın».

Konuk, meyhanede konuştuklarını ayrıntılarıyla tekrarladı, burada doğan, burada ömrünü geçiren, ama Vale da E'gua'nın adını hiç işitmemiş olan ihtiyarı anlattı.

Manuel Rato:

«İnanılır gibi değil» dedi.

Konuğa biraz beklemesini, bir sıra daha getireceğini söyleyip iç kapıya doğru yürüdü.

Konuk, Manuel Rato'ya seslendi:

«Arkadaş, bana içecek bir şey getirebilir misin?»

Manuel Rato başını çevirip iliklerine kadar ıslanmış, soğuktan titreyen yabancıya baktı ve soru sormadı.

«Şimdi getiriyorum».

Yandaki odadan fısıltılar duyuldu ve ev sahibi bir sıra ve bir testiyle çıktı. Genç kız elinde toprak bir maşrapayla onu izledi. Özenle taranmış başını hafifçe sallıyordu, tüm görünüşüyle: «Güzelim değil mi? Ben artık genç bir kızım» der gibiydi. Gerçekten de, konuğun daha önce gördüğü soluk, bol elbiseli, yeniyetme kıza hiç benzemiyordu.

Konuk iki maşrapa su içti, genç kız ona bakıyor ve gülümsüyordu. Kadın elinde büyük bir mısır ekmeğinin yarısıyla içeri girdi. Manuel Rato konuğu köşeye, isli duvarın yanındaki sıraya, soğumuş ocağın başına oturttu.

Uzattığı ekmeği aldıktan sonra karısına döndü:

«Biliyor musun, aşağıda buraya gelen yolu ona hiç kimse göstememiş, hatta buraların adını bile duyan olmamış».

«Olamaz!»

Manuel diretti:

«Ciddi söylüyorum. Ben de inanamıyorum, ama böyleymiş».

Kadın bir süre sustu. Birden kara gözleri parladı, yüzü canlandı, bağırır gibi:

«Korporasyon!» dedi.

O anda özellikle annesine benzeyen genç kızın neşeli ve zeki yüzü: «Elbette» diyordu sanki. Manuel Rato başıyla onayladı:

«Evet, doğru».

Ekmekle bıçağı konuğa verdikten sonra Korporasyon üyelerine vadide çam kestirildiğini, karşılığında da yok denecek kadar az bir ücret verildiğini kısaca anlattı. Bu nedenle insanlar yabancı olan herkese karşı kuşkulu davranıyorlardı. Ona yolu göstermek istemeyişlerinin nedeni de işte buydu. Se Cavalinho ise Manuel Rato'yu birisinin arayacağını biliyordu. Konuk, kesim alanını ve Cavalinho'nun «Bu çok ilginç bir öyküdür» dediğini hatırladı ve:

«Demek Korporasyonun kartviziti buymuş» diye düşündü.

Konuk bir dilim ekmek kesmiş, bıçağa ve ekmek parçasına bakarak, konuşmadan, iştahla yiyordu. Ev sahibi ayakta duruyor ve tek bir söz söylemeden, tüm görünüşü aşırı yorgun olduğunu belli eden konuğu dikkatle inceliyordu.

«Ye, ye» dedi Rato.

8

Kadınla genç kız çıktılar. Rato başındaki zembili attı, konuk bir zamanlar siyah renkte olduğu belli olan bir şapka gördü. Sonra Rato oturdu, şapkasını çıkarıp zembilin üstüne koydu. Ablak yüzlüydü, bitişen kaşları esmer, kırış kırış yüzünün sertliğini vurguluyordu.

Konuk:

«Bu ilk temasımız» dedi. «Durumu anlatabilir misin? Kaç kişisiniz, olanaklarınız neler, yayın gereksinimi ne kadar?»

Manuel Rato zayıf, sinirli ellerini dizlerinin üstüne indirdi.

«Biliyorsun ben köylü değilim» diye başladı. «Şimdi karıma ait olan bir avuç toprağı işliyorum, sürekli olarak aileden uzak yaşamak mümkün değil. Ben hep işçiydim ve buraya sadece ara sıra uğrardım. Son zamanlarda Lizbon'da bir inşaatta çalışıyordum. Ayrılırken, senin bugün getirdiğin işareti bırakmıştım».

Manuel Rato bir süre sustu, gerekli sözleri bulmak için alnını kırıştırdı:

«Gördüğün gibi, terkedilmiş bir köy. Herkesin toprağı var, ama karın doyuramayacak kadar küçük. Fazlasıyla küçük, başkalarının durumu da bizden daha iyi değil. Bu ne-

denle, hemen hemen herkes dışarıda iş buluyor: Kimi yol onarımında çalışıyor, kimi de varlıklıların yanına irgat olarak giriyor. Ama bütün işler geçici, üstelik az para veriyorlar. Ve gündelikçiliğinde ne demek olduğunu bilmeyen ev yok. Bir-iki hafta sonra zeytinler toplanacak, sonra çeltik tarlalarında yabancı otlar ayıklanacak, güneyde hasat... Birçoğu evden fazla gurbette yaşıyor. Karımla kızım da para kazanmaya giderlerdi, aslında bunu yapmasalar daha iyi olurdu ya». Rato yanmış bir yonga aldı ve bununla külün üstüne çizgiler çizmeye başladı. «Anlayacağın dostum, bu toprağı cehennemin dibine yollayıp buradan gitmeyi bin kez aklımdan geçirdim. Ama nerede! Onu bunları bırakması için kandırmak mümkün mü! Bazan gündelikçiliğe çıktığımızda aldığımız para sadece vergileri ödemeye, borçları kapatmaya ve karıma babasından kalan bu toprağı elde tutmaya yetiyordu. Öyle ki bugünkü durumda bu toprak bizi daha çok köleleştiriyor. Burada işler böyle».

Manuel Rato bir süre sustu. Külün üstüne daireler çizmeye devam ediyordu. Konuk bir bloknot çıkardı, dizine koydu ve bir şeyler yazdı.

Manuel konuşmasını sürdürdü:

«Burada tek parti üyesi benim. Çevrede halk var, ama onları gerektiği gibi tanımıyorum. Cavalinho bizim yayınları okuyor, bize yararlı olabilirdi, ama içiyor. Yani onu hesaba katmamak gerek. Elbette burada herkes hükümete karşı, ama savaş için henüz olgunlaşmamışlar. Belki bende de kabahat var, buraya geleli iki ayı geçti, ama henüz kimseyi saflarımıza çekemedim».

Manuel Rato yongayı attı, konuğun gözlerine baktı:

«Yayınlara gelince, 'Avante!'den (*) iki nüsha gerekli, biri bana, biri de Cavalinho için. Buraya dönerken eski sayılardan on-on beş tane getir. Ben Lizbon'dan bir tomar gazete getirmiştim, on beş-yirmi kilometre açılıyor, her hafta geceleri bunları ağaçlara asıyor, kapıların altından atı-

(*) Avante!: *Portekiz Komünist Partisi'nin merkez yayın organı. (Ç.N.)*

yordum. Ve bunlar boşa gitmedi».

Manuel bunu söyledikten sonra ellerini birbirine vurarak silkeledi ve karısını çağırdı. Joana içeri girince yalnızca:

«Getir» dedi.

Anlaşılan kadın kocasının onu niçin çağırdığını tahmin etmişti, önlüğünün altından bir paket çıkardı.

«Gidebilirsin» dedi Manuel.

Gitmek mi? Kadın ciddi bir tavırla kapıda duruyor ve kocasının kâğıdı dikkatle açışını seyrediyordu.

«Kendim ve sözünü ettiğim kişi için para veriyorum. Son olarak dokuz hafta önce Lizbon'da ödenti vermiştim. İşte dört yüz elli escudo (*), bu ödenti, on escudo da yayınlar için. Eski sayıların parasını da al». Manuel Rato geri kalan paraları acele etmeden dürdü, karısına uzattı. «Kaldır».

Konuk paraları cüzdanına koydu ve bloknota bir şey yazdı. Kadın kocasına heyecanla bakıyordu, gençleşen güzel yüzünde sevinç ve gurur vardı.

9

Erkekler konuşmalarını sürdürmeye hazırlanıyorlardı, fakat o sırada kadınla genç kız birer kucak odunla yeniden içeri girdiler ve ateşi yakmaya başladılar.

Manuel Rato sordu:

«Vakit geldi mi?»

Joana titrememek için boşu boşuna çaba harcayan konuğu başıyla işaret etti.

Konuk güçlükle:

(*) Escudo: *Portekiz para birimi. (Ç.N.)*

«Evet, iliklerime kadar üşüdüm» diye mırıldandı.

Odunlar tutuştu, alevler ürküntüyle kıvrılmaya başladı. Genç kız tuğlaların üstüne bir tencere koydu ve dış kapıyı kapadı. Ateşin yansımalarıyla aydınlanan erkekler yalnız kaldılar.

Konuk:

«Evet, dostum» diye söze başladı ve durakladı, çünkü titremekten çenesine kramp girmişti. Tüm çabasına rağmen ağzından tek söz çıkmıyordu.

Manuel Rato birkaç değnek getirdi, konuk potinlerini, sonra ceketini çıkardı ve ocağın başına astı.

İkisi de susuyordu. Manuel Rato ateşe bakarken parti görevlileriyle Lizbon'daki karşılaşmalarını, onların ayrıntılı, inceden inceye düşünülmüş konuşmalarını hatırlıyor ve şimdi de aynı şeyi bekliyordu. Dinlenmeye ve kendi için önemli bir şey çıkarmaya hazırlanmıştı. Ocak çıtırdıyor, yağmur damda trampet çalıyordu. Sonunda konuk titrememek için büyük çaba harcayarak söze başladı:

«Evet, burası küçük ve yüz üstü bırakılmış bir köy. Ama V. büyük bir merkez. Bütün dikkati oraya yöneltmek gerekiyor. Gece eylemleri ve uzak yerleşim merkezlerinde gazete dağıtımı yararlı bir iş. Fakat en önemli şey V.'de parti örgütünü kurmak. İşte bize gerekli olan bu».

Manuel Rato konuşmanın sürmesini bekliyordu: Arkadaşın sadece birkaç söz söylemek için bu kadar taban tepmiş olması mümkün değildi. Ancak, anlaşıldığı kadarıyla, konuk devam etmeye niyetli değildi.

Rato:

«Bu kadar mı?» diye sordu.

«Evet, hepsi bu».

Bunun üzerine ev sahibi kendisi konuşmaya başladı. Bir buçuk-iki ay sonra madenlerde çalışmak üzere Vale da E'gua'dan ayrılıp kuzeye gideceğini söylemeyi unutmuştu. Kendisini orada arayıp bulmakta kullanılacak ya da, eğer maden ocaklarında parti örgütü varsa, onunla bağlantı kurmasını sağlayacak yeni bir işaret konusunda anlaşmaya varmaları gerekiyordu. Eğer örgüt yoksa o par-

ti temsilcisiyle temas kuracaktı. Bu iki ay içinde de V.'de bir şeyler yapabilmeyi umuyordu.

«Örgütleyecek kişi var: Se Cavalinho» dedi konuk. «Önemli olan ele almak».

Manuel Rato bir yonga alıp kömürleri karıştırdı, gözleri gür kaşlarının gölgesinde tümüyle kaybolmuş gibiydi. Hayır, Ce Cavalinho uygun değildi. İyi bir insandı, ama içkiye fazlasıyla düşkündü, otoritesi yoktu, sempatizanları tanıma, yeni arkadaşları çekme yeteneğine sahip değildi.

Konuk tekrarladı:

«Bizim işimizde en zor şey örgütleyecek birisini bulmaktır. Bu var ve bundan yararlanmak gerekiyor».

Genç kız elinde büyük bir toprak çanakla içeri girdi, doğranmış patateslerle lahanaları tencereye attı ve uzaklaştı. Ortalığa sıcak domuz yağı kokusu yayıldı.

Erkekler daha uzun süre, kadınla genç kız gelinceye kadar konuştular.

Kadın konuğa gülümseyerek:

«Artık geç oldu» dedi. Tencereye yaklaştı becerikli bir hareketle kaşığa biraz sebze aldı, beyaz, düzgün dişlerini göstererek üfledi, dumanı tüten, yeşil lahana yapraklarının tadına sakına sakına baktı. Genç kız tencereyi ateşten indirdi. Kadın iki çanak getirdi, mısır ekmeğinden iki büyük dilim kesip erkeklere uzatırken güzel, canlı yüzünde kara gözleri garip bir biçimde parlıyordu. Erkekler yemek yerken iki kadın ayakta duruyorlar, genç kız annesine sokulmuş, gülümsüyordu.

10

Yağmur damda hâlâ trampet çalıyordu. Kadın ocağın yanına bir kucak odun ve yonga getirdi. Ateş geçtikçe birkaç odun atıyor ve duvarlarda kafaların kocaman gölgeleri

oynaşıyordu. Yemekten sonra Manuel Rato konuğa Sovyetler Birliği'nden söz etmesini rica etti.

«Karım bana inanmıyor» dedi.

Konuk genç kıza kuşkuyla baktı. Manuel onu yatıştırdı:

«Onun yanında anlatabilirsiniz. Onun yaşında birisi için artık kavrama vakti gelmiştir».

Babasının sözü İsabel'i etkilemiş, genç kızın yüzü ve kulakları utançtan kızarmış, gözleri nemlenmişti. İsabel daha rahat bir biçimde yerleşti, hafifçe öne doğru eğildi.

Konuk bir haftadır bu bölgedeydi, kimi zaman bisikletle, kimi zaman yaya, gece, gündüz, aç, yorgun dolaşıyordu. Düşlediği şey bir yorganla sakin bir köşeydi. Sanki yağmur tüm düşünceleri kafasından alıp götürmüş, geriye sadece bir tane kalmıştı: Uyumak. Ama sorular yağmur gibi yağıyor, Manuel Rato düşüncelerini belirtiyor, Joana büyük bir istekle sorular soruyordu. Genç kızın küçük yüzü sevinçle aydınlanmıştı. Belki de İsabel bütün anlatılanlardan kendisine heyecan veren bir tek şey öğrenmişti. «Ne güzel» diye düşünüyordu. «Babam, annem, dostları konuşuyor, tartışıyorlar. Peki, ama annem neden benim Tonio Carriso'yla evlenebileceğimi söylüyor? Oysa Carriso varlıklı. Hayır, hayır, ben onunla evlenmek istemiyorum, zaten varlıklı birini istemiyorum ki ben. Ben babam gibi ya da arkadaşı gibi birisiyle evlenmek isterdim. Babamın arkadaşı da sevimli bir adam hani. Kocaman iyi bir insan olmasını, yoksulları sevmesini, karısını dövmemesini, benimle, bizim şimdi yaptığımız gibi konuşmasını istiyorum. Varsın yoksul olayım, annem de zengin değil ki. İnsanın babam gibi bir kocası olması kötü mü?»

Gecenin geç vakti Joana konuşmayı kesmeye karar verdi ve kızıyla birlikte odadan çıktı. Kadınlar döndüğünde konuk derin bir uykuya dalmıştı.

Manuel Rato seslendi:

«Gidelim dostum».

Konuk cevap vermedi. Ancak Manuel onu sarsınca ürkmüş gözleri faltaşı gibi açıldı. Manuel konuğun öbür

odaya geçip evdeki tek karyolaya uzanmasına yardım etti.

Üç saat sonra Manuel Rato konuğu dürterek uyandırdı

«Vakit geldi!»

Yandaki odada Joana ateşin başında, hâlâ akşamki durumda oturuyordu, sadece gözleri yorgunluktan ve heyecandan parlıyordu. İsabel annesinin dibinin dibine kıvrılmış, uyuyordu.

Soğuk bir şafak rüzgârı esiyordu. Yağmur atıştırıyor, alçak bir sis yayılıp çevreyi örtüyordu. Manuel Rata'yla konuk bir çam ormanında ve tarlalarda bir saat kadar yürüdüler. Şoseye çıktıklarında gün ağarmaya başlıyordu.

Konuk:

«On beş gün sonra geri geleceğim» dedi. «Cavalinho'yla görüşmemi sağla. Unutma: En önemli görev V.'de parti hücresini kurmak».

Beresini giydi, yakasını kaldırdı, bisikletine bindi ve uzaklaştı.

Sabahın saat sekizinde, bir kilise avlusunda tulumlu, kısa boylu, tıknaz bir adamla konuşuyordu. Adama bazı kâğıtlar verdi, ondan bazı kâğıtlar aldı ve gözden kayboldu. Saat onda küçük bir köyün bakkal dükkânına girdi. Bakkal:

«Hiç bir şey yok» dedi. Adam dışarı çıktı. Öğleyin bir hızarhanenin yüz metre uzağında, yolun kenarında duruyordu. Yanına üç işçi yaklaştı. Konuşurken birkaç kez: «Komisyonu atamak mümkün değil» dedi. «Komisyon üyelerini işçilerin seçmesi ya da hiç değilse, onaylaması gerekiyor». Bir saat sonra bir zeytinlikte iki köylüyle sohbet ederken diretiyordu: «Kilise kuruluna değerli kişileri seçebilirsiniz. Sadece kendi gücünüze inanmanız gerekir».

Bardaktan boşanırcasına yağan yağmurun altında bisikletinden inip yol kenarındaki küçük meyhaneye girdiğinde hava kararmıştı; bisikletini köşeye koydu, bir masaya oturdu, ekmek, rendelenmiş peynir ve bir bardak şarap ısmarladı. O gün ilk kez yemek yiyor ve yiyişini frenlemek, ağır ağır çiğneyip yutmak için kendini zorluyordu.

Avukatın evinde iyi bir yemek yiyeceği düşüncesi kafasının içinde olgunlaşıyordu.

Meyhaneci bu garip müşteriye şaşkın şaşkın bakıyordu: Adamın elbiseleri çamurlu ve ıslaktı, oysa yüzü tertemiz traşlı, bakışları sakin ve güvenli, sesi sertti. Ama yüzünün ifadesi, solgunluğu ve müşterinin iskemleye bir taş gibi çöküp ayaklarını uzatışı onun aşırı yorgun olduğunu söylüyordu. Müşteri ekmekle peyniri yedi, şarabı içti, hesabı ödedi ve çıktı.

Gece olurken pırıl pırıl elektrik ışıklarının aydınlattığı bir kente geldi. Dar sokaklardan birindeki yoksul bir evin kapısını çalmadan önce bir süre durakladı. Evin önünde bir otomobil duruyordu. Ramos'un onu buraya ilk kez getirirken şaka yollu söylediklerini hatırladı: «Kapıda bir otomobil bile var». Ev sahibi şoförlük yapıyordu. Kapıyı açan kadın içeri seslendi:

«Afonso!»

İçeriden uzun boylu ve yapılı bir delikanlı çıktı. Hiç bir şey söylemeden bisikleti alıp içeri taşıdı. Giderken annesini öptü. Kadın:

«Gecikme» dedi. Sesinde bir yalvarış vardı.

İki adam konuşmadan yürüyorlardı. Caddenin sonunda küçük bahçelerin arasından geçen, eğri büğrü bir ara sokağa saptılar. Afonso kambur yürüdüğü halde boyu farkedilecek kadar uzundu; geniş ve ölçülü adımlarla yürüyordu. Aydınlatılmış bir sokağı geçtiler ve kendilerini karanlığın içinde kaybolan bir patikada buldular. Alçak bir bahçe çitini aşıp bir eve yaklaştılar. Pancurların aralıklarından ışık sızıyordu. Afonso kapıyı sakınarak çaldı. Işık söndü, kapı yavaşça açıldı ve karanlığın içinden bir fısıltı duyuldu:

«Girin».

Kapı kapanınca ışık yeniden yandı. Nankin bezinden gömlek giymiş bir adam içeri girenlere gülümseyerek güçlü elini uzattı. Masanın başında iki kişi daha oturuyordu.

Nankin bezinden gömlek giymiş olan adam:

«Vaz arkadaş her zaman olduğu gibi vaktinde geldi» dedi.

Herkes oturdu, toplantı başladı.

11

Yakın köylerden birinde ırgatlar her pazartesi günü meydana toplanıyorlardı. Patronlarla kâhyalar buraya geliyor ve panayırlarda hayvanlara fiyat verir gibi, gündelik öneriyorlardı.

Dülger Marques kesin bir tavırla diretmişti:

«Bizim görevimiz kölelik kalıntılarına son vermek!» Hepsi aynı düşüncedeydi. Köydeki arkadaşları yöneten Afonso nasıl davranmak gerektiğini açıklamıştı. O günden beri gündelikçiler köy meydanına çıkmıyor, patronlar onları evlerinden arıyordu. Jose Sagarra böyle bir çözüme karşı çıkmıştı:

«Meydanda hepimiz birlikteyiz ve kendi ücretimizi önerebiliyoruz. Eğer herkes tek tek evinde bekler ya da patronların kapısını çalarsa onlar kendi koşullarını dayatırlar. Meydan yöntemine son vermek gündelikleri düşürmek, yaşlı ve güçsüz olanları işsiz bırakmak demektir».

Afonso kendi çizgisini savunmaya çalışmıştı. Ama Jose Sagarra elini kolunu biçimsizce sallayarak kendi düşüncelerinde diretmişti:

«Hayır, hayır ve bir kez daha hayır, bunu yapmak ciddi bir hata olur».

Bölge komitesi Jose Sagarra'nın toplantıya çağırılıp inandırılmasını kararlaştırmıştı. Kararlaştırılan tüm suçlu ve somurtkan bir yüzle toplantıya gelen Jose tanımadığı arkadaşlara kaçamak bakışlar fırlatıyordu. Dülger Marques, memur Vitor, sonra elektrikçi Cesario ve nihayet, Afonso - hepsi sırayla bu esir pazarına, emekçilerin onu-

runu zedeleyen bu ortaçağ kalıntısına son verilmesi gerektiğini savunmuşlardı. Jose Sagarra daha önce söylediklerini tekrarlamış ve bunlara hiç bir şey eklememişti. İleri sürülen tüm kanıtlara karşı omuzlarını silkmiş ve gözlerini yere indirmişti.

En sonunda Marques gözlüklerinin altından dikkatle bakarak:

«Dinle arkadaş» demişti. «Senin okuman var mı?»

Jose başıyla onaylamıştı:

«Biraz».

«Kaç yıldır partidesin?»

«Bir yıl kadar oluyor».

«Görüyorsun» demişti dülger. «O halde neden partide daha eski olan, tecrübeli, sorumluluğu daha büyük arkadaşları dinlemiyorsun?»

Hepsi yanıt beklemişlerdi. Sagarra omuzlarını silkmişti. Öbürleri Jose'nin yanıt vermeyeceğini sanmışlar, ama Sagarra zayıf, çilli yüzünde bir sürpriz etkisi uyandıran mavi ve temiz gözlerini kaldırmıştı:

«Peki, kararı Merkez Komitesi versin».

Ve öbürleri Jose'nin bununla neyi kastettiğini anlamadıkları için tekrarlamıştı:

«Kararı Merkez Komitesi versin».

Bunları söyleyiş biçiminden merkezin kararına kadar hiç bir şey yapmayacağı, ama Merkez Komitesi onun düşüncesine karşı çıkarsa buna uyacağı açıkça anlaşılıyordu.

Bugün bölge komitesi yeniden toplanmıştı ve Marques, Vaz'ın ilettiklerini dinlerken kulaklarına inanamıyordu. Sekreterlik, bölge komitesinin kararını değil, Jose Sagarra'yı destekliyordu. Üstelik sekreterlik, başka bölgelerin deneyimine dayanarak, meydanda toplanma geleneğinin sadece sürdürülmesi değil, aynı zamanda bunun tarım işçileri için bir savaşım aracına dönüştürülmesi gerektiği düşüncesindeydi. Sekreterlik, her köy meydanında çalışma koşulları konusunda patron ve kâhyalarla anlaşma yapacak seçilmiş komisyonlar kurulmasını öneriyordu.

Maddelerden birinde de bölge komitesi, köydeki çalışmaların zayıflığından, tarim işçilerinin asıl gereksinmelerinin bilinmeyişinden, kararların hafifliğinden ve bürokratizmden ötürü eleştiriliyordu.

Rengi atan Marques:

«Komisyonlar halkın yarasını deşmekten başka bir işe yaramaz» dedi.

Vitor ağzındaki dumanı üfleyerek:

«İnsanlar buna hazır değil» dedi. «Ben bu tür komisyonların ilerici bir şeye dönüşebileceği inancında değilim».

Cesario gülümsedi:

«Arkadaşların gösterdiği gibi yapın. Daha çok şey öğrenmemiz gerekiyor».

Afonso'nun sinirleri bozulmuştu. Yukarıdan gelen kararın uygulamada başarılı olacağından kuşku duyuyordu, bununla birlikte karar yeterince sağlam kanıtlara dayandırılmıştı. Ama insanın hararetle savunduğu bir düşünceyi birden değiştirmesi güç bir şeydi. Bölge komitesine yöneltilen eleştiriyi öbürleri hiç oralı olmadan karşılamışlardı, oysa bu eleştiri Afonso'yu şaşırtmıştı. Gerçi, Marques'in yüzünde şaşkınlık vardı ve Afonso onu anlıyordu: Marques epey zamandır partideydi ve yıllarca hapiste yatmıştı. Vaz konuşmasını sürdürüyordu. Jose Sagarra'yla yüz yüze konuşmak için talimat almıştı. Marques bunu duyunca açıktan açıka güldü. Vaz döndü ve gözlerini ona dikti. Marques gülmeyi bıraktı, ama gözlerini Vaz'ın bakışlarından kaçırmadı. Bir sonraki soruna geçilmeden önce ekledi:

«Merkez Komitesindeki arkadaşlar buraya çok uzak ve her zaman iyi bilgi alamıyorlar».

Vitor sigara içmeye devam ediyor ve, elini çenesinden çekmeden, alaylı bir tavırla Vaz'ı izliyordu. Vaz gündemin bir sonraki maddesine geçti, ama Marques onun sözünü kesti:

«Bir çift söz daha söylemek istiyorum. Ramos arkadaş burada olsaydı iş başka türlü olurdu».

Saat ona doğru, toplantı bitince Vaz Afonso'ya sordu:

«Onunla konuştun mu?»

Afonso kızardı:

«Onunla görüşemedim».

Vaz Afonso'nun yüzünü dikkatle inceliyordu. Afonso'nun doğru söylediği konusunda kuşkulu olduğu belliydi.

«Senin anlattığına göre yeraltında çalışmayı kendisi istemişti».

Afonso:

«Evet» dedi ve yeniden kızardı. «Ama onunla bu konuyu konuşacak fırsat olmadı».

Vaz susuyordu, yalnızca şakaklarının kımıldayışı heyecanını ele veriyordu.

«Peki» dedi. «Gelecek sefer buraya geldiğimde beni onunla görüştürmelisin. Belki Ramos gelir ve her şeyle kendisi uğraşır».

Afonso başıyla onayladı. Genç ve iyilik akan yüzünde öyle bir yalvarış ifadesi vardı ki Vaz konuşmayı bitirmeden önce onun omzuna dostça vurdu:

«Nasıl, anlaştık mı?»

12

Bir saat sonra Vaz uzaklardaydı, bir avukatın çalışma odasında oturuyordu. Vakit gece yarısına yaklaşmıştı, ama açık olan bir şey vardı: Çevrenin dikkatini çekmemek için bundan daha uygun bir zaman seçilemezdi.

Kendinden hoşnut bir görünüşle koltuğunda oturan avukat iyi ayarlanmış bir sesle konuşuyordu:

«Ben arkadaşların çabasına başkalarından daha çok değer veriyorum. Ancak, bana öyle geliyor ki, çalışma yöntemleri çağdaş teorik düzeye uymuyor. Gazete hep aynı şeylerden söz ediyor, dili son derece yoksul, sık sık yazım yanlışlıklarına rastlanıyor. Özellikle felsefe ve ekonomi po-

litik propagandası yapan teorik yazıların sayısı az».

Vaz kendini bitkin hissediyordu. Oturduğu koltuk ona uyku veriyordu. Gözkapakları kurşun gibiydi, oracığa, yere uzanıp yumuşak halıya sarınma yolundaki biçimsiz isteğin önüne geçemiyordu.

Avukat, elini, zaman zaman kır düşmüş, dalgalı saçlarında gezdiriyor, parti çalışmalarının eleştirisi üzerinde durarak ölçülü bir sesle konuşuyordu. Konuşmayı dikkatle hazırladığı ve bu konuşmayı yapmak için fırsat aradığı belliydi. Vaz soracağı birkaç pratik soru için onun sözlerini bitirmesini beklemeye karar verdi. Kafasında ister istemez temiz, rahat bir yatak ve doyurucu bir yemek resmi beliriyordu. Gece saat bir sularında kendinden ve yaptığı konuşmadan son derece memnun olan avukat kalktı ve gülümseyerek gerindi:

«Bitirdik, değil mi?»

Vaz:

«Bir konuda daha konuşmamız gerek!» dedi. Bu sözlerin hoşnutsuzluk uyandırdığını farketmek onu şaşırtmıştı. «Size kaç gazete gerekli? Sadece sizin için mi, yoksa başkasına da gerekli mi?» Vaz savaşım arkadaşları arasındaki geleneğin dışına çıkmış, soruyu «sen» değil, «siz» diye sormuştu.

Hayır, başka gazete gerekmiyordu. Hatta belki ona gazete bırakmak da gereksizdi. Arkadaşlar onun uzun zamandır şüphe altında olduğunu, yörede herkesin onu komünist saydığını ve burada illegal gazeteler bulundurmanın gizlilik açısından bağışlanmaz bir ihtiyatsızlık olacağını bilmeliydi.

Vaz uyku ve yorgunluğu kovalamak için elini alnında gezdirdi:

«Anlaşıldı. Bir şey daha var. Anlaşmamıza göre siz valilikteki yöneticinin çevirdiği dolaplar konusunda materyal hazırlayacaktınız. Hazırladınız mı?»

Avukat yazı masasının ucuna ilişti ve bir sigara yaktı. Bir nefes çekti, kibriti söndürüp kül tablasına attı. Bütün bunları özellikle yavaş yavaş yapmıştı.

Sonunda:

«Fırsat olmadı» dedi ve gülümsemeye çalıştı, fakat gözlerinde bir şaşkınlık yanıp sönmüştü.

Vaz:

«Evet» diye söze başladı. «Zamanınızı aldığım için bağışlayın, son bir soru. Resmi Gazete'yi aldınız mı? Bana verecek misiniz?»

Avukatın yüzü gitgide daha çok kaygılanıyordu. Tiyatroya yaraşan bir jestle başını tuttu:

«Tümüyle unuttum! Başımda o kadar telaş, o kadar karışık iş var ki tümüyle unuttum. Ayrıca...»

Vaz avukatın kendini haklı çıkarma çabalarını kuru bir sesle kesti ve konuyu değiştirdi. Yüzü gene donuktu, ama avukata ilk kez «sen» derken sesinde alaycı bir küçümseme vardı:

«Dinle arkadaş, ben senin evinde mi yatacağım, yoksa burada mı?»

Avukat sinirlendi. Düşüncelerini anlatırken takındığı ölçülü ve güvenli tavır nereye gitmişti? Koltuğunu Vaz'a yaklaştırdı, oturdu, hafifçe eğildi ve kendini haklı gösterme çabasına girişti: Durumu anlamak gerekiyordu, burada gecelemek son derece ihtiyatsız bir davranış olurdu. Sabah saat yedide temizlik yapan kadın gelecekti, daha erken çıkarsa da onu görebilir ve hırsız sanabilirlerdi. Eve gelince, unutmamalıydı ki avukatın ailesi bir burjuva ailesiydi, karısının aklı bu tür işlere hiç ermiyordu, üstelik hizmetçisi... Arkadaş anlıyordu, değil mi? Avukatın genellikle akıcı, güvenli olan konuşması tutarsızlaşmış, aceleci bir konuşmaya dönüşmüştü.

Vaz kalktı. Gözlerinin önüne sönen ocağın başında yere oturmuş olan Manuel Rato'nun karısı, kadının yorgunluk ve heyecandan parlayan gözleri gelmişti. Annesinin yanıbaşında kestiren genç kızı görüyordu. Anılar Vaz'ın asık yüzünü aydınlatmıştı. Avukat bu gülümsemeyi getirdiği kanıtları Vaz'ın da benimsediği yolunda yorumladı ve içi biraz rahat etti.

«Peki» dedi Vaz elini ona uzatırken. «Hoşça kal».

Avukat onu koridordan geçirdi ve sokağın sakin olup olmadığını kontrol etti. Vaz dışarı çıkmaya hazırlanırken avukatın aklına bir şey geliverdi:

«Dostum!» diye seslendi. Vaz döndü, avukat elini ceketinin iç cebine attı. «Para gerekiyor mu?»

Vaz cevap vermeden dışarı çıktı. Avukat çalışma odasına döndü, öfkeyle bir sigara yaktı, pencerenin kepenğini araladı ve uzun süre karanlık, ıssız sokağa baktı.

13

Vaz Pereira'ya ancak ertesi sabah gidebilecekti, ama otelin adını bile anmak olanaksızdı. Vakit çok geç olmuştu, kuşku uyandırabilirdi. Vaz buruşuk ve eski elbisesinin müthiş bir düzensizlik içinde olduğunu, ayakkabılarının su ve çamurdan şiştiğini biliyordu. Bir haftadır bölgede dolaşıyordu, bu süre içinde günde üç-dört saatten fazla uyumamış, iki geceyi de tümüyle uykusuz geçirmişti. Uydurma yemeklerle karnını yarım yamalak doyurup bisikletle yüzlerce kilometre yol yapmış, bir hayli de yaya yürümüştü.

Çamurlu patikada kaya kaya bir dereye vardı, koyu bir leke gibi duran su kemerini gördü. Bisikletini dayadı, ıslak ve soğuk bir taşın üstüne oturdu.

Ceketinin yakasını kaldırdı, beresini kaşlarına kadar çekti, dirseklerini dizlerine dayayıp yüzünü avuçlarıyla örttü. Sönen ocağın başında kestiren kadınla kız yeniden gözlerinin önünde belirdi. Sonra ağır bir yokluğa gömüldü, birkaç kez uyanır gibi oldu. Şafakla birlikte, soğuktan ve güçsüzlükten titreyerek yeniden yola koyulduğunda yıkık su kemerinin yanında uyuyup uyumadığını sorsalar bilecek durumda değildi.

14

Pereira evde değildi, ama Conceiçao ellerini göğsüne kavuşturdu, yanık ve ezgili sesiyle onun hemen geleceğini söyledi. Conceiçao şişman, pembe bir kadındı, her saniye beyaz dişlerini gösteriyordu; kulaklarının arkasına topladığı siyah saçlarını ensesinde tarakla tutturarak büyük bir topuz yapmıştı.

«Kahve ister misin?» diye sordu.

Vaz başıyla onayladı. Kadın kaikti ve ekledi:

«Önce gidip benim küçüğe bakalım». Vaz'ı kolundan çekti, hemen hemen zorla yerinden kaldırdı, öbür odaya götürdü.

«Susss!» Conceiçao elini dudaklarına götürdü, hasır beşiğe yaklaştı ve örtüyü açtı. Bebek giysilerinin içinde geniş, beyaz bir başlığın çevrelediği minnacık, buruşuk ve kırmızı bir suratçık göründü. Bebek sıkılmış yumruğunu başının yanında tutuyordu. Yumruk da kırmızı ve buruşuktu, öylesine ince, gevrek parmakları vardı ki insan dokunmaya korkuyordu.

Conceiçao:

«Güzel değil mi?» diye fısıldadı. Dikkatle diz çöktü ve bebeğin elini sevecenlikle öptü. Sonra mutfağa dönüp gaz ocağını yaktı.

Tıknaz, yanık yüzlü ve kedi gibi yeşil gözlü Pereira döndüğü zaman Vaz kahvesini bitirmek üzereydi.

Pereira:

«Şimdi buraya gelecekler» dedi.

Büroda Pereira'dan başka Jeronimo ve Gaspar vardı. Jeronimo elli yaşlarında, güçlü kuvvetli, ağır hareketli bir adamdı. İyice seyrelen kır saçları kısa kesilmişti, yüzünün pörsümüş, açık renkli derisi üstünde soluk gri gözleri iyice belirginleşiyordu, alt dudağı küçümser bir ifadeyle sarkıyordu. Partinin emektarıydı, birkaç yıl hapiste yatmıştı.

Gaspar oldukça uzun boylu, uzun yüzlüydü, ince du-

dakları yüzüne sert ve inatçı bir görünüm veriyordu. Dış görünüşü ilgi çeken kişilerdendi. Pazar günü onu görenler işçiden çok bir devlet memuru ya da lise öğretmeni sanabilirdi. Kendi sesini belli bir hoşnutlukla dinleyerek, yavaş ve anlamlı bir biçimde konuşurdu.

Gaspar buraların en büyük fabrikası olan Sicol'da çalışıyordu. Birçok fabrikada işçi komisyonları vardı, ama Sicol'daki en etkin komisyon sayılıyordu. Gaspar komisyon üyelerini kendisi seçmişti ve komisyon onun yönetimi altında, onun hazırladığı istemleri ileri sürmüştü. Böylesine bir etkinliğe şaşıran fabrika yönetimi ücretlerin artırılacağına ve bir dizi başka isteğin yerine getirileceğine söz vermişti.

Gaspar:

«Onlar karşılarında tecrübesiz kişiler olduğunu sanıyorlardı» dedi. «Ama eğer işçiler ne istediklerini bildiklerini kanıtlarlarsa —ki haklarını istemek için yeterince gerekçe var ellerinde— onlarla uyuşmak zorunda kalacak fabrika yönetimi».

Gaspar utkuyu açık bir gururla anlatıyor, bu kadar çabuk başarıya ulaşılmasının özellikle kendi sayesinde olduğunu gizlemeye çalışmıyordu.

Vaz sordu:

«Peki, komisyon müdürlüğe gittiğinde işçiler ne yaptılar?»

Gaspar cevap vermeden önce, her zamanki gibi, dudaklarını büktü:

«Çalışmaya devam ettiler elbette».

Vaz komisyon çalışma odasındayken işçilerin işi bırakıp orada toplanmalarının daha büyük yarar sağlayacağını söyledi.

Gaspar kendinden emin bir tavırla karşı çıktı:

«Bu sadece işi güçleştirirdi. Biz bu biçimde de iyi sonuçlar elde ettik. Daha ne?»

«Başarı kazanmak izlenen yolun doğru olduğunu her zaman göstermez» dedi Vaz.

Pereira da Gaspar gibi düşünüyordu. Ondaki nitelik-

lere sahip olmadığı için üzüldüğünü söyledi. Vaz'ın düşüncesinin Gaspar'ın yaptığı hizmetlere gölge düşürdüğü kanısındaydı. Onu savunmayı bir görev biliyordu. Jeronimo ise tutumunu kendisi de bilmiyordu. Dalgın dalgın pencereden dışarı bakarak:

«Gaspar arkadaş görkemli bir kişidir» dedi. «Özellikle örgütçü niteliklerinden ötürü. Tehlike de burada işte. O olmasa örgüt gücünü yarı yarıya yitirir».

Gaspar'a yöneltilmiş bir övgüye benzeyen bu sözler belirli bir ölçüde onun yöntemlerinin eleştirisini de içeriyordu.

Gaspar ne eleştiriye, ne de alaya dikkat etmemiş gibiydi. Jeronimo'nun sözlerini belirli bir hoşnutlukla dinledikten sonra elde edilen başarıları sayarak kendi düşüncesini savunmayı sürdürdü:

«Başka işletmelerde de böyle davranılsaydı bu yolla pek çok şeyin elde edilebileceği anlaşılırdı. İzin verin de Sicol'da çalışmayı kendi bildiğim gibi sürdüreyim».

Söylediklerini pekiştirmek için örgütün başarılarını sayıp döktü, bu arada otuz nüsha gazete dağıtıldığını söyledi.

«Fabrikada sayımız on iki kişiyi buldu. Bunlar rastgele insanlar değil, hepsini tanıyorum ve partiye alınmalarını ben önerdim».

Vaz sözü bağladı:

«Dostum, sen çok şey yaptın. Jeronimo yoldaşın dediği gibi, tehlikeli olan da bu işte».

15

Öğleye doğru Gaspar'la Jeronimo aceleyle kalktılar. Vaz Pereira'larda yemeğe kaldı. Conceiçao herkese birer parça balık dağıttı ve altı kişiye yetecek kadar patatesle

dolu bir kabı masaya koydu. Parti görevlilerinin yaşamını iyi bilen Pereiralar onları her zaman iyi doyurmaya çalışırlardı. Yabancı biri bu öğle yemeğini görseydi iyice şaşırırdı. Vaz'ın tabağına patatesi dağ gibi yığışı ve hemen, şarabını yudumlayarak, atıştırmaya başlayışı şaşkına çevirirdi onu. Conceiçao Vaz'a evde özellikle arkadaşlar için saklanan pembe şarap bardağını vermişti. Vaz bir o kadar patates daha aldı ve aynı iştahla yedi. Orada bir gözlemci olsaydı Vaz bu porsiyonun da hakkından gelip yeniden patates kabına uzanınca şaşkınlığı kızgınlığa dönüşürdü. Oysa ev sahipleri buna dikkat bile etmemiş gibiydi. Vaz kalan patatesleri tabağına koydu ve dostlarına gülümsedi :

«Atı kötü beslemektense canını çıkarmak yeğdir».

Yemekten sonra Conçeiçao Vaz'ın temizlenmiş ve ütülenmiş elbiselerini getirdi. Vaz gitmeye hazırlanırken Conceiçao onu kolundan yakaladı ve neredeyse bağırır gibi:

«Nasıl! Benim küçüğüme bir göz bile atmadan mı gidiyorsun?» dedi.

Parmağını dudaklarına koydu, Vaz'ı çeke çeke bebeğin uyuduğu odaya götürdü.

16

Bu tasarlanan buluşmaların sonuncusuydu. Artık eve dönebilirdi. Vaz akşam saat onda boş ve karanlık şoseye çıktı. Tekerleklerin ıslak asfaltta çıkardığı hışırtıyı hoşnutlukla dinliyordu. Arasıra karşıdan farları göz kamaştıran otomobiller geliyordu. O zaman Vaz bankete çekiliyor ve araba geçinceye kadar bekliyordu. Işıklı bir kahveden radyo sesi geliyordu. Üç haylaz çocuk Vaz'a selam verdiler. Bir duvarın dibinde duran bir âşık çift bisikletin farından ürktü, birbirlerinden ayrıldılar. Bir zeytinliğe tırmanan yo-

kuşa gelince Vaz ne kadar yorgun olduğunu anladı. Oysa henüz yolun ancak küçük bir bölümünü geride bırakmıştı. «Bir şeyler atıştırmalı» diye düşündü. Beş-altı kilometre ötedeki dükkânın henüz açık olabileceğini düşündü. Tepenin doruğuna varınca pedal basmayı bıraktı ve yokuştan hızla inmeye başladı.

Dükkân kapalıydı. Köyün karanlık caddesinde tek kişi yoktu. Vaz eve giden yolun tümünü, yokuşları, uzun kilometreleri, delik deşik, taşlı şoseyi, köyleri, çiftlikleri, fundalıkları, köprüleri gözlerinin önüne getirdi ve öldürücü bir yorgunluk, karşı konulmaz bir yatma isteği duydu. Tanıdık bir hekimin söylediklerini hatırladı: «Siz kendinizi öldürüyorsunuz!» Doktor haklı değildi. Ölüm çeşit çeşit oluyordu. Birden ön tekerlek bir zikzak yaptı. Vaz gidonu sertçe çevirdi, ama bir güç onu seleden kaldırıp yere fırlattı. Bisiklet bir hendeğe yuvarlandı. Farı söndü. Çok uzak bir yerde ışıklar parlıyor, kurbağaların monoton sesleri duyuluyordu.

Vaz incinen omzunu oğuşturdu. gidonu düzeltti ve bisikleti yanına alıp yürümeye başladı. Karşısına çıkan ilk köyde bisikleti bir fıskiyeye dayadı, beresini çıkardı ve avuçlarına su alıp yıkandı. Kendini daha iyi hissetmeye başlamıştı. Ama dik bir yokuşun izlediği uzun köprüye yaklaşınca yorgunluğu iki katına çıktı, sanki bir kıskaç göğsünü sıkıyordu. Şimdi birkaç kilometre yürümesi gerekiyordu. Her şey yolunda giderse saat üçe doğru evde olacaktı.

Yolun her metresini, her çukuru, kumlu ve taşlı bölümleri ve yumuşak otların örttüğü tüm banketleri tanıyordu. Boş manzarayı gece örtmüştü, ama Vaz onu açık bir biçimde gözlerinin önüne getiriyordu. Önce üzerinde üç köy bulunan düz bir yol, kumlu bir viraj; sonra yapayalnız bir evin bulunduğu düzlük; keskin virajlı, dik bir iniş, bundan sonra yol bir yılan gibi, büküle büküle bir yaylaya tırmanıyordu, arkasından küçük bir köy, yani üç kilometrelik ıssız yoldan sonra ilk yaşam belirtisi ve yeniden tırmanış, tırmanış, değirmenlere kadar tırmanış. Vaz tepeye varıp da kuzey rüzgârının soğuk soluğuyla serinleyince her zaman

artık eve geldiğini düşünür ve yeni bir güçle yola koyulurdu. Bir buçuk saat yol, otuz zorlu kilometre daha...

Oysa şimdi ev henüz uzaktaydı. Aşağıda, köprünün ardında bir köyün sisin içinde yitip gitmiş, seyrek, zayıf ışıkları görünüyordu. Orada, çukurda, kıvrımlı bir derenin sarp, çıplak yamaçlı yatağı olduğu hissediliyordu. Vaz durdu. Ne rüzgâr, ne yağmur, ne insan sesi ,ne kuş cıvıltısı — gecenin güzel sessizliğini hiç bir şey bozmuyordu. Vaz ansızın değirmenlerin şarkısını duydu: «Vuu... Vuu... Vuu...»

Bu sesler ona ne kadar tanıdık gelmişti! Sadece yokuşun sonunu müjdeledikleri için değil. Yalnız bir yolcuya dostça bir selamdı bu. Vaz bu şarkıyı çok iyi biliyordu: Bu şarkı bazen zayıflayıp yamaçlarda boğulur, bazen sesini yükseltip küstahlaşır, her yeri doldurur, zaman zaman korkunç ve öfkeli olurdu, ama her zaman dinç ve çekiciydi. Bu şarkı ta doruğa kadar ona eşlik edecekti. Ve Vaz yorgunluğa, açlığa, karanlığa rağmen değirmenlerin şarkısıyla büyülenmişti, böylesine uzun bir yolun boşu boşuna yürünmediğini düşünüyordu. Portekiz! Senin havan, senin eşsiz enginliklerin bile güzel! Senin hüzünlü ve iyi yürekli halkın güzel! Portekiz! Sevgili ülke! Senin bu uzun kâbustan uyanacağına inanıyorum.

Değirmenler karanlığın içinde şarkı söylüyordu. Gecenin içine tatlı bir ot ve ıslak toprak kokusu yayılıyordu. Vaz ayaklarını güçlükle sürüklüyor ve tıkanıyordu. Gözleri kapanıyordu. Uyuyor muydu, uyanık mıydı yoksa?

II. BÖLÜM

1

Ermelinda'nın evi yolun yanındaydı. Ermelinda'nınkine en yakın ev olan zeytinliğin otuz metre uzağındaki evi çok kısa bir süre önce Lizbonlu bir aile tutmuştu. Ermelinda'nın bu işe doğrudan doğruya katkısı olmuştu. Bisikletli iki kişi bir gün Ermelinda'nın kapısını çalıp evin kiralık olup olmadığını sormuşlardı. Genç kızlık çağını çoktan geride bırakmış olmasına karşın Ermelinda'ya herkes «senhorita» (*) diyordu. Ermelinda çirkin ve kocasına bağlıydı, ama çene çalmaya ve şakalaşmaya bayılırdı, özellikle de genç ve sempatik erkeklerle. Bu nedenle iki yabancıyı son derece iyi niyetle karşılamış, anahtarı almak için ev sahibinin kız kardeşine koşmuş ve evi onlara göstermişti. Adamların soluk benizli, ciddi ve sabit bakışlı olanı Ermelinda'nın sorularını sakin, güvenli bir sesle, çabuk çabuk cevaplıyordu. Ermelinda sonradan şöyle demişti:

«Garip şey, ona her şeyi sordum, bana her şeyi anlattı, ama ben gene de hiç bir şey öğrenemedim».

Sadece eşyalarını ne zaman getireceklerini sorunca somut bir karşılık almıştı. Bu kez ikinci yabancı, uzun boylu, esmer, sempatik adam cevap vermişti. Sesinin şakacı tonu, Ermelinda'ya fırlattığı çapkın bakışlar kadının çok hoşuna gitmişti:

«Eşya mı? Bisikletle getireceğiz».

Ermelinda bir kahkaha koyuvermişti. Esmer yüzlü

(*) Senhorita (Portekizce): *Evlenmemiş bayan. (Ç.N.)*

adam Ermelinda'nın sırtına samimi bir tokat atmış, o da gülmeye başlamıştı.

Ermelinda bir sabah pencereyi açınca komşu evde birilerinin olduğunu görmüştü.

Kocasına müthiş bir açıklama yapıyormuş gibi, fısıltıyla:

«Bu gece gelmişler, oysa ben hiç bir şey duymadım» demişti.

Ermelinde akşam Amelia'yla karşılaşmıştı. Ona komşuların gelişini duyup duymadığını sormuştu. Amelia kaşlarını çatmış ve:

«Başkalarının işi beni ilgilendirmez, Senhorita Ermelinda» demişti.

Ermelinda burnundan bir şeyler mırıldanarak uzaklaşmıştı. Eve giderken gözlerini patikadan ayırmamıştı.

Eve gelince:

«Garip şey» diye düşünmüştü. «Otomobil sesi işitmemedim, zaten teker izi de görünmüyor. Yaya gelmiş olamazlar ya».

Yeni komşular Ermelinda'nın hoşuna gitmişti. Eğitim görmüş kişilerdi, ama burunları hava değildi. Topu topu iki kişiydiler: Adam ve karısı. Kadının kardeşi olan uzun boylu, sempatik, geldikleri gün şakalar yapıp gülen adam onlara sık sık geliyordu. Herkesle dostça geçiniyorlardı. Kadın hiç bir çocuğu okşamadan bırakmıyordu. Ve her şeye rağmen yapayalnız yaşıyorlardı. Kadın birkaç günde bir kapıda ya da pencerede görünüyor, acele etmeden masa örtüsünü silkeliyor, hüzünlü gözlerle gökyüzüne bakıyor ve içeri girip kayboluyordu.

2

Ermelinda eski bir şala bürünmüş, merdivenlerde oturuyor ve komşu evin aydınlık penceresine bakıyordu. Ora-

dan ses seda gelmiyordu. Ermelinda evde birisinin olduğunu ancak ışıktan çıkarıyordu. Ermelinda'nın kocası ceketini omzuna atıp karısının yanına oturdu.

Birden yolun öbür yanındaki tepeden, Ernesto'nun evinin ışıklı bir leke gibi göründüğü yerden heyecanlı sesler duyuldu. Sonra ortalık gene sessizleşti. Ermelinda'nın kocası karanlığın içinde esneyip gerinerek yatmaya gitmek üzereydi ki bir kadın çığlığı duyuldu:

«İmdat! İmdat!»

Bu arada başka sesler de duyuldu.

Sanki çığlıklar tüm çevreyi doldurmuş ve evler yola yaklaşmış gibiydi. Ermelinda ayağa fırladı, kocasına, komşuların ışıklı penceresine baktı ve bağırdı:

«Senhor Francisco! Senhor Francisco!»

Işıklı pencerede bir kadın ve bir erkek gölgesi belirdi. Ermelinda Senhor Francisco'nun sesini duydu:

«Ne oluyor orada?»

«Yardım edin, Senhor Francisco, birbirlerini öldürüyorlar!»

Penceredeki gölgeler kayboldu. Sonra kadın yeniden pencereye yaklaştı ve dirseklerini dayadı. İki erkek zeytinlikten aceleci adımlarla geçerek yola indiler. «İki kişi ha?» diye düşündü Ermelinda. «Konukları olduğunu bilmiyordum». Çok geçmeden bağırışlar kesildi, ortalığa yeniden sessizlik çöktü. Sadece zaman zaman bağırışların canlandırdığı avlulardan birtakım sesler duyuluyordu.

Olup biten şuydu:

Herkes Ernesto'nun komşusu Sapo'nun bahçe kapısına toplanmıştı.

Esnesto'nun karısı:

«Çocuklar insanın iliğini sömürüyor» demişti. «Benim üç çocuğum var ve bir kocakarıya döndüm».

Duvarın dibinde oturan Sapo:

«Böyle bir kocakarı çoğu genci cebinden çıkarır» demişti.

Biraz çene çalmışlardı. Dağılırlarken Esnesto Sapo'ya dönmüştü:

«Demin söylediklerini tekrarla bakayım!»

Sapo ağzında bir şeyler geveleyip gülmüştü. Ama Ernesto Sapo'nun karısına ne gözle baktığını çok iyi görüyordu. Üstelik karısına böyle bakan bir tek Sapo da değildi. Geri kalan herkes de öyleydi. Bu bakışlar Ernesto'yu çileden çıkarıyordu. Böyle zamanlarda karısının beyaz, taze cildi, yumuşak ve parlak saçları onda kıskançlık duygusu uyandırıyordu. Bugün, kafayı biraz çekince eskiden uğradığı hakaretleri anımsamış, karısına incitici şeyler söylemiş ve Sapo'nun üstüne saldırmıştı. Kadınlar cıyak cıyak bağırıyordu. Ernesto'yu sürükleye sürükleye eve götürmüşlerdi. Sanki her şey bitmiş gibiydi. Ama Ernesto birden kendini sundurmanın altına atmış ve çapayı kapmıştı.

Sapo kafasını kullanarak çitin arkasına saklanmış, titreyen eliyle bir sırık kapmış ve bahçe kapısını kilitlemişti. Sapo'nun karısının kendini avaz avaz bağırarak yere attığı, Ernesto'nunsa bir kez daha sıçramak için geri çekildiği bir sırada karanlığın içinden birisi çıktı, Ernesto'nun çapayı tutan elini yakalayıp arkaya büktü. Tanımadığı bir ses Ernesto'nun kulağına:

«Sakin ol» diye fısıldadı.

Ernesto kendini kurtarmak için boşu boşuna çaba harcıyordu. Uzun boylu ve ondan daha güçlü olan yabancı, Ernesto'nun koluna sımsıkı yapışmış, bırakmıyordu. O anda Ernesto iki adım ötede başka bir adamın durduğunu gördü ve onun da işe karışabileceğini anladı. «Tutuklandım» düşüncesi kafasının içinde yanıp söndü. Birkaç yıl önce, Lizbon'da sokak ortasında tutuklanmıştı. O zaman da polisler kollarını tıpkı böyle bükmüşlerdi.

Ernesto'yu tutan adam öbürüne döndü:

«Çapayı elinden al».

Ernesto enerjik bir elin parmaklarını araladığını hissetti. Çapa yere düştü. Yabancı çapayı patikaya doğru itti. O sırada diğer adam Ernesto'nun karısıyla konuşuyordu. Kadın hıçkırarak kocasını nereye götürdüklerini soruyordu. Ernesto taşlara çarpıp sendelerken hiddet, utanç, rahatlama ve merak karışımı bir duyguyla: «Bakalım işin

sonu nereye varacak?» diye düşünüyordu.

Bir kapı açıldı ve Ernesto gaz lambasının ışığında zayıf ve ciddi bir kadın yüzü gördü.

İçeri girmesini söylediler, girdi. Oturmasını söylediler, oturdu. «Polis oldukları doğru mu? Eğer tutuklandıysam beni almaya kapalı bir araba gelecek demektir». Ernesto'nun elini tutmuş olan uzun boylu adam sigara kâğıdı ve tütün uzattı. Ernesto reddetmeye hazırlanıyordu, ama tütünle kâğıdı kendiliğinden avucunun içinde buldu. Ev sahibesinin kahve pişirdiği gaz ocağının sesine kulak verirken beceriksiz hareketlerle bir sigara sardı. O kadar çok tütün koymuştu ki kâğıdın iki ucu güçlükle bir araya gelmişti. Sonra karısı içeri girdi. Kadın tehlikenin geçtiğini anlamış, gülümsüyordu. Şimdi onun beyaz tenini, kara gözlerini ve parlak saçlarını görmek Ernesto'nun yeniden hoşuna gitmeye başlamıştı nedense. Umutsuzluğu geçmişti. Neredeyse gülümseyecekti, ama kendini tuttu ve kaşlarını çattı.

Ernesto kahvesini içti. Ona hâlâ bir şey söyleyen olmamıştı. Sadece ev sahibesi önüne şekerliği koymuş ve:

«İstediğiniz kadar alın» demişti.

Ernesto da, saygılı görünmek için, istediği kadar almıştı. Kendisine sorular sorulmasını, azarlanmayı, yaptıkları için kınanmayı bekliyordu. Oysa bunlardan hiç biri olmadı. Kadın olup bitenin ne olduğunu bile sormadı.

3

Gaz lambasının ışığı köşeleri yavaş yavaş aydınlattı. Yuvarlak hasta görünüşlü yüzünde bağa çerçeveli gözlük olan kır saçlı adam başını masadan kaldırdı. Uyuşan vücudunu doğrultuş biçimine bakarak onun bu pozda uzun süre, kımıldamaktan, iskemleyi gıcırdatmaktan ve burada ol-

duğunu belli etmekten korkarak oturduğunu çıkarmak mümkündü. Uykulu gözleri lambanın ışığından kısılıyordu. Odanın öbür köşesindeki karyolanın üstünde siyah bıyıklı, zayıf bir delikanlı, ellerini başının altına koymuş, yatıyordu. Delikanlı bir süre daha yattı, sonra bir hamlede doğrularak masaya yaklaştı. Sanki anlatılacak olan öykünün zevkini şimdiden çıkarıyor gibiydi, gözleri kurnaz kurnaz parlıyordu.

Bu geniş bölgedeki parti grubunun ilk toplantısı başlıyordu. Bölge Vaz'ın yönetimindeydi, Ramos ona yardım ediyordu. (Oturdukları köyde onları Senhor Francisco'yla kayınbiraderi olarak tanıyorlardı; evi tutmaya gelen onlardı.) Grubu oluşturmak kolay değildi — etkin eylemler bir süre önce gelişmişti, parti çalışmalarında tecrübeli olmayan acemiler çoğunluktaydı. Antonio ve Paulo arkadaşların Vaz'la birlikte çalışmalarına karar verilmişti. Ramos birincil örgütlerle ilişkileri genişletecek ve bölgedeki çalışmaları denetlemeye devam edecekti.

Ramos Ernesto'yla olup bitenleri neşeli bir ses tonuyla anlatıyordu. Antonio bıyıklarını sıvazlayarak dinliyordu. Paulo uykulu gibiydi, istifini bozmadan not defterini karıştırarak hiç ilgilenmediğini gösteriyordu.

Ramos sözlerini bitirirken:

«İşte hepsi bu» dedi. «Ernesto kahvesini içip gitti, Vaz köyde yeni bir dost kazandı, bizimse çalışmaya devam etmemiz gerekiyor, zaten yarım saat kaybettik».

Vaz sakin bir sesle:

«Olup bitenler üstüne birkaç söz söylemek istiyorum» dedi. «Benim görüşüme göre Ramos'la ikimiz ihtiyatsızlık ettik».

Paulo gözlüklerinin üstünden arkadaşlarını süzdü. Vaz'ın sözlerinin doğruluğundan kuşku duyulup duyulamayacağını sorar gibiydi. Ramos Vaz'ın düşüncesine katılmadı:

«Bunu bir trajedi haline getirmenin gereği yok. Yardıma çağırdılar, ben de koştum. Orada elinde çapa olan bir adam vardı, ben de çapayı çekip aldım. Onu bıraksak yeniden kavgaya girişeceği açıktı. Sakinleşmesi için onu bu-

raya getirdim. Her şey yolunda gitti ve biz gizlilik açısından güvenilirliğimizi bir kez daha kanıtladık. Bir şeyden dolayı kendini bize borçlu hisseden kişiler olması hiç de fena değil, bugünkü olay bizim böyle bir insan kazanmamıza yardım etti». Ramos gülümsedikten sonra ekledi:

«Bundan başka, değerli arkadaşlar, arasıra kasları çalıştırmak yararlı bir şeydir. Çalışmaya devam edelim».

Antonio memnunlukla gülümsedi. Paulo Vaz'a baktı. Vaz ağır ağır söze başladı:

«İzin verin, bir çift söz daha söyleyeyim. İşin başka türlü sonuçlandığını bir düşünün. Ya bizi tanık gösterselerdi ya da kavgaya karışsaydık? Bu evin güvenliği tehlikeye girerdi. İhtiyatsız bir davranış!»

Ramos sertçe sordu:

«Çalışmaya devam edecek miyiz?»

Vaz gözlerini Ramos'a dikti, sakince cevap verdi:

«Devam edebiliriz. Böylesine gözle görünür şeyleri kabul etmek istemeyişin çok yazık».

Paulo hafifçe kızardı, sanki düşüncesini söylemek küstahlığında bulunduğu için özür diler gibi ekledi:

«Ayrıca, biz de buradaydık».

Ramos üçüncü kez sordu:

«Devam edecek miyiz?»

4

Yeni arkadaşlar çalışmaya başlayıp işler konusunda bilgi edinmeden önce onlara yöresel sorunların anlatılması, görev bölümü yapılması, ayrıca ikisine de kalacak birer yer bulunması gerekiyordu. Antonio iki yıldır partide kadrolu çalışma yapıyordu. Eski bölgesinde pansiyoner olarak kalıyordu. Ama izini bulmuşlar, orada kalmak tehlikeli olmaya başlamış ve acele olarak uzaklaşması gerekmişti.

Antonio'yu şimdilik Vaz'ın evine yerleştirmişlerdi. Orada bulunduğu son derece gizli tutuluyordu. Bunun için eve giriş-çıkışlarının farkedilmesini önlemek amacıyla çeşit çeşit düzenlere başvurmak gerekiyordu. Ayrıca, parti yönetimi iki görevlinin aynı evde kalmalarına karşı çıkıyordu. Kısacası, soruna tez elden bir çözüm bulmak gerekiyordu. Vaz bu konuyu Afonso'nun nihayet kendisiyle tanıştırdığı kız arkadaşıyla konuşmuştu. Ramos bölge komitesine gittiğinden, onun bu gezisinden yararlanarak Maria'yı getirme işini de gerçekleştirmesine karar verilmişti. Sonra Maria'yla Antonio kendileri için kiralanan eve yerleşeceklerdi.

Paulo'ya gelince, o küçük bir köyde, fırıncının evinde oturuyordu. Komşu ve tanıdıklar onu ev sahibinin birkaç haftalığına konuk gelen bir akrabası olarak tanıyorlardı. Ama, Paulo'nun söylediğine göre, orada sadece geceleri çalışabiliyordu. Ev çok küçüktü, sürekli olarak müşteriler geliyordu, fakat onu en çok rahatsız eden şey çocuklardı. Dört çocuk onu bir dakika rahat bırakmıyorlardı. Kitaplarını elliyor, kâğıtlarını karıştırıyor, ona engel oluyor, kendileriyle oynamaya zorluyor, türlü türlü dolaplar çeviriyorlardı. Gözlüğünü kapmaya bile çalışıyorlardı, ama şimdilik bunda başarılı olamamışlardı.

Ramos bir kahkaha atarak:

«Dayan, ihtiyar» dedi. «Çelikleşmen lazım».

Sözlerine gereken önem verilmediği için alınan Paulo şaşkın bir bakış fırlattı.

Ramos fırıncının evindeki koşulları gerçekten de ideal koşullar saymıyordu, daha iyi bir şey bulmak da zor değildi. Ama, onun düşüncesine göre, bütün sorun Paulo'nun gizli çalışmaya uygun bir kişi olmayışındaydı. Ramos Paulo'nun kendisine verilen işi beceremeyeceğinden kesin olarak emindi ve bunu sekreterlikteki yoldaşlara kanıtlamak için epeyce uğraşmıştı, ama boşuna. Paulo ve Ramos birbirlerinden çok farklı kişilerdi. Ramos'un yaşamındaki bazı olaylar parti üyeleri arasında destanlaşmıştı. İspanya'da savaştığı ve Madrid'deki isyan sırasında Montania kışla-

sına ilk girenlerden biri olduğu biliniyordu. Hapiste yattığını, işkencelere uğradığını, kaçtığını biliyorlardı. Polislere verdiği ve ağır cezalar görmesine neden olan küstahça cevaplar ağızdan ağıza dolaşıyordu. Mesela, bir keresinde nemli, karanlık, temiz hava almayan bir yeraltı hücresin deydi. Zindancılar onunla biraz eğlenmeye karar vermişlerdi:

«Burada ne yapıyorsunuz? Ve neden soyundunuz?»

«Nasıl, görmüyor musunuz? Güneş banyosu yapıyorum».

Ramos üstüne, bunun gibi birçok öykü anlatılıyordu. Bu öykülerin tümünde Ramos yürekli, enerjik, en güç anlarda bile cesaretini yitirmeyen bir kişi olarak tanımlanıyordu. Gerçi, onu yakından tanıyanlar Ramos'un çoğu kez bezginliği neşeyle örtbas etmeye çalıştığını farkediyorlardı. Böyle dakikalarda Ramos'un alayları sertleşiyor ve arkadaşları incitiyordu.

Paulo dürüst bir yoldaş olabilirdi, ama coşkun, enerjik, karar verme konusunda buluş sahibi, güçlük ve tehlikelerle çarpışırken iyimser olan Ramos için, kendi düşüncesini söylemekten bile çekinen, her itirazda kızaran ve en önemlisi de, gevşek bir insan parti işine pek uygun değil gibiydi. Örgütler üç arkadaş arasında pay edilirken Ramos özellikle bu nedenle Paulo'ya en önemsiz görevlerin düşmesine çalıştı. Paulo yayınları almaktan bile çekinen avukatla ve sapa bir yerde yaşayan Manuel Rato'yla bağlantıyı sağlayacaktı.

Ramos Paulo'nun yalvaran bakışlarına aldırış etmeden, alayla:

«En sessiz, en sakin adamlar» dedi.

5

Sabah erken, toplantı başlamadan önce, Vaz mutfak kapısına yaklaştı, karısına baktı. Rosa avludaki ocakta kö-

mür yakmaya çalışıyordu, rüzgârın ateşi harlandırmasını beklerken merdivenlere oturmuş, uzaktaki dönemece bakıyordu. Üç yıldır birlikte yaşıyorlardı, mutluydular, birbirlerini seviyor, birbirlerine değer veriyorlardı. Ama Vaz Rosa'nın davranışlarındaki bazı noktaları hâlâ anlayamıyordu. Yaşamlarını birleştirmeye karar vermeden önce Rosa sakin ve hüzünlü bir sesle:

«Dinle, Jose» demişti. (O zamanlar Vaz henüz ne Vaz, ne de Francisco'ydu.) «Dinle. Senden daha önce kimseden hoşlanmadığım kadar hoşlanıyorum. İyi bir yaşam süreceğimizden eminim. Ama gel anlaşalım: Hiç bir zaman geçmişi kurcalamak yok. Ne benimkini, ne de seninkini. Benim utanacak bir şeyim yok, ama biliyorsun ki yaşamımda başka birisi vardı. Bunu anımsamamak daha iyi».

Üç yıl birlikte yaşamışlar ve bu anlaşma hiç bozulmamıştı. Rosa sadık bir eş ve arkadaştı. Vaz ona gittikçe daha fazla bağlanıyor ve onunla birlikte olduğu için kendisini çok şanslı sayıyordu. Ama aralarındaki güvene, sevgiye, karşılıklı anlayışa ve saygıya rağmen Vaz her adımda görünmeyen birinin varlığını hissediyordu. Rosa'nın dalgınlığı, hiç geçmeyen hüznü Vaz'a sürekli olarak bunu hatırlatıyordu.

Vaz bir süre için Elisa'nın (Rosa'nın eski adı böyleydi) sırrını çözdüğünü sanmış ve bilmecenin çözümünün, onun, bir zamanlar güçlü bir aşkla sevmiş oluşundan kaynaklandığını düşünmüştü. Günün birinde bunu ona soracak cesareti kendinde bulmuştu.

Rosa kaşlarını çatmış, birkaç dakika konuşmamıştı. Sonra, sanki uzak bir yerden geri dönmüş gibi, Vaz'ı süzmüş, ona sokulmuş ve sakin sakin:

«Küçük budala, küçük budala...» demişti.

Daha sonraları Vaz Rosa'nın çocuklara davranış biçimine, onları beceriksizce, çekingence denebilecek biçimde okşayışına, bir çocukla konuşurken yapışkan bir düşünceyi kafasından atmak istermişçesine başını sallayışına dikkat etmişti. Rosa'nın çocukları olmadığı için mutsuz olduğuna karar vermişti. Bu düşüncesini Rosa'ya açma-

mıştı. Parti yaşamı koşullarında, güvenlik nedenleriyle, parasal güçlükler ve özellikle de yarının ne getireceğinin bilinmemesi yüzünden çocuk sahibi olmamanın daha iyi olduğunu düşünüyordu Vaz.

6

Gecenin geç vaktinde, eldeki işleri görüştükten sonra, bir bildiri basmak gerektiği sonucuna vardılar. Bildiride fabrikalarda elde edilen başarılardan, işçi komisyonlarının etkinliği sonucunda ücretlerin arttırılmasından söz edilmesi gerekliydi. Ramos masaya eğilmiş, dikkatini toplamış, enerjik hareketlerle bildiriyi yazarken diğerleri çalışmaya ara verdiler.

Vaz yatmış ve derin bir uykuya dalmıştı. Onun solgun yüzüne ve körük gibi kalkıp inen göğsüne bakarken Rosa birkaç gün önce onun gecenin geç vakti, yorgunluktan yarı ölü, dudakları kül rengi, gözleri çukura kaçmış bir durumda eve dönüşünü hatırladı. Vaz yıkanıp iki tabak çorba içtikten sonra çalışma odasına geçmiş, kâğıtlarını düzene sokmuş, masrafları kaydetmiş, gazeteleri okumuştu. Ne kadar geç dönerse dönsün, bunu her zaman yapardı. Rosa'nın kocasında en çok değer verdiği şey bu bitip tükenmeyen enerjiydi. Ramos işini bitirip Vaz'ı uyandırdı, metni okudular ve bazı düzeltmeler yaptılar.

Ramos kâğıdı Rosa'ya verdi:

«Yarın için sana iş çıktı. Bunu mumlu kâğıda daktilo edeceksin. Geri kalanları Antonio yapacak».

Bunu gizli sorunlar izliyordu ve Rosa'ya yatmaya gidebileceğini söylediler. Çok geçmeden yazı makinasının tıkırtısını duydular.

Paulo:

«Vakit kaybetmiyor» dedi.

Makinanın tıkırtısı yarım saat kadar sürdü. Sonra duvarın öte yanında ses seda kesildi.

Çalışmayı bitirdiklerinde gün ağarıyordu. Paulo ve Ramos eşyalarını topladılar, kendilerine çekidüzen verdiler ve gitmeye hazırlandılar. Koridordan geçerken mutfakta ışık yandığını gördüler.

Rosa bütün gece çalışmıştı. Yorgun görünüyordu. Avurtları çökmüştü. Siyah mürekkepli silindiri teksir makinasında gezdiriyor, makinayı açıp hazır kâğıtları çıkarıyor ve istif ediyordu.

Ramos'a sordu:

«Sana bin tane yeter mi?»

7

Ermelinda toplantıdan beri ikinci kez onların kapısını çalıyordu. İlk seferinde Ernesto'nun neden olduğu kavgayla ilgili haberleri iletmek ve çevrede dolaşan söylentilerin doğru olup olmadığını anlamak istiyordu sözde. Şimdi, Vaz'ın gidişinden birkaç dakika sonra ise Rosa'yı yalnız yakalamak istediği açıktı.

Kendini haklı göstermek için:

«Size bir demet maydanoz getirdim» dedi. «İşinize yarar mı?» Konuşmasını tiz bir sesle sürdürdü:

«Akıl alacak şey değil! Bugün bir parça domuz yağı almak için kasabaya gittim. Ama içinde domuz yağından fazla tuz var. 'Azizim, domuş yağı bu kadar pahalı, oysa içinde bu kadar tuz var' dedim. Ne dese beğenirsiniz? 'Size pahalı mı geliyor? O halde yağı bırakın, paranızı alın, tencereye koyun, nasıl bir haşlama olacağını görürsünüz'».

Ermelinda öfkesini göstermek istiyordu, ama şaka onun da hoşuna gitmişti, kendini tutamayıp güldü.

Rosa:

«Ne istiyor acaba?» diye düşündü. «Bana maydanozları verip bu öyküyü anlatmak için gelmedi ya».

«Her şey o kadar pahalı ki» dedi Rosa. «Üstelik insana neler yutturuyorlar».

«Evet» dedi Ermelinda. «Senhoranın aylık erzak almadan evi idare etmeyi becerişi beni şaşırtıyor». Ve komşu kadına yan yan baktı. «Ah, evet! Sizin erzakı Lizbon'dan aldığınızı unuttum».

Konuşma biçiminden bundan müthiş kuşku duyduğu belliydi.

Rosa:

«Bunu neden söylüyor acaba?» diye düşündü. «Altında bir şey var bunun».

«Bakkalımız bizi erzaksız bırakmaz, zaten kocamla kardeşim de her zaman bir şeyler bulup buluştururlar».

Rosa öyle içten konuşuyordu ki kendi bile şaşıyordu buna. Ermelinda da bu şaşkınlığa katıldı, Rosa'yı birkaç saniye sabit gözlerle süzdü, sonra gülümsedi:

«Şansınız var. Kocanız sık sık kente gidiyor, kardeşiniz de vakit buldukça geliyor, bazan gündüz, bazan gece...»

Rosa'nın kafasında bir şimşek çaktı:

«Demek sorun bu».

Sakin sakin cevap verdi:

«Evet, kardeşime çok şey borçluyum. Biliyor musunuz, kardeşim nasıl et alır? Dükkâna girer ve: 'Bana 14.40'lık yarım kilo et verin' der. Kasap bir parça kesmeye hazırlanırken kardeşim onu durdurur ve yeniden: 'Ben 14.40'lık dedim' der. Hemen hemen her defasında dükkân sahibi elindeki parçayı bırakır ve başka, daha iyi bir parçadan keser. Kardeşimin etten anladığını sanmayın. Ama anlıyormuş gibi yapar, kasaplar da onu aldatmaktan korkar, iyi et satarlar».

Ermelinda memnun olmamışa benziyordu. Rosa:

«Onun istediği bu değildi» diye düşündü. «Ama boş ver, dayan». Fakat Ermelinda teslim olmadı:

«Evet, senhoranın şansı var. Biz cahil insanlarız, kent-

te dostlarımız yok. Bize erzak vermezler, bizi aldatırlar, tartıda bile hile yaparlar. Bizim için fiyatlar da başkadır. Ama senhoranın kocası, kardeşi var, onların dostları var, bu büyük bir fark elbette».

Demek söz konusu olan sadece Ramos değildi. Ermelinda başka bir şey de biliyordu. Acaba bir ihtiyatsızlık yüzünden Antonio'nun orada olduğunu öğrenmiş, onun ara sıra evden çıktığını mı farketmişti? Ya da toplantıdan sonra Ramos'la giderken Paulo'yu mu görmüştü? Yoksa bu sözler Vaz'la Ramos'un siyasal etkinliklere karıştığı yolunda dolaysız bir kuşkuyu mu dile getiriyordu? Şimdi Rosa'nın Ermelinda'yı «açması» gerekiyordu, tehlikede olan evin güvenliğiydi.

Rosa konuşma konusunu değiştirmek için söze:

«Benim mi şansım var?» diye başladı. «Şansım olması için kocamla kardeşimin hep yanımda olması gerekirdi. Ama, biliyorsunuz ki, kardeşim buraya çok seyrek geliyor, kocamsa ekmek parası kazanmak zorunda, vaktinin çoğunu evden uzak geçiriyor. Pek şanslı değilim ben».

Ermelinda daldı. Rosa:

«Hayır» diye düşündü. «Antonio'nun evde olduğundan kuşkulanmıyor». Ve bunu aklından geçirdikten sonra o anda Antonio'nun bir şeye takılmasının ya da öksürmesinin mümkün olduğunu düşünüp müthiş bir korkuya kapıldı. Yüreğinin çarpmaya başladığını hissetti ve komşu kadının bunu farketmesinden korktu.

Güvensizliğine ve merakına rağmen Ermelinda'nın komşularına duyduğu sempati sürüyor ve kadın köydeki dedikodularda gene onların tarafını tutuyordu. Ama Rosa komşu kadının evlerinin yaşamında kuşku verip bir şey sezinleyip sezinlemediğini bir türlü öğrenememişti.

Rosa bu konuşmayı anlatınca Ermelinda'nın ya da başka birisinin garip bir şey farkettiğini ve şimdi evde kuşkulu şeyler olup bittiğini düşündüklerini Antonio da kabul etti.

Ernesto'yla ilgili haberi duyan bakkal hemen aynı akşam Amelia'yı buldu ve ona konuşmalar üstüne birkaç so-

ru sordu. Ama Amelia genel olarak dedikodudan hiç hoşlanmazdı. Bakkala ne Senhor Francisco, ne de Rosa'yla ilgili bir şey bilmediğini söyledi. Sadece bakkalın bir sorusu üzerine alnını kırıştırdı, dişlerinin arasından:

«Vergi müfettişliğinden mi? Hayır» dedi.

III. BÖLÜM

1

Dülger Marques:

«Sektörlere mutlaka kadınları sokmak gerek» diyordu. «Yoksa daha sonra kadınlar arasında çalışma yapmadık diye eleştiriye uğrarız».

Afonso bu sözleri büyük bir zevkle dinliyordu. O zamana kadar Maria'nın yeraltına geçişinden memnun olmayanın sadece kendisi olduğunu sanıyordu. Maria'dan hoşlanıyordu, Maria da ondan. Oysa Maria'nın yeni yaşamında kesin bir ayrılık tehlikesi vardı. Ama aslında, buna en çok katkısı olan kişi kendisiydi. İllegal konutlarda yürekli, cesur kadınların çalışması gerektiğini yürekten savunuyordu. Maria'nın tehlikeli görevi yerine getirmeye hazır olduğunu Vaz'a bildiren o'ydu. Evet, en az istediği şeyi, Maria'nın gidişini adım adım kendi elleriyle hazırlamıştı. Maria'nın partiye girişinden beri aralarında bir tür davaya bağlılık yarışması başlamıştı. Afonso'nun parti işlerinde gösterdiği ateşlilik birçok yönden Maria'nın gözünde büyüme isteğine bağlıydı. O da Maria'nın eylemlerinde hoşa gitme isteği olduğunu seziyordu. Görünüşe göre bu yarışmayı Maria kazanmıştı.

Maria bir pazar günü aralarında geçen uzun ve hüzünlü bir konuşmadan sonra:

«N'oldu dostum?» demişti. «Partinin verdiği görevlerin yanında bizim kişisel kaygılarımızın ne değeri var? Haydi kızma, yüzün gülsün».

Bölge komitesi üyesi, Maria'nın akıl hocası olan Afon-

so ise Maria'nın yakında gelip çatacak olan ayrılığın öncesinde sarsılmayışına üzülmüştü.

Şimdi Marques Maria'nın gitmemesi için siyasal bir kanıt bulmuştu. Afonso Maria için de, «yukarıdaki» arkadaşlar için de çok önemli bir kişi olabilirdi, ama bu kanıt kırk yıl düşünse aklına gelmezdi.

Marques konuşmaya devam ediyordu:

«İşin kötü yanı şu ki bölümler yeterli eğitim görmemiş kişilerce yönetiliyor Merkez Komitesi yüksekte, çok yüksekte (bu sözler Marques'in dilinden düşmez olmuştu). Durum iyice bilinmeden doğru bir çözüm bulunamaz. Bu durumda Maria burası için gerekli: Jüt fabrikasındaki kadın işçilerin hareketi o'nsuz körelip gidebilir. Gerçi Maria çok iyi bir kız, yeraltında çalışma isteğiyle yanıp tutuşuyor, ama istemek ve yapabilmek farklı şeylerdir. Örgütümüz zarar görecek, yönetimdeki arkadaşlar ise, bize yardım edecekleri yerde yeni güçlükler çıkarıyorlar».

Bütün bunlar Afonso'ya öylesine açık ve mantıksal gelmişti ki Marques'in üstünlüğünü bir kez daha kabul etti ve:

«Marques bazı konuları merkezdeki arkadaşlardan daha iyi biliyor» diye düşündü. Meydan komisyonları sorununda bile Jose Sagarra, Vaz ve parti yöneticilerinin değil, Marques'in haklı olduğunu düşünmeyi sürdürüyordu. Maria olayında Marques, Afonso'nun gözlerini bir kez daha açmıştı. Afonso: «Biz ciddi olmak için çok çaba harcıyoruz, kişisel çıkarlarımızın ağır basacağından fazlasıyla korkuyoruz» diye kendini haklı çıkarmaya uğraşıyordu. Gerçi Vaz bunun bölge komitesinde görüşülecek bir iş olmadığını söylemişti, ama Marques'e danışmayışı, onun fikrini almayışı iyi olmamıştı.

Şimdi artık vakit geçmişti. Vaz Maria'yla konuşmuş ve bizzat Vaz'ın ya da Ramos'un gelip onu alması kararlaştırılmıştı. Afonso o günü sıkıntıyla bekliyordu. Sinirleri bozulmuş, her şeye karşı ilgisizleşmişti. Büroda işe gösterdiği özensizlik patronun dikkatini çekmeye başlamıştı. Unutkanlaşmıştı, randevularını kaçırıyordu. Hemen hemen

hiç yemek yemiyordu. Evde babası onu yan yan süzüyor, annesi her hareketini izliyor ve oğlunun kederli oluşunun siyasal etkinliklerle ilgili olduğunu sezerek:

«Bırak onları yavrucuğum» diyordu. «Onlar senin çektiklerine değmez».

Afonso kendi kendine, içinde olup bitenleri annesinin nasıl anlayabildiğini soruyordu.

2

Eğer delikanlılara Maria'nın güzel olup olmadığı sorulsaydı şaşırırlardı. Eğer onlara Maria'dan hoşlanıp hoşlanmadıkları sorulsaydı hepsi, kuşkusuz, «evet» derlerdi. Kimisi daha çok, kimisi daha az, kimisi şu, kimisi bu nedenle, ama Maria'yı tanıyan delikanlıların tümü ona vurgundu. Onları baştan çıkaran belki Maria'nın uyumlu yürüyüşü, belki biçimli bacakları, belki süzgün bakışlı, gür kirpikli, kara gözleriydi. Belki buyurmak için yaratılmışa benzeyen, melodik, anlamlı sesi... Belki de konuştuğu kişinin kravatının ucunu ya da yakasını tutarak:

«Hayır, dostum, haklı değilsin. Eğer biz sadece kendimizi düşünürsek işlerle kim uğraşacak? Bunu hemen yarın yapacaksın, tamam mı?» deyişi.

Maria evli olan erkek kardeşi, ablası ve babasıyla birlikte oturuyordu. Annesi öleli çok olmuştu. Babası gençliğinde anarşistti. Ama çalışma yaşamının son yıllarında dostlarına:

«Ben her zaman anarşisttim ve bir anarşist olarak da öleceğim» diyordu. «Ben komünistlerin savunduğu yönetim sistemini, birçok teorik sorunu ve onların örgütünü kabul etmiyorum. Ama onlar, gençliğin kalbini kazanıyorlar ve eninde sonunda bir şeyler yapan tek onlar var. Onlara karşı olmak patronlarla faşistlerin yanında olmak, emekçi-

lerin karşısında olmak demek. Ben böyle bir şey yapamam».

Daha sonra ona felç gelmişti. Şimdi güçlükle, bastonuna dayanarak hareket ediyor ve ağzından yalnızca birkaç söz çıkıyordu. Altı yıl içinde çok çökmüştü, evinden çıkmıyor, kızıyla gelininin çabalayışlarını seyrediyordu. Maria fabrika dönüşünde babasını mutlaka öpüyor ve onunla biraz konuşuyordu. İhtiyar adam için bunlar, bıyıklarını ısırarak, sabırsızlıkla beklediği, günün en güzel dakikalarıydı. Bir şeyler söylemeye çabalıyor, yüzü kasılıyor, ama yalnızca kendisine bile dehşet veren, anlaşılmaz birtakım sesler çıkarabiliyordu.

Maria'nın babasından gizli-saklısı yoktu. Afonso'ya duyduğu eğilimi, jüt fabrikasındaki savaşımda attığı ilk adımları, gençlik örgütüne katılışını, girdiği ilk komisyonu, hatta partiye girişini bile ona anlatmıştı. Maria verdiği kararı babasının onayladığını biliyordu.

İllegal'e geçtiğini ona bildirmek çok daha güçtü. Söz konusu olan sadece savaşım değil, aynı zamanda babasından, taptığı ve yaşamda en büyük sevinci olduğu babasından ayrılmaktı. Ama Maria ona bunu, her zaman yaptığı gibi, kurnaz ve saf bir tavırla söyledi. İnanması için de birkaç kez tekrarladı.

Ablası, erkek kardeşi ve yengesi bunu şaka sanarak biraz güldüler. İşin ciddi olduğunu anlayınca da Maria'ya karşı açıktan açığa savaş açtılar. Sadece koltuğunda suskun suskun oturan ihtiyar adam, onlara, kınayan gözlerle bakıyor ve Maria'yı destekliyordu. Maria babasının yastığını düzeltti, saçlarını taradı, onu biraz okşadı ve:

«Seni gittikçe daha fazla seviyorum, ihtiyarım» dedi. «Sen onların tümünden daha değerlisin».

Sonra Vaz'la uzun bir konuşma yaptılar. Vaz, her zaman yaptığı gibi, illegal konutta yaşama ilkelerini kuru bir dille açıkladı ve kendisinin ya da Ramos'un Maria'yı almaya geleceği günü saptadı. Eşyalarını önceden küçük bir valize ya da bir sepete koyup hazırlaması gerekiyordu.

«Yanına sadece en gerekli olan şeyleri al. Gerisini biz hallederiz».

Yaşamına yepyeni bir yön veren bu konuşmadan sonra Maria Afonso'yla birlikte bahçede dolaştı, onu ilk kez, çekine çekine öptü. Maria'ların kapısına kadar konuşmadan yürüdüler, oraya varınca Maria·

«Eh, dostum» dedi. «Hiç kimse kendini feda etmezse yaşam nasıl sürer?»

Nemli gözlerle Afonso'ya baktı ve onu hüzün ve eziklik içinde bırakarak koşa koşa eve girdi.

İhtiyar, kızının geldiğini duymuştu. Onu okşamasını, her zamanki sözleri söylemesini bekliyordu, ama birden garip bir şey farketti. Daha ne olduğunu anlayamadan Maria koşarak onun yanına geldi:

«Canım babacığım benim!»

İhtiyara sarıldı ve hıçkırmaya başladı.

3

Ramos kararlaştırılan günde geldi.

Marques belirgin bir memnunlukla:

«Senin gelmen iyi oldu» dedi. «Belki de yapılan yanlışlığı düzeltmek için vakit geç olmamıştır».

Ramos'un asıl geliş nedeni Marques'le konuşmaktı. Bölge komitesi çalışmalarından sorumlu en eski parti üyelerinden biri olan Marques, Vaz'dan gelen ya da onun aracılığıyla iletilen talimatlara katılmadığı için, bu konuşmayı yapmakta diretmişti. Söz konusu olan, gündelikçi komisyonlarıydı. Marques köy meydanlarındaki pazarlık gibi bu komisyonları da gereksiz ve zararlı buluyordu. Onun kanısınca komisyonlar başarı getirmeyecek, yalnızca en iyi arkadaşlara karşı baskı yöntemleri uygulanmasına neden olacaktı.

Marques yaşlı annesiyle birlikte oturuyordu. Kuru ve zayıf bir kadın olan annesi belirli bir neden olmadan, salt huzursuzluktan ötürü sessiz sedasız dolanıp duruyordu. Marques arkadaşını odasına götürdü. Ortalıktaki genel düzensizliğin içinde masanın üstündeki harita ve üzerine düzenli bir biçimde yerleştirilmiş kitap ve kâğıtlar duran küçük sehpa iyice göze çarpıyordu. Yatak toplanmamıştı, yastığın üstünde bir testereyle bir rende duruyordu. İskemlenin üstünden çamurlu bir pantolonla çoraplar sarkıyordu, yerde çamuru kurumuş çizmeler vardı. Marques yastığın üstüne eskimiş bir örtü attı, karyolanın kenarına oturdu ve konuğa iskemleyi gösterdi.

«Eğer Merkez Komitesine doğru bilgi verilmiş olsaydı hiç bir zaman böyle talimat vermezdi. Sonuçlar ortada».

Cebinden yeşilimsi bir kâğıt çıkartırken zayıf yüzünü hemen hemen gizleyen gözlükleri pırıl pırıl parladı. Kâğıdı özenle düzeltti ve Ramos'un önüne koydu. Bu, resmi makamların verdiği bir karardı. Kâğıdın kıvrımlarında henüz zamk ve kireç izleri görünüyordu. Karara göre, bir irgata günde 15 escudodan fazla ücret veren toprak sahipleri cezalandırılacaktı.

Marques açık bir sabırsızlıkla Ramos'u izliyordu. Ramos kâğıdı okuyup bitirince Marques ateşli ve saldırgan bir sesle konuşmaya başladı:

«İşte ilk sonuçlar. Beklenen zammın yerine baskılar ve ücret sınırlaması».

Bu sözler Ramos'un üzerinde beklenen etkiyi yapmadı. O her şeyden önce köylülerin neler söylediğiyle ilgilendi. Marques bu kâğıdı gönderen parti örgütünün tüm üyelerinin aynı düşünceyi paylaştıklarını söyledi. Ramos elini onun omzuna koydu ve:

«Arkadaşlar yanılıyor ihtiyar, sen de» dedi. «Senin kendi görüşünü savunmak için ileri sürdüğün şey sadece partinin uyguladığı politikanın doğru olduğunu vurguluyor. Hem de çok açık bir biçimde». Ramos bir süre sustu ve Marques'in yüzünün öfkeden biçimsizleştiğine, kalın camların arkasındaki gözlerinin kor gibi yandığına dikkat bile

etmedi. «Sen haksızsın» dedi tekrar. «Resmi makamların işe karışıp fazla ücret veren toprak sahipleri için bir tarife saptaması, hiç kuşkusuz, köylülerin ücret artışı istediklerini ve bunun için çalıştıklarını doğruluyor. Bu çıplak gözle bile görülüyor».

Ramos son tümceyi söylerken güldü ve Marques'in omzuna dostça vurdu. Bu hoşgörülü davranış Marques'in hoşuna gitmemişti. Hafifçe titreyen bir sesle:

«Şu sorularıma cevap ver» dedi. «Hükümetin baskısıyla toprak sahiplerinin ırgatlara daha az para vereceğini ve bunu ceza korkusundan fazla bu uygun bahaneden yararlanmak için yapacağını düşünmüyor musun?»

«Hayır, sanmıyorum. Sen, tehditlerin işçilere değil, toprak sahiplerine yönelik olduğunu bile anlayamamışsın. Bu kararın ne demek olduğunu biliyor musun? Bu karar patronların, büyük çiftlik sahiplerinin, toprak sahiplerinden bir bölümünü ödün vermek zorunda bırakan köylü direnişinden korktuklarını gösteriyor. Ve şimdi onlar kendi sınıflarını karşı önlemler almak amacıyla örgütlemek ve zayıflamayı frenlemek istiyorlar. Kararı tüm emekçilere parti çizgisinin izlenmesi sonucunda elde edilen başarıların parlak bir belgesi olarak göstermek gerekir. Yol gösterilmiştir: Meydan komisyonları kurmak ve bu komisyonlar yoluyla ırgatlar için daha iyi çalışma koşulları elde etmeye çalışmak. Sen bir hata yaptın ihtiyar ve bunu kabul etmelisin».

Marques somurtarak susuyordu. Yeniden konuşmaya başladığında komisyonlar sorununa bir daha dönmedi.

«Hatalarımızın nedeni çoğu kez bize gerektiği gibi yardım edilmeyişi oluyor» dedi. «Bölge komitelerine politik eğitim görmüş, kararları açıklama ve temellendirme yeteneğine sahip danışmanlar gerekli. Sadece bilgi ve talimatları aktaran kişilerin fazla yararı yok».

Marques Ramos'a baktı. «Devam edeyim mi?» diye sorar gibiydi. Ramos'un dudaklarındaki hafif gülümseme ise sanki: «Devam et, devam et, ben senin sözü nereye getireceğini biliyorum» diyordu.

Marques kısa bir duraksamadan sonra yeniden ko-

nuşmaya başladı. Onun düşüncesine göre, Vaz yaptığı göreve yakışmıyordu: Merkez Komitesinin kararlarını hiç bir kanıt getirmeden zorla kabul ettiriyor, kuşkuları gideremiyor ve arkadaşların sorularını cevaplandıramıyordu. Marques örnek üstüne örnek sıralıyordu, bunları önceden hazırlayıp ezberlediği belliydi. Sözlerini bağlarken:

«Doğrusunu istersen» dedi. «Bölge komitesindeki bütün arkadaşlar kendilerini yöneten Vaz'dan daha fazla bilgi sahibi».

Ramos kuru bir sesle:

«Bu senin düşüncen» dedi.

«Hayır, bu sadece benim düşüncem değil. Vitor arkadaş da böyle düşünüyor».

Ramos sordu:

«Vitor arkadaş mı?» Böylesine bir otoriteye sahip olan kişinin kim olduğunu anlayamamıştı. Sonra ağzından ağır ağır duman çıkaran Vitor'u hatırladı. «Başka bir söyleyeceğin var mı?»

Marques kızgınca:

«Evet» dedi.

Ve kadınlar arasındaki çalışmalarla jüt fabrikasındaki hareketten söz edip Maria'nın burada gerekli olduğunu, götürülmesinin bir hata olduğunu söyledi. Sözlerini:

«Jüt fabrikasındaki hareket bitmiş sayılabilir» diye bitirdi.

Ramos sordu:

«Peki, Maria'nın gideceğini öğrenince ne gibi önlemler aldınız?»

«Önlemler mi? Ne önlemi?»

Konuşmalar evin içinde boğuk boğuk çınlıyordu. Sessiz sedasız kapıda beliren ihtiyar kadın iki adama kaygıyla bakıyordu.

Marques annesine:

«Tamam» dedi ve sesini alçalttı.

Ramos da alçak sesle konuşmaya çalışıyor, bu nedenle konuşması daha heyecanlı gibi görünüyordu. Maria'nın gidişine rağmen jüt fabrikasındaki kadınlar arasında çalış-

manın sürdürülmesinin olanaklı ve gerekli olduğunu açıkladı ve bütün örgütlerin merkez örgütüne yardımcı olmayı kutsal bir görev bilmeleri gerektiğini söyledi.

«Bölge ölçeğinde egoizm, yörecilik bizim savaştığımız eksikliklerdir. Bazı arkadaşlar tek bir partinin üyeleri olduklarını unutuyorlar».

Geç vakte kadar konuştular. Sonra yatıp aynı yorganı üstlerine çektiler. Ramos hemen uyudu, Marques ise uzun süre, gözleri açık, yattı.

Sabah erkenden, daha gün ağarmadan Marques gitmeye hazırlandı. Traş olan Ramos'un keyfi yerindeydi.

Elini Marques'in omzuna koydu, gülümseyerek:

«Eh ihtiyar» dedi. «Bu konuya gene döneriz».

Marques:

«Evet döneriz» dedi. Uykusuz geçirdiği gecenin etkisiyle rengi kül gibiydi.

Ramos sabahı Marques'in evinde, kâğıtlarının başında geçirdi. Saat on ikiye doğru Afonso gelip onu Maria'yla tanıştırmaya götürdü.

4

Tren ağır ağır yol alıyor, her istasyonda uzun süre kalıyordu. Bu, sadece bir tek yolcu vagonu olan bir yük katarıydı. Donuk bir lambanın aydınlattığı kompartmanda üç kişiydiler. İhtiyar bir adam, ellerini torbasının üstüne koymuş, kestiriyordu. Zayıf boynunun üstündeki başı vagonun sarsıntısıyla sallanıyordu. Maria'yla Ramos karşı karşıya oturuyorlardı.

Maria tahta arkalığa yaslanmış Ramos'un yakışıklı yüzünü seyrediyor ve bu özel günün olaylarını anımsıyordu. Orada, arkada, boş tren yolunun üstünde tek başına kalan Afonso'nun umutsuzluğunu görüyordu. Elinde bir valiz ve bir evrak çantası taşıyan Ramos'un kararlı ve becerikli hareketlerle otobüse atlayışını görüyordu. Yolun yarısında

inişlerini, bir çamlıkta oturup Ramos'un bir yerden aldığı sandviçleri yiyişlerini görüyordu. Karayolunun bütün kıvrımlarını, istasyona geldikleri uzun yolu görüyordu. Bütün anılar içinde sadece bir tanesini kafasından atmaya çalışıyordu: Kır bıyığının ucunu sessiz sedasız geveleyen yaşlı babasının yüzü. (Garip şey, ortada hiç bir neden yokken ağlayan babası ayrılırken ağlamamıştı.)

Ah, yolculuğun ilk saatlerinde kendini ne kadar zavallı ve yalnız hissediyordu! Otobüs gözüne tiksindirici ve boğucu, indikleri yer ise kasvetli ve kinli görünmüştü. Bu saatler içinde bu adımı atmaya nasıl karar verebildiğini, illegal çalışmaya razı oluşunun düzeltilmesi olanaksız bir hata olup olmadığını ve her şeyi unutarak, şimdi yazgısını elinde tutan bu esmer adamın kim olduğunu kaç kez kendi kendine sormuştu.

Ramos konuşuyor, Maria'yı yüreklendirmek için gülüyor, sandviçlerle ilgili şakalar yapıyor, gülünç öyküler anlatıyordu. Maria yavaş yavaş sakinleşti ve gülümsemeye başladı. Çamlıktan çıktılar. Yola ulaşmak için derin bir hendeği aşmak gerekiyordu.

Ramos:

«Atlayabilecek misin?» diye sordu.

Maria duraksadı. Bunun üzerine önce elinde valiz ve evrak çantasıyla Ramos atladı. Eşyaları yere koydu, kollarını açtı ve seslendi:

«Atla!»

Maria beceriksiz bir hareketle atladı, Ramos onu bir anda yakaladı. Maria onun güçlü vücudunu hissetti, kızardı, gür kirpiklerini indirdi ve geri çekildi.

5

Trende, Maria, birkaç saat sonra, Ramos'tan ayrılırken üzüleceğini hissetti. Onun varlığına, onun hareketle-

rine çok alışmıştı. Neden onunla çalışmayacaktı sanki? Sabahki acı veda sahnelerinden sonra bu yeni ayrılık da Maria için üzücü olacaktı. Ramos Maria'ya ona sadece yol arkadaşlığı edeceğini, Maria'nın başka bir arkadaşla birlikte çalışacağını söylemişti.

Maria:

«Seni bir daha hiç görmeyecek miyim?» diye sordu.

Ramos karşılık olarak güldü ve daha birçok kez görüşeceklerini söyledi. Maria biraz kaygılanarak belleğinde Afonso'nun imgesini canlandırmaya çalıştı. Ama melankolik, her zaman saygılı, çocuksu, bir tutam saçı alnına düşen Afonso ona çok uzak geliyordu şimdi. Karşısında oturan adam ona Afonso'yu unutturmuştu. Esmer, güçlü, neşeliydi. Öbürü nasıl biri olacaktı acaba? Ya Vaz çıkarsa? Vaz gibi kuru bir insanla çalışmak zorunda kalacağı düşüncesi Maria'yı korkutmuştu.

Kompartımanın köşesindeki ihtiyar hırıltıyla öksürdü.

Ramos Maria'ya:

«Uyumak ister misin?» diye sordu.

«Evet».

Ramos yanındaki yeri göstererek:

«Buraya otur» dedi. «Omzuma yaslan ve uyu».

Maria söyleneni yaptı, sırtını Ramos'a yasladı, bacaklarına ceketini örtüp sıranın üstüne kıvrıldı. İhtiyar yeniden öksürdü. Tren durdu ve uzun süre bekledi, uzaktan buhar bırakan lokomotifin puflayışları duyuluyordu. Sonra tren hareket etti ve hız almaya başladı. Günün olaylarından, vagonun sarsıntısından yorgun düşen Maria kendinden geçmiş, hiç bir şey düşünmüyor ve anımsamıyordu. İhtiyar ıssız, küçük bir istasyonda indi. Maria'yla Ramos yalnız kaldılar, kompartmanın alaca aydınlığı Maria'ya ninni söylüyordu. Yarı uyur, yarı uyanık durumda birkaç kez daha rahat bir biçimde yerleşti, Ramos'a biraz daha sokuldu. Ramos çenesini Maria'nın başına dayadı, Maria karşı koymadı.

Ramos fısıldadı:

«Uyuyor musun?»

«Ne?»

Ramos omzundaki elini indirdi ve Maria'nın yüzünü kendine doğru çevirdi. Maria kımıldamadı. Ramos'un yakışıklı yüzü bir anda iyice yakına gelmişti, bu yüzün sürükleyici ve emredici ifadesi Maria'yı karanlıkta bile şaşırtıyordu. Maria birden, sanki bir emir duymuş gibi, kendini kurtardı ve uzaklaştı. Ramos onu tutmaya çalıştı, ama Maria onun elini sert bir hareketle itti:

«Ne oluyor?»

Birkaç dakika süreyle yanyana oturup birbirlerine baktılar. Sonra Maria kalktı, karşıdaki eski yerine geçti ve sıranın üstüne yerleşti. Ramos hiç bir şey söylemedi. Kollarını kavuşturdu, başını duvara dayadı, gözlerini kapadı, vagonun sallantısına uyarak kestiriyor gibiydi.

Maria kendi kendine:

«Nasıl olur?» diye soruyordu. Belki olup bitenlerden, belki de gecenin ayazından, üstüne bir titreme gelmişti.

6

Şafakla birlikte ıssız bir istasyonda indiler. Soğuk bir rüzgâr esiyordu, beyaz bir sis, istasyonun damında ve tren yolu boyunca uzanan biçimli okaliptüslerin üstünde asılı duruyordu. Kapıdan yola çıktılar ve birkaç metre ilerleyince Antonio'yla karşılaştılar. Maria öne geçti, iki erkek konuşa konuşa onu izliyorlardı. Antonio yöredeki örgütler ve arkadaşlarla bağlantı kurmuş, yayın dağıtımı için dayanak noktalarını saptamıştı. Kontrol edeceği örgüt daha önce uğraştığı sektörün tümünden çok daha büyük ve güçlüydü.

Vaz'ın altı ay içinde buradaki tüm örgütleri oluşturup güçlendirmekle kalmayarak Paulo'nun uğraşacağı örgütün çalışmalarını yönlendirişine, üstelik sektörün tüm köy-

lü hareketini kapsayan geniş bir ağ kurmuş oluşuna şaşıyordu.

Antonio Ramos'a:

«Vaz bu kadar şeyi yapmayı nasıl başarmış?» diye sordu. Aynı soruyu birçok kez de kendine sormuştu.

Ramos:

«Dostum, Vaz insan değil, bir mandadır» dedi.

Antonio büyük bir sanayi merkezinde bulunan bir örgütü özellikle vurguladı. Bu örgütün büro üyeleri sağlam ve bilgili kişiler olan Pereira, Gaspar ve Jeronimo'ydu. Onların deneyimi birçok konuda Antonio'dan fazlaydı, onları yönetmenin asıl güçlüğü de burdaydı. Antonio Vaz'ın bu örgütü neden ona devretmek istemediğini şimdi anlamıştı.

Ramos itiraz etmişti:

«Her tarafa yetişemezsin ki. Zaten köylü kitlelerinin asıl işi senin omuzlarında, bu örgüt ise kadro ve iş niteliği bakımından dimdik ayakta ve senin yardımına gereksinimi yok».

Vaz razı olmuştu, ama Antonio bu tür insanlardan ayrılmanın ona nasıl acı verdiğini anlıyordu.

«Şimdiye kadar böylesine iyi bir örgütle hiç çalışmamıştım» dedi Antonio.

Ramos onayladı:

«Partideki en iyi örgütlerden biridir».

«Gaspar şahane bir örgütçü».

«Evet, dört dörtlük bir çocuk».

Yorgun, uykulu, son günlerin olayları altında ezilmiş olan Maria önden yürüyordu. «Konuşmaları bitecek mi acaba?» diye düşünüyor ve arkadan gelen konuşmalarla ayak seslerine kulak vererek yürümeye devam ediyordu. Şafağın zayıf ışınları içinde nokta gibi beyaz evleri gördüğü zaman istasyon çoktan gerilerde kalmıştı. «Acaba burası mı?» diye düşünerek arkadaşlarına doğru döndü. İki karaltı sisin içinde yaklaşıyordu. Ramos Antonio'nun yanında daha da uzun boylu ve geniş omuzlu görünüyordu.

«Yürü yürü» dedi Ramos.

Yarım saat sonra Ramos Maria'ya seslendi. Erkekler

yaklaşınca Maria valizinin Antonio'nun elinde olduğunu gördü. Ramos elini Maria'nın omzuna koydu, Antonio'nun sırtına vurdu:

«Ona iyi davran, duyuyor musun?»

Elini Maria'ya uzattı:

«İşte bu kadar, hoşça kal». Sonra döndü, hızlı ve kararlı adımlarla yürümeye başladı.

Antonio:

«Gidelim» dedi.

Maria onun yanı sıra yürümeye başladı.

7

İstasyonun beş kilometre kadar uzağında bir yamaca oturdular, buradan demiryolu iyi görünüyordu. Eve yaklaşmışlardı, ama onlar, gelecekteki komşularının trenle geldiklerini sanmaları için, sabah treninin geçmesini bekliyorlardı.

Maria heyecan veren: «Ev nasıl olacak?» «Nerede?» «Komşular kim acaba?» türünden soruları artık kendi kendine sormuyordu. Evde birlikte yaşayacağı arkadaşını incelemekte bile acele etmiyordu. Sadece onun bıyıklı olduğunu farketmişti. Bir an önce gitmek, gözlerini kapamak ve uyumak istiyordu.

Kocaman bir tren arkasında sisle karışık buhar bulutları bırakarak geçti. Buhar bulutları ağaçlara takılıyor ve yere iniyordu. Tren yüz metre ileride yakıntılı bir düdük çalıp durdu.

Antonio:

«Gidebiliriz» dedi.

Evlerin hizasına gelince Maria'dan durmasını rica etti, dar bir geçide daldı ve ağır bir bavulla geri döndü.

«Ben bavulları taşıyayım, sen de benim evrak çantamı».

Maria kendi valizini kendisi taşımak istiyordu.

«Sonra, ben yorulunca sana söylerim».

Bir patikadan geçerek çukurlarla delik deşik olmuş, kumlu bir yola, sonra küçük evleri arkalarında bırakıp yeniden bir patikaya çıktılar, iki küçük köyün çevresinden dolaşıp geçtiler.

Antonio, el değiştirmek için, bavulları birkaç kez yere koydu. Sonra, soluk soluğa, mola verdi. Orada Maria ilk kez Antonio'ya baktı ve şapkasının altından gülümseyen gözleriyle karşılaştı. İleride, yürüdükleri yolun kıyısında zamanın ve hava koşullarının etkisiyle kararmış kütüklere dayanan bir sundurma vardı. Sundurmanın altında birkaç kişi oturuyordu. İçlerinden biri yüksek sesle gazete okuyordu. Gömlekli, uzun boylu bir adam, yaklaşanları görünce onlara doğru yürüdü.

«Sabah treniyle mi geldiniz?»

«Evet, henüz geldik».

«Tren vaktinde geldi mi?»

«Beş dakika rötar yaptı».

Antonio evi tutmaya geldiği zaman bu adam ona yardım etmiş, köye kadar götürmüş ve ona kendi mahzeninden şarap ikram etmişti.

«Karınız mı?» diye sordu.

Antonio:

«Evet» diye cevap verdi ve Maria'nın kızardığını farketti.

Antonio buraya gelişlerine neden olarak karısının sağlık durumunun bozuk oluşunu göstermişti, adam bu nedenle ilgilendi:

«Sağlığı nasıl şimdi?»

«Teşekkürler, daha iyi».

Köyde meraklılar evlerinden çıkmışlardı. Bir kadın Antonio'yla selamlaştı. İki çocuk onların yanı sıra yürümeye başladı. Sonunda Maria sabırsızlıkla beklediği sözleri duydu:

«İşte burası».

Maria dar kapılı, penceresi sokağa bakan, alçacık bir ev gördü. Antonio kapıyı açtı. Bavulları aldı, Maria'nın şaşkınlık ve kararsızlık içinde olduğunu farkederek:

«İçeri gir» dedi.

Maria mutfakta bir tabureye oturdu ve çevresine şaşkın şaşkın bakındı.

Evin içi çok dar, eşyası basitti: İki karyola, iki masa, üç iskemle, üç tabure — tüm mobilya bu kadardı. Ağaç kapılardan hoş bir reçine kokusu yayılıyordu, duvarlar yeni badana edilmişti. Antonio daha önce kap kacak ve biraz erzak, şimdi de, bavulun içinde, yatak takımları getirmiş, böylece Maria'nın yükünün bir bölümünü almıştı.

Ama Maria'ya en çok kaygı veren şey onu karısı olarak tanıtan genç yabancıyla yalnız kalınca bu daracık evde içine çöken utanma duygusuydu. Antonio'nun da aynı şeyi hissedişi durumu daha da kötüleştiriyordu. Her ikisi de durumun belirsizliğinden utanıyorlar, bu, bütün hareketlerinden, bütün sözlerinden belli oluyordu. Evde mutfağın dışında iki oda vardı, biri sokağa, diğeri çitle çevrili avluya bakıyordu. Antonio arka odaya yerleşmeye karar verdi, burada çalışabilecek ve dostlarını buraya alabilecekti. Hep aynı düşünce Antonio'nun kafasını kurcalayıp duruyordu: Komşular için karı-koca rolü oynamaları gerekiyordu. İkisi de bezgin bezgin susuyorlardı.

8

Antonio ertesi gün şafakla birlikte gitti. Maria beş gün koca evde tek başına kalacağını, arkadaşının varlığından rahatsız olmayacağını düşününce içi rahat etti. Ama daha ilk günden bir sürü ziyaretçi başına üşüştü.

Henüz fırından dönmüş ve kahve pişirmeye başlamış-

tı ki mutfağın açık kapısından, çitin üstünde, rengi belirsiz, kocaman, yıpranmış bir şala bürünmüş bir kadın başı gördü. Maria avluya çıktı ve kadının yüzünü görünce donakaldı: Şalın altında, baykuş gagasına benzeyen kanca burnunun iki yanında bir çift canlı, koyu renkli göz fıldır fıldır dönüyordu.

Kadın boğuk bir sesle:

«Almak ister misiniz?» dedi ve şalı açıp iyi görünüşlü havuçla doldurduğu sepetini gösterdi.

Maria havuçların fiyatını sordu, kadın sepeti şalla örttü ve gülünç derecede ucuz bir fiyat söyledi.

Maria:

«Peki» dedi ve para getirmeye gitti.

Bu alışveriş hoşuna gitmişti. Antonio'nun söylediğine göre, profesyonel parti görevlilerinin aldığı aylık o kadar düşüktü ki Maria ayın sonunu nasıl getireceğini düşünemiyordu. Havuç harikaydı: Sulu, taze ve en önemlisi de ucuzdu. Maria illegal konuttaki yaşamın böylesine iyi bir biçimde başlayışına sevinerek:

«Birkaç kez pişirmemize yeter» diye düşündü. Ama kadının kocaman şalın içinde fıldır fıldır dönen gözleri aklından çıkmıyordu.

Daha sonra bitkin, aç bir komşu kadın gelip yoksulluktan, işsizlikten, kocasının kötü davranışlarından yakındı ve senhoraya gereği olmayan bir elbise istedi. Arkasından kısacık boylu, şişman, dalkavuk bir kadın geldi, her cumartesi kasabaya gittiğini ve başkalarına olduğu gibi ona da dükkândan et ya da başka şeyler getirebileceğini söyledi. Bunu kırmızı yanaklı, genç bir kadın izledi ve suya gitmeyi önerdi. Başka bir kadın şilteler için mısır samanı satmak istedi ve kızının Maria'nın çamaşırlarını yıkayabileceğini söyledi. Adamın biri toprağının az olduğundan, kaldırdığı ürünün bir dükkâna bile yetmediğinden, oysa kendisinin iki dükkânı olduğundan yakındı ve senhoranın ondan alışveriş etmesini istedi. İki genç kız gelip konuşmadan durdular, birbirlerine sokulmuş, gözlerini kocaman kocaman açmışlardı, sanki azar işitmekten korkuyorlardı.

Arkasından güler yüzlü bir ihtiyar olan ayakkabıcı uğradı. Ve nihayet keçi sütü satan bir çocuk geldi.

Kirli, hırpalanmış, yamalı elbiseler giymiş olan bu insanların gülümseyişlerinin ve önerdikleri hizmetlerin ardında kökleşmiş bir yoksulluk gizliydi. Maria'nın önünde geçit yapan, kişiyi isyan ettiren yoksulluk, havuçları ucuza almanın verdiği keyfi kaçırmıştı. Maria gecenin bastırmasıyla tek başına kaldı ve içinde bulunduğu çaresizliği, savunmasızlığı tümüyle hissetti. Antonio dönüşte kitap ve gazete getirecekti. Şimdiyse beş gün boyunca okunabilecek tek şey on-on iki sayfalık bir broşürdü, bunu da daha sabahtan yutmuştu. Bluzuyla eteğini yıkamış, tencereyi, tavayı, çaydanlığı temizlemiş, masalarla ocağı ovmuş, karyolanın yaylarını gözden geçirmiş, pencereleri silmiş, mutfak rafları için kâğıt kesmişti. Evin zaten pek az olan tüm işleri görülmüştü. Dört günü daha tek başına geçirmesi gerekiyordu, dört uzun gün ve daha da kötüsü, dört uzun kış gecesi. Ve oyalanacak hiç bir şey yoktu. İlk kez, konuşacak tek kişi, insan sesi, gürültü, yaşam olmayan bir evdeydi. Vaz ona çok çalışmak zorunda kalacağını, okumak isterse ona yardım edeceklerini söylemişti. Ama bu daha sonra, Antonio dönünce, evdeki yaşam yoluna girdikten sonra düşünülecek bir şeydi. Şimdiyse Maria'nın önünde dört gün, dört uzun gün, dört uzun yalnızlık gecesi vardı.

Maria her zaman kuşkularını, üzüntülerini ve sevincini paylaştığı babasını anımsayarak;

«Beni duyuyor musun babacığım?» diye düşündü. «Duyuyor musun? Kızın çok yalnız, çok kederli babacığım. Gece çok korkunç ve rüzgâr öylesine tüyler ürpertici bir biçimde uluyor ki... Kızın, bu evin, resmi makamların izlediği arkadaşın çalışması için gerekli olduğunu, onun halkın mutluluğu için çalışması, savaş arkadaşlarıyla tam bir güvenlik içinde görüşebilmesi, materyalleri koruması, belgeler yayımlaması için gerekli olduğunu biliyor. Bunların tümünü biliyor ve anlıyor kızın. Ama kızın çok üzgün ve yalnız, sevgili babacığım!»

9

Geldikleri günün akşamı Antonio biraz dolaşmaya çıkmalarını önerdi. Köyden yüz metre uzaklaşınca durdu:

«Bu taş duvara dikkatle bak» dedi. «Bu taraftaki ilk duvar, iyice belle. Şimdi de şu taşı aklına yerleştir, dışarı doğru hafifçe taşıyor. Cuma akşamı buraya gel ve evde sana vereceğim mavi tebeşirle küçük bir haç çiz. Şaşırmazsın, değil mi?»

Böylece, Antonio'nun, eve dönerken ,işlerin yolunda olduğunu anlayacağı işaret konusunda anlaştılar. Bu tür güvenlik önlemleri ele geçmemek için tüm gizli konutlarda alınıyordu. Bazen arkadaşların evde bulunmadıkları sırada pusu kuruluyor ve onlar dönüşlerinde polisin eline düşüyorlardı.

Maria cuma akşamı kararlaştırılan işareti koymaya çıktı. Antonio birisi sorarsa köyden çıkış nedeni olarak kasabadan alışveriş edeceğini söylemesi için onu uyarmıştı. Yolda hiç kimseyle karşılaşmadı, işareti koydu, eve döndü ve havuçlu patates çorbası hazırladı. Her şeyi dört gündür duymadığı bir hoşnutlukla yapıyordu. Yemek hemen hemen hazır olunca bir gün önce yıkayıp ağarttığı örtüyü mutfak masasının üstüne serdi, iki yemek tabağını karşılıklı koydu, eve gelirken kopardığı mimoza dalını da masanın ortasına koyduğu toprak çanağa yerleştirdi. Hafif sesle şarkı söyleyerek masayı gözden geçirdi. Sonra mutfak kapısına yaklaştı ve dışarıya baktı. Günün ışığı neme doymuş havanın içinde sönmüştü. Önceki günler, bu dakikalar, Maria için günün en sıkıcı dakikaları oluyor, bitip tükenmek bilmeyen gece yaklaşırken ona korku ve dehşet veyordu. Oysa şimdi Maria gecenin bir an önce bastırıp köyü karanlığa gömmesini sabırsızlıkla bekliyordu. Aklına Antonio'nun sözleri gelmişti:

«Ortalık iyice karardığında geleceğim».

Gece bastırdı. Maria birden karamsar düşüncelere daldı. Antonio neden bu kadar gecikmişti? Ya tutuklandıysa? Ya başına bir şey geldiyse? Bunu nasıl öğrenecekti?

Antonio dönmezse ne yapacaktı? Başka bir arkadaşın gelmesini mi bekleyecekti? Ama bu olamazdı! Antonio evinin yerini arkadaşlardan hiç birinin henüz bilmediğini söylemişti. Kaç gün bekleyecekti? Ya sonra kime başvuracaktı? Ah, zaman ne kadar yavaş ilerliyordu! Böylesine zevkli bir biçimde hazırladığı basit sofra, böylesine hoşnutlukla pişirdiği patates, yumurtalar ve havuç artık Maria'yı sevindirmiyor, aklına sadece insanların yoksulluğunu getiriyordu. Lambanın ışığını kıstı ve yatağına uzandı. Gözleri açık, kulağı kirişte, boş evin içinde tam bir savunmasızlık içinde yatıyordu.

Kapı vuruldu. Maria açtı, Antonio'yla bisikletini gördü. Hayır, varlığı Maria'yı öylesine utandıran ve ona acı veren o yabancı delikanlı değil, eski bir dost, sadık bir arkadaştı bu.

IV. BÖLÜM

1

Paulo ölçüiü bir kişiydi. Arkadaşlarına çekine çekine bakıyor, tartışmalara katılmıyor, sadece ara sıra sorular soruyordu. Bu sorulardan bazıları gayet doğal şeylerdi, ama bazıları Vaz'a pek mantıklı gelmiyordu. Paulo avukata saat kaçta kalktığını ve akşamları karısıyla birlikte bir yere gidip gitmediğini, Manuel Rato'ya ise kızı doğduğu sırada nerede olduğunu sormuştu. «Eh, bakalım görevinin üstesinden nasıl gelecek?» diye düşündü Vaz. Paulo'nun tavırlarındaki güvensizliğe bir kez daha dikkat eden Vaz bu arkadaşın beş yıl hapiste yattığını anımsadı ve içinde ona akrşı bir acıma duygusu uyandı. Herhalde yeni görevi başaramayacaktı.

Ancak birlikte yaptıkları ilk yolculuk Vaz'ı düşünmeye zorladı. Öğleyin saat iki sularında bir kasabanın yakınında dinlenmek için durmuşlardı. Sabahtan beri birkaç buluşma yapmışlar, bir hayli taban tepmişlerdi. Şimdi de vakit öldürüyorlardı, çünkü bundan sonraki kasaba buluşmasının saat beşten önce gerçekleşmesine olanak yoktu. Gün ağarırken hafif bir şeyler atıştırmışlardı ve Vaz gittikleri arkadaşların onların karnını doyuracağını, parti parasını harcamak zorunda kalmayacaklarını umuyordu. Ama Paulo öyle yorgun ve ezik görünüyordu ki, Vaz:

«Sen yoruldun. Gidip bir şeyler yiyelim» dedi.

Paulo yerinden kıpırdamadı:

«İdare eder».

Vaz acıma duygusuyla diretti ve ayağa kalktı, Paulo tekrarladı:

«İdare eder». Ve yerinden kalkmadan, inatçılığından ötürü özür diler gibi, gözlüklerinin üstünden Vaz'a baktı.

Yörenin parti örgütünün büro üyeleriyle bir koruda görüştükten sonra geri dönerlerken Vaz Paulo'nun aşırı yorgun olduğunu bir kez daha, zorunlu olarak farketti. Duraklayarak:

«Aslında ben istasyonda görünmemeyi tercih ederim» dedi. «Bu bir ilke değil, ama böylesi daha güvenli oluyor. Bisikletim yanımda olmadığı zaman en yakın küçük istasyona kadar birkaç kilometre yürürüm. Ama görüyorum ki sen yorulmuşsun, bu kez kuralı bozabiliriz».

Paulo ona neredeyse yalvarır gibi baktı. Şimdi daha yaşlı görünüyordu.

«Bu yoldan mı gideceğiz?» diye sordu.

Vaz sorusunu olumlu cevaplayınca döndü ve hafifçe topallayarak yürümeye başladı.

Vaz:

«Hayır, Paulo sandığım gibi iradesiz bir kişi değil» diye düşündü.

2

Paulo kısa bir süre önce eve dönmüştü. Geceydi. Fırından yanık asma dallarının tatlı kokusu geliyor, avludan musluktan akan suyun sesi duyuluyordu. Çocuklar uyuyordu, Paulo rahatça çalışabilirdi. Paulo'nun elinin altında bir bardak su, çörek ve taze peynir vardı. Bunları Madalena getirmişti. Paulo yazıyor ve ufak lokmalar ısırıp suyunu yudumluyordu. Bazen düşüncelere dalıyor ve kalemi üst dudağına düzenli hareketlerle vuruyordu.

Üstlendiği görevden memnundu. Tutuklanmadan önce yaptığı iş tümüyle başkaydı. O sıralarda gazete dağıtıyor ve tüm enerjisini bağlantı, bağlantı ve bir kez daha bağ-

lantı kurmaya harcıyordu. Burada ise en küçük örgütler bile pratik işlere yöneltilmişti. Gerçi onun yükümlülüğüne giren işler arasında hoş olmayan şeyler de vardı. Yörede partiyle işbirliği yapan tek kişi olan, Vaz'ın deyimiyle, «geveze ve aylak» avukatla bağlantı kurma görevi Paulo'ya verilmişti. Ayrıca, Manuel Rato'yla da bağlantının sürdüalmanın verdiği keyfi kaçırmıştı. Maria gecenin bastırmarürlmesi gerekiyordu. Sadece Rato'yu gözden uzak tutmamak için bile bir hayli taban tepmek gerekiyordu: Gerçi Rato'nun oturduğu köy pek gelecek vaat etmiyordu, ama Manuel'in yardımıyla yakındaki büyük kasabaya «yuvalanmaya» değerdi.

Rato'yla karşılaştıkları gün Paulo'nun belleğinde, her nedense, yer etmişti. Manuel buluşmaya yalnız gelmemişti. Yanında kızı da vardı, Rato kızının orada bulunuşunu:

«Varsın alışsın» diye açıklamıştı.

Kendisine bir çavuş görünümü veren kır bıyıklı, sert adamın, bu sözleri böyle bir sevecenlikle söyleyebileceğine inanmak güçtü. Bu sözlerde Rato'nun kızını kendine düşünce arkadaşı yapma isteği hissediliyordu. İsabel sağlam, biçimli vücudunu dikleştirmiş, arkadaşlara gülümsemişti. Görünüşü:

«Benim küçük bir kız olduğumu mu sanıyorsunuz?» diyordu. «Hayır, ben artık size yardım edebilirim, arkadaşınız olabilirim sizin».

Vaz Paulo'yu Manuel Rato'yla tanıştırmış ve üçü çamlığın içinden geçerek Vale da E'gua'ya doğru ilerlemeye başlamışlardı. İsabel biraz geriden geliyor, büyükler durdukları zaman o da duruyor ve onlara gülümseyerek bakıyordu. Paulo:

«Ah, böyle bir kızım olması için neler vermezdim!» diye düşünmüştü. Bu düşünceler tümüyle içtendi, ama yaşı, saçlarının kırlığı ve yokluklarla zindanların neden olduğu hastalığı olmasaydı Paulo:

«Böyle bir kız arkadaşım olması için neler vermezdim!» diye düşünürdü.

3

Paulo geç vakitlere kadar çalıştı. Kendisine verilen örgüte yaptığı ilk ziyaretler ona uyku vermiyordu. Yitirilen her dakika ona partiden çalınmış gibi geliyordu. Diğerlerinin gergin çalışma ritmini görüyordu. Aklına bütün gece bildiri basan zayıf ve bitkin Rosa; güçlük ve yokluklardan yılmayan Vaz; yaşamın sertliğine gülüp geçen Ramos geliyordu. Paulo projenin yazımını gece saat ikide bitirdi, ama, buna rağmen, dün yarıda bıraktığı Lenin'in kitabını okumaya başladı. Hayır, vakit kaybedemezdi.

Her tarafı una bulanmış olan ev sahibi Evaristo avluya çıkmıştı. Paulo'nun odasında ışık görünce gerekli bir şey olup olmadığını sordu.

Evaristo iri yapılı, kolları ve göğsü kıllı, beklenmedik ölçülerde pembe ve yuvarlak yüzlü, pırıl pırıl dazlak kafalı bir adamdı. Elinde toprak bir testi vardı, kollarına hamur parçaları yapışmıştı.

Sorusunu tekrarladı:

«Gerçekten de bir şey gerekli değil mi sana?»

Paulo:

«Hayır, hiç bir şey» dedi. «Işığın böyle geç saate kadar yanması sana zarar vermez mi?»

«Zarar mı? Neden? Gerçi çocuğun dikkatini çekebilir bu (Evaristo hamurhanedeki gece işçisini kastediyordu), ama ona söyleyecek bir şey bulurum, her şey yoluna girer. Tabii, gaz sarfediliyor. Ama madem sana gerekli, dayanırız».

Evaristo gitti. Paulo yeniden kitabına döndü. Başının içindeki ağırlık artıyor, düşünceleri dağılıyordu. Evin içine sıcak ekmeğin ekşi-tatlı kokusu yayılıyordu. Bu koku Paulo'nun aklına doğduğu uzak adayı getiriyordu. Paulo on iki yaşındayken oradan ayrılıp çalışmak için Lizbon'a gitmiş ve bir daha dönmemişti oraya. Babasıyla annesinin mezarlarının bulunduğu, kendisinden sadece çocukluk anıları kalan adaydı bu. Yeni pişmiş ekmeğin (sadece biraz

daha ekşi olan) kokusu baba evinin kokusuydu.

Annesi ekmek pişirirdi. Hamuru yoğurur, üzerine bir haç çizer, ortasına bir diş sarımsak sokar ve dua ederdi.

Sonra hamurun üstüne bir havlu örter, üzerine evdeki bütün battaniyeleri, bazan ters yüz edilmiş erkek pantolonlarını yığar ve fırını kurullarla tutuşturmaya koyulurdu. Paulo kürekle süpürgeyi getirmek için avluya çıkar, fırının içini süpürürdü. Annesi içine un serpilmiş bir fincana biraz hamur alıp küreğin üstüne konulmuş yapraklara bölüştürürdü. Hamur pişmesi için fırına atılırken annesi:

«Chico, ekmekleri uyandır yavrum» derdi. O zamanlar adı henüz Paulo değildi.

Paulo fırının kapağını açar ve bütün ekmeklerin üstünü bir çubukla delerdi.

«Tanrı seni uyandırsın ve gözlerini açsın. Tanrı seni uyandırsın ve gözlerini açsın. Tanrı seni uyandırsın ve gözlerini açsın».

Bütün bunlar ne kadar uzakta kalmıştı! Ve bütün bunlar pişmiş ekmeğin uyandırdığı belleğinde ne kadar canlıydı! Paulo artık okumuyordu. Başı öne eğiliyor, kollarının üstüne düşüyor, gözlüğü burnuna doğru kayıyordu.

Bir gün fırından yeni çıkan ekmek masanın üstünde dururken babası gelmişti. İneklere nazar değmesin diye aldığı siyah keçinin arkasından yürüyor ve yaptığı uzun yolculuktan sonra çok yorgun görünüyordu. Her zamankinin aksine, hemen oturmuş, sıcak kokuyu içine çeker gibi dirseklerini masaya dayamıştı. Annesi birden bağırmıştı:

«Neyin var?»

Babası sararmış, eli aşağıya düşmüş, kaldırmak istemiş, ama oturduğu yerden aşağı kayıvermişti.

Kiracısına fırından yeni çıkan ekmekten getiren Evaristo:

«Uyumuş» dedi.

Paulo irkildi.

«Ne?» diye mırıldandı. Güçlükle doğruldu, topallayarak karyolaya yaklaştı, kenarına oturdu ve ev sahibine:

«Lütfen ışığı söndür» dedi.

Evaristo ekmeği masaya koydu, lambayı üfledi ve çıktı.

Paulo kapının kapandığını işitti. Karyolaya yıkıldı ve hemen uykuya daldı.

4

Delita'yla Seca avluda, Rita'yla Elsa da Paulo'nun kapısındaydı. Rita dört yaşındaydı. Elsa - iki. Rita'nın parlak kırmızı fiyonklarla bağlanmış iki saç örgüsü ve taş bebeklerin gözlerine benzeyen kocaman, yuvarlak gözleri vardı. Elsa'nın saçları arkaya taranmış ve başının tepesinde bir kurdeleyle tutturulmuştu. Rita kapalı kapıya yaslandı ve küçük kardeşinin elini tuttu. Elsa sabırla bekliyordu, Rita'nın bütün yaptıklarının her zaman ilginç bir biçimde sonuçlandığını biliyordu.

Rita:

«Ağabeyciğim» diyordu. «İyi ağabeyciğim, kapıyı aç».

Kapının arkasından hiç ses gelmiyordu. Erkek çocuklar susmuştu. Rita tekrarladı:

«Ağabeyciğim, kapıyı aç. İyi ağabeyciğim, güzel ağabeyciğim, çiçek ağabeyciğim, aç».

Elsa soran bakışlarını ablasına doğru kaldırdı:

«Eee? Hepsi bu mu?»

Rita diretti:

«Ağabeyciğim, yaramaz ağabeyciğim, aç».

Cevap yoktu. Rita Elsa'nın elini bıraktı ve küçük yumruklarıyla kapıyı dövmeye başladı, bir taraftan da vuruşlara uyarak bağırıyordu:

«Ağabey... pis... kötü... iğrenç... pis...«

Elsa ablasının söylediklerini tekrarlıyor ve uzun zamandır bekledikleri anın yaklaştığını hissederek gülüyor, cıyak cıyak bağırıyordu.

Paulo kapıyı araladı:

«Ne oluyor?» Uykuluydu, saçı başı karmakarışıktı. Gözlüğünü takmamıştı; çocukları kısık, miyop gözleriyle süzdü.

Çocuklar, her zamanki gibi içeri girdiler. Ve, her zaman olduğu gibi, yedi yaşında bir kız olan Delita'yla beş yaşındaki tombul oğlan Seca da onlara katıldı. Paulo, her zamanki gibi, çocukları neyle oyalayacağını bilmediğinden, onların kaprislerine göz yumdu, sadece gözlüğünü çekip almalarına izin vermedi. Dört şeytan yavrusu neşeyle gülüyor, coşkuyla bağırıyorlardı. Ve her zaman olduğu gibi, Madalena bir saat değil, ama yarım saat sonra geldi:

«Ee çocuklar, size ağabeyinizi rahat bırakmınızı söylememiş miydim?»

Çocuklar annelerinin sağa sola savurduğu tokatlardan kaçmaya çalışarak, bir serçe sürüsü gibi dağıldılar.

Paulo yalnız kaldı, gözlüğünü sildi ve kaybolan zamana üzüldü:

«Her zamanki gibi, ne çalışmama, ne dinlenmeme fırsat veriyorlar. Çocuksuz bir eve yerleşmeli».

Ama faşizmden arınmış bir Portekiz'i düşlerken kendisini elma bahçeli bir evde görüyordu; çocukların bahçede dolaşıp elma kopardıklarını düşünüyordu; çocukların gülüşmeleri, bağırışları onu ısıtıyor, içine sevinç veriyordu, çocuklar tıpkısı tıpkısına şimdi Paulo'nun çalışmasını engelleyen Rita, Elsa, Delita ve Seca gibi gülüyor ve bağırıyorlardı.

Bir keresinde Madalena'nın kız kardeşi kızının yaş günü olduğu için çocukları bütün bir sabah alıp evine götürmüştü. Bir süre sonra Madalena Paulo'nun terliklerinin sesini işitti. Paulo eşikte durdu, çevresine huzursuzlukla bakındı:

«Çocuklar nerede?»

5

Vale da E'gua'ya yaptığı ilk ziyaretten üç hafta kadar sonra Paulo yeniden oraya gitmek üzere yola çıktı. Açık ve ayazlı bir gündü, güneş göğün temiz maviliği içinde parlıyor, insanın içine kadar işleyen ,inatçı bir poyraz esiyordu.

Paulo hafifçe topallayarak yolda yürüyordu. Odun yüklü iki at arabası ona yetişerek ve Paulo otobüste işittiği bir konuşmayı anımsadı. Otobüs hıncahınç doluydu. İki köylü konuşuyorlardı. Zayıf ve sinirli olan köylü sordu:

«Hayvancılık Ürünleri Sürüm Kooperatiflerinin ne olduğunu öğrenmek istiyor musunuz? Size söyleyeyim. Eskiden sosis yirmi dört escudoydu, canlı hayvanın arrobasına (*) ise iki yüz elli escudo verirlerdi. Şimdi sosis otuz escudodan fazla, hayvana ise iki yüz scudo bile vermiyorlar. Dükkânda daha fazla para ver, hayvanı satarken de daha az al. İşte kooperatifler bu».

Köylünün bunları anlattığı elli yaşlarındaki ciddi adam başını sallıyordu. Birinci köylü sözünü bitirince ikinci adamın bakışları yakındakilerin üzerinde dolaştı, Paulo'ya takıldı ve konuşmaya karar verdi:

«Eğer köylü istediğine satabilse daha iyi fiyat alır, tüketici de daha az para verirdi. Böyle olmaz, sana zorla sattırıyorlar, ama sonra kendileri üç-dört kat daha fazlaya satıyorlar. Demek ki köylü satarken fiyatlar düşük, alırken de yüksek. Bu kooperatiflerle korporasyonlardan iyilik bekleme».

Adam bir süre sustu, devam etmeden önce yeniden çevresine bakındı:

«Ya ormanlara ne oluyor? Korporasyon geliyor, hoşuna giden ağaçları işaretliyor, sahibine hiç bir açıklama yapmıyor ve metreküpüne yirmi escudo veriyor. Ya fabrika-

---

(*) Arroba: *14,7 kg'lık Portekiz ağırlık ölçüsü. (Ç.N.)*

ya kaça sattıklarını biliyor musunuz? Altmış, yetmiş, hatta seksen escudoya».

Paulo böylece köylülerin korporativ örgütlerden hoşnut olmadığını öğrenmiş, bu hoşnutsuzluktan yararlanmak ve onu yönlendirmek gerektiğini anlamıştı. Ama nasıl?

Yaşamın ona yakında, hem de çok yakında bir yanıt vereceğini bilmiyordu.

6

Çam ormanının içinde poyrazın ıslığına ve dalların uğultusuna heyecanlı sesler karışıyordu. Paulo seyrek ormanın içinde tartışan bir grupla burun buruna geldi. Odun yüklü bir arabanın yanına birkaç kişi toplanmıştı. Tartışanlar yabancı birisinin gelişinden hiç etkilenmediler.

İçlerinden biri, yeşil şapkalı, kürk yakalı kısa palto giymiş olan bir adam yanında duran örgü ceketliye bakarak:

«Bu, kesicilerin işi!» diyordu. «Biz sadece yüzde yirmi beş işaretlemiştik».

Gömleğinin üstüne giydiği yelekle duran üçüncü adam hiddet ve öfkeden titreyen bir sesle:

«Ama iki kat fazlasını kesmişler, hem de hep en iyi ağaçları!» dedi. «Dörtte biri bile fazla, ama size yetmiyor. Ormanı mahvettiniz!»

Kısa paltolu adam diretiyordu:

«Biz sadece yüzde yirmi beşini işaretledik. Fazla kesildiyse siz de fazla alırsınız».

Üçüncü adam küçümsemeyle:

«Koca bir servet!» dedi. «Başkasının malından size ne? Kafanızı kullanarak işaretleyebilirdiniz, böyle değil. Kereste yapmaya en uygun ağaçları kesmişsiniz, hem de bu fiyata».

Kısa paltolu adam üçüncü kez:

«Biz sadece yüzde yirmi beşini işaretledik» dedi, başını çevirdi ve uzaklara baktı. Bu hareketiyle konuşmanın bittiğini göstermek istiyordu.

Açık renk sakallı, renksiz gözlü, uzun boylu ve zayıf bir köylü söze karıştı:

«Sizin yasalarınız yoksullara karşı, yasa size engel olduğu zaman da bir yana atıveriyorsunuz».

Kısa paltolu adamın sabrı taşmıştı, bağırmaya başladı:

«Bunu yapanın kesiciler olduğunu size bin kere söyledim. Bakın, eğer memnun değilseniz Salazar'a (*) şikâyet edin».

Örgü ceketli adamınb u şakayı gerektiği gibi değerlendirdiğine inanarak sırtını köylülere döndü ve arkadaşıyla birlikte ormanın içinde uzaklaşmaya başladı. Hafif hafif gülerek arkadaşına bir şey anlatıyordu.

Arabanın sürücüsü olan açık renk sakallı köylüyle kesilen ormanın sahibi öküz koşulu arabanın yanında kalmışlardı. Ormanın sahibi bir kütüğe oturdu, çenesini yumruklarına dayadı ve ormanın geniş açıklıklarına serpiştirilmiş kütüklerle kesilmiş ağaçlara hüzünle baktı.

Paulo:

«Vale da E'gua'ya buradan mı gidilir?» diye sordu.

Adam:

«Ben de oraya gidiyorum» dedi ve iç geçirip güçlükle yerinden kalktı.

Paulo yol arkadaşından köylülerin hoşnutsuzluğunun asıl nedenlerini öğrendi. Korporasyon yüz çamdan yirmi beşini zorunlu olarak işaretliyor ve sahiplerine sormadan kesiyordu, bu, orman sahiplerine şimdiden zarar vermişti. Ama Korporasyon çoğu kez, bazan hiç bir açıklamada bulunmadan, bazan sözde bir yanlışlık sonucu, bazen de yasanın emirlerine sığınarak, yüzde yirmi beşten fazlasını

(*) Salazar: *Portekiz'de 45 yıl iktidarda kalan faşist diktatör (Y.N.)*

götürüyordu. Ya fiyat? Bu bir soygundu. Küçük orman sahipleri ağaçlarını metrekübü yirmi dört escudodan Korporasyona satmak zorundaydı. Korporasyon devletin zorla dayattığı bir aracıydı. Kendisi metreküp başına, kesici ve hamal ücretleri dahil, üç escudo daha harcıyor ve ağacı aynı yerde fabrikalara metrekübü altmış beş escudo ve hatta daha yüksek fiyatla satıyordu. Çamların tabanlık olmak üzere satılması daha da kötüydü, o zaman Korporasyon en sağlam ve sağlıklı ağaçları seçiyordu, hem de aynı fiyata.

«Neden birleşmiyor ve şikâyet etmiyorsunuz?»

«Kime şikâyet edelim? Hak güçlü olanın».

Manuel Rato orman sahibinin söylediklerini doğruladı. Hükümet kollarını ahtopot gibi gittikçe daha çok uzatıyor, gitgide kasaba ve yolların uzağındaki daha çok sayıda orman perişanlığa mahkûm ediliyordu. Manuel'in karısının işittiğine göre, hafta geçmiyordu ki Vale da E'gua'nın ya da diğer uzak köylerin çam ormanlarında bir soygun başlamasın.

«Karımın söylediklerini burada herkesin ağzından işitebilirsin. Herkesin küçük bir ormanlık alanı var ve bu iş herkese dokunuyor. Bu gidişle sıra neredeyse bize gelecek».

Paulo sordu:

«Ne dersin, ne yapılabilir?»

Joana kızardı, saçlarını sinirli ve hızlı bir hareketle düzelterek kocasının yerine cevap verdi:

«Ne mi yapılabilir? Halk bir araya getirilir, işaretlemeye ve kesime izin verilmez».

İsabel bakışlarıyla Paulo'ya:

«Sen de bizim gibi düşünüyorsun, değil mi?» diye soruyordu. Karısının sözleri Manuel'in de hoşuna gitmişti.

Dağlara serpilmiş küçük köylerdeki insanların nasıl toplanıp birleştirilebileceğini konuştular.

Joana'yla İsabel ateşi yaktılar, su tenceresini üstüne

koydular, lahana ve patates dolu kâseyi getirdiler, çömeldiler ve oracıkta, yerde yemeği hazırlamaya başladılar.

Manuel Rato:

«İşin kötü yanı şu ki çamları korumak tek tek kimsenin elinde değil, komşusunun ormanını savunmak için birisini evinden çekip çıkarmak da kolay iş değil» dedi.

Paulo halkın kararlaştırılacak bir günde, belirli bir yerde toplanması ve herkesin Korporasyon temsilcileriyle kesicilerin de bulunacağı bir yere gitmesi gerektiğini düşünüyordu.

Manuel:

«Bir bildiri olsa çok yararlı olurdu» dedi.

Bunun üzerine, Paulo'nun, halkı en büyük köy olan Oldeia da Mato'da toplanmaya çağıran bir bildiriyi tarih belirtmeden acele hazırlaması konusunda anlaştılar. Bildiri toplantıdan bir gün önce dağıtılabilirdi.

Manuel Rato:

«Kızımla ben bu işle uğraşırız» dedi. Heyecanlanan İsabel ise babasına minnet ve sevinçle baktı.

7

Erkekler konuşurken Joana'yla İsabel yemeği hazırlamışlardı. Evde sadece iki kâseyle üç kaşık olduğu için, Vaz'ın ilk gelişinde yaptıkları gibi, çorbayı önce erkeklere verdiler.

Paulo sadece ikisine yemek verildiğini görünce sordu:

«Ya karınla kızın?»

«Sonra yiyecekler».

Çorba bitince Joana tencereden bir parça domuz yağı alıp Paulo'nun tabağına koydu. Manuel bir dilim mısır ekmeği kesip ona uzattı.

Paulo kızardı ve çekine çekine:

«Hayır dostlar» dedi. «Siz ne yerseniz ben de ondan yiyeceğim».

Onlara hem suçlu, hem de inatçı bir bakış fırlattı.

«Belki siz haklısınız, eğer sizi incittiysem özür dilerim, ama tek başıma yemem» der gibiydi.

Joana da kızardı ve bir ona, bir ötekine baktı. Genç kız annesinin elini tuttu ve gülümsemesi kesildi.

Paulo yeniden kızararak:

«Hayır» dedi. «Ben de herkesin yediğini yiyeceğim».

Kadınla genç kız çorbalarını bitirince Paulo herkese, davranışı için özür diler gibi, çekine çekine bakarak ekmek dilimini dörde böldü, domuz yağını tencereden çıkardı, tabağa koydu, onu da dörde böldü, herkese birer parça ekmekle domuz yağı verdi ve kendi payını onurla aldı. Tüm görünüşüyle:

«Bakın, dört kişiye pekala yetiyor» der gibiydi.

Desen: *Kathe Kollwitz*

V. BÖLÜM

1

İrgatlar son zamanlarda haklarını almak için verdikleri savaşımda önemli başarılar elde etmişlerdi. Bölgenin her yanında meydan komisyonları kurulmaya başlamıştı. Köylüler etkin eylemleri sonucunda daha yüksek ücret elde etmiş ve patronları daha önce ilgilenmek istemedikleri yaşlılarla zayıflara iş vermek zorunda bırakmışlardı. Kazanılan başarılar hareketin tırmanışını ardından sürüklemişti. Henüz meydan komisyonu olmayan yerlerde köylüler bu komisyonların kurulmasını istiyorlardı. Gündelikler için tavan saptayan ve buna uymayanlara ceza getiren büyük toprak sahiplerinin kampanyası kırılabilmiş ve böylece Marques'in düşüncesi doğru çıkmamıştı. Şimdi Vaz kendiliğinden ortaya çıkan bir kitle hareketini örgütlemek için çaba harcıyordu. Partisiz köylülerin temel çıkarlarını savunmak için onlarla kurulan ilişkiler partiye yeni üyeler çekmiş, yeni hücrelerin kurulmasına yardımcı olmuştu.

Her şey iyi ve güzel olacaktı, ama son konuşmalarında Jose Sagarra Vaz'a sektörün en önemli bölgesinde, en çok irgatın bulunduğu yerde parti hücreleri oluşturulmasının ve köylüler arasındaki çalışmaların etkinleştirilmesinin, bölge komitesinin işe karışmasıyla, durdurulduğunu anlattı. O zamana kadar bölge komitesinin sorumluluğunda olan köylü militanlarla bağlantı kurma görevinin Jose Sagarra'ya devredilmesi kararlaştırılmıştı. Bağlantıları ona Afonso devredecekti, ama bunu henüz yapmamıştı.

Jose Sagarra:

«Arkadaş beni birisiyle görüştürmek için söz vermişti, ama randevuya gelmedi» dedi. «Şimdi o gelinceye kadar beklemek gerekiyor, ben onu nerede bulacağımı bilmiyorum».

Vaz Afonso'nun evine uğradı. Evde yoktu. Sonra Afonso'ya bir pusula bırakmak için Marques'e gitti. Kapı kilitliydi, hiç kimse cevap vermiyordu. Vaz'ın başka yerlerde işi olduğu için her şeyi iki hafta daha olduğu gibi bırakmak zorunda kaldı.

Vaz gündelikçiler konusundaki yönergeleri ilk kez iletiği bölge komitesi toplantısını anımsadı. Kendisine Jose Sagarra'yla bizzat konuşma görevi verildiğini söylediği zaman Marques'in kahkahayla güldüğü aklına geldi, ağzında sigarayla onu izleyen Vitor'un alaycı bakışlarını hatırladı. Vaz Afonso'nun Jose Sagarra'yla buluşmaya gitmeyişinde, köylü hareketinin örgütlenmesinin sürüncemede kalışında bölge komitesindeki arkadaşların pasif direnişini sezinliyordu. «Yanılıyorlar, temelden yanılıyorlar. Eğer Afonso bağlantıları Jose Sagarra'ya devretmezse onu yanıma alırım, her yere birlikte gideriz. Ve iş yürür, yürüyeceğinden de en ufak bir kuşkum yok».

Masada Vaz'ın karşısında oturan Rosa okumayı bir an için bıraktı ve ona dikkatle baktı. Vaz'ın sakin, sert yüzü vurdumduymaz gibiydi, ama sımsıkı kapanmış dudaklarının hafif hareketleri canının sıkkın olduğunu kanıtlıyordu.

Rosa:

«Ondan haber çıktı mı?» diye sordu (o akşam Ramos'un gelmesi gerekiyordu).

«Evet».

Vaz da Rosa'nın solgun, hüzünlü yüzüne baktı:

«Evet, ona biraz dikkat etmeli» diye düşündü. Ama o sırada eve her dönüşünde yaptığı gibi işlerini düzene sokmadığını anımsadı.

Ve işlerinin başına döndü.

Rosa:

«Yöresel burjuvazi şimdi isteklerimize kulak vermek zorunda kaldı» dedi.

Ve iplik almak için aktar dükkânına uğradığında dükkân sahibinin onu abartmalı bir nezaketle karşıladığını ve sonunda:

«Senhora, eğer bir şey gerekirse meraklanmayın. Yeter ki sağlayabileceğim bir şey olsun, olanaklarım ölçüsünde elbette. Ben de malları ölçüye bağlanmış dağıtımdan alıyorum, size bir şeyler ayırabilirim» dediğini anlattı.

Dükkânda sadece yüzü her zaman asık, zayıf ve çelimsiz komşuları Amelia vardı. Rosa onunla birlikte aşağı yoldan yürümeye başlamış ve Amelia ona durumu açıkça anlatmıştı:

«Size bunları neden söylediğini biliyor musunuz? Kocanızla kardeşinizi vergi müfettişi sanıyor».

Rosa kızmıştı:

«Bunu da nereden uydurmuş?»

Amelia omuz silkmişti:

«Bu esnaflar namussuzdur, vicdanları kirlidir bunların, öylesine kirlidir ki her yerde hayal görürler».

Rosa daha sonra Ermelinda ve Ernesto'nun karısıyla konuşmuştu. Köy halkının düşünceleri birbirinden ayrılıyordu. İçlerinde Ermelinda'nın da bulunduğu bir bölümü Vaz'ın vergi müfettişi olduğuna inanma eğilimi gösteriyordu. Başka bir bölümü, mesela Amelia, Ernesto'nun ailesi ve belki de komşuların çoğunluğu Vaz'ın reklam ve ilaç satış ajanı olduğuna inanıyor, hiç değilse inanıyormuş gibi görünüyordu.

Vaz sordu:

«Başka bir şey yok mu?»

Rosa:

«Yok» dedi.

Rosa yapayalnız geçirdiği yaşamında önemli olan ufak

tefek olayları da anlatabilirdi. Ama şimdi konuşmayı sürdürmenin gereği olmadığını anlamıştı.

«Git, Ramos gelinceye kadar uzan».

Gerçekten de Vaz çok yorulmuştu, üstelik bütün gece çalışması gerekiyordu. Ama Vaz Rosa'nın yüzündeki ifadeden, belli belirsiz yanıp sönen kurnazlık parıltısından bir şeyler daha okumuştu:

Masadan çekildi ve ellerini uzattı:

«Buraya gel!»

Rosa kalktı, masanın çevresini dolaşıp zayıf ve hüzünlü yüzünde umulmayan, mahçup ve çekingen bir gülümsemeyle yaklaştı.

3

Vaz Ramos'a son olaylar konusunda bilgi verdi. Antonio'ya verilen örgütte, ana sanayi merkezinde önemli şeyler olup bitiyordu. Özellikle Gaspar'ın çalıştığı «Sicol» fabrikasında. Fabrika yönetimi birkaç küçük ödün verdikten sonra bunun yasa dışı bir örgüt olduğunu ve bütün sorunları sendikanın getirmesi gerektiğini söyleyerek işçileri tehdit etmeye başlamış ve birlik komisyonu üyelerini işten çıkarmıştı. Sadece Gaspar'ın işine son verilmemişti, hiç kuşkusuz, prestiji büyük olduğu için. Gaspar çok geçmeden kendi girişimi üzerine kurulan yeni komisyonla birlikte büroya gelmişti: İşçiler, arkadaşları yeniden işe alınmazlarsa grev yapmakla tehdit ediyorlardı. Antonio Pereira'nın evinde Gaspar ve onun Sicol'daki sağ kolu olan Tulio'yla buluşmuştu. Gaspar:

«Fabrika yönetimi beni sürekli olarak sendikaya gönderiyor» demişti. «Çünkü sendika yönetimi patronların hizmetinde bir faşist sürüsünden oluşuyor. Sırası gelmişken

sendika komitesinin fabrikaya elli kilometre uzaklıkta olduğunu da söyleyeyim. Yaptığımız yazılı şikâyetler, komisyonun oraya gitmesi — hepsi yararsızdı, hiç bir şey yapmamakla eş değerliydi bu. Ama eğer parti benim çeşitli yerlerdeki başka işletmelerle bağlantı kurmama yardım ederse ve eğer oralardaki tüm fabrikalarda da savaşım başlarsa işletme patronlarına yapacağımız baskının yanı sıra faşist sendika yöneticilerini de zorlar, yerine getirilmek ve tüm işçi sınıfını kapsayacak biçimde genişletilmek üzere istemlerimizi hükümete iletmesini sağlarız. Ve sonuçta bu çeteyi kovarız. Yönetmeliğe göre seçimler yılın başında yapılacak. Yönetmeliğe uymalıyız».

Vaz Ramos'a:

«Benim düşünceme göre bu yolu izlemeliyiz» dedi. «Bölgemizdeki üç fabrikada örgüt var, buralarda işçi komisyonları kuruldu. Çeşitli fabrikalarda başlayan emekçilerin savaşımını birleştirme zamanı geldi. Faşist sendikalar içinde çalışmanın çok sözünü ettik. Artık iş yapma zamanıdır».

Ramos'la Vaz Paulo'nun sektöründeki koşullar ve köylülerin verdiği orman savaşımının geleceği konusundaki izlenimlerini birbirlerine anlattılar.

Vaz:

«Paulo göründüğü kadar gevşek değil» dedi. «İnsanın üzerinde onun bir şey yapmasının zor olduğu izlenimi uyanıyor, ama sınayınca şimdiye kadar büyük şeyler başarmış olduğu anlaşılıyor».

Ramos:

«Keşke!» dedi.

Bu sözle:

«Bunun böyle olduğuna inanmayı çok isterdim...» der gibiydi.

Vaz Paulo'nun hazırladığı bildiriyi basmak gerektiğine değindi ve Ramos'a bunun parti basımevinde yapılıp yapılamayacağını sordu.

«Yapılabilir elbette» dedi Ramos. «Ama ben sekreterlikteki yoldaşları görünceye kadar iki hafta beklemek

gerekir ve eğer onlar kabul etseler bile, bildirilerin dağıtılması çok zaman alır. Bana kalırsa, bunu teksir makinasında çoğaltmamız daha iyi olur, üstelik iş acele».

Vaz dinlenmeden ve normal besin almadan geçen beş geceden sonra bir geceyi daha ayakta geçireceğini hiç düşünmeden:

«Peki» dedi. «Yarın bunu kendim yaparım».

Ramos itiraz etti:

«Ne diye kendin yapacakmışsın? Herşeyi kendimizin yapması iyi bir şey değil. Bu işi neden Rosa'ya vermeyelim?»

Ve Vaz'dan karısını çağırmasını istedi.

Uykudan uyanan Rosa kızarmış gözleri, asık yüzü ve dağılmış saçlarıyla geldi.

Ramos:

«Dostum, yarın bu bildiriyi mumlu kâğıda daktiloyla yazıp teksir makinasında çoğaltmak gerekiyor» dedi. «Hepsini kendin yap, kocan karışmasın. Şimdi bana yanıma almak için bir kopya lazım. Yazabilir misin?»

Rosa:

«Metin nerede?» diye sordu.

Metni alır almaz hemen ağır yazı makinasını tıkırdatmaya başladı. İki adam ise görüş alışverişini sürdürüyorlardı.

«Ayrı, dağınık hücreler söz konusu olduğu zaman bunların sorumluları materyalleri bağlantı yoluyla dağıtabilirler. Ama daha büyük ve toplu örgütlerde sadece bu işle uğraşacak bir arkadaşın seçilmesi gerekir».

Ama Vaz cevap olarak Ramos'un işi boşu boşuna güçleştirdiğini söyledi. Paulo'yla Antonio'nun gelişinden beri örgütün geliştiği doğruydu. Ama bugüne kadar Vaz'ın kurduğu bağlantı sayısı herhangi bir arkadaşınkinden bir hayli daha fazlaydı ve yayınları her yerde kendisi dağıtmıştı.

Ramos şakayla karışık itiraz etti:

«Parti yönetimi 'orkestra-insanlara' son verme kararı aldı ihtiyar. Kendimin de bunlardan olduğunu biliyorum. Sen zaten öylesin. Ama parti geliştikçe bir zamanlar çok

yararlı olan bu tip etkinlik, çalışmalarda bir fren haline geliyor».

Vaz buna neyin neden olduğunu anlıyordu, ama birçok durumda işin yavaşlayacağını da hissediyordu. Geçirdiği deneyimler ona karmaşık örgüt şemalarından çok kendi girişimine güvenmeyi öğretmişti. Bu tür şamalarda kolayca bürokratik setler, türlü türlü engeller ortaya çıkıyordu. Örnek olarak Jose Sagarra'nın köylüleri örgütlerken karşılaştığı güçlükleri anlattı.

«Bu olayı al. Orada bölge komitesi, yöresel hücreler, birçok parti üyesi var. Ve bu arada bölge komitesinin kontrolundaki köylerde iş bir adım ilerlemedi. Bölge komitesisinin denetlediği, ama doğrudan benimle bağlantılı olan Jose Sagarra'nın köyü dışında henüz tek bir meydan komisyonu kurulmadı, ücretlere zam yapılması için savaşım verildiği duyulmadı, köylülerin örgütlenmesinde hiç bir ilerleme yok. Buna karşılık başka yerlerde bazı arkadaşların bireysel çalışmaları temelinde, kitlelerin hareketi etkinleşiyor Teorik olarak bunun aksi olması gerekirdi. Oysa pratikte bizim bu en güçlü örgütümüz tüm örgütlerin en hareketsizi, yaşamdan en yoksun olanı».

Ramos Vaz'ın düşüncesine kısmen katılıyordu. Gerçekten de profesyonel bir parti görevlisi örgüte dinamizm veriyor, bölge komitesinin her zaman üstesinden gelemediği yönetim ve yardımı sağlıyordu.

Ramos:

«Ancak örgüt geliştikçe merkezden belirli bir kopuş kaçınılmazlaşıyor» diye diretiyordu. «Senin örnek olarak getirdiğin durumda kötülük bölge komitesinin varlığında değil, senin kadro değerlendirmeni kabul edersek, bu komiteyi oluşturan arkadaşların hata ve zayıflıklarında».

Vaz bunları çoktandır bekliyormuş gibi Ramos'un sözünü kesti:

«Çok güzel söyledin. Bana kalırsa, bölge komitesi her şeyde engeller yaratıyor. Ya bu komiteye taze kan vereceğiz, ya da onun üstünden atlayıp geçmemiz gerekecek».

Ramos Marques'le aralarında geçen son konuşmayı

ve onun Vaz'la ilgili nahoş düşüncelerini hatırladı. Radikal önlemler alınması konusunda direten Vaz'ın aceleciliği, bir ölçüde, onun kişisel düşmanlıklarından, özellikle hapiste bunca acı çekmiş ve sağlam bir savaşçı olduğunu kanıtlamış eski bir parti üyesi olan Marques'e duyduğu kişisel düşmanlıktan mı kaynaklanıyordu acaba?

Ramos:

«Acele etmeyelim» dedi. «Marques tecrübeli bir arkadaş, öbürleri de aşağı yukarı ikişer yıldır burada çalışıyorlar. Ne olursa olsun, elimizdekilerin en iyisi onlar».

Vaz onun sözünü yumuşak bir tavırla kesti:

«Hayır, en iyileri değil. Jose Sagarra bölge komitesinde olsaydı şimdi komitede olanların tümünden daha verimli çalışırdı. Onda Marques'te, Vitor'da, hatta Afonso'da eksik olan özveri ruhu ve partililik duygusu var. Cesario'dan söz etmiyorum, çünkü o suskun bir kişi, ama dördünün içinde en iyisi o. Kanımca, çalışmayı geliştirmek istiyorsak bölge komitesini yeniden kurmamız gerekiyor». Vaz biraz durduktan sonra tekrarladı:

«Ya biz bölge komitesine taze kan vereceğiz, ya da üstünden atlayıp geçmemiz gerekecek».

Ramos gülümsedi. Vaz, Sagarra.nın işi bölge komitesindeki arkadaşlardan daha iyi yapabileceğini söylemişti, Marques ise komitedekilerden herhangi birinin yönetim görevlerini Vaz'dan daha başarılı bir biçimde yürütebileceğini iddia ediyordu.

Ramos Vaz'ı yatıştırmaya çalıştı:

«Yavaş, yavaş. Her şeye rağmen bölge komitesinin elliye yakın eylemciyi militanı kontrol ettiğini unutma. Arkadaşlarla yeniden konuş, onları, örgütlere yapılan yardımın daha iyi bir biçimde düzenlenmesi gerektiğine inandır ve Afonso'yla, kurduğu bağlantıları Sagarra'ya devretmesi konusunda anlaş».

Vaz bir süre düşündükten sonra:

«Çok güzel» dedi. «Bunu yapacağım. Ama sana söylemek istediğim bir şey var. Bölge komitesi olduğu gibi kalıyor. Eğer Afonso köylerdeki bağlantıları Jose Sagarra'ya

devretmezse oradaki köylü hareketinde bir kıpırdama olmaz. Bu nedenle sana şunu söyleyeyim: Eli kolu bağlı duramayız. Eğer Afonso bağlantıları devretmezse bir gün gelir, köylere gittiğinde benim ya da Jose Sagarra'nın köylüleri savaşa kaldırdığımızı görür».

4

Vaz Afonso'nun kapısını çaldığında akşam olmuştu.

Afonso'nun annesi kapıyı açarken garip bir sesle:

«Ah, demek sendin!» dedi.

Vaz:

«Afonso tutuklandı« diye düşündü,. Ama bu kuşku uyandığı gibi çabucak uçup gitti. Vaz'a kadının sesinde şaşkınlık ya da korkudan çok hoşnutsuzluk var gibi gelmişti.

Afonso'nun annesi her zaman kapıda durarak oğlunu çağırır ve Afonso Vaz'ın bisikletini içeri alıp onunla birlikte gidinceye kadar orada beklerdi. Bu kez başka türlü davrandı.

«Oğlumun evde olup olmadığını bilmiyorum» dedi. «Bir dakika bekle de bakayım».

Kapıyı yarı yarıya kapatıp içeri girdi. Vaz hafif, boğuk konuşmalar duyar gibi oldu, sonra sanki konuşanlarla kendisi arasındaki bir kapı kapandı. Vaz biraz bekledi ve tam kapıyı yeniden çalmayı düşünürken kapı açıldı ve eşikte Afonso göründü. Her zamankinin aksine, bisikleti almadı, kaldırıma çıktı.

Vaz:

«Gidelim mi?» diye sordu.

Afonso'nun bisikleti neden almadığıyla ilgilenmemişti bile. Afonso'nun annesinin sesi, kapının arkasındaki fısıldaşmalar, Afonso'nun gecikmesi — tüm bunlar sorunun

sadece unutkanlık olmadığını gösteriyordu.

Her zaman Cesario'nun evine gittikleri dar geçide kadar sokakta yürüdüler.

Vaz:

«Jose Sagarra'yla hâlâ buluşmamışsın» diye söze başladı.

Afonso duraksar gibiydi:

«Buluşmadım» dedi sonunda. «Buluşma yerine giderken izleniyordum».

«İzleniyormuydun? Nasıl oldu bu?»

Afonso son zamanlarda düzenbaz bir lejyoner olan Chico Maneta adlı birinin peşini bırakmadığını farkettiğini anlattı. Afonso Jose Sagarra'yla buluşmaya giderken Maneta'yı kararlaştırdıkları yerin yakınlarında bir tavernanın önünde görmüştü. Bu nedenle buluşmaya gitmemeye karar vermişti.

«Anımsıyor musun? Sana birkaç kere peşime takılan şüpheli bir tipten söz etmiştim. Şimdi bunun Cihoc Maneta olduğuna eminim».

«Bunu nerden çıkarıyorsun?»

Afonso işi ağırdan aldı:

«Bana öyle geliyor. İçimde bir önsezi var».

Vaz kuru ve sert bir sesle itiraz etti:

«Burada önsezilere yer yok». Afonso'nun buluşmaya gitmeyiş nedenini kuşkulu buluyordu. «Neden Sagarra'ya daha sonra gitmedin?»

Afonso açıkladı:

«Gidemedim. Gece çalışmamız var. Yarın cumartesi, giderim».

«Bağlantıları ona ne zaman devredeceksin?»

«Sözleşip onu köylere götüreceğim. Eğer yarın gelebilirse köylerden birini hemen devrederim».

Afonso konuşmadan birkaç adım yürüdü. Yeniden konuşmaya başladığı zaman sesi titriyordu:

«Ben yalancı değilim arkadaş. İzlendiğimi hissediyorum ve eğer önlem alınmazsa olacaklardan sorumlu değilim».

«Hangi önlemler?»

Afonso olağanüstü heyecanlı bir sesle:

«Ben artık buralarda hiç bir şey yapamam» dedi.

Vaz bu sözleri duyunca Afonso'nun çok önceden düşünüp tasarladığı bir şeyi söylediğini anladı. Artık hiç bir şey yapmak istemiyordu! Ailesinden gelen baskı yüzünden mi acaba? Yoksa moral bozukluğundan mı?

Kınayan, neredeyse küçümseyen bir sesle:

«O halde ne istiyorsun?» diye sordu. «Partiden ayrılmak mı?»

Afonso Vaz'ın sözünü kesti:

«Ben, partiden ayrılacağım ha?!»

Sesi ateşli ve öfke doluydu.

5

Hayır. Şimdi Afonso partiden ayrılmayı düşünmüyordu.

Maria'nın gidişinden sonra ara sıra bunu düşündüğü olmuştu. Sevdiği kızı belki de bir daha geri gelmemek üzere alıp götüren otobüs uzakta kaybolunca sarsılmış durumda, afyon içmiş gibi, gözyaşlarını güçlükle tutarak gerisin geriye yürümeye başlamıştı. Her şey öylesine çabuk ve beklenmedik bir biçimde olup bitmişti ki... Kendini güçlü bir makinanın dişlilerine kapılıp gitmiş gibi hissediyordu. Kendi çıkar ve isteklerinden vazgeçmek, kendisi için en korkunç olan şeyi, Maria'dan ayrılmayı kabullenmek zorunda kalmıştı. Neden henüz vakit varken karşı koymamıştı? Neden kendi mutluluğu için savaşmamıştı? Vaz ve Ramos ona bu güçlü makinanın birer parçası gibi geliyordu. Afonso'nun candanlığını, içtenliğini onun en değerli hazinesini elinden almak için kötüye kullanıyorlardı. O anda üstlendiği yükümlülüklerden temelli kurtulmak, ken-

disiyle eşit durumda oldukları halde onun esenliğini yıkmak ve düşlerini darmadağın etmek hakkını kendinde gören kişilerin buyruğunu artık dinlememek istiyordu; kaçmak, acısıyla başbaşa kalabileceği, ıssız bir yere saklanmak istiyordu canı.

O gün atölyeye dönmedi, eve gitti, başını ellerinin arasına alarak yatağına uzandı. Annesi karyolanın kenarına ilişmişti, çalışma zamanı onu burada görmekten duyduğu şaşkınlığı açığa vurmuyor, hiç bir şey sormuyordu. Ne olduğunu bilmiyor, ama her şeyi biliyormuş gibi konuşuyordu.

Afonso'nun başını okşayarak, yumuşak bir sesle:

«Artık bunları düşünmemelisin yavrum» dedi. «Tatsızlık ne kadar büyük olursa olsun, yaşam kendi yolunu izler. Gençsin, zaman geçer ve her şey unutulur».

Afonso annesinin elini aldı, dudaklarına götürdü ve gözlerini yumup aynı durumda yatmaya devam etti.

Annesi oğlunun hareketinden onun söylediklerini kabul ettiğini sezmişti. Sözlerini sürdürdü:

«Şimdiye kadar yalnız başkalarını düşündün. Biraz da kendini düşünmen haklı bir davranış olur».

İşte o günlerde Afonso kendi çıkarlarını güdebileceği, parti yükümlülüklerinin ağırlığından kurtulabileceği yeni bir yaşamı düşünmeye başlamıştı. Ama annesi onu gene de inandıramamıştı: Sevdiği, şimdi daha da fazla tanrılaştırdığı kişiyi Afonso'ya geri vermek onun elinde değildi, çünkü o erişilmez olmuştu ve Afonso onsuz ruhunda bir boşluk hissediyordu.

Afonso Maria yüzünden partiden ayrılmayı düşünmüştü. Ama gene Maria sayesinde bunu yapmamıştı.

6

Küçük bir taşra kasabasında bir komşunun kişisel yaşamı, zevkleri ve alışkanlıkları konusunda bilinmeyen şey-

ler olabilir. Ama kimin hükümetten yana, kimin hükümete karşı olduğu herkesçe bilinir. Faşistler parmakla sayılacak kadar azdır ve bazı işçilerin faşistler tarafından kandırıldığı ender durumlarda bu kişiler küçümsenmeye ve yabancılaşmaya mahkûmdurlar. İnançlı demokratların kim olduğu ve kimlerin komünistlere sempati beslediği de bilinir, en başta da faşistler tarafından. İşyerinde, tavernalarda, hatta sokakta bile herkes kimin karşı taraftan olduğunu ya da bu kuşku altında olduğunu kollar. Ama bazıları nefret ve güvensizlik dolu bakışlarla yetinmezler. Gözler, mimler ve ispiyonlarlar. Mesela birisinin sık sık dülger Marques'le konuştuğunu görürlerse, akşam vakti bir grup işçinin alçak sesle konuştuğunu farkederlerse ya da, bir rastlantı sonucu, kuşkulu birkaç söz duyarlarsa bunların tümünü ulusal muhafız teğmenine bildirirler, o da işi soruşturur ve zaman zaman, malzeme biriktikçe, polise rapor verir.

Elbette, Afonso faşistlerle karşılaşmış ve gözlendiğini farketmişti. Sürekli olarak bir taverna ya da kahvenin kapısında ya da pastanenin, mahkemenin, pazarın köşesinde dikilen aylak lejyoner Chico Maneta'yla özellikle sık karşılaşıyordu.

Eğer Maria'nın gidişi olmasa Afonso bu hoş olmayan karşılaşmalara fazla önem vermeyecekti.

Ama şimdi Maria'yla birlikte yeraltına geçme isteği göstermediği için kendini suçluyordu. Bir ay önce bunu düşünmüyordu bile, çünkü kendini annesine, doğup büyüdüğü yerlere, alıştığı yaşam biçimine fazlasıyla bağlı hissediyordu. Şimdi kararsızlık gösterdiği ve Maria'yı topu topu bir kez öptüğü için kendini kınıyordu... Şimdi Maria başka bir arkadaşla çalışıyordu, onunla birlikte kalabilirdi de. Maria bir zamanlar ondan, Afonso'dan hoşlanıyordu, ama kim olduğunu bilmediği bu arkadaşla aralarında yakın ilişkiler doğmuş olabilirdi. Bu düşünce Afonso'ya o kadar acı veriyordu ki Maria'yla ayrılışlarının kesin bir şey olmadığına kendini inandırmak istiyordu.

Birkaç gün süreyle zaferi kazandığını ve oğlunu siya-

sal etkinliğin tehlikelerinden kopardığını sanan Afonso'nun annesi sorduğu sorulara onun gitgide daha sert bir biçimde yanıt vermeye başladığını şaşkınlık ve huzursuzlukla farketti. Afonso Vaz'ın yanına çıkmaya karar verince annesi savaşı kaybettiğini anladı.

Afonso Vaz'ın sorusuna işte bu nedenle kızmış ve hemen yeraltına geçme niyetinde olduğunu söylemişti.

Güvensizlikten kurtulan Vaz Ramos'la yaptıkları konuşmayı, sektörde materyal dağıtacak bir militan bulma gereğini anımsadı.

«Ben arkadaşlarla konuşurum» dedi. «Ne olursa olsun, zor durumda kalırsan bezgin olma».

Cesario'nun bahçe duvarına yaklaşmışlardı. Burada, her zamanki gibi, ev sahibinden başka Marques'le Vitor'u buldular.

7

Dülger Marques'in gündelikçi işçiler konusunda parti politikasını onayladığını söylemesi Vaz'ın büyük şaşkınlığına neden oldu.

Marques:

«Yanıldığımı kabul ediyorum» dedi. Sakin bir sesle konuşmaya çalışıyor, ama gözleri kalın gözlük camlarının arkasında parlıyordu. «Savaşımın parti kararları doğrultusunda gelişmesi gerektiğine şüphe yok. Bölge komitesinin görevi eksiklikleri gidermek, Merkez Komitesinin talimatlarına uyarak köylüleri örgütleme ve savaşıma çekme çalışmalarını güçlendirmektir».

Cesario'nun esmer yüzü geniş bir gülümsemeyle aydınlandı:

«Eh, böyle düşünmem iyi. Yönetici arkadaşlar uyurlarken bile senin benim gibilerin uyanıkken gördüğünden

daha iyi görürler!»

Cesario'nun önceki inatçılığı bu sözleri tümüyle doğruluyordu, ama Marques'le Vitor bu sözleri açık bir hoşnutsuzlukla, hatta kızgınlıkla karşıladılar.

Vitor elini çenesine dayadı, ağzından ağır ağır duman bulutları çıkararak:

«Ben Marques arkadaşın söylediklerine tümüyle katılıyorum» dedi. «Biz bu sorunu yanlış ele aldık, şimdi hatamızı onarmalıyız».

Vaz Afonso'nun düşüncesini sordu. Afonso dalgın görünüyordu. Alnına düşen bir tutam saç onu daha genç gösteriyordu. Sadece:

«Arkadaşların düşüncesine katılıyorum» dedi.

Vaz özeleştiride bulunanların (aslında o bunu yeterli bir özeleştiri saymıyordu) tutumunu kısaca övdü ve onların hatalarını onarma niyetini onaylar bir dille konuştu. Ayrıca, Vaz Afonso'nun Jose Sagarra'ya devretmesi gereken, ama henüz devretmediği bağlantılar konusunda onunla konuşmuş ve şimdi bu işin hızlı bir biçimde yapılabileceği kanısına varmıştı.

Vitor bu sözleri duyunca sigarasından bir nefes çekti, soran gözlerle Marques'e baktı. Marques de Vitor'a kaçamak bir göz attı.

«Bunu sona bırakalım» dedi Marques. «Her şeyden önce bölge komitesinin köylülerle ilgili çalışmalarındaki eksiklikleri gidermek için alınması gereken pratik önlemleri görüşmeliyiz».

Marques Merkez Komitesi talimatlarının yerine getirilmesiyle ilgili çalışma planını anlattı. Bu plan, aslında illegal yayınlarda anlatılan genel düşüncelerin bir tekrarı niteliğindeydi, sektördeki somut koşulları göz önüne almıyordu. Vaz'da Marques'in sadece parti çizgisine uyduğunu göstermek istediği kanısı uyanmıştı.

Marques sözlerini bitirince Vaz:

«Bana öyle geliyor ki bunların hepsi güzel» dedi. «Geriye arkadaşların bu çizgiyi uygulamalarını dilemek kalıyor».

Marques Vitor'a yeniden bir göz attı.

«Şimdi mi?» diye sorar gibiydi.

«Bana kalırsa, bizim en yakın ve en temel görevimiz denetimin gerçekleştirilmesi» dedi. «Bugüne kadar Afonso pratikte köylerle olan bütün bağlantılardan sorumluydu. Ancak, tüm isteğine rağmen, her tarafa yetişemiyordu. Sektörde çalışmalarımızın geri kalışının nedenlerinden biri bu. Benim görüşüme göre, köy örgütleriyle, militan köylülerle bağlantı bundan sonra başka arkadaşlar tarafından gerçekleştirilmeli. Cesario'yu bunun dışında bırakıyorum, çünkü kentin temel işletmelerindeki hücrelerle olan bağlantı zaten onun üzerinde. Ama Vitor arkadaş ve ben illegal durumu nedeniyle buradaki çalışmalardan bir süre uzaklaşmak zorunda kalacak olan Afonso'nun da biraz katkıda bulunmasıyla bu görevleri yerine getirebiliriz».

Vaz konuşmaları sert ve donuk bir yüzle dinliyordu. Ama şimdi gözleri Marques'e dikilmişti ve dişlerini hafifçe sıktığı belli oluyordu. Vitor sigarasını içiyor ve dikkatli bir tavırla bekliyordu.

Vaz kuru bir sesle:

«Çok güzel» dedi. «Marques ve Vitor arkadaşlar da köylülerle bağlantıları destekleyecekler Ama Afonso'nun Jose Sagarra'ya devretmesi gereken bağlantılar gene de bu arkadaşa devredilecek».

Marques neredeyse bağırdı:

«Hayır!»

Vitor, sanki Vaz saçma bir şey söylemiş gibi, güldü.

«Demek böyle!» diye düşündü Vaz. «Eninde sonunda aynı noktadayız, bir adım ilerlemedik». Ramosla yaptıkları konuşmanın bir bölümünü anımsadı:

«Ya biz bölge komitesine taze kan veririz, ya da üstünden atlayıp geçmek zorunda kalırız?»

Vaz bağlantıların Jose Sagarra'ya devredilmesi, kendisinin de çalışmaları denetlemesi konusunda diretiyordu. Bundan böyle köylü hücrelerinin tüm etkinliği bölge komitesinin yönetiminde olacaktı, ancak bu koşullar altında

bölge komitesi yönetimi gerçekleştirecek durumda değildi.

Anlaşılan, Marques toplantıya titiz bir biçimde hazırlanmıştı. Parti yayınlarında belirtilen ana çalışma ilke ve yöntemlerini saydı, Marx ve Lenin'den alıntılar yaptı ve bölge komitesinin «üstünden atlayıp geçmeye» hazırlanan Vaz'ın çalışma yöntemlerinin eninde sonunda sektörün yönetim organlarının örgütlenmesine değil, örgütün bozulmasına, gözden düşmesine, bölge parti örgütünün bölünmesine neden olacağını ileri sürerek sözlerini bitirdi.

Vaz Marques'in, Vitor'un, hatta belki Afonso'nun bile düşmanca bir tutum içinde olduklarını hissederek:

«Sorun son derece açık» dedi. «Bölge komite sektördeki sayıca az olan bağlantıları denetlerken, parti çalışmalarının örgütlenmesinde hiç bir hareket ve ilerleme olmadan aylar geçiyordu. Bundan başka, siz ırgatlar konusunda partinin direktifleriyle çelişen, hatalı yönergeler veriyordunuz. Köylülerle ilgili çalışmanın kişisel sorumluluğunun, yönetimde bulunan tek bir arkadaşa verilmesi kararı sadece bu nedenlerle alındı. Bu çalışmanın doğrudan doğruya kadrolu görevliler (Vaz kendi adını söylemedi) tarafından denetlemeye ve köylü militanlarca yönetilip esinlendirilmeye başlamasından bu yana (Vaz burada da Jose Sagarra'nın adını söylemedi) birçok kampanya ve savaş yapıldı, birçok durumda köy proleterlerinin durumu düzeldi ve partiye birçok yeni üye kazandırıldı. Böylece arkadaşlar, bu çalışma sadece size verilmeyecek ve ben Afonso'nun köylerdeki bağlantıları devretmesi konusunda diretiyorum».

Marques yeniden konuşmaya başladı, sakin olmak için çaba harcadığı belliydi:

«Biz şimdi yanlış olduğunu kabul ettiğimiz politikayı savunurken sektörün köylü örgütleri üzerindeki denetiminin başka arkadaşlara verilmesi bir anlam taşıyordu. Şimdi, biz hatamızı anladığımıza, parti çizgisini kabul ettiğimizi söylemekle kalmayıp bu çizgiyi bildiğimiz ve uygulayabileceğimizi gösterdiğimize göre, bu denetimin bölge

komitesince gerçekleştirilmesini engelleyen hiç bir şey yok».

Vaz cevap vermekte acele etmedi:

«Galiba arkadaşların özeleştiri yapmalarının nedeni sadece ortadaki durumu anlamadıklarını bir kez daha göstermek ve partinin köylü kitleleri içindeki etkinliğini frenlemeyi sürdürmek niyetiyle karşı koymaktı».

Sonra Cesario gülümseyerek ve toplantının fırtınalı havasının aksine sakin sakin konuşarak Marques'i Vaz'la uyuşması için birkaç kez kandırmaya çalıştı. Afonso hemen hemen hiç bir şey söylemedi, sadece bağlantıları devretmesi gerektiğini doğruladı. Marques'i desteklemek isteyen Vitor iğneli, alaylı bir şeyler söyledi. Marques kendi görüşünü doğrulayan kanıtlar getirmeye çalışarak uzun uzun konuştu ve Vaz'ın kanıtların yanıtlamaya çabaladı. Ama Vaz köylüler arasındaki çalışmanın genel gelişimi sorununda Marques'le Vitor'un gelecekteki etkinliklerini kabul etmekle birlikte Jose Sagarra'ya ya da kendisine devredilmesinde direttiği bağlantılar konusunda bir adım bile gerilemedi.

Öfkeden rengi kaçan ve gözleri kan çanağına dönen Marques sonunda yenilgiyi kabullendi:

«Peki, öyle olsun. Ama sadece disiplini korumak için».

Vaz sabit bakışlarını arkadaşlarına dikti, kuru ve soğuk bir sesle:

«Çok güzel» dedi. «Bunu disiplini korumak için yapın, çok iyi olur».

Bu sözler öfkeli Marques'in kulaklarında:

«İşlerin benim söylediğim gibi yürümesi gerekir. Sizin düşüncenizin benim için hiç önemi yok» gib çınladı.

8

Marques, Afonso ve Vitor gidince Cesario evinde ilk kez kalacak olan Vaz'dan biraz beklemesini rica etti ve

karısını almak için yakında oturan kayınpederinin evine gitti. Arkadaşlar Cesario'nun evinde toplandıkları zaman karısı genellikle oraya gidiyordu. Cesario çok geçmeden utangaç ve güleç yüzlü, uzun boylu, zayıf, sarışın bir kadınla birlikte geri geldi. Karısını tanıttı ve kadın hafif bir şaşkınlıkla, merakla konuğa ve masadaki kâğıtlara bakarken Cesario'nun esmer yüzüne geniş bir gülümseme yayıldı. «Eee, onu nasıl buluyorsun?» diye soruyordu sanki. Karısıyla övündüğü belliydi. Genç kadın Vaz'ın yatağını sermek için odadan çıkınca Cesario gülerek:

«Eğer günün birinde yeraltına geçmem gerekirse, koşullar ne olursa olsun, karım da benimle gelecek» dedi.

Vaz o anda Rosa'yı anımsadı ve insanın kendisi gibi düşünen, illegal yaşamın güçlüklerini paylaşmaya hazır bir yaşam arkadaşı olmasının çok önemli olduğunu düşündü.

«Eğer insanın karısı verdiğimiz savaşımı anlamıyor ve kabul etmiyorsa, eğer kocasına yardım etmeye, savaşımın getirdiği tehlikeler, rastlantılara ve güçlüklere cesaretle göğüs germeye hazır değilse, böyle bir kadın bir parti militanının karısı olamaz ve olmamalıdır. Benim düşünceme göre, arkadaşların erken evlenmeleri iyi, ama kendilerine eş olarak sadece davamızı anlayabilecek, kabul edebilecek ve kocasına yardımcı olacak birer kız seçmeleri gerek. Aksi halde tek yol bekâr kalmaktır».

«Evet» dedi Cesario. «Haklısın. Ama ne yazık ki değerli, yakın ve sadık bir yaşam arkadaşı arayacak yerde kendilerini sadece fahişeler ve hafif kadınların yanında rahat hisseden arkadaşlar var».

Gerçi Cesario isim söylememişti, ama Vaz onun genel olarak konuşmadığını, bölge örgütündeki somut bir gerçeğe değinmek istediğini sezinler gibi oldu.

«Ne dersin, Marques ve Vitor arkadaşlar neden hâlâ bekâr» diye sordu.

Cesario esmer kollarını göğsüne kavuşturdu:

«Marques birkaç yıl hapiste yatmış, artık pek genç sayılmaz ve anlarsın ya, kızlar konusunda pek başarılı de-

ğil, ondan çekiniyorlar. Vitor'a gelince, ondan söz etmek istemezdim ben».

Bu, Vaz'ı şaşırtmıştı. Tek tek arkadaşlarının dedikodusunu yapmak istemediğini, bununla birlikte partinin militanlarının yaşamı ve davranışları konusunda bilgi sahibi olması gerektiğini söyledi. Soruyu sadece bu nedenle sormuştu ve konuşmayı sürdürmekte direniyordu.

Cesario içini çekti, canının sıkıldığı belliydi:

«Şimdi benim kanımın kişisel düşmanlıktan kaynaklandığını sanacaksın. Biliyor musun, Vitor eskiden benim baldızıma kur yapıyordu. Ama gerçek şu ki baldızım ciddi ve sade bir kızdır ve jüt fabrikasındaki en iyi arkadaşımızdır. Vitor iki yıl kıza masal anlattı, peşinden koştu, sonra onunla ilişkisini birden kesti ve bir taşbebekle ilişki kurdu». Cesario bir süre durakladı. «Doğrusunu söylemek gerekirse, böylesine boş bir kişiyle düşüp kalkmayı arkadaşımıza yakıştıramıyorum».

Cesario kadını anlattı. Kadın posta memuruydu. Gür saçlı başını, karşısına çıkan herkesi çekmek ister gibi, gerekli gereksiz sallıyordu. Gülüşü elli metre öteden duyuluyordu. Ve bir şeyi gülünç bulduğu için değil, sadece dikkati çekip kendini göstermek için kahkaha atıyordu.

Cesario sözlerini:

«Nasıl bir insan olduğunu şeytan bilir!» diye bitirdi.

Vaz söylenenleri hemen kabullenmedi. Bir kızın sadece süslenmesi ve yüksek sesle gülmesi onun partiye yararlı olamayacağı anlamına gelmezdi.

Cesario şaşırdı:

«Yararlı mı? Ama onun lejyon komutanının metresi olduğunu bütün kent biliyor».

Vaz şaşkınlıkla:

«Dur biraz» dedi. «Vitor'un onunla düşüp kalktığını sen söylemedin mi? Kimin metresi bu: Vitor'un mu, lejyon komutanının mı?»

«Dostum, hem onun, hem ötekinin, belki başka birinin daha».

Vitor'un kalabalık yerlerde onunla birlikte göründüğü-

nü ekledi: Sinemada, kahvede, sokakta. Üstelik Vitor birçok kez başka hafif kadınlarla birlikte tavernada yiyip içerken görülmüştü.

«Düşün hele. Vitor böyle davranışlarda bulunursa, onu tanıyan partili arkadaşlar ona nasıl güvenebilirler? Hatta onun parti paralarını yediği bile söylendi».

«Sen bu konuyu onunla hiç konuştun mu?»

«Hayır hiç konuşmadım, ne onunla, ne de başka birisiyle. Bunu ilk olarak sana söylüyorum».

«Bu sorunu bölge komitesine getir. Bunun konuşulacağı yer orasıdır».

Cesario bozuldu:

«Doğrusunu söylemek gerekirse, ben bu konuda pek yetenekli değilim».

Vaz yüzünde soğuk bir ifadeyle:

«Peki ben konuşurum, merak etme» dedi.

9

Cesario kentin en büyük fabrikasında çalışan bir arkadaşının sabah erkenden ona uğrayacağını söyleyerek Vaz'ı uyardı ve onunla karşılaşmak isteyip istemediğini sordu.

Vaz:

«Ona benim kim olduğumu ve neden burada kaldığımı söylemeye gerek yok» dedi. «Ama bu arkadaşla tanışmam yararlı olur aslında».

İnce yüzlü, gözlerini kırpıştıran, kısa boylu, zayıf bir adam geldi. Bir gün önce olup bitenleri tiz bir sesle anlattı:

«Biliyorsunuz, patron kendi çanak yalayıcılarından bir komisyon kurmak istiyordu. Sadece bu komisyonu tanıyacağını söyleyip eski komisyondakileri gürültücü ve boz-

guncular çetesi olarak nitelendirdi. Ama kimi seçti, biliyor musunuz? Se Augusto ustayı, dolandırıcı Joaquin Cocho'yu ve bir de... Kimi dersiniz? Borralho'yu, çocuklar, içmekten başka hiç bir şey bilmeyen Borralho'yu. Dün patron işçileri topladı ve komisyonun kurulduğunu, bunların ciddi kişiler olduğunu, işçilerin yönetimden bir gereksinmeleri olursa görüşmelerin bu komisyon aracılığıyla yapılması gerektiğini söyledi. Miguel hemen ayağa fırladı ve daha önce herkesin oylarıyla seçilmiş bir komisyon oluşturulduğunu, patronun kurduğu komisyonun ise işçilerin güvenini kazanamayacağını söyledi. Patron gene bildiğini okudu, sinirlenmeye, tehditler savurmaya başladı ve çocuklar şaşırdılar.

Ben: 'Çok güzel' dedim. 'Kişi olarak ben bu komisyonu kabul ediyorum!' Patronu bir görmeliydiniz! Hemen sözümü kesti, benim en iyi işçilerden biri olduğumu, düşüncelerime her zaman saygı duyduğunu filan söyledi. 'İşte Henriques' dedi. 'Bilinçli bir adam, yazık ki onu zamanında anımsamadım' Ben: 'Peki' dedim. 'Ben komisyonun kadrosunu kabul ediyorum, ama, sanırım ki, komisyonun bizim çıkarlarımızı savunacağını kanıtlamak gerek'. Patron bizim komisyonun dağıtılacağını, kendisininkinin ise işçilerce tanınacağını görmek umuduyla: 'Kuşkusuz, kuşkusuz!' dedi. Ben: 'Evet' dedim. 'Kanıtlar hemen getirilebilir. Arkadaşımız Borralho komisyon üyesi olarak gelecekteki çalışmalarını nasıl yapmayı düşündüğünü anlatsın.' Borralho'yu bir görmeliydiniz. İşçilerden biri: 'Konuş Borralho!' diye bağırdı. Bir başkası: 'Borralho, bir nutuk çek, fırsatı kaçırma, aslanım!' dedi. Borralho ise başını eğdi, herkesi alttan alta süzdü ve yüzüne öyle komik bir ifade geldi ki, herkes kahkahayı bastı. 'Haydi, Borralho, sevgili dostum, bakan olacak adamsın sen!' Öyle bir gümbürtü koptu ki, patron odasına gitti, bizim komisyonun üyeleri de peşinden. Patron bizi hemen kabul etti. Disiplinsizlik ve saygısızlık etmekle hiç bir şey kazanamayacağımızı, ama bizi, istediğimiz gibi, konuşmak için pazartesi günü kabul edeceğini söyledi».

Vaz Henriques'in anlattıklarını kısaca kaydetti, ona fabrikada kaç işçinin çalıştığı, ana istemlerinin ne olduğu gibi birkaç soru sordu ve savaşımın veriliş biçimini övdü.

Henriques göz kırptı ve memnun memnun gülümsedi:

«Pazartesi günü bize ne söyleyeceğini şimdiden biliyorum. Biz ücretlere beş escudo zam ve kırılan pencere camlarının yerine yenilerinin takılmasını istiyoruz. Camlar konusunda emir vermeyi vaat edecek. Beş escudoluk zammı ise yapamayacağını söyleyecek. O zaman ben de ona: 'Yapamaz mısınız?' diyeceğim. 'O halde biz de yapamayız. Beş escudo zam yaparsanız ileride de her şey yolunda gider. Vermezseniz işler yavaşlar'.»

Vaz:

«İşte böyle» dedi ve konuşmaya devam edemeyeceği için özür dileyerek vedalaştı ve çıktı.

Bisikletini iterek yokuş aşağı giden bozuk parkeli yolda yürürken birden bir kahvenin kapısında duran Vitor'u gördü. Yanında Vaz'ın tanımadığı birisi vardı. İkisi de hemen başlarını çevirdiler.

Vaz kendi kendine:

«Bu ne demek oluyor?» diye sordu ve üç haftanın bir an önce geçmesini, bölge komitesinin toplanmasını diledi.

Desen: *Alvaro Cunhal*

VI. BÖLÜM

1

Ramos:

«Vay! Bu ne surat!» dedi. «Nasırın mı ağrıyor, kalbin mi?»

«Ne nasırım, ne de kalbim: Dişim ağrıyor».

Ramos ceketini çıkarırken:

«Bunun nedeni ne, biliyor musun?» dedi. «Çok tatlı yiyorsun. Şeker dişleri çürütür».

Antonio dirseklerini üzerinde mum duran masaya dayamış, kırışıklıkların çevrelediği gözlerini kırpıştırarak arkadaşının şakalarını dinlemekle yetiniyordu.

Maria ciddi ciddi cevap verdi:

«Ondan değil, çünkü ben fazla tatlı yemiyorum. Evde kahve şekerinden başka tatlı yok».

Maria sözünü bitirmeden Ramos kahkahayı bastı.

Kapı çalındı. Maria açmaya gitti. Evrak çantalarıyla paketleri yüklenmiş olan Paulo'yla Vaz yorgun argın içeri girdiler.

Hâlâ gülen Ramos Vaz'a:

«Senin dişlerin de ağrıyor mu ihtiyar?» diye sordu.

Vaz yanıt vermedi. Zayıflamış, gözlerinin altında halkalar oluşmuştu. Soruyu duymamış gibi mutfağa yöneldi. Musluktan su doldurup içti. Fincanı çalkalayıp yerine koydu ve arkadaşlarının yanına döndü.

Maria sordu:

«Sen de babamdan haber getirmedin bana değil mi?»

Doğru, getirmemişti. Bunu tümüyle unutmuştu. Ama

aklına gelseydi bile, herhalde, bir şey yapamazdı, çünkü bu kez kentte çok işi vardı.

Vaz:

«Lütfen kaygılanma» dedi. «Gelecek sefer mutlaka babandan haber getiririm».

Maria üzgün üzgün içini çekti:

«'Kaygılanma' demek kolay. Ben yeraltına geçerken babamdan düzenli bir biçimde haber alacağımı söylemişlerdi. Ama ben bir kez bile haber alamadım. Kâh şu, kâh bu nedenle, ama haber gelmedi. Nasıl kaygılanmayayım?»

Vaz:

«Hakkın var» dedi. «Ama önemli ve acil olan birçok başka işim vardı».

«Önemli ve acil... Babasına düşkün bir kıza ondan ufak bir haber getirmek önemli değil mi? Ya da acil bir şey değil mi bu? Sen beni 'gelecek sefere' diye avutmak istedin. Bir daha ne zaman geleceksin? Bir ay sonra mı? Yoksa daha önce mi? Bir de kaygılanmamamı söylüyorsun sevgili dostum!»

Ramos başını üzerinde kâğıtlar duran masadan kaldırdı ve Vaz'a döndü:

«İşte zılgıtı yedin ihtiyar!»

Paulo da kâğıtlarını düzene koyuyordu. Gözlüklerinin üstünden ikisine baktı ve sonunda hafifçe titreyen bir sesle:

«Sorun bu değil arkadaş» dedi.

Ramos onun ne demek istediğini anlamamıştı. Sertçe sordu:

«Başlayalım mı?» Sesindeki şakacı ton birden kaybolmuştu.

2

Bütün gece çalıştılar. Ancak ortalık ağarırken, kısa bir süre için yattılar. Maria kahve hazırladı ve hepsi için

ekmek getirdi. Bu kadar ekmek aslında bir kişiye güçlükle yeterdi. Arkasından erkekler tekrar çalışmaya başladılar. İşi öğleye kadar bitirmeye karar vermişlerdi, bunun için de adamakıllı çalışmaları gerekiyordu. Kitlelerin hareketiyle, parti örgütüyle ve kadro seçimiyle ilgili birçok sorunu görüştüler. Durumun analizi bu temponun sürmesi durumunda partinin kısa zaman içinde sektördeki emekçilerin gerçek önderi durumuna geleceğini gösteriyordu. Sadece teoride değil, pratikte de. Bunu anlayınca kendi yaptıkları işe şaşırır gibi oldular. İşe küçük hücrelerle başlamışlardı, oysa şimdi emekçiler, en başta da işçiler, partinin yolunu izlemeye başlamışlardı, partiyi sürekli olarak destekliyorlardı.

Ama bu dikensiz bir yol değildi. Bazı nazik sorunlar da ortaya çıkmıştı. Vaz bunların içinde Marques'in de üyesi olduğu bölge komitesinin durumuna özel bir önem vermeyi sürdürüyordu. Komite şimdilik bölge yönetimini başaramamıştı. Sadece Cesario iyi çalışıyordu. İllegal durumu nedeniyle Afonso'nun bir ayağı burada, bir ayağı oradaydı ve profesyonel kadroya alınmayı istiyordu. Marques'e gelince, Vaz'ın düşüncesine göre o temelde bölgedeki çalışmaları frenliyordu.

«Vitor'la ilgili birçok şeyin aydınlığa kavuşturulması gerekli. Ama, ne olursa olsun, Vitor fazla değerli bir kişi değil».

Ramos arkadaşının sözünü kesti:

«Sakin ol, sakin ol! Senin gözüne her yerde düşman hayali görünüyor!»

Vaz sesini yükseltmeden itiraz etti:

«Olabilir. İddia edecek değilim, ama dikkatlice bakmak gerek. Bu bölge komitesinin çalışmadığı ve başkalarını da çalıştırmadığı sonucuna varmak için benim gördüğüm kadarı yeterli. Vitor'un birtakım hoş olmayan işlere karışıp karışmadığını da gelecek gösterecek».

Vaz postanedeki kızı ve kahve kapısındaki karşılaşmayı anlattı.

Ramos söze karıştı:

«Gereğinden fazla güvensiz olmamak gerekli. Olayı aydınlığa kavuşturmak için çaba harcamak çok güzel bir şey. Ama Vitor'un ahlâksız bir tip olduğundan hareket edersen her şeyi nesnel bir biçimde analiz edemezsin. İlk izlenime kapılmak tehlikelidir, bazen anlayış göstermek gerekir. Bizim parti görevlileri kukla değil, birer insandır. Devrimin mutlak ideal kişilerle gerçekleştirileceği düşünülemez».

Paulo:

«Bize parti içinde yüksek ahlaklı, biraz daha ciddi insanlar gerekli» dedi. «Ben kişisel yaşamında ciddi olmayan insanların ciddi çalışacağına pek inanmıyorum».

Ramos sabırsız ve kızgın bir sesle:

«Aslında Vitor'un sorunundan çok tüm kadro politikamızı görüşüyoruz» dedi. Bir İngiliz puritan (*) kadınlar birliği gibi davranıp içine kapalı birer sekter olarak mı kalmalıyız, yoksa insanları çapraşıklıkları, eksiklikleri, ama aynı zamanda artamlarıyla, oldukları gibi mi kabul etmeliyiz, bunu saptamak çok önemli...»

«Geriye bu artamların ne olduğunu belirlemek kalıyor».

Tartışma hararetlendi ve gündem kararlaştırdıkları saatte bitmedi. Toplantıyı akşama kadar sürdürmeye karar verip Maria'yı çağırdılar.

Antonio Maria'ya:

«Seni sevindireceğim» dedi. «Dostların bizde uzun zaman kalmadıklarından her zaman yakınıyorsun. Bugün bütün gün kalacaklar. Öğle yemeğini burada yiyorlar.»

Herkes Maria'nın bu haberi sevinçle karşılayacağını, «Ah, ne güzel, dostlar, ne iyisiniz» türünden bir şeyler söyleyeceğini sanıyordu. Ama, hayır, Maria bayağı bozuldu ve hiç bir cevap vermedi.

Ramos:

(*) Puritan: *İngiltere'de, kraliçe Elizabeth döneminde kurulmuş olan tutucu sert ilkeleri olan bir mezhep. (Y.N.)*

«Memnun değil gibisin» dedi.

Maria:

«Hayır hayır, sizi burada görmekten çok memnunum» dedi ve sanki bu sözleri yalanlamak ister gibi sırtını arkadaşlarına dönüp ansızın dışarı çıktı.

3

Maria mutfağa girince garip davranışlara girişti. Sanki kılı kırk yaran, aceleci bir polis araması yapıyordu. Çekmeceleri altüst etti, bütün köşe-bucakları karıştırdı, paketlenmiş her şeyi açtı, tencereleri, sepeti, sandığı tersine çevirdi. Mutfak darmadağın olunca her şeyi yeniden elden geçirmeye başladı, çabuk çabuk ve sinirli hareket ediyordu. Yere diz çökerek ocağın altına bir kez daha baktı, ama o sırada bir hışırtı duydu ve döndü. Vaz kapıda durmuş, donuk bir yüz ve soğuk gözlerle onu izliyordu.

Maria şaşkın şaşkın:

«Sen burada mısın?» dedi. «İçeri girdiğini duymadım. Bir şey mi istedin?»

Evdeki dört arkadaş arasında en az Vaz'ın kendisini bu uğraşı içinde görmesini istedi Maria, tıpkı en az onunla yaşayıp çalışmayı istediği gibi. Ona saygı duyuyordu, ama Vaz'ın yüz ifadesi ve sert tavırları ona korku ve utanma karışımı bir duygu veriyordu.

Vaz birkaç saniye konuşmadı, sakin sakin mutfağı gözden geçirdi. Sonra su içti, aslında bunun için gelmişti. Ama gitmedi.

«Bir şey mi oldu?»

Maria duraksadı, uzun kirpikli gözleri şaşkınlıkla bakıyordu. Birden, dizleri üstünde durmayı sürdürerek, bir iskemlenin üstüne doğru uzandı, başını ellerinin üstüne koydu ve hıçkırmaya başladı. Gözyaşlarını tutmayı çok is-

tiyordu, ama buna çaba harcadıkça daha güçlü hıçkırıyordu.

Maria Vaz'ın arkada hâlâ aynı durumda, donuk bir yüzle ve parlayan gözleriyle durduğunu tahmin ediyordu. Öbür arkadaşların hiç biri böyle davranmazdı. Antonio olsa tatlı bir söz bulup söylerdi. Paulo, belki, ses çıkarmaz, ama onun ayaklarının dibine, yere otururdu, Ramos ise, - ah, Vaz'ın yerinde Ramos olsa çoktan onu okşamış, yüreklendirmişti. Ama Maria bu davranışların hepsinin onun heyecanını arttıracağını ve daha acı hıçkırmasına neden olacağını hissediyordu, oysa Vaz'ın susukunluk ve hareketsizliği çok geçmeden tüm ağlama isteğini alıp götürmüştü. Maria başını kaldırdı.

Vaz yerinden kıpırdamadan:

«Sorun ne?» diye sordu. Bunu öyle bir ses tonuyla sormuştu ki sanki demin Maria'nın ağladığına tanık olan o değildi.

Maria gözlerini eliyle kuruladı, dobra dobra:

«Size verecek yiyeceğim yok» diye cevap verdi. «Öğle yemeğine kalacağınızı sanmıyordum. Evde hiç bir şeyim yok».

«Hepsi bu mu?» Vaz'ın sesi de yüzü gibi donuktu.

«Gerçekten hiç bir şeyim yok dostum. Patates ya da pirinç bile. Bir düzine tuzlu sardalyayla çeyrek ekmek - kalanların tümü bu. Size ne vereceğim?»

Vaz sakin adımlarla yerde üzgün üzgün oturan Maria'ya yaklaştı ve sıraya oturdu.

«Ben her gün öğle yemeği yemem» dedi. «Öbürleri de aynı şeyi söyleyecektir. Telaşlanma. Değmez». Ve kalkıp çalışma odasına döndü.

Maria birkaç saniye kımıldamadan, mutfaktaki dağınıklığa dalgın dalgın bakarak oturdu. Sonra yavaş yavaş her şeyi yerine yerleştirmeye başladı. O sırada birisi ona seslendi:

«Maria!» Ramos'un neşeli ve gür sesiydi bu.

Maria odaya girince Ramos:

«Baksana» dedi. «Sende nefis bir yemek varmış. Oysa

sen bizi göndermek, bu yemekten tattırmamak istiyormuşsun!»

Maria Ramos'un sözünü kesti:

«Böyle şaka yapma dostum, bu kadar gaddar olma».

Paulo:

«Aslında bu yemeği ben de severim» dedi.

Ramos diretti:

«Haydi anlat, evde ne varsa say».

«On bir tane tuzlu sardalyayla çeyrek ekmek. Başka hiç bir şey yok».

Ramos sordu:

«Başka neyiniz var?»

«Başka hiç bir şey yok, daha doğrusu adını anmaya bile değmeyecek bazı kalıntılar var».

«Söyle, hepsini söyle! Yoksa bizi ağırlamak istemiyor musun?»

Maria hafif, kaçamak bir gülümsemeyle:

«Olur, sayayım sana» dedi. «Bir çift soğan, bir kese-kâğıdı mısır unu ve azıcık zeytinyağı var».

Ramos sordu:

«Peki, tuzun yok mu?»

«Var».

Ramos bir kahkaha attı:

«Bunlarla bir ziyafet verilir! Gerçek bir ziyafet!»

«Bana bunun nasıl yapılacağını öğret, bunu bilmiyorum». Marla'nın dudakları titremeye başlamıştı.

«Anlaştık! Gidelim».

Ramos Maria'yı mutfağa götürdü, orada fısıldaşmaya başladılar.

4

Maria mutfağa girince son hızla hazırlıklara girişti. Renkli kâğıttan hoş danteller kesti. İki kırmızı kâğıttan ya-

rımşar metre uzunlukta peçeteler yaptı. Beyaz kâğıttan beş tane dörtgen hazırladı, bunların kenarlarını özenle oyup süsledi. Bir sabun sandığından iki tane tahta kopardı, bunları yıkadı ve kurumaları için bir tarafa bıraktı. Bir tabağa bir avuç çam iğnesi koydu. Bunların tümünü yaparken hafif sesle şarkı söylüyor ve ara sıra ateşteki tencereye bakıyordu. Tencerenin kapağını her kaldırışta evin içine tuzlu balığın iştah açıcı kokusu yayılıyordu.

Maria sardalyalara bir kez daha bakarken Ramos geldi. Elini Maria'nın sırtında gezdirdi, çenesini onun omzuna dayadı ve o da tencereye doğru eğildi.

«Ee, nasıl?»

Ancak sardalyaların Ramos'u fazla ilgilendirmediği belliydi. Yüzü o kadar yakındı ki gözlerini her kırpışta kirpikleri Maria'nın yüzüne değiyordu. Maria susuyor, kaçmıyordu. Kulakları ateş gibi yanıyordu. Her şeyin tanıştıkları gün trendeki gibi olmasını, Ramos'un elinin omzunu bırakmasını, ensesinden tutup başını hafifçe kendine doğru çevirmesini bekliyordu. Ramos'un o baştan çıkaran, enerjik yüz ifadesini yeniden göreceğini sanıyordu. Bu kez ondan kaçmayacak ve sert bir hareket yapıp kendini kurtarmayacaktı.

Ramos yeniden sordu:

«Ee? Nasıl? Hazır mı?»

Maria yarı fısıldayan bir sesle cevap verdi:

«Hemen hemen».

Ramos'un eli Maria'nın omzunu bıraktı. Maria'nın yüreği küt küt atıyordu. «Şimdi!» Ama hayır, Ramos onu kayıtsızlık ve güven duygusuyla bırakmıştı. Sanki hayali bir topluluğa: «Acele sonuç çıkardığınız için budalasınız» diyordu. «Tencereye bakmak için elimi bir savaş arkadaşımın omzuna koymamdan ne çıkar?» Ramos tahtalara, çam iğnelerine ve kâğıt dantellere bakmak için masaya doğru uzaklaştı.

«Nasıl, hazır mı?»

Bu arada Paulo'yla Antonio mutfakta olup bitenlerle ilgileniyor, Maria'yla Ramos'un seslerine kulak kabartıyor-

lar, Vaz ise kâğıtlarını gözden geçiriyordu. Antonio dayanamadı ve mutfakta ne olduğuna bakmaya gitti. Ama Maria onun ayak seslerini işitmişti. Ellerini kapıya koydu, içeri girmesine izin vermedi:

«Git dostum. Şimdi sofraya getireceğiz».

«Ben de yardım edeyim!»

Maria aman dinlemez bir tavırla diretti:

«Hayır. Burada sana göre iş yok. Git git, şimdi her şey hazır olacak».

5

Sonuç fevkalade oldu. İçeri ilk olarak Maria girdi, tepsiye dönüştürülmüş ve ipek kâğıtla pırıl pırıl süslenmiş olan bir tahtanın üstünde zevkle yerleştirilmiş beş tabağı taşıyordu. Arkasından Ramos yürüyordu, büyük bir havluyu başına öyle sarmıştı ki bir aşçıbaşına benzemişti. Havada tuttuğu elinin üstünde daha parlak bir biçimde süslenmiş bir tahta vardı. Tahtanın ortasında bir tanecik tabak vardı. Tabak çam iğnelerinden öylesine diken diken görünüyordu ki insan bunu bir oklukirpi sanabilirdi.

Maria'nın gözleri başını ağır ağır kâğıtlardan kaldıran Antonio'nun bakışlarıyla karşılaştı. Tanrım, bu ne bakıştı! Kırışıklarla çevrelenmiş, canlı gözlerin bakışları değil, Maria'nın Antonio'da hiç görmediği, hüzünlü ve incinmiş bakışlardı bunlar.

Masada yer açtılar. Maria'yla Ramos tepsileri koydular. Paulo bir çocuk gibi gülüyordu. Vaz ona katılıyordu, ama o kadar hararetli değildi. Antonio tabaklara bir göz attı:

«Şeytan alsın!» dedi. «Mısır lapasıyla çam iğnesi sokulmuş sardalya haşlaması».

Sofranın yoksulluğuna rağmen yemek neşeli geçti.

Antonio havuç satan kadınla ilgili bazı bilgiler verdi. Kadın şalına bürünmüş, tekrar gelmişti. Siyah, canlı gözleri parlayarak şalını alelacele açmış, bu kez de kocaman, kızıl tüylü bir tavşan göstermişti. Bu sefer de olağanüstü düşük bir fiyat söylemişti. Sevinen Maria tavşanı Antonio'ya göstermeye karar vermişti, ama kadın malın içeri götürülmesine büyük bir isteksizlikle razı olmuştu.

Antonio:

«Fazlasıyla ucuz» demişti. «Aslında tuhaf bir kadın bu. Alma».

Antonio bunun üzerine kadın hakkında doğru dürüst bilgi edinmeye karar vermiş ve bu amaçla ev bulmasına yardımcı olan çatı ustasına başvurmuştu. Çatı ustası Antonio'yu güler yüzle karşılamış ve mahzenine götürmüştü. Orada ona bu kadının hırsızlıkla uğraştığını anlatmıştı. Kadının kendine ait bir lahana koçanı bile yoktu.

«Ben de böyle düşünmüştüm» demişti Antoni. «Havuçlarda bir tuhaflık olduğu hemen aklıma gelmişti».

Çatı ustası kıs kıs gülmüştü:

«Ama gene de yedin!» Bunu sanki havuç kendisinden çalınmış gibi, sitemli bir sesle söylemişti.

6

Yemek sırasında Maria su içmek isteyince dişi yeniden ağrımaya başladı. Ramos bu konuyla ilgili fıkralar anlatmaya girişti. Vaz dinliyordu. Antonio gülüyor, Maria da gülümsüyordu. Sadece Paulo konuşmanın gidişine kızmıştı. Ramos bir fıkra daha anlatıp yüksek sesle gülünce Paulo kendini tutamadı:

«Şakaların faydası yok» dedi. «Ona tedavi gerekli».

Ve Paulo bağlantı sürdürdüğü avukata gitmeyi önerdi. Ramos onun sözünü kesti:

«O da kim? Şu geveze adam mı?»

«Çok yazık» dedi Vaz. «O bu işe bile yaramaz».

Paulo şaşırtıcı bir güvenle:

«Belki de yarar» dedi ve avukatla uzun uzadıya konuştuğunu, adamın belki karısının ilgisini de parti etkinliklerine çekebileceğini söylediğini anlattı. Son defasında avukat dalgalı saçlarını sıvazlayarak, kendinden emin bir tavırla Paulo'ya:

«Yaşam arkadaşım» demişti. Bu sözü doğal bir tavırla söylemek istediği halde gene de özel bir biçimde vurgulamıştı. «Yaşam arkadaşım da bize yardım etmek istiyor. Eğer arkadaşlardan biri bir-iki gün kalmak ya da sadece geceyi geçirmek isterse evim partinin emrindedir».

Paulo bunları anlatırken her zamanki çekingen tavrıyla, gözlüğünün üstünden Ramos'a baktı. Ama yüzü hafif bir gülümsemeyle aydınlanmıştı.

7

Uykusunu alamamış olan Antonio esneyerek, keyifsizce dışarı çıktı. Önceki uykusuz gecelerin etkisini hâlâ üstünden atamamıştı. Maria mutfak masasının başında okuyor ve birtakım notlar alıyordu. Çalışmaya iyice dalmış olduğundan Antonio'nun selamına belli belirsiz karşılık verdi, başını kaldırmadan ağzında anlaşılmayan bir şeyler geveledi. Antonio birkaç saniye bekledi, ama Maria onun varlığının farkında değilmişçesine kendi işiyle uğraşmayı sürdürüyordu.

Antonio sordu:

«Bugün kahve içmiyor muyuz?»

«Ne?» dedi Maria.

«Bugün yemek yemeyecek miyiz?»

Maria Antonio'nun keyfinin bozuk olduğunu farket-

memişti, başını kâğıtlardan kaldırmadan:

«Bir dakika, bir dakikacık bekle» dedi.

Antonio «bir dakikacık» bekledi, ama Maria onunla ilgilenmekte acele etmediği için hoşnutsuz bir ifadeyle arka avluya çıktı. Maria'nın onu çağırmasını ya da arkasından gelip neyi olduğunu, hasta olup olmadığını, yoksa kendisine mi kızdığını sormasını bekliyordu. Duvarın dibinde durmuş, hiç bir şey farketmeden, sadece evin içinden kızın sesini ya da yaklaşan ayak seslerini bekleyerek ıslak tarlalara bakıyordu. Ama Maria onun yanına gelmedi. Antonio sonunda eve döndü ve pencerenin önüne oturdu.

«Bugün ne yiyeceğiz?»

Maria ekmeksiz kahve getirdi ve öğle yemeğinde sadece biraz asorda (*), akşama ise bir parça ekmekle kahve olacağını söyledi. Son meteliğiyle ekmek ve kahve almıştı. Daha fazlasına parası yetişmemişti. Antonio onun kalan parayı kullanış biçimine beklenmedik bir kesinlikle ve hararetli bir biçimde karşı çıktı. Patates almanın daha iyi olacağını, bu parayla iki kilo patates alıp karınlarını daha iyi doyurabileceklerini söyledi.

«Belki haklısın» dedi Maria, «Ama elden ne gelir! Bugün ayın son günü, yarın nihayet kasamızdan para alabileceğiz».

Antonio itiraz etti:

«İnsanın cebinde parası varken aç kalması aptalca bir şey. Gelecek ayki ücretimizden avans olarak on beş - yirmi escudo alabilirdik».

Maria şaşırdı:

«Bunu nasıl yapabilirsin? İllegal konutlarda savurganlık yapılmayacağı konusunda uyarıda bulunan sen değil miydin?»

«Maria arkadaş artık tereciye tere satmaya başladı».

Maria sustu. Yemek kaplarını topladı ve kâğıtlarıyla

(*) Asorda: *Sıcak suda yumuşatılmış ekmek parçaları, zeytinyağı ve sarımsakla yapılan bir yiyecek. (Ç.N.)*

birlikte yeniden masanın başına oturdu. Sonunda:

«Evin sorumlusu sensin» dedi. «Bildiğin gibi davran, ne istersen al ve ye. Ben asorda yiyip kahve içeceğim. Bu bana yeter».

Antonio başka bir şey söylemedi. Hışımla kalktı ve odasına gitti.

Biraz sonra Maria da oraya gitti ve kapıyı açtı. Antonio, ellerini başının altına koymuş, yatakta yatıyordu. Maria'ya hüzünlü ve incinmiş bir bakışla baktı. Aynı bakışları Ramos'la birlikte sardalyaları içeri getirdiklerinde görmüştü Maria. Başını salladı ve kapıyı dikkatle kapatarak çıktı.

8

Paulo işleri ayarlamıştı. Antonio'yla Maria avukatın yazıhanesine gittiler. Avukat ufak bir gecikmeyle, soluk soluğa geldi, onları çalışma odasına aldı, gülümseyerek yer gösterdi, kendisi de yazı masasının başına oturdu, arkaya yaslandı, ellerini masanın üstüne koydu ve bir kez daha gülümsedi:

«Biraz beklemeniz gerekiyor. Eşim neredeyse gelir».

Antonio sordu:

«Doktor buldunuz mu?»

Avukat ölçülü bir ses tonuyla konuşmaya başladı:

«Çeşitli olasılıklar üzerinde düşünmek gerekti. Burada sağlık hizmetlerinin durumu kötü. Gücü olan burada tedavi olmuyor, gücü yetmeyen ise ne burada, ne de başka bir yerde tedavi oluyor».

Avukat gülümsedi, düzgün, cilalı tırnaklarına baktı, konuşmayı sürdürmeye hazırlanırken çalışma odasının kapısı açıldı ve eşikte zarif vücudunu belli eden bol, açık renkli bir ceket giymiş, biçimli ve zevkle giyinmiş bir ka-

dın belirdi. Kadın içeri girdi ve konuklara acele, meraklı ve biraz da küstahça bir bakış fırlattı. Sonra dokuz santimetrelik topuklarını tıkırdatarak, aceleci, küçük adımlarla masaya yaklaştı ve bir balerin gibi piruet yaparak durdu. Kararlı bir tavırla:

«Gidebiliriz» dedi.

Avukat sesinde bir tören edasıyla tanıştırma faslına geçti:

«Arkadaşlarımız... eşim...»

Maria ayağa kalktı ve elini uzattı. Avukatın karısı tırnakları boyalı, nazik ve bakımlı elini ona uzattı. Maria'nın elini sıkarken kolundaki metal bilezikleri şıngırdadı:

«Çok memnun oldum!» Maria'ya bakarken gözleri onun modası geçmiş ve yıpranmış ayakkabılarının üstünde bir süre durdu.

Kadın damdan düşer gibi kocasına döndü:

«Sana henüz söylemedim. Biraz önce Bebe'deydim. Az önce başına bir iş gelmiş. Düşünebiliyor musun, radyatöre benzin doldurmaya kalkmış!» Kadın kar gibi bembeyaz dişlerini göstererek, yüksek sesle, şarkı söyler gibi güldü.

Avukatla Antonio da güldüler. Maria şaşırdı ve bozuldu. Su yerine benzin konulmasından çok kendisine, biçimsiz hareketlerine, diş ağrısından biçimsizleşmiş yüzüne, eskimiş elbisesine, avukatın karısının elini sıkan bakımsız eline gülünüyor gibi gelmişti ona.

Çıkmaya hazırlandılar, ama avukatın «yaşam arkadaşı» önce büyük deri çantasını açtı, karıştırdı, ince, yeşil bir mendil çıkardı. Mendilden güçlü bir esans kokusu yayıldı. Kadın mendili burnuna yaklaştırdı, kokladı, yeniden çantaya koydu ve çantayı metalik bir sesle kapadı. Çantanın sesi Maria'ya bir yoksulun arkasından çarpılan bir çiftlik kapısını hatırlattı.

9

Diş hekimi kısacık boylu, tombul bir adamdı. Seyrek, yağlı saçları başına yapıştırılmış gibiydi, yüzü, sanki cama dayanmış gibi, ablak, garip bir biçimde yassıydı. İngiliz cinsi bir domuza benzediği söylenebilirdi. Ama domuzlar gözlük takmaz, diş hekimiyse gözlüklüydü. Çerçevesiz, insana akıllı, aydın bir görünüm veren (hiç değilse kullananların böyle sandıkları) bir gözlük kullanıyordu. Gözlük seçiminde bu koşulların rol oynadığı kuşkusuzdu. Bu gözlük, kullandığı üniversiteli işi pipo ve bir kardeşinin rahip, diğerinin de memur oluşu dişçiyi son derece bağımsız bir kişi yapıyordu.

Dişçiye, avukatın karısıyla birlikte geldiği için Maria'nın talihi vardı; dişçi özenle çalışıyordu, bunu, kuşkusuz, onun için yapmıyordu, ama bu onun işine yarıyordu. Zahmet edip aletleri ispirto alevine tuttu ve Maria'nın dişini ancak on kere salladıktan ve hamle yaptıktan sonra çekti. Harikaydı!

Avukatın karısı, kapıda durmuş, diş hekiminin dişi çekişini seyrediyordu. Koruyucu ve alçak gönüllü bir tavırla Maria'yı köydeki kiracılardan birinin kızı olarak tanıtmıştı. Bu kadar kötü giyimli olan Maria için başka ne söyleyebilirdi ki? Diş hekiminin üzerinde şaşkınlık uyandırmamak için bu, elbette, mantıklı bir şeydi, ama bu masal Maria'yı, nedense, kızdırmış ve üzmüştü.

Dişçi işini bitirince avukatın karısı parlak deriden yapılmış büyük çantasını gösterişli bir hareketle açtı, bir banknot alıp parmaklarının ucuyla uzattı ve çantayı metalik bir gürültüyle kapadı. Bu hareketiyle:

«Ben kiracımın zavallı kızını korumak için buradayım. Gördüğünüz gibi, önemli ve cömert bir kişiyim ben» der gibiydi. Maria ağzını leylak rengi dezenfektan eriyiğiyle çalkaladıktan sonra yüzünün kızardığını hissetti. Neden? Bu kadın ona yardım etmemiş miydi? Bu kadın onu buraya getirmekle kendi özgürlüğünü tehlikeye atmamış mıydı?

Yaptığı açıklama güvenlik açısından yararlı değil miydi? Evet, bunların tümü böyleydi, ama Maria'nın üzüntüsü ve utancı istencinden daha güçlüydü.

Dişçi paranın üstünü verdi. Bilezikler yeniden şıkırdadı, çanta kilidinin çıtırtısı yeniden duyuldu. Doktor eğilip selam verdi ve yassı yüzünde tıpkı saçları gibi yağlı bir gülümseme belirdi. İki kadın kapıya doğru yürüdüler.

Sokağa çıkınca avukatın karısı Maria'yı bir vitrinin önünde durdurdu:

«Güzel çoraplar, değil mi?»

Çoraplar Maria'ya lüks görünmüştü. Saydam, hafif, gri-kahverengi arası, mat çoraplardı bunlar.

«Fena değil galiba» dedi ve kulaklarına kadar kızardı. Çünkü kendi kendine bu sözleri doğal olmayan, kayıtsız bir ses tonuyla söylemeye çalıştığını düşünmüştü.

Mağazaya girdiler. Bileziklerin sesi, çanta kilidinin çıtırtısı gene duyuldu - avukatın karısı çorapları aldı.

10

Maria o güne kadar hiç böyle güzel bir yemek odası görmemişti. Soluk sarı, cilasız mobilyalar. Üzerinde sade çiçekler olan, saydam, açık renk perdeler. Oturacak yerleri ve arkalıkları hasırdan küçük iskemleler. İki tablo. Ve masa! Tabaklar, peçeteler, hepsi de öyle zarifti ki! Ve ne kadar çok çatal-bıçak, ne kadar çok bardak ve kadeh vardı! Grup halinde toplanmış ve sıraya dizilmişlerdi. Neden bu kadar çoktu? Hepsi de böylesine güzel ve parlak! Masaya yerleştirilmiş porselenlerin içinde beyaz kenarlı, kahverengi çanaklar dikkati çekiyordu. Bunlardan biri şimdi Maria'nın yoksul odasında etajer görevi yapan sabun sandığının üstüne çiçek vazosu olarak ne kadar yakışırdı!

Avukatın karısı dışarıdan gelir gelmez üstünü değiş-

tirmiş, görkemli, dik göğsünü daha iyi gösteren, dantel bir bluz giymişti. Bilezikler kolunun en küçük hareketinde şıkırdamaya devam ediyordu. Avukat gülümseyerek konuklara yol verdi. Antonio da gülümsüyor ve nazik davranıyordu. Önce hafifçe eğilerek avukatın karısına yol verdi. Antonio'nun bu hareketi Maria'yı şaşırttı.

Masanın başına oturdular. Beyaz önlüklü bir hizmetçi dumanı tüten çorba kabını getirdi. Avukatın karısı çevreye hafif bir balık kokusu yayan kahverengi, koyu çorbadan herkesin tabağına koydu. Durumdan şaşkına dönen Maria bu kokuyu güçlükle farketti. O anda Maria için en önemli sorun çorba için üç kaşıktan hangisinin kullanılacağıydı.

Avukatın karısı nazik ve kararlı bir sesle:

«Siz istemez misiniz?» diye sordu.

Ve içinde beyaz çubuklar olan kahverengi çanaklardan birini Maria'ya uzattı. Maria teşekkür etti ve yeniden kızardı. Çanağı ne yapacağını ve içindekinin ne olduğunu bilmiyordu. Birtakım küçük, beyaz küpçüklerdi bunlar, ama ne işe yarıyorlardı? Ev sahibesi bir kez daha Maria'nın yardımına koştu:

«Çorbanıza biraz koymak istemez misiniz?»

Maria şaşkınlık içinde bir kez daha teşekkür etti ve tabağına koymaya hazırlandı. Ama neyle? Parmaklarının ucuyla (kızarmış küçük ekmek parçalarından başka bir şey olmayan) bu beyaz küpçüklerden birkaç tane aldı ve çorbasına attı. Ah, ne talihsizlik! Bunu öylesine beceriksizce yapmıştı ki küpçüklerden iki-üç tanesi tertemiz masa örtüsünün üstüne düşmüştü, herhalde leke bırakacaklardı.

Ev sahibesi olup bitenleri farketmemiş gibi sordu:

«O kadar az mı?»

Utançtan gözlerine yaşlar dolduğunu hisseden Maria kibarca daha fazla almayacağını söyledi.

Ev sahibesi birden kocasına döndü, yüksek ve tiz bir sesle:

«Baksana!» dedi. «Kız kardeşin olacak çılgının Lizbon'a gittiğini biliyor musun?» Ve görümcesinin Lizbon'a gidişi çok gülünç bir şeymiş gibi kahkahayı bastı.

Ev sahipleriyle Antonio hiç bir şeyin farkında değil gibiydiler. Hararetli hararetli konuşup gülüyorlardı. Maria'nın akıl erdiremediği şeylerden söz ediyor, onun (belki de aşırı şaşkınlıktan ötürü) anlayamadığı sözler kullanıyor ve her üçü de gevezeliklerinden son derece mutlu görünüyorlardı. Aslında olup bitenlerin içinde Maria'yı en çok inciten Antonio'nun davranışıydı. Avukatın evinin eşiğinden içeri ayağını attığından beri Antonio Maria'ya bambaşka gelmeye başlamıştı. Başka türlü davranıyor, anlaşılmaz şeyler söylüyor, sigarasını sol elinin başparmak tırnağına vuruyor, gülümsüyor ve iltifatlar yağdırıyordu. Maria'nın tanıdığı, illegal konuttaki yalın ve cana yakın arkadaşla hiç bir ilgisi yoktu. Maria Antonio'nun bir zamanlar üniversite öğrencisi olduğunu, bunun gibi, belki de daha varlıklı bir aileden geldiğini anımsadı ve bu üzüntüsünü daha da arttırdı.

Hizmetçi çorba tabaklarını toplamaya geldi. Sonra parlak bir tepsi içinde et getirdi, etin yanında salata, ince ince doğranmış havuç ve çiçek biçiminde döşenmiş kırmızı turp vardı. Maria bu yemekteki her şeyi kendisi için alçaltıcı ve incitici buluyordu. Konuşulanları doğru dürüst dinlemiyordu. Bir ara ev sahibesi konuşmayı bıraktı:

«Yiyin, yiyin» dedi. Maria kadının sesindeki tonun koruyucu mu, yoksa alaycı mı olduğunu anlayamadı.

Avukat gülümseyerek Maria'nın bardağına sürahiden şarap koydu:

«Korkmayın, bu kadın şarabıdır».

Hizmetçi geldi, tabakları ve sofra takımlarını topladı, yeni bir yemek getirdi(Maria bunun ne olduğunu kesinlikle anlayamamıştı), yeni tabaklar ve sofra takımları koydu, tatlı, meyve, kahve ve şekerleme getirdi. Çevreye tatlımsı bir çörek ve meyve kokusu yayıldı.

Sonunda hep birlikte masadan kalktılar. Antonio'yla Maria çok geçmeden gitmeye hazırlandılar. Ayağa kalktık-

larında avukat, karısı ve Antonio arasındaki hararetli konuşma henüz sürüyordu. Maria kendisini gereksiz hissediyor, ellerini nereye koyacağını bilmiyordu. Ev sahibesi iki parmağını gösterişli bir biçimde alnına koyduğunda vedalaşmayı bitirmişlerdi:

«Ah, bir dakika, bir dakikacık!» Kadın topuklarını tıkırdatarak odadan çıktı.

Hemen geri döndü ve Maria'ya ufak bir paket uzattı:

«Bu bir hatıra, buyurun!»

Maria çorap paketini hemen tanıdı ve utançtan kıpkırmızı oldu. Paketi reddetmeyişinin tek nedeni bunu yaparken ne söyleyeceğini bilmeyişiydi. Ev sahibesi yaklaştı, ellerini Maria'nın omuzlarına koydu ve iki yanağından şapırtıyla öptü, ama ruj lekesi bırakmamak için dudaklarını Maria'nın yanaklarına değdirmedi.

Maria'yla Antonio çıktılar.

Uzun süre hemen hemen hiç konuşmadan yürüdüler. Antonio dalgın, Maria'ysa hüzünlü görünüyordu. Trene binmek için Maria'nın yeraltına geçtiği gün Ramos'la birlikte trene bindiği o küçük istasyona gidiyorlardı. İstasyonda kirli bekleme salonuna oturdular.

Maria birden Antonio'ya döndü:

«Atonio, ekmekle biraz peynir alır mısın? Karnım müthiş aç».

«Aç mı?»

«Evet, biraz peynir alalım. Şimdi bunu yapabiliriz. Bugün ayın biri».

«Ama sen aç mısın?»

Evet, Maria açlık duyuyordu. Son günlerdeki yoksullara rağmen utanç ve çekingenlikten avukatın evindeki zengin yemeklere hemen hemen el sürmemişti. Ne avukat, ne karısı, ne de Antonio Maria'nın tabağına hemen hemen hiç bir şey almadığını, aldıklarını da hemen hemen hiç el sürmeden bıraktığını farketmemişlerdi. Yalnızca bir tek kişi bunu farketmiş ve sorunun ne olduğunu anlamıştı: Hizmetçi. Ama hizmetçi ev sahiplerinden konuklarla konuşmaya girmemek için kesin emir almıştı.

11

O zaman Ramos'la birlikte indikleri peronda trenden indiler. Ama şimdi her şey Maria'nın aklında kalanlara göre çok değişikti. Her şeyi saran soluk, yapışkan sisiyle o hüzünlü sabahın yerini aydınlık bir akşam almıştı. Serin bir rüzgâr esiyor ve tren yolunun kenarındaki okaliptüsler sevinçle gökyüzüne doğru uzanıyordu.

Maria'yla Antonio şoseden sapıp ıssız patikalardan yürümeye başladılar. Ara sıra tarlada çalışan köylüler görüyorlardı. Bazen köylülerden biri çalışmaya kısa bir süre ara veriyor ve yolcuları soran gözlerle uğurluyordu.

Eve gelince Antonio kâğıtlarını düzene koymaya başladı. Ama doğru dürüst bir şey yapamıyordu. Dikkati ikide bir işten kaçıyor ve Maria'nın üstünde toplanıyordu. «Daha niye beklemeli?» diye düşünüyordu. «Ve neden? Belki bana âşık değil (gerçi, bu da bilinmez ya!), ama beni sempatik buluyor ve benimle birlikte olmaktan hoşlanıyor. Bu, gözlerinden ve hareketlerinden belli oluyor». Antonio son zamanlarda Maria'nın onunla konuşurken sık sık omuzlarına dokunduğunu, koluna girdiğini, kravatını ya da yakasını düzelttiğini, hatta bazen ona yaslandığını anımsadı. «Çekinme» dedi kendi kendine. «Onun seni kabul edeceğine, belki sana karşı kayıtsız olmadığına kendini inandırmak için daha ne istiyorsun?» Sonra, yıllarca birlikte yaşamayacaklar mıydı? Beklemenin gereği neydi?

Maria'nın koridordan gelen gülüşü Antonio'nun düşüncelerini kesti. Kendi kendine gülmezdi Maria. Antonio şaşkınlıkla kulak kabarttı, ama hiç bir şey duyamadı. Sonra Maria bir kez daha güldü, bu kez kapının önündeydi. Antonio bakmaya gitmek için hazırlandı, ama o sırada alışık olmadığı topuk sesleri duydu ve içeri Maria girdi. Yüksek ökçelerini yerde tıkırdatarak, kısa adımlarla, hafifçe sallanarak, avukatın karısını taklit ederek yürüyordu.

Giydiği yeni çorapları göstererek:

«Nasıl?» diye sordu.

Ve ayaklarını hafifçe oynatarak tam bir dönüş yaptı. Bunu avukatın karısından çok daha zarif bir biçimde yapmıştı.

Antonio yerinden fırladı, Maria'ya doğru bir adım attı, onu omuzlarından yakaladı ve hırsla öpmeye başladı. Maria sadece ellerini Antonio'nun göğsüne dayamıştı, onu yumuşak, ama ısrarlı bir biçimde itiyordu. Antonio Maria'nın kollarının güçsüz kalmak üzere olduğunu ve onun öpüşüne karşılık vereceğini düşünüyordu. Ancak şimdi Maria onun öpüşlerinden daha kararlı bir biçimde kaçmaya çalışıyordu. Antonio Maria'nın yüzünü görmek için başını birden arkaya attı. Maria'nın gözleri açıktı ve sanki onu inceliyordu. Bu gözlerin içinde ne tiksinme, ne de öfke vardı. Şimdi Maria'nın elleri daha güçlü bir biçimde direniyordu, sesinde daha kınayıcı bir ton vardı, ama sesi de bakışları gibi duygusuzdu:

«Oh, hayır dostum. Aklını başına topla».

Akşam aralarında uzun, karışık ve zorlu bir konuşma geçti. Antonio Maria'nın sevgilisi olması için diretiyor, ona âşık olduğuna yemin ediyor (aslında sandığından daha da âşıktı) ve dil dökerek sayısız kanıt getiriyordu. Sonra, Maria'nın inatçı red cevabıyla karşılaşınca, ona neden razı olmadığı üstüne sorular sormaya başladı. Maria onu sabırla, hatta belki biraz da merakla dinliyordu. Ama «neden» sorusuna hem «olmaz da ondan» diye cevap veriyordu.

Ertesi sabah Antonio yataktan kızgın ve suskun kalktı. Büyük bir hırsla çalışmaya koyuldu. Birkaç gün sonra sunacağı raporu hazırlaması gerekiyordu.

İçeri Maria girdi ve Antonio'nun dikkatini çalışmadan ayırdı: Elinde ayakkabıları vardı.

«Görüyor musun, neye döndüler?» dedi. «Şimdi aybaşı, onarmaya versek iyi olacak. Dün uzun süre yürümekten ökçeleri hemen hemen yarı yarıya aşınmış. Eğer onarıma vermezsek dışarı çıkarken giyecek şeyim yok. Başka ayakkabım yok benim».

Antonio, başka bir şey düşünüyor gibi, belirsiz ve kuru bir yüz ifadesiyle Maria'ya bakıyordu.

«Pabucu olmayan tek kişi sen değilsin. Bütün kadınlar aynı şeyden yakınıyor. Ramos geçenlerde kız arkadaşının yalınayak gezdiğini söyledi».

Maria:

«Kimin kız arkadaşı?» diye sordu.

«Ramos'un, kimin olacak!» Antonio gözlerinde soğuk bir kurnazlıkla Maria'yı inceleyen bakışlarla süzüyordu.

Maria ayakkabılarını aldı ve tek söz söylemeden gitti. Antonio bir sigara yaktı, istekle birkaç nefes çekti ve bir kâğıt parçasını öfkeyle buruşturdu.

Kendini haklı çıkarmak ister gibi:

«Olmadı» dedi. «Yeniden yapmak gerek».

VII. BÖLÜM

1

Güneşli bir sabah değirmendeki kadın soluk soluğa Vale da E'gua'ya geldi. Yokuşu koşar gibi çıkmıştı ve güçlükle soluyordu. İlk evlerin önünde durduğunda komşulardan birkaçı hemen toplandı. Kadın nefes nefese:

«Elias'ın baltalığına gidiyorlar» dedi.

İki kadın onun yosunlu taşlara oturmasına yardım ettiler ve bir maşrapa su getirdiler.

Birkaç dakika sonra rengi atmış şapkasını kulaklarına kadar çekmiş, tıknaz, kaygılı görünüşlü bir adam hızlı adımlarla değirmen yönüne doğru geçti. Kadınlar onu sempati dolu bakışlarıyla uğurladılar.

«Felaket onu buldu» dedi içlerinden biri. «Yaşamı boyunca talihi yar olmadı».

İkincisi hararetle karşı çıktı:

«Felaket onun değil, hepimizin. Onunla başladılar, öbürleri de çok beklemeyecek».

O gün Manuel Rato Korporasyon'un gerçekten de çevredeki ormanlara akın ettiğini öğrendi. Elias'un korusunda çalışmaya başlamış olan Valadinhas köylüleri küstahça tehdit ediyordu.

Manuel Rato akşama doğru eve döndü, ocaktaki çorba pişerken karısı ve kızıyla konuştu. Vakit kaybetmemek, bildiriyi derhal dağıtmak gerekiyordu. Bu bildiri köylüleri çam ormanlarının damgalanıp kesilmesine karşı çıkmak için aynı gün Aldeia da Mato köyünde toplanmaya çağırıyordu. Birkaç gün sonra vakit geçmiş olacaktı.

İsabel kızararak sordu:

«Baba, ben de gidecek miyim?»

«Gideceksin».

«Ya annem?»

«Annen mi?»

Joana'nın kara gözleri alevlerin kırmızı ışığında canlı canlı parlıyordu. Zayıf yüzü şimdi daha güzel, daha genç görünüyor ve böylelikle İsabel'in yüzüne benziyordu.

Manuel Rato sert bir sesle cevap verdi:

«Annen de gidecek».

Yemek yerken akşam geç vakit, köyde herkes uyurken çıkmaya karar verdiler. Birkaç odun atıp ocağın ateşini canlandırdılar ve vakit öldürmek için çevresine toplandılar.

Sessizliği birden bozan İsabel kendi kendine konuşur gibi:

«Beni tutuklamalarını isterdim» dedi.

Joana:

«Ne budala kız bu!» dedi.

Manuel sıçrayan birkaç kömür parçasını ateşe doğru itti.

İsabel devam etti:

«Baba, eğer beni tutuklasalardı ve ben dayanıklılık gösterseydim partiye girebilir miydim?»

Manuel Rato:

«Tutuklanmadan da gireceksin» dedi. Ayağa kalktı, kapıyı açıp dışarı çıktı.

2

Hava soğumuştu. Manuel Rato bildiri tomarlarını ceplerine soktu, karanlığın içinde donuk donuk parlayan kumlu yola kadar tarla ve fundalıkların içinden geçerek yürü-

dü. Durdu, bildirilerden birini bir çalıya dikkatle tutturdu ve yeniden yola döndü. Ormanı geçince ağaçların arasındaki bir su birikintisinin içinde tek başınc duran bir evin önünde durdu. Bildiriyi merdivene bıraktı ve rüzgârın kâğıdı uçurmaması için daha önce yoldan aldığı bir taşı üstüne koydu. Çit aralarını izleyip gece vakti birer çukura benzeyen su birikintilerinin çevresini dolaşarak kafesli bir bahçe kapısının önünde durdu. Bildiriyi iliştirirken br köpek huzursuzca havlamaya başladı.

Manuel Rato bildiriyi iliştirip karanlık gecenin içine çekildi. Köpeğin havlayışları güçlenmişti, anlaşılan, köpek çiti aşmıştı. Bir kapı gıcırdadı. Birisi karanlığın içine dikkatle bakıyordu. Rato ormanın biraz daha içine doğru çekildi.

Köpek sakinleşmiyordu, ama Manuel Rato hızla uzaklaşmayı başardı. Sonunda zeytinliğe çıktı ve burayı geçerek evine doğru yürüdü. Evin kapısına yaklaşırken köpeğin şiddetli havlamaları hâlâ duyuluyordu.

Babası evden çıkar çıkmaz İsabel uyandı. Babasının yokluğunu farkedince onun yatak odasına gittiğini düşündü. Birkaç saniye kulak kabartarak, yandaki odadan herhangi bir ses duymaya çalışarak bekledi. Hiç bir şey duyamayınca ayağa fırladı ve fısıltıyla:

«Baba!» diye seslendi.

Koşarak kapıya yaklaştı ve dışarı fırladı.

Alçak sesle:

«Baba!» diye tekrarladı. Sesi gecenin sakin ve soğuk sessizliği içinde açık ve kaygılı bir biçimde çınlamıştı.

İsabel eve döndü. Annesi uyuyordu. İsabel de onun yanına yerleşti, hiddet ve düş kırıklığı içindeydi. Babası nasıl böyle davranabilmişti? Onu da götüreceğine söz vermiş, ama onu uyur bırakıp tek başına gitmişti. Nasıl yapabilmişti bunu? İsabel olup bitenin üzüntüsü içinde, ağlama isteğini güçlükle gemleyerek bütün gece burada oturmaya karar verdi. Zaman geçmek bilmiyordu. Birden dışarıdan ayak sesleri işitti ve olduğu yerden, karanlığın içinde babasının kapıdaki karaltısını tanıdı. Babası ne söyleyecekti acaba? Genç kız uyur gibi yaptı. Babasının ona doğ-

ru yaklaştığını hissetti. Babasının eli İsabel'ın şakağına dokundu ve sonra yanağını sakına sakına okşadı. Babasının ciddi ve ölçülü bir sesle söylediği sözler İsabel'in yüreğinin kaygıyla çarpmasına neden oldu:

«İsabel, Joana, gidelim!»

3

Kapıda bir an durdular. Manuel Rato daha önce uzak evlere bildiri dağıtmış, şimdi de karısı ve kızıyla birlikte Vale da E'gua'nın içinde bildiri dağıtmak için geri dönmüştü. Tümseklere takılıp sendeleyerek, zeytinlikteki ağaçların çevresinde dönüp dolaşarak yeri biraz sapa olan en uzak eve vardılar. Burada, dikenli çalıların içinde birbirlerine sokuldular, kulak kabartarak, gözlerini dört açarak, göremediklerini tahmin etmeye çalışarak durdular.

Manuel Rato:

«Yürü» diye fısıldadı ve İsabel'e bir bildiri verdi.

Genç kız kararsız eliyle bildiriyi aldı ve karanlığın içinde kayboldu. Manuel'le karısı yalnız kaldılar, birbirlerine biraz daha sokuldular. Bakışlarıyla kızlarını izlemek için büyük bir çaba harcıyorlardı. Kapı on adım kadar ileride idi, ama İsabel nedense gecikmişti. Orada ne yapıyordu acaba? Ansızın çıkan rüzgâr ve bir ağacın hışırtısı onları korkuttu. Sonra ortalık gene sessizleşti. Yoksa bir şey mi olmuştu? Ama sonunda genç kızın silueti, sanki yerin altından çıkar gibi, belirdi. İsabel sık soluyuşlarını tutmaya çalışarak yaklaştı ve annesiyle babasına sokuldu.

Sıra Joana'ya gelmişti. Bir bildiri aldı ve yolun biraz uzağındaki eve doğru yürümeye başladı. Küçük avluyu geçti, çalıların çevresinden dolaştı, yere saçılmış odunların üzerinde sendeleye sendeleye yürürken ileride, topu topu birkaç adım ötedeki taş merdivenlerin karaltısını

gördü. Tam o sırada ayağının altında kuru bir dal çıtırdadı. Joana put kesildi. Acaba evdekiler uyanmış mıydı? Ev sahibi ne olduğuna bakmak için dışarı çıkacak mıydı? Kendisine sonsuzluk kadar uzun gelen birkaç saniye bekledi. Birden kararını verdi ve birkaç adım atıp taş basamaklara vardı. Ama şansı yoktu. Ayağı yerde duran bir teneke kutuya takıldı, kutu yerde büyük bir gürültü çıkararak yuvarlandı. Artık hiç vakit kaybetmeden geri çekilmesi gerekiyordu. Joana kararlı bir hareketle bildiriyi kapının altına sıkıştırmayı denedi. Belki sinirli olduğundan, belki de kapının altındaki aralık çok dar olduğundan, bildiriyi hemen sokuşturamadı. Gürültü etmemek için çaba harcıyordu, ama yaptığı her harekette merdivenlerdeki kumlar gıcırdıyor, kâğıt hışırdıyordu.

İçeriden bir kadın fısıltısı, arkasından sakin, soğukkanlı bir erkek sesi duyuldu, sonra gene kadın konuştu. Kadının sesi bu kez daha yüksekti. Joana bir kez daha denedi ve bildiri sonunda kapının aralığından içeri girdi. Joana doğruldu, avluyu geçti ve koşa koşa yola çıktı.

Böylece köyün bütün evlerini dolaşıp bildirileri sırayla kapıların altından attılar.

4

Paulo'nun bindiği vagon katarın son vagonuydu ve platforma varmadan durmuştu. Paulo yüksek basamaktan güçlükle aşağı atladı.

Sepet ve çuvallarını yüklenen yolcular küçük gruplar halinde çıkış kapısına doğru yürüyorlardı. Paulo'nun önünde topal bir kadın ağır bir sepeti sürüklüyordu. Paulo'nun gözü bir an için kadının yürüyüşüne takıldı, sonra istasyonun çıkışına baktı.

Orada bir şeyler oluyordu. Yolcu sayısı çok değildi,

ama nedense duraklıyor ve kapının önünde toplanıyorlardı. Miğferli ve tüfekli ulusal muhafız devriyeleri bu topluluğun ortasında bir şeyler yapıyorlar, biraz ötede kadının biri öfkeyle elini kolunu sallıyordu.

«Birisini arıyorlar!» diye düşündü Paulo. Topal kadın önde yürüyordu. İki yolcu dana çıkış kapısının önünde durdular. Paulo artık grubun iki adım ötesine gelmişti ki birden birisi koluna sımsıkı yapıştı. Paulo'yu iki eliyle yakalayan Se Cavalinho doğal olmayan, zoraki bir gülümsemeyle:

«Hey, dostum!» dedi. «Demek yanlış tarttığımızı söylüyorsun? Haydi gel, kendin kontrol et!»

Paulo gözlerini şaşkın şaşkın Se Cavalinho'ya dikti.

Demiryolcu yapmacık bir gülüşle:

«Gel, kendi gözünle gör, doğru olup olmadığını ondan sonra söyle» diye devam etti ve Paulo'yu var gücüyle bagaj salonunun kapısına doğru sürükledi.

Paulo hiç bir şey anlamamakla birlikte onu izledi. Se Cavalinho onunla birlikte bagaj deposuna girdi, Paulo yu sandık ve paket yığınları arasından geçirip istasyon alanına çıkardı. Paulo geçerken istasyon kapısının alan tarafında da bir ulusal muhafız devriyesi olduğunu gördü.

Demiryolcu onu hızlı adımlarla beton duvar boyunca götürdü, taverna barakasının çevresinden dolaştırıp bir tahta yığınının arasından geçirdi. Ancak buraya varınca durdu.

Se Cavalinho Paulo'nun kollarına yapıştı ve ona baktı. Yüzünün ifadesinde ne alay, ne de neşe vardı. Gözleri yaşarmış, birden yaşlanmıştı, üç kez konuşmak istedi, üçünde de titreyen dudaklarını ısırarak sustu. Züppece ensesine itilmiş olan beresi şimdi sadece zayıf yüzündeki olağanüstü heyecanı vurguluyordu. Dudağını ısırdı, başını birkaç kez salladı - bu bir sinir tikine benziyordu. Sonunda kendini toplayıp konuşmayı başardı. Se Cavalinho'nun anlattıkları Paulo'nun acıdan tıkanmasına, kendini o güne kadar hiç hissetmediği bir biçimde mutsuz hissetmesine neden oldu.

5

Kesilen ilk ağaçlar devrildi. Önce, kararsızlık içindeymişçesine, ağır ağır eğiliyor, sonra giderek hızlanan bir biçimde dalları kırıyor, yıkılıyor, yumuşak çam iğneleriyle örtülü toprağa çarpan dalları eziliyordu. Toprağın üstünde şarapnelle biçilmiş birer deve benziyorlardı. Serin bir rüzgâr kırılan dalların çatırtısını ormanın içine yayıyordu; her ağacın devrilişinde çıkan boğuk gürültü testerelerin gıcırtısını bir an için bastırıyordu. Sonra şurada-burada gene testereler gıcırdamaya başlıyordu, çam ormanlarının asırlık sessizliği içinde birer gürültü adacığıydı bunlar.

Valadinhias'la iş gömleği giymiş olan yardımcısı bir aşağı, bir yukarı geziniyor, seçtikleri ağacın kabuğuna ölüm kararının damgasını basıyorlardı. İkisinin de keyfi yerindeydi ve ara sıra gülüşüyorlardı. Ama o sırada beklenmedik bir şey oldu. Ormanın içinde ayak sesleri duyuldu ve çok geçmeden iki adamın çevresini köylüler aldı. Kadınlı erkekli köylüler Valadinhias'la yardımcısının birkaç adım ötesinde durdular. Valadinhias köylülerin kararsızlığını farkedince biraz yüreklendi.

Neden geldiklerini anlamamış gibi, alaylı bir sesle:

«İyi günler dostlar» dedi.

Ancak çevresine bakınıp durumu değerlendirince kaygılandı. Arkadaşlarının biraz önünde duran uzun boylu, zayıf, sarı sakallı köylü yüzünde şaşkın ve belirsiz bir ifadeyle ona bakıyordu. Üstünde bol, rahat, uzun bir gömlek vardı. Köylü kızılımsı kıllarla kaplı, damarlı, sinirli elinde bir balta tutuyordu. Valadinhias bu adamın içinde bulundukları ormanı sahibi olduğunu hemen anladı.

Aynı ses tonuyla devam etti:

«Bakıp öğrenmeye mi geldiniz? Bu zor bir şey değildir, ben öğretirim».

Ve bir problemi açıklamak için karatahtanın önüne

gelen bir öğretmen gibi bir çam ağacına yaklaştı ve vurdu.

Aynı anda arkadan hırıltılı, acele etmeyen bir ses duydu:

«Bırak, sakın dokunma!»

Valadinhias köylüye hızlı bir bakış fırlattı, sonra başka bir çama yaklaştı ve yeniden vurdu.

Daha bu işi bitirmeden uzun, kemikli parmakların koluna yapıştığını hissetti ve sarı sakallı köylünün hareketsiz yüzünü yanı başında gördü.

Köylü aynı kısık ve ölçülü sesle:

«Baltalığımın birini soyup soğana çevirdin» dedi. «Buna dokunma, madrabaz herif».

Valadinhias gülümseyip işi şakaya vuracak oldu. Ama gözü baltayı tutan kızılımsı kıllarla kaplı, diğer kemikli ele kaydı.

Valadinhias balta darbesinden çekinerek, dikkatle kendini bu kemikli elden kurtarmaya çalıştı. Köylü onu bıraktı. Valadinhias aceleyle, kayar gibi kurtuldu. Köylüler aralarından geçmesi için ona yol açtılar. Kibirli olmasaydı durumu karıştırmadan uzaklaşıp gidecekti. Ama geniş yetkilerle donatılmış olan, köylülere dehşet saçan Korporasyon görevlisi Valadinhias, on binlerce köylünün yazgısını belirleyen yönetim temsilcisi yenik düşerek kaçmayı kendine yediremedi. Birkaç adım uzaklaştıktan sonra döndü ve hiddetle uygunsuz bir tehdit savurdu.

Bir kadının yere eğildiğini ve arkasından kuru bir çam kozalağının yanına düşüp yumuşak çam iğnelerinin üzerinde birkaç kere sıçradığını gördü. Aynı anda üstüne başka çam kozalakları yağdı. Sağlam ve ağır bir kozalak koluna çarptı.

Valadinhias döndü, hızla uzaklaşmaya çalışırken hedefini iyi bulan bir kozalak şapkasını düşürdü.

Adamlardan biri:

«Kafanı kolla!» diye bağırdı.

Valadinhias kahkahalar arasında yeniden döndü. Kendisine doğru dönen köylüleri, kozalak atan eli, sert bir ta-

vırla dikilen sarı sakallı köylüyü belli belirsiz gördü. Mesafeyi kestirmeye çalıştı ve şapkanın köylülere kendisinden daha yakın olduğunu anladı. Şapkaya doğru bir adım atacak oldu, ama omzuna çarpıp canını acıtan bir kozalak onu durdurdu. Bunun üzerine döndü ve kaçmaya başladı.

Arkasından:

«Kafanı kolla!» diye bağırdılar.

Ve serin bir rüzgâr yeni kahkahaları ormanın içine yaydı.

6

Öğleye doğru durumda bir değişme yoktu. Kesiciler yeniden işbaşı yapmamış, ama yetkilinin talimatına uyarak yerlerinde kalmışlardı. Emir beklerlerken Manuel Rato bu işi tümden bırakıp gitmeleri için kandırmaya çalışmıştı. Ancak onlar ücretlerini kaybetmekten korkmuş ve gitmemişlerdi. Mahçup bir görünüşleri vardı: Kavgaya katılacak cesaretleri yoktu.

Yaşlı bir kadın testerecilere:

«Çocuklarım, buradaki iş böylece bitti» dedi. «Paparayı yediler, artık geri dönmezler».

Zayıf, yüzü çiçekbozuğu bir testereci başını salladı:

«Yanılıyorsun anacığım, dönecekler. Hem de yalnız değil».

Testereci haklı çıktı. Çok geçmeden Valadinhias'la yardımcısı, miğferli ve tüfekli iki ulusal muhafız askeriyle birlikte geri döndüler. Köylülerin biraz uzağında durdular. Sonra Valadinhias'ın yardımcısı ağaç seçmek için çevresine bakındı, düzgün bir çamı seçti, damgayı aldı ve birkaç kesin darbeyle kabuğu kesip ağacın sarı şeridini açığa çıkardı. Boğuk vuruşlar ormanın içine tehdit dolu bir yankı halinde yayıldı, konuşanları susturdu.

Valadinhias'ın yardımcısı düğmeleri açık iş gömleğinin içinde bir çılgına benziyordu. Meslekten bir kesici olduğu için ağacın iyisini mekanik bir biçimde farkediyor, ama buna rağmen çamları birbiri arkasından, bir seçim yapmadan işaretliyordu. Kendini askerlerin koruyuculuğu altında hissettiğinden küstahça davranabileceğine emindi. Ama o sırada çevresinin yeniden kendisine ağız dolusu söven köylülerce kuşatıldığını gördü. Gözleriyle askerleri aradı, ama onların işe karışmaya fazla niyetli olmadığını farketti.

Askerlerden biri isteksizce:

«Bırakın da adam çalışsın» dedi. «Emir emirdir, verine getirmek zorundayız».

Ama bunları söylerken zor kullanmaya hiç de niyetli olmadığı belli oluyordu. Soluk benizli, yüzünde bönce bir ifade olan arkadaşının ise hiç bir şeye karışmamayı yeğ gördüğü belliydi. Valadinhias'ın yardımcısı durmak zorunda kaldı. Ama yüzünde ne düş kırıklığı, ne de umutsuzluk vardı. Öfkeyle güldü ve bir tehdit savurdu:

«Eh, bunun hesabını vereceksiniz!»

Fazla beklemeye gerek kalmadı.

7

Valadinhias'ın getirdiği askerler ormanın içinden geçtiler ve köylülerin karşısında çabucak safta toplandılar. Hareketlerinde ilk iki askerdeki gibi duraksama ve kayıtsızlık yoktu. Bellerinde kütüklükler vardı, bacaklarını açmışlar, miğferlerini alınlarına indirmişlerdi. Tüfeklerini ileri doğru tutuyorlardı, kaba ve kararlı bir tavırları vardı. Ama garip şey! Gerçi ulusal muhafız askerleri yüzlerine göre seçilmiyorlardı, ama, nedense, hepsinin suratı da öfkeli, küstahtı. Hatta buraya ilk gelen, konuşkan, yumu-

şok görünen iki askerin yüzüne bile, safa geçince, ahmakça bir ifade gelmişti.

Valadinhias'la yardımcısı ulusal muhafızların koruyuculuğu altında çamlığın içinde dolaştılar ve çok geçmeden testerelerin gıcırtısı, balta sesleri duyulmaya başladı. Bir çam, dalları kırılarak devrildi. Bunu bir diğeri izledi.

Biçimli dikilmiş üniformasının içinde şık bir görünüşü olan yüzü ince hatlı teğmenin elinde bir makinalı tabanca vardı. Tiz bir sesle bağırdı:

«Dağılın!»

Askerler tüfeklerini çapraz tutarak ağır ağır ilerliyorlardı. Köylüler acele etmeden geri çekildiler, sonunda dağıldılar. Uzakta küçük gruplar halinde duruyor ve çalışmaları umutsuz bakışlarla seyrediyorlardı. Teğmenin yüzünde zafer kazananlara özgü bir gülümseme belirmişti, erler tüfeklerini omuzlarına asmışlar, dağılmışlar, kesicilerle damgacıların yanında duruyorlardı. Kendini toplayan Valadinhias yeniden gülüyor, köylülere alaycı bakışlar fırlatıyor ve teğmene şakalar yapıyordu. Bu ortama göre fazla şık olan teğmen çalışmaları ilgi duymadan seyrediyordu. Yapacak işi olmadığından mülkünü dolaşır gibi, dalgın dalgın geziniyordu. Testere seslerinin ve balta gürültülerinin arasında aklının başka yerde olduğu kuşkusuzdu.

Bağırıp çağıran sesler teğmenin dalgınlığını dağıttı. Gürültünün geldiğini yöne bakınca yüz metre ötede köylülerin yeniden toplandığın şaşkınlıkla gördü.

Ormanın bu bölümünde testereler susmuştu. Teğmen erleri toplayıp o tarafa koştu. Köylü kalabalığı önce güvensiz adımlarla yürüyordu, ama adımlar giderek kararlılık kazanmaya başladı ve tüfeklerini hazır tutan askerlerle zafer kazanmış gibi sessizce duran erkek ve kadınların oluşturduğ yarım daire yeniden karşı karşıya geldi.

Sonra bu yarım daire daraldı ve yavaş yavaş ulusal muhafızları kuşatmaya başladı.

Arkadaşlarının birkaç adım önüne çıkan, asık suratlı, kara bıyıklı bir adam:

«Buna son verin!» dedi. Biraz uzakta uyuşmazlığa ka-

tıldığı anlaşılan kesiciler testerelerini bıraktılar.

Soğuk bir rüzgâr göğün mavi, aydınlık fonunda çamların tepelerini hafif hafif sallıyordu. Birden havada keskin bir takırtı duyuldu ve ormana yayıldı.

Trak-ta-ta-ta-ta-ta-ta.

Bağırışlar. Sonra sessizlik. Birkaç saniye içinde her şey yeniden biçimlendi. İnsanların oluşturduğu yarım daire parçalandı. Askerler tüfeklerini yeniden doldurup durdular, tüfeklerini çeşitli yönlere çevirdiler. Sarı sakallı sert görünüşlü köylü yerde fırtınanın devirdiği bir ağaç gibi yatıyordu. Başka bir köylü elini kanlanan gömleğine bastırıyordu. Bir çocuk dizlerinin üstünde duran, karnını tutan ve hafifçe inleyen, siyah giyimli, şişman bir kadını güçlükle tutmaya çalışıyordu. Manuel Rato'yla Joana, dehşetten put kesilmiş, yere bakıyorlardı. Ayaklarının dibinde yüzükoyun yere serilmiş, ölü İsabel yatıyordu.

8

İsabel'in uzak bir mezarlıkta yapılan cenaze törenine çevre köylerin tüm halkı geldi. Önde altı erkek beyaz bez kaplanmış basit bir ağaç tabutu sırayla taşıyorlardı. Halk tabutun açık tutulmasını istemişti. İsabel'in yüzü çiçeklerin altından güçlükle görünüyordu. Patika ve yollarda bekleyen küçük grupların katılmasıyla büyüyen kederli kortej sessiz tarlalardan geçiyordu. Mezarlığın bulunduğu köye gelindiğinde büyük atkılara sarınmış, güçlükle yürüyen kadınlardan, başı açık erkeklerden ve ana-babalarıyla birlikte yürüyen her yaştaki çocuklardan oluşan cenaze alayının uzunluğu yüzlerce metreyi bulmuştu. Ortalıkta ne ulusal muhafız, ne de polis vardı, her şey olaysız geçmişti. Cenaze töreni bittikten sonra sokaklarda ve tavernalarda kahırlı bir tavırla olayları tartışan küçük grup-

lar oluştu. Sonra halk köylerine döndü ve yüzlerce ocağın üstüne ağır ve kederli bir gece çöktü.

Bunu izleyen günlerde Korporasyon ormana dönmedi ve tarlalarda yaşam her zamanki akışını izlemeye başladı. Sadece yüzlere daha içine kapalı bir ifade gelmişti ve hiç bir yerde gülüş duyulmuyordu. Dedikoducular tutuklamalar yapılacağını söylüyorlardı. Ama günler geçiyor, bu tür bir şey olmuyordu.

Ancak bir hafta sonra Vale da E'gua yolunda üç yabancı göründü. Adamlar değirmene yaklaştılar.

Kapıyı sağlam yapılı, esmer bir kadın açtı. Aynı anda kapının pervazıyla annesinin eteği arasında çıplak karınlı, meraklı bir çocuk belirdi.

«Senhora, Manuel Rato'nun oturduğ yeri bize gösterebilir misiniz?»

Kadın yabancıları dikkatle süzüyor, sessizce durmaya devam ediyordu. Buralardakilerden biraz daha iyi giyimli üç adamdı bunlar. Belki başsağlığı dilemek için Manuel Rato'yu arayan dostlarıydı. Mümkündü bu. Ama kadın, nedenini kendi de bilmeden, sağır taklidi yaptı. Adamlar soruyu daha yüksek sesle tekrarlamak zorunda kaldılar.

Kadın zaman kazanmak için işi şaşırmışlığa vurdu:

«Aaa!» Ve yanlış bir yön göstererek ekledi:

«Dosdoğru yürüyün».

Adamlar ilk dönemeçte kaybolur kaybolmaz oğlunu kaptı ve tıpkı birkaç gün önce, Elias'ın baltalığında ağaçların kesildiğini söylemek gerektiğinde yaptığı gibi, olanca gücüyle Vale da E'gua'ya koştu.

Ertesi gün üç adam yeniden geldiler. Kadını Manuel Rato'ya saklanacak zaman kazandırmak amacıyla kendilerini aldatmakla suçladılar ve onlarla birlikte gelmesini emrettiler. Kadın sağır numarasını sürdürdü ve ağız dolaşına girdi.

«Konuşmalarınızı anlamıyorum senhorlar. Siz bana Rato'yu falan sormadınız ki, senhorlar. Siz Aldeia da Mato yolunu öğrenmek istediniz, ben de size gösterdim. Herkes

ne duyarsa onu anlar».

Adamların ikisi üçüncüye baktılar, üçüncü adam at dişine benzeyen sarı ve uzun dişlerini göstererek güldü:

«Çeneni kapa ve hazırlan...»

Kadın anlamıyormuş gibi yaptı, başörtüsünü ensesine attı ve protesto etmeye başladı:

«Ne istiyorsunuz gerçekten siz? Siz yol sordunuz, ben de gösterdim. Daha ne istiyorsunuz? Kadın olduğum ve şimdi burada yalnız olduğum için korkacağımı mı sanıyorsunuz? Ben sizden korkmuyorum, madrabazlar! Başımı belaya sokmadan çekilin gidin!»

Adamların suratlarında öfkeli bir ifade belirdi.

At dişli adam:

«Yeterince çene çaldın» dedi. «Bohçanı hazırla ve marş!»

Değirmenci kadın kendisinden ne istendiğini en sonunda anlamış gibi bir şaşkınlık belirtisi çıkardı:

«Aaa! Buralarda ulusal muhafızlar yok diye canınızın istediğini yapabileceğinizi mi sanıyorsunuz?.. Sizinle gitmek ha? Sizinle birlikte gitmemi mi istiyorsunuz?» Ve tehditkâr bir kahkaha koyuverip öylesine canhıraş feryatlar atmaya başladı ki bağırışları vadide bir alarm gibi çınladı.

Adamları hırsız, soyguncu, serseri, yankesici, madrabaz, sahtekâr, dolandırıcı ve kaçakçı diye adlandırdı. Meşe sopasıyla dövüleceklerini, orakla doğranacaklarını ve yabayla şişleneceklerini söyleyip tehditler savurdu.

Şaşkın şaşkın birbirlerine bakan adamlar kadını yatıştırmaya çalıştılar, ama kadın onların söylediği her söze, yaptıkları her harekete canhıraş bir feryat ya da umutsuz bir el hareketiyle karşılık veriyordu. Ellerinde kadını tutuklamak için doğrudan bir emir olmayan ve kadının kiminle konuştuğunu bile bilmediğine karar veren üç tip sonunda onu kendi haline bıraktılar. Evden biraz uzaklaşınca at dişli adam rahat bir soluk aldı:

«Amma karı be!»

Adamlar gözden kaybolunca kadar kadın bağırma-

ya devam etti. Adamlar görünmez olunca sustu, çocuğu kucakladı, saçlarını başörtüsünün altına topladı, yüzüne rahat bir gülümseme yayıldı.

Paulo masanın başında oturuyordu. Gözleri kâğıttaydı. Kalın, biçimsiz parmakları dolmakalemi sıkıyordu. Uzun zamandır bu durumda oturyordu, ama ne yazabiliyor, ne de düşüncelerini toparlayabiliyordu.

Se Cavalinho'nun ona anlattığı her şey kafasının içinden acı, düzensiz ve karışık izlenimlerden oluşan bir şerit gib geçip gitti. Açık seçik olan bir tek imge vardı: İsabel'in küçük, narin, vücudu, bir saç örgüsünün çevrelediği yüzü, temiz ve saf bir gülümseyiş. Bu imge Paulo'ya öyle acı veriyordu ki bundan kurtulmak için başın sallıyor, dikkatini toplayıp yazmak için boşu boşuna çaba harcıyordu.

«Küçük Çam Baltalığı Sahiplerinin Utkusu» başlıklı bir yazı yazacaktı. Evet «utku» yazacaktı ve bu doğru olacaktı. Ama bu darbe nedendi? Neden İsabel? Utkunun bedeli fazla yüksek değil miydi? Ve Paulo'nun yazmaya başlayan eli durakliyor, gözlerinin önüne yeniden narin, biçimli vücut, gülümseyen yüz geliyordu. «Ben artık büyüdüm, sizin arkadaşınızım. Bana güvenebilirsiniz». Ve aynı biçimde ya da daha acı veren bir biçimde gözlerinin önünde Manuel Rato'yla Joana'nın kızlarına gurur ve sevgiyle bakan imgeleri beliriyordu. Oysa şimdi... Ah, zavallılar, zavallılar!

Paulo'nun sislenen gözleri görmez oluyor, dudakları titriyor ve hıçkırmamak için tüm gücünü harcıyordu.

Desen: *Alvaro Cunhal*

VIII. BÖLÜM

1

Vitor, her zamanki gibi, yumruğunu çenesine dayamış, ağzından hafif hafif duman çıkarıyordu. Her zamanki gibi, alaylı bakışları oradakilerin üstünde dolaşıyordu. Yüzünün ifadesinde ne huzursuzluk, ne de sabırsızlık vardı.

Bu, Vaz'ın içini rahatlatmaya yetmiyordu. Kahve kapısındaki sahneyi, Vitor'la yabancı adamın davranışını anımsadıkça onların orada bulunuşlarının bir rastlantı olmadığına, Vitor'un yabancıya onu gösterdiğine ve bunun üzerine ikisinin de çabucak başlarını çevirdiklerine olan inancı güçleniyordu. Yanılmış olamazdı, herhalde ondan söz ediyorlardı.

Vaz:

«Sen benim bunu farketmediğimi sanıyorsun, ama bakalım yakanı nasıl kurtaracaksın» diye düşünüyordu.

Ancak daha oturur oturmaz Vitor ona:

«Kenti ziyaret ederken daha ihtiyatlı olmalısın dostum» dedi. «Seni farketmeye başlıyorlar». Söze devam etmeden önce kayıtsız bir tavırla ağzından bir duman bulutu çıkardı. «Bir keresinde seni bisikletle geçerken gördüm ve bana senin kim olduğunu bilip bilmediğimi sordular».

Vaz sert bakışlarını Vitor'a dikti:

«Kim sordu?»

Vitor istifini bozmadan yeni bir duman bulutu çıkardı:

«Meireles. Onu hepiniz tanırsınız» dedi arkadaşlarına dönerek. «Fena adam değildir. Ama Vaz'ı farketmiş ol-

maları gene de can sıkıcı bir şey».

Cesario onayladı:

«Evet, iyi bir adamdır».

Vaz kendini tutup sustu. Vitor'un gene elinden sıyrıldığını hissetti. Bu olaydan toplantının hemen başlangıcında söz açışı Vaz'a önceden tasarlanmış bir gidiş gibi görünmüştü. Vitor'un açıklaması kuşkularını daha da güçlendirmişti.

Toplantı bitince Vitor'la Marques'in gitmelerini bekledi, Cesario ve Afonso'yla ayrı olarak konuştu. İkisi de Meireles'in fena bir adam olmadığını doğruladılar. Afonso onu iyi tanıyordu, hatta ailece dostlukları vardı.

Vaz aniden sordu:

«Peki, bunun Meireles olduğunu nereden biliyoruz?»

Afonso ve Cesario aynı anda cevap verdiler:

«Vitor söyledi».

Bu, Vaz'ı yatıştırmaya yetmemişti. Afonso'ya Vitor'la aralarında bir konuşma geçip geçmediğini Meireles'ten öğrenmesini önerdi. Düşünceleri başka yerde olduğu için toplantının başından beri dalgın olan Afonso bunu kabul etmedi. Vaz'ın kuşkuculuğunu fazla buluyor ve araştırma yapmayı gereksiz görüyordu.

«Böyle bir soru Meireles'e garip gelir» dedi. «Bu işten söz açarsam hemen Vitor'la aramızda bir bağ olduğunu düşünür ve sorunun parti çalışmasıyla ilgili olduğunu anlaması uzun sürmez».

Cesario yumuşak bir dille destekledi:

«Buna ben de gerek görmüyorum».

Vaz teslim olmadı. Tamam, Afonso Meireles'e Vitor'la konuşma konusunu açmayabilirdi, ama hiç olmazsa, onu tanıyıp tanımadığını sorabilirdi. Ya da Meireles'in o gün kahvenin kapısında olup olmadığını öğrenebilirdi.

Ama öbürleri de kendi düşüncelerinde diretiyorlardı. Afonso sabırsız bir tavırla bu konuyu Vitor'un yokluğunda konuşmayı doğru bulmadığını söyledi.

Vaz soğukça diretti:

«Söz konusu olan partinin güvenliği ve devrimci uyanıklık»

Afonso razı oldu: Aynı düşüncede olduğundan değil, tartışma fazla uzadığı için. Oysa Afonso kendi işini Vaz'la yalnız konuşabilmek için toplantının bitmesini dört gözle bekliyordu. Herhalde Vaz ona bir cevap getirmişti.

Sonunda hafifçe sararak:

«Ee, nasıl?» diye sordu.

Vaz Afonso'nun hâlâ Vitor'dan söz ettiğini sandı. Sertçe:

«Kararlaştırdığımız gibi» dedi. «Meireles'le konuş, sonra bana anlatırsın».

Afonso onun sözünü kesti:

«Ben ondan söz etmiyorum. Benim işim nasıl?»

«Şimdi sana gelelim».

Vaz Afonso'nun bölge komitesinin kontrolundaki en kalabalık köylü örgütüyle olan bağlantıyı Sagarra'ya devrettiğini öğrendikten sonra onun parti görevlisi kadrosuna alınmasının kabul edildiğini bildirdi.

Afonso kendi kendine:

«Bütün bunları bana kısaca söylemek için neden bu kadar bekledi?» diye soruyordu. «Yoksa bunun benim için ne demek olduğunu anlamıyor mu?»

Vaz buluşma yerini ve oraya nasıl gidileceğini birkaç kez tekrarlamak zorunda kalınca:

«Dikkatsizce dinliyorsun» dedi.

Afonso dikkatle dinleyebilir miydi? O anda gür kirpiklerinin arasından kendisine bakan kara gözleri, ayrılık öncesinde vedalaştıktan sonra çabucak babasının evine kaçan Maria'yı görüyordu.

2

Afonso kararlaştırılan saatten çok önce Vaz'ın sözünü ettiği kaynağa geldi ve yolda biraz dolaşmaya karar verdi.

Birden yol ayrımında kendisine dikkatle bakan iki adam gördü. Biri uzun boylu, gözlüklü, şık giyimliydi. Daha kısa boylu olan öbür adamın kuzguni siyah saçları vardı, sık kaşları keskin gözlerini örtüyordu.

Afonso daha ileride güneşte pırıl pırıl parlayan, koyu yeşil bir otomobil gördü. Otomobilden siyah gözlüklü bir adam çıktı ve Afonso'ya dikkatle bakıp çalıların arasında kayboldu. Kaygılanan Afonso arabaya yaklaştı ve plakaya iliştirilmiş kartviziti dikkatle okudu.

Afonso beş yüz metre kadar daha ilerledikten sonra banketin kıyısındaki çimlerin üstüne oturdu. Çalıların arasında iki karaltı görür gibi oldu. Ama karaltılar çabucak kayboldular.

Buluşma zamanının geldiğini tahmin edince kalktı ve gerisin geriye yürümeye başladı. Araba gitmişti. İki yabancı da kaybolmuştu. Afonso kaynağa yaklaşıp su içti ve beklemeye başladı. Sonunda Vaz göründü.

«Arkadaş şimdi gelecek» dedi.

Afonso:

«Burada durmasak daha iyi olur» dedi. «Orada, biraz ileride garip bir şey gördüm». Ve patikadaki iki yabancıdan, otomobilden ve kara gözlüklü adamdan söz etti.

Ama Afonso gördüğü şeylerle ilgili düşüncelerini anlatacak fırsat bulamadı. Yolun dönemecinde bir adam göründü ve sert, kararlı adımlarla onlara doğru yürümeye başladı. Bu, Afonso'nun patikada şık bayın yanında gördüğü parlak siyah saçlı yabancıydı. Demek, arkadaş buydu! Ama gür kaşların altından Afonso'ya dikilen bakışlar güvensiz ve düşmancaydı. Vaz tanıştırdı: Bu, Afonso'nun çalışmalarını yönetecek ve denetleyecek olan Fialho arkadaştı.

Fialho hemen konuya girdi. Afonso'ya hangi taşıt aracıyla geldiğini, neden otobüse binmediğini, buluşmadan bir saat önce kaynağın başında ne aradığını sordu. Kuru bir dille konuşuyor, Afonso'nun verdiği her yanıttan sonra yeni yeni soruları taş gibi yağdırıyordu. Her şeyi aydınlanmış sayınca Vaz'a döndü, dişlerinin arasından:

«Kötü bir başlangıç yapıyor» dedi.

Afonso partinin yeraltı görevlisiyle bu ilk karşılaşmalarında cesaretinin kırıldığını hissetti. Vaz ve Fialho ona birer yargıç gibi bakıyorlardı. Afonso:

«Oysa bir arkadaşın görevi yargılamak değil, yardım etmektir» diye düşündü. Ayrıca, kötü görünen bazı şeyler iyi sonuç verebilirdi. Belki de Fialho koyu yeşil arabayla kara gözlüklü tipi farketmemişti. Bunun izleme olup olmadığını kim bilebilirdi? Afonso arabadan söz etti ve kartvizitin üstünde okuduğu ismi söyledi.

Fialho'yla Vaz bakıştılar ve bununla ilgili hiç bir şey söylemediler.

Fialho tekrarladı:

«Kötü bir başlangıç yapıyorsun arkadaş».

3

Afonso Meireles'le konuşmuştu. Vaz'ın kuşkuları doğrulanmıştı. Meireles Vitor'u tanımıyordu, onunla hiç konuşmamıştı ve iki haftadır burada bulunmadığı için o gün kahvenin kapısında olamazdı.

Vaz Afonso'nun raporunu donuk bir tavırla dinliyordu. Ama birtakım ayrıntıları öğrenme konusunda gösterdiği isteksizlik onun sonuçları çıkardığını ve kararını verdiğini belli ediyordu.

«Artık sıyrılamayacaksın, Vitorcuk!» diye düşündü. «Ne Marques, ne Ramos, ne de öbür koruyucuların foyanın ortaya çıkmasını önleyemeyecek».

Verilen bilgiden memnun kalan Vaz yıkık bir taş duvarın önünde durdu ve elini Afonso'ya uzattı:

«Hoşça kal dostum».

Böylesine beklenmedik bir vedalaşma Afonso'yu şaşırtmış, hatta kaygılandırmıştı.

Kararlı bir ifadeyle:

«Önemli bir konuda seninle biraz konuşmam gerek» dedi. «Fazla vaktini almayacağım».

Vaz:

«Yayın dağıtımı konusunda konuşmak için karşılaşacağız» dedi. «Şimdilik seninle başka işimiz yok. Geri kalan tüm sorunlarda Fialho'ya başvur».

Ve Vaz, konuşmayı sürdürmek isteyen Afonso'nun sabırsız tavrını farketmeden, Fialho'nun elini kuvvetle sıktı, yıkık duvarın üstünden atladı ve gözden kayboldu.

Fialho önden hızlı adımlarla yürüyerek yolu gösteriyordu. Keyfi kaçan ve hüzünlenen Afonso onu izliyordu.

Öylesine dalmıştı ki kasabaya geldiklerini farketmedi.

Fialho birden sordu:

«Valizini nereye bıraktın?»

Yarım saat sonra buluşmak üzere sözleşip ayrıldılar. Afonso valizini almak üzere tavernaya gitti. Valiz küçüktü, ama daha iki yüz metre sonra Afonso'nun kolu yoruldu. Dinlenmek için oturdu.

Kararlaştırılan saatte Fialho da elinde bir valizle çıkageldi.

Afonso bir kilometre kadar yürüyüp valizini birkaç kez bir elinden öbürüne aktardıktan sonra durdu ve valizi yere koydu. Gene biraz dinlenmesi gerekmişti.

Fialho da hiç bir şey söylemeden durdu. Ama bu duraklamanın fazla uzun süremeyeceğini göstermek için valizini yere koymadı, elinde tutmaya devam etti.

Afonso kendini haklı çıkarmak için:

«Valizim ağır da...» dedi.

Fialho kara kaşlarının altından Afonso'ya hızlı bir bakış fırlattı:

«İstersen değişelim?»

Afonso gülümsedi ve kendini yorgun hissettiğinden razı oldu. Ama aynı anda kötü bir oyuna geldiğini anladı! Fialho'nun valizi sanki kurşun doluydu.

Fialho masum bir tavırla açıkladı:

«Yayınlar...»

Ve Afonso'nun yorgunluğunu farketmemiş gibi onun kıyaslanamayacak kadar hafif olan valizini eline alıp yeniden yola koyuldu.

Arkadaşına öfkelenen Afonso güçsüz görünmek istemedi. Ama yüz metre sonra, kan ter içinde, mosmor ve soluk soluğa, teslim olmak zorunda kaldı.

«Yapamıyorum...» diye inledi.

Fialho iki valizi de kaptı, aynı sert ve doğal adımlarla yürümeye başladı. Yalnızca uzayan, gerilen kolları harcadığı çabayı belli ediyordu.

Afonso bir an gelip Fialho'nun dinlenmek ya da valizlerden birini ona vermek için duracağını bekleyerek arkasından yürüyordu. Kendiliğinden hiç bir şey önermiyor, şakanın öcünü alıyordu. Sonunda Fialho'nun cezasını iyice çektiğine karar verip adımlarını sıklaştırdı ve valizini almak için onun yanına geldi.

«Vaz'la ne konuşmak istiyordun?»

Afonso:

«Sonraya kalsın» dedi.

Ve Fialho'nun kendini beğenmişin biri olduğuna karar verdi, ona hiç bir şey önermedi ve kollarını sallayarak yürümeye devam etti.

Fialho gene sert adımlarla yürüyordu, ama artık belli bir biçimde yavaşlamıştı. Afonso arkadaşının nihayet yorulmasına biraz sevinerek:

«Şimdi valizleri yere bırakacaksın» diye düşündü.

Fialho, sanki onun düşündüklerini anlamış gibi:

«İstasyonda oturmakta ne yarar var?» dedi. «Tren saat onda, yeterinden fazla vaktimiz var». Ve adımlarını yavaşlattı.

Köyün ilk evlerine vardıklarında durdu, Afonso'ya valizini verdi, cebinden buruşuk bir mendil çıkardı ve ağır ağır terini sildi.

Fialho'nun buraları avucunun içi gibi bildiği belliydi. Yoldan indiler, bir patikadan yürümeye başladılar ve dosdoğru istasyona çıktılar. Afonso saatin onu beş geçtiğini

farketti. Yoksa treni kaçırmışlar mıydı?

Fialho onun aklından geçenleri gene anlamıştı:

«Meraklanma. Daha beklemek gerekecek. Bu hatta trenler en az on dakika rötar yapar».

4

Bilet alıp perona çıktılar. Birkaç dakika sonra hıncahınç dolu bir tren geldi. Üçüncü mevki bir vagonun koridoruna güç bela yerleştiler. Önden bir düdük, lokomotifin puflaması duyuldu, sert bir sarsıntı ve metalik bir gürültüyle tren hareket etti.

Vagonun her tarafında konuşanlar, gülenler, tartışanlar vardı. Gürültü bir pazar yerindekine benziyordu.

Bir ara yolcular merakla vagonun sonuna bakmaya başladılar. Afonso'yla Fialho da o yana baktılar. Koridorda birkaç dakika önce orada olmayan iki adam belirmişti. Adamlar iyi giyimliydi, ama anlaşılmaz bir şey yapıyorlardı. Biri sakin sakin duruyordu, ama hiç kimsenin sızmaması için koridoru kapattığı belliydi. Diğeri yolculara doğru eğiliyordu. O sırada da bir kadının sepetini teklifsizce karıştırmakla uğraşıyordu. Bütün yolcular, sanki hepsi en yakın istasyonda inecekmiş gibi, eşyalarını kaptılar.

Afonso Fialho'nun bavulunun içindekileri kaygıyla düşünerek arkadaşına baktı. Fialho istifini bile bozmadan vagonun ilerisinde olup bitenleri gözlüyordu. Afonso:

«Arama yapıldığını anlamıyor mu yoksa? diye düşündü. Dirseğiyle arkadaşını hafifçe dürttü. Fialho kaçamak ve kınayan bir bakışla karşılık verdi.

Aramayı yapanlar vagonun içinde yavaş yavaş ilerliyorlardı. Valizleri, torbaları ve sepetleri arıyor, üst rafları elleriyle yokluyor ve sıraların altına bakıyorlardı. Yol-

cuların bazıları öfkeleniyor, bazıları alışık bir uysallıkla bakıyorlardı. Ama hepsi eşyalarını karşı koymadan gösteriyorlardı.

İki adam yaklaştıkça Afonso'nun huzursuzluğu ve kaygısı artıyordu. Adamların Fialho'nun valizini açtıklarını ve içinde illegal yayınları bulduklarını düşünüyordu. Fialho'ya bakarak:

«Bir şey düşünmeyecek mi acaba?» diye düşünüyordu. Ama Fialho arkadaşını unutmuş gibiydi ve aramayla ilgilenmiyordu. Bir koltuğa dayanmış, uykulu uykulu pencereden çevredeki tarlaları seyrediyordu.

Yumuşak bir kadın sesi duyuldu:

«Bunu bana kızım verdi». Afonso kadını göremiyordu, ama sarı bir kâğıda bir şeyler yazan kontrolörlerden birinin emreden el hareketlerini gördü. Kadın tekrarladı:

«Bunu bana kızım verdi. Benden ne istiyorsunuz, senhorlar?»

Aramayı yapan kontrolör koridordo nöbet tutan diğerine bir şişe verdi, o da bunu Afonso'nun önce yolcu sandığı sade giyimli adama uzattı.

Afonso arkadaşını yeniden dirseğiyle hafifçe dürttü. Fialho hiç bir şey farketmiyormuş gibi yaptı. Afonso içinde huzursuzluğun yanı sıra olayların gelişimini kaderci bir biçimde bekleyen Fialho'ya karşı boğuk bir kızgınlığın büyümekte olduğunu hissetti.

Afonso kontrolörler onlara yaklaşmadan trenin ilk istasyonda duracağını umuyordu. «Herhalde dışarı çıkmamızı yasaklamazlar» diye düşündü. Tren bu hızla giderken atlamak mümkün değildi. Hapiste çürümek mi, yoksa hareket halindeki trenden atlayıp rizikoya atılmak mı daha iyiydi acaba?

Birden Fialho'nun sesini duydu:

«Bu benim». Döndü. Kontrolörler onlara ulaşmıştı. Önce Afonso'nun valizine bakmak istediler. Yüreği yayınlar kendi valizindeymiş gibi çarpan Afonso hafifçe titreyen elleriyle valizi açtı. Kontrolör çamaşırları eliyle karıştırdı ve köşelere bakmadan, el yordamıyla, dikkatle aradı.

O sırada Fialho ayağını sıranın kenarına dayadı, ağır valizi yakaladı ve büktüğü dizinin üstüne koydu. Sürmelerden birine basıp kilitlerini açtı. Afonso:

«Aklını oynatmış!» diye düşündü. Fialho kontrolörlerden birinin omzuna dokundu. Sanki bavulu dizinin üstünde tutmakta güçlük çektiği için onun işini bir an önce bitirmelerini rica ediyordu.

Kontrolör ona doğru dönünce:

«Kitap!» dedi ve valizin kapağını açtı.

Afonso yeniden:

«Aklını oynatmış!» diye düşündü ve gömleğinin vücuduna yapıştığını hissetti. Kontrolör bakmadan kapağı kendisi kapadı. Yüreklenen ve aynı zamanda sarsıntı geçiren Afonso şimdi, tehlike geçince, arkadaşının doğal olarak ona dönmesini bekliyordu. Ama Fialho onun varlığını bütünüyle görmezlikten geliyor gibiydi. Uykulu uykulu pencereden dışarıyı seyrediyor ve hoşnutsuz bir tavırla esniyordu.

5

Fialho yolun kenarında durdu, valizini yere koydu, terini tekrar kuruladı ve Afonso'yu şaşırtan bazı garip şeyler yaptı. İşe mendiline tükürmekle başladı, sonra mendille ayakkabılarını özenli bir biçimde sildi. Sonra sıra pantolonuna geldi: Küçük çamur lekelerini temizledi. Arkasından küçük bir ayna çıkarıp kendine iki yandan baktı, kravatını düzeltti ve yarısı kırık bir tarakla saçlarını ağır ağır taradı. Bu işler bitince Afonso'ya dönüp mendili, tarağı ve aynayı ona verdi.

Afonso omuzlarını silkip gülümsedi. Sanki:

«Bırak bunları. Neden bu saçmalıklarla uğraşayım?» der gibiydi.

Fialho'nun fırlattığı hızlı bakıştan sonra onun şaka etmediğini anladı.

Fialho kuru bir sesle emretti:

«Kendine çekidüzen ver. Bu güvenlik önlemlerindendir».

Afonso hoşnutsuz bir tavırla ayakkabılarını temizledi ve pantolonundaki lekeleri çıkardı. Ama kravatını düzeltmeyi ve aynanın karşısında saçlarını taramayı gereksiz buldu. Fialho ısrar etmedi. Gür kaşlarının altından dikkatli bir bakış fırlatıp tarağı aynayı ve mendili cebine koydu. Valizi alıp yola koyulmadan önce gene de Afonso'ya yaklaştı, kravatını tuttu ve düğümünü kuru ve sert bir el hareketiyle düzeltti.

Kasabaya girdiler, birkaç sokağı geçtiler ve bir kumaş mağazasına göz attılar. Tezgâhın arkasında çok soluk benizli, dazlak kafalı bir adam yaltaklanan bir ifadeyle bir kadın müşteriyle uğraşıyordu.

İçeri girenlere:

«Size şimdi bakacağım» dedi.

Fialho valizini yere koydu, Afonso'ya aynı şeyi yapmasını söyledi ve sergilenen kumaşları özenle incelemeye başladı. Kumaşları eliyle yokluyor, kenarlarını inceliyor, etiketlerine göz atıyor ve Afonso'yu önceleri çok şaşırtan şeyler söylüyordu.

«Ne dersin, bu onun hoşuna gider mi? Öbür kumaş bu kadar güzel değil, ama çok ucuz».

Başka bir kumaşa göz attıktan sonra:

«Biliyorum, bu senin zevkine uymaz» dedi. «Ama sen her şeyi karının istediği gibi yapıyorsun, bizim evde ise komuta bendedir...»

Ancak bu oyun birkaç dakika uzadıktan sonra Afonso Fialho'nun müşteri kadının gitmesini beklerken vakit öldürdüğünü anladı.

Kadın hesabı ödedi ve paketini aldı. Kibarlığı dalkavukluk ölçüsüne varan satıcı, kadını kapıya kadar geçirdi, birkaç saniye durup sokağa baktı. Sonra mağazaya döndü. Yüzü birden değişmiş, sertleşmiş, içine kapanık bir

ifade almıştı. Bakışları keskin, hareketleri hızlıydı. Fialho'nun bavulunu kendisi aldı ve onları depoya götürüp ışığı açtı. Sakin bir tavırla Fialho'yla biraz konuştu ve kapıyı kapayıp çıktı. Afonso anahtarın kilitte döndüğünü işitti.

Fialho ceketini çıkardı, dolapta paket kâğıdı, sicim yumakları buldu ve hepsini masanın üstüne koydu. Afonso'ya sicimi açmasını rica etti, bu arada kendisi de yayınları ufak bölümlere ayırıp bunları dikkatle sardı, birer harf ya da rakam koyarak işaretledi.

Satıcı solgun yüzünde aynı sert ifadeyle geri geldi. Paket yığınını sakladı. Onları kapıya kadar uğurladı. Yüzüne öyle nazik ve teşrifattan hoşlanan bir ifade gelmiş, gülümseyişi ve eğilip selam verişi öylesine yaltaklaşmıştı ki yoldan geçen bir adam karısına döndü ve:

«Şu bezirgânlar mallarını satmak için şeytanın çizmesini yalarlar...» dedi.

Kadın sordu:

«Ne?»

Ve kocasının ağzından ihtiyatsızca çıkan bu sözlerden yararlanıp onu kumaşlara bakmak üzere durmak zorunda bıraktı.

6

Lizbon'a gelince Fialho Afonso'yu daha önce kendisinin kiralayıp oturduğu odaya götürdü. Görevlerinin ne olacağını Afonso'ya ancak burada anlattı. Belirli günlerde basılı materyalleri almak üzere birlikte uğradıkları kumaş mağazasına gidecekti. Orada çeşitli seksiyonlar için paketleri hazırlayacak ve bunları belirli yerlere götürecek ya da belirtilecek arkadaşlara verecekti. Hepsi bu kadardı!

«Senden istenen sakinlik, dikkat ve kesinlik. Ayaklarına çok iş düşecek, ama kafanı fazla yormayacaksın».

Vaz ona dağıtım örgütünde çalışacağını söylemişti, ama, doğrusunu söylemek gerekirse, Afonso bunun başka türlü olacağını sanıyordu.

Uğradığı düş kırıklığını belirten bir gülümsemeyle: «Burada çok şey öğrenmek gerekmeyecek» dedi.

Fialho sertçe:

«Sen öyle sanıyorsun» dedi.

Sonra açıklamalara geçti. Tren ve otobüs tarifelerini, gecelenecek en uygun yerleri, izlenecek yolları, paketleri hazırlama ve yerine götürme yöntemlerini, buluşmalara giderken alınması gereken önlemleri, ulusal muhafız devriyelerinin en iyi nasıl atlatılabileceğini ve yayınların uygun bir biçimde dağıtımın sağlayan bir sürü kurnazlığı anlattı.

«Bu işte hiç bir şeyin rizikolu bir biçimde yapılmaması gerekir. Gizlilik kurallarına sıkı sıkıya uyulmalıdır».

Afonso içinden gülümsedi. Fialho açıktan açığa kibirli bir insandı. Trendeki sahneyi ve Fialho'nun valizi kontrolörün önünde açmakla gösterdiği cüreti hatırladı. Cesareti onu kurtarmıştı. Ama bu tehlikeli bir serüven değil miydi? Afonso onun şaşırdığını görebilmek umuduyla bu soruyu ona sordu.

Fialho bozulmadı. Kalktı, dolaba yaklaştı ve iki küçük kitap çıkardı. Kilisenin yayımladığı broşürlerdi bunlar. Afonso onun bununla ne demek istediğini anlamamıştı. Fialho taşıdığı bavuldaki parti yayınlarının bu tür broşürlerle gizlendiğini anlattı. Kontrolör bakmamıştı, ama eğer baksaydı bile diğer basılı materyalleri, herhalde, farketmeyecekti.

Fialho:

«Bu hiç de bir reçete değil» diye ekledi. «Bizim işimizde yasalaşmış tek bir yöntem yoktur. Buluş yeteneğine sahip olmak ve her durumda en uygun davranış biçimini seçmek gerekir».

Afonso Fialho'nun anlattıklarını uydurma, ufak tefek ve etkisi kuşkulu şeyler gibi görmüştü. Arkadaşının bu ufak tefek şeylere bu kadar büyük önem verip iki saat bun-

lardan söz etmesi garipti.

Sonunda Fialho buluşma tarihini saptadı ve vedalaştı. Kapıya doğru yürürken Afonso ani bir kararla onu durdurdu. Önce Fialho'yla Maria konusunu konuşmak istememişti. Ama son dakikada başka türlü davrandı. Maria'yla mümkün olan en kısa zamanda görüşmek istediğini kısaca anlattı.

Fialho:

«Bunu Vaz'la konuşman gerekirdi» dedi. «Maria benim sektörümde değil».

Afonso bunu yapmak istediğini, ama Vaz'ın bu konuda Fialho'yla anlaşması gerektiğini söylediğini anımsattı. Fialho:

«Herhalde Vaz senin hangi konuda konuşmak istediğini bilmiyordu» dedi. «Vaz'la görüştüğün zaman isteğini ona anlat. Ben de kendi açımdan bu konuda en kısa zamanda istemde bulunurum».

Demek ki Fialho bu isteği anlayışla karşılamıştı. Ama «en kısa zamanda» sözlerini nasıl anlamak gerekiyordu acaba? Parti yaşamında bu, günler, haftalar, aylar, hatta yıllar demek olabilirdi.

Ama Afonso çok beklemedi. Bir hafta sonra Vaz'la buluştu, Vaz ona bölge için yayınların nereye iletilmesi gerektiğini söyleyecekti. Afonso Maria'yla görüşmek istediğini söyledi.

«Bu yetkim içinde değil» dedi Vaz. «Bu tür görüşmeleri ben ne ayarlayabilirim, ne de bunlara izin verebilirim». Ve Afonso'nun sinirlerinin ne kadar bozuk olduğunu görerek onu yatıştırmak amacıyla Fialho'nun söylediği şeyleri ekledi:

«Ben sorunu ilk fırsatta ortaya koyarım».

Afonso beklenmedik bir hırsla görüşmenin önemi ve ivediliği konusunda diretmeye başladı.

«Partinin görevi kadrolu görevlilerin getireceği kişisel sorunları dikkatle ele almaktır» dedi. «Her arkadaşın kişisel mutluluğu sadece onu değil, aynı zamanda partiyi de ilgilendirir».

Vaz soğukkanlılığını bozmadı. Ona hak veriyor muydu acaba? Yoksa Maria konusunda bilip de Afonso'ya söylemek istemediği bir şeyler mi vardı?

Afonso sözlerini bitirince Vaz sakin bir sesle:

«Bugün Ramos'la buluşacağım» dedi. «Benim bütün yapabileceğim senin onunla görüşmeni sağlamak. Kararı o verir».

Böyle de yaptılar.

Her zamanki gibi keyfi yerinde olan Ramos Afonso'yu sırtına vurarak selamladı, yeni yaşamına alışıp alışamadığını sordu, ona cesaret verdi. Afonso Maria'yla görüşmekten söz açınca aynı ses tonuyla:

«Biliyorsun, burası herkesin çene çalmak için buluştuğu bir klüp değil» dedi. «Sana yardım etmek isterdim, ama parti görevlileri arasındaki buluşmalar sadece iş nedeniyle yapılır».

Ama Afonso diretmeye başladı.

Ramos kuru bir sesle:

«Bu buluşmadan ne bekliyorsun?» diye sordu.

«Sanırım, Maria yeraltına geçinceye kadar aramızda ne tür bir ilişki olduğunu biliyorsun...»

«İlişki mi? İlişki ha? Nasıl, onunla yatıyor muydun sen?»

Afonso bozuldu, kızardı, açıklama yapmak istedi. Ama Ramos sorunu böylesine kaba bir biçimde ortaya koyduktan sonra ne açıklanabilirdi ona? Afonso birden Maria'yla birbirlerine hiç bir yükümlülükleri olmadığın, inandırıcı bir kanıt olarak getirebileceği hiç bir şeyin bulunmadığını anladı.

Gene de:

«Birbirimizden hoşlanıyoruz...» dedi.

Ramos yeniden güldü, ama şimdi bu gülüş Afonso'ya batıcı ve acımasız geldi.

«Aranızda ne var, flört mü?»

Afonso kendini gülünç düşürmeden duygularının derinliğini nasıl anlatabilirdi? Eğer birbirlerinden hoşlanmaları inandırıcı bir kanıt değilse başka ne söyleyebilirdi?

İçinde susmak ve her şeyi olduğu gibi bırakmak isteği doğmuştu. Ancak şimdi Maria'yla buluşmaktan vazgeçerse bu isteğini bir daha hiç tekrarlayamayacağını hissediyordu. Üstelik Ramos'un alaylı bakışları, hafife alan tavrı, kabalığı Afonso'nun içindeki kavga isteğini daha da güçlendirmişti.

Kendisini bile şaşırtan güvenli bir sesle:

«Benim için sorun açık arkadaş» dedi. «Ben kız arkadaşımdan hoşlanıyorum, o da benden. Ve onunla evlenmek istiyorum. İkimiz de parti görevlisi kadrosunda olduğumuza göre partinin bir çözüm bulabileceğini sanıyorum».

Ramos:

«Peki» dedi. «Bu kolay değil, fakat... Peki, o da seninle evlenmek istiyor mu?»

Afonso:

«Ne bu sorunla uğraşmak, ne de olumlu bir çözüm bulmak istiyor» diye düşündü. «Onun istediği benim hiç bir şey elde edememem». Ve kızgın bir tavırla görüşmeyi özellikle bunu açığa kavuşturmak amacıyla istediğini ve bunun yeterli bir neden olduğunu anlattı. Sonunda, ya Ramos arkadaşına işkence etmekten usandığı için, ya da böyle bir niyeti olmadığı için, Afonso'nun dileğini yönetime iletmeye söz verdi.

«Ama bu uzun sürer, anlıyor musun? Bunun benim kabahatim olduğunu sanma».

Afonso:

«Benim gibi bekleyen kişi biraz daha bekler» diye düşündü». Önemli olan onunla görüşmek».

Bu bakış açısı onu öylesine sevindirmişti ki çok geçmeden Ramos'un onunla konuşurken takındığı tavrı unuttu ve elini dostça sıktı:

«Sağol, dostum. Yürekten teşekkür ederim».

Ramos:

«Bir şey değil, bir şey değil ihtiyar» diye mırıldandı.

7

Böylece Afonso parti görevlisi yaşamına başladı. Bavul ve paketleri almak. Basılı materyalleri ayırmak. Paketlemek. Valizleri saklamak. Sicimleri açmak. Yeni paketler almak. Tren beklemek. Otobüs beklemek. Açık havada vakit geçirmek. Trenlere binmek. Paketleri almak. Paketleri vermek. Günlerce hiç bir şey yapmamak. Bazı günler canı çıkıncaya kadar, fırıl fırıl dönerek, günün doğuşundan batışına kadar çalışmak. Bazı geceler uyumamak. Sonra günler boyu doya doya uyumak. Afonso bunların tümünü titizlikle yapıyordu. Tek bir randevuyu kaçırmamış, yayın dağıtımında bir kez bile hata yapmamıştı.

Sadece bir tek şeyi saçma ve budalaca buluyordu. Arkadaşlarının törensl bir tavırla illegallik kuralları diye adlandırdıkları şeyi. Bu kuralların bazılarına gene akıl erdirmek mümkündü. Mesela, zamanında gelmek. Bazıları ise kargaları bile güldürecek şeylerdi. Mesela, her gün traş olma yükümlülüğünün parti çalışmalarıyla ne ilgisi vardı? Böyle saçma bir şeyin Merkez Komitesi sekreterliğinin kararında anılmasına gerek var mıydı? Gülünç bir şeydi bu.

Ama Fialho başka türlü düşünüyordu. Bir gün Afonso'ya sordu:

«Bugün traş olmadın mı arkadaş? Seni engelleyen neydi?»

«Hiç bir şey» dedi Afonso. «Bunun bana gereği yok».

«Bu bir direktiftir, gayet iyi biliyorsun».

«Senin için bu gerekli, senin sakalın gür. Ama, gördüğün gibi, benim doğru dürüst sakalım bile yok».

«Direktif sadece gür sakallıları ilgilendirmiyor, bütün parti görevlilerinin buna uyması zorunlu».

«Pekala, arkadaş. Ama gerekmiyorsa neden traş olayım?»

Böylece tartışmaya başladılar. Fialho bazı arkadaşların kendilerine bakmayışları yüzünden kuşku uyandırmala-

rının bu karara neden olduğunu anlattı.

Afonso kararların dogmatik bir biçimde uygulanmaması gerektiğini söyleyerek itiraz etti ve Fialho'nun inatçılığına kızarak:

«Dinle» dedi. «Diyelim ki saçların kesilmesi için karar alınıyor. Senin başında da hiç saç yok. Direktifi nasıl uygulayacaksın?»

Ama Fialho'yu şaşırtmak o kadar kolay değildi.

«Eğer başka türlü düşünüyorsan söyle. Eğer eleştirilecek bir şey varsa eleştir. Eğer direktifin değiştirilmesi gerektiğini düşünüyorsan söyle ya da yaz. Ama bu direktif değiştirilmedikçe onu yerine getirmek zorundasın».

Afonso içini çekti:

«Peki, sakal konusuna dönelim».

«Hayır, bugün sakal konusuna bir daha dönmeyeceğiz. Ama, görünüşe göre, ne yazık ki daha sonra döneceğiz. Sadece bir çift söz eklemek istiyorum. Eğer bir arkadaş ufak tefek konularda savsaklama yapıyorsa ciddi görevleri yerine getireceğinden nasıl emin olunabilir?»

«Ufak tefek şeyleri yapmayan birisinin ciddi görevleri yerine getirmesi mümkündür».

«Mümkün olmasına mümkündür. Ama neyin ciddi olduğu ve neyin ciddi olmadığına kim karar verecek? Ne yerine getirilmeli ve ne getirilmemeli? Herkes kendi kendinin yargıcı mı? Sen mi yargıçsın? Böyle olsa ne kurallara, ne de parti yönetimine gerek kalmazdı. Ama o zaman parti de olmazdı, emin olabilirsin bundan».

Afonso ve eve dönünce aynaya baktı. Traş makinasına bir jilet taktı ve traş fırçasını eline aldı. Ama aynı anda düşüncesini değiştirdi.

«Varsın dırdır etsin» diye mırıldandı.

Hepsini yerlerine koydu, yatağına uzandı, bir kitap aldı ve okumaya başladı.

IX. BÖLÜM

1

Vaz geceyarısına doğru Jose Sagarra'yı bekleyeceği kavşağa geldi. Yolun iki yanında tek tük ağaçların karaltıları görünüyor, daha ileride kamış tarlaları uzanıyordu. Vaz durdu. Ortalıkta kimseler yoktu. Öbür yolda birkaç adım yürüdü. Hiç kimse yoktu. Bankete çekildi ve beklemeye başladı. Çalılar çıtırdadı ve Vaz'ın biraz önce yürüdüğü yolda belirsiz bir insan silueti göründü.

Vaz yola çıktı ve dikkatle baktı. Sisin içinde yabancı adam uzun boylu, kara bir cübbe giymiş gibi görünüyordu. Vaz birkaç saniye düşündü: Yaklaşıp saatin kaç olduğunu mu sormalıydı? Ya da bu yolun nereye gittiğini? Yoksa doğrudan doğruya burada ne yaptığını mı sormalıydı.

Ancak Vaz bir karar verecek zaman bulamadı. Adam ona doğru yaklaştı. Bu, Jose Sagarra'ydı. Şimdi onu başka birisine benzetmek mümkün değildi.

Sagarra:

«Geçtiğin zaman seni tanıyamadım» dedi.

«Ben de seni. Ama bunda şaşacak bir şey yok, gece vakti bütün kediler boz görünür».

Şoseden aşağı indiler ve tarladan geçen, dar, toprak bir yolda ilerlemeye başladılar. Üç yüz metre kadar gittikten sonra Sagarra fısıldadı:

«İşte Tome».

Karanlığın içinden bir adam çıktı ve onları beklemek için durdu. Üstünde açık renkli bir gömlekle koyu bir yelek vardı.

Yüksek sesle:

«Bu tarafa» dedi. Anlaşılan, yakınlarda kimseciklerin

olmadığından emindi.

Birbirlerini izleyerek bir yamaca tırmandılar. Birden sanki yer yarıldı, Tome içine girdi, arkasından Sagarra da kayboldu. Vaz yolu aramaya koyuldu, ama aşağıda Tome'nin açık renkli gömleği yeniden parladı, arkasından onun gür sesi duyuldu:

«Bu tarafa».

Vaz sendeleye sendeleye iki tepenin arasında bir siper hendeği gibi uzanan yolun üzerinde doğru dürüst göremediği arkadaşlarına yetişti. Patika tarlaların içinde dönüp dolaşıyordu. Tome önden gidiyordu. Bir yarı geçtiler, patikadan ayrılıp bir tarladan yürümeye başladılar.

Yarım saat sonra ileride tek tük ağaçlar, arkasından bir duvar ve kara bir yığın gibi görünen bir ev belirdi. Taşlı yamacın yerini ayak seslerini boğan, yumuşak, nemli bir toprak almıştı. Bir yerden gelen kekre bir gübre kokusu insanın burnunu gıcıklıyordu. Tome arkadaşlarına biraz beklemelerini söyledi ve çok geçmeden elinde bir fenerle geri geldi. Arkasından kırmızı ışığın içinde hareket eden dev bir gölge bırakarak arkadaşlarını bir binaya götürdü. Kapıyı açıp içeri girdiler. Kırmızı ışık saman yığınlarını, bir kovayı ve köşede uyuyan adamı karanlığın içinden koparıp çıkardı. Adam elini gözüne siper ederek doğruldu...

Tome açıkladı:

«Bu, Barrosa'dan gelen arkadaş. İlk gelen o oldu. Buraya yerleşin».

Barrosalı adam anlaşılmayan bir şeyler mırıldandı. Tome dışarı çıktı. Samanlık zifiri karanlığa gömüldü. Yandaki ahırın kokusu samanların kokusuna karışıyordu.

2

Uyanan sabahın donuk ışıkları daracık pencereden, aralıklardan sızıyor, toplananların yüzlerinin seçilmesine

olanak veriyordu.

Hepsi on bir kişiydi.

Samanların üzerine daire biçiminde sıralanmışlar, merakla birbirlerini inceliyorlardı. Her biri tanımadığı kişileri özel bir ilgiyle, nerede geldiklerini çıkarmaya çalışarak süzüyordu. Bazıları birini panayırda, kentte gördüğünü ya da ona yolda rastladığını belli belirsiz anımsıyordu. Hepsi de yakın köylerden gelmişlerdi, ama neredeyse tüm ülkeyi temsil ettiklerini düşünüyorlardı. Hepsi diğerlerinin yanında olduğu için kendini daha güçlü hissediyordu. Çeşitli yerlerden gelen insanların buluştuğu yarı karanlık samanlıkta yapılan toplantı da bir güç belirtisi gibiydi. Emekçi halkın ve onun partisinin gücünün belirtisi. On bir adam en önemli işi yaptıklarının bilincindeydi, yüzleri dikkat kesilmişti ve sertti.

Samanların üstünde dar bir daire oluşturmuşlardı. Sadece esmer yüzlü bir delikanlı biraz kenarda kalmıştı, arkadaşlarına kuşku, kaygı ve anlaşılmaz bir kibirle bakıyordu.

Vaz başıyla işaret etti ve Sagarra toplantıyı açtı. Gündemi kısaca açıkladı: Irgatların verdiği kavganın yönetimi konusunda girişilecek ortak eylem planının hazırlanması ve parti örgütünün güçlendirilmesiyle ilgili önlemler

Enerjik, zayıf bir köylü söz aldı:

«Bizde işler fena gitmiyor. Meydan komisyonu çalışmalarını sürdürüyor. Komisyonda herkesin saydığı kişiler var. Artık patronların işi güçleşecek...»

Konuşanın yanında oturan, görünüşe göre aynı köyden olan adam ekledi:

«Alfredo haklı. Geçen hafta gündeliklere iki escudo zam yaptırmayı başardık».

Geniş kenarlı bir şapka giymiş olan köylünün kulağı okşayan sesi duyuldu:

«Az».

Alfredo protesto etti:

«Neden azmış?»

Bir tartışma başladı. Herkes birden konuşuyordu. Jo-

se Sagarra karışmıyordu. Birden genel gürültünün içinden esmer yüzlü delikanlının net ve güvenli sesi duyuldu:

«Söz istiyorum!»

Herkes yükselen bu sese şaşırarak sustu. Sadece zayıf köylü konuşmaya devam ediyordu:

«Ne diyorsun sen? Bir hafta sonra göreceksin...»

Barrosa'dan gelen ona döndü:

«Susss!»

Esmer yüzlü delikanlı söze başladı:

«Arkadaşlar, izin verin, kendi düşüncemi açıklayayım. Uzlaştırma komisyonları tavanları belirledi, ancak birçok patron buna uymuyor ve çok daha fazla para veriyor. Sonuç: Bu patronlara para cezası verildi, resmi makamlar gündeliklerin yükseltildiğini öğrenirse ileride gene verilecek. Eğer çalışma koşulları komisyonlarda belirlenirse her şey aynı biçimde sürer. Bu nedenle, patronlar bu komisyonların dağıtılmasını ve tutacakları kişilerle kendilerinin anlaşmasını öneriyorlar. Ben bu öneriyi mantıklı buluyorum. Hem biz daha fazla para alacağız, hem de onlar ceza görmeyecekler».

Barrosalı köylü:

«Hah-hah-ha!» diye güldü.

Delikanlı bozulmadan ve sesini yükseltmeden devam etti:

«Benim de üyesi olduğum büronun düşüncesine göre, bu önerinin kabul edilmesi gerekli. Faşizme karşı verilen savaşımda ilk kez patronları ve emekçileri birleştirme olanağı ortaya çıkacak...»

Barrosalı yeniden güldü:

«Hah-hah-ha!»

Protesto eden ve onaylayan sesler duyuldu. Sonra birkaç köylü birbirlerinin sözünü keserek, hep bir ağızdan konuştular. Delikanlının düşüncesine katılmıyorlardı.

Barrosa'dan gelen adam:

«Siz burnunuzun ucundan ötesini görmüyorsunuz» diyordu. «Patronların bütün hayali komisyonları ortadan kaldırmak ve sonra sizi teker teker ezmek».

Köylülerden biri:

«Her şey bu kadar basit değil» dedi. «Tavanlarla saptanandan fazla para ödemeleri başka, para cezası vermeleri başka. Eğer emekçilerle burjuvazi arasında bir birlik olasılığı arkadaşları şaşırtıyorsa partinin ulusal birlik alanındaki politikasını bilmiyorlar demektir».

Heyecanlanan Alfredo:

«Saçma!» diye bağırdı.

Birisi önerdi:

«Belmiro arkadaş cevap versin».

Geniş kenarlı şapka giyen köylünün kulağa hoş gelen sesi duyuldu:

«Dinle arkadaş, sizde meydan komisyonu var mı?»

Esmer yüzlü delikanlı:

«Ne için?» diye karşılık verdi. «Bu esir pazarını kabul etmek için mi?»

Herkes bir olmuşçasına komisyonların yaptığı çalışmalar sayesinde ücretlere zam sağlanması olaylarından örnekler vererek esmer delikanlının üstüne hücum etti.

Alfredo bakışlarını oradakilerin üzerinde gezdirerek:

«Bir bakın hele!» diye bağırıyordu. «Komisyonları var, ama onlar bunu yok etmek istiyorlar! Bizim kasabada komisyon yoktu, kurduk...»

Laf kalabalığına alışkın olmadığı belli olan, kırmızı yanaklı, tıknaz bir köylü hiddetle:

«O Portekiz'i tanımıyor!» dedi.

Vaz Sagarra'nın kulağına eğilip sordu:

«Kimden söz ediyorlar?»

Afonso'nun topu topu birkaç gün önce bağlantı kurduğu bir arkadaş söz konusuydu. En fazla ırgatın bulunduğu sektörde büro üyesiydi. Bu büro bölge komitesinin direkt kontrolu altındaydı.

Vaz ses çıkarmadı, sadece yanakları gerildi. Hoş bir haber değildi bu. Demek ki, komite de, Afonso'nun kendisi de, yapılan tartışmalara rağmen, köylülere kendi kişisel görüşlerini aşılamaya devam ediyorlardı.

Esmer yüzlü delikanlı hâlâ sakindi. Çoğunluğun dü-

şünceleri karşısında gerilemiyor, kendi düşüncesinde inatla diretiyordu.

Vaz kendini tutamadı ve söze karıştı:

«Burada iki görüş çatıştı. Kabahat sende değil, senin örgütün gerçek yaşamdan kopuk, bölgede her gün kazanılan başarıların dışında kalmış. Kusura bakma, arkadaşın söylediğini tekrarlayacağım: Sen sanki yurt dışından gelmiş gibisin, ülkeyi tanımıyorsun...»

Delikanlı inançlı bir biçimde itiraz etti:

«Ben partinin görüşünü destekledim ve destekliyorum».

Vaz kuru bir sesle:

«Daha doğrusu, bölge komitesinin görüşünü» dedi. «Ama bu konuda bu kadar konuşmak yeter. Toplantı henüz bitmedi, öbür arkadaşların düşüncelerini dinle. Sanırım, tavrını değiştireceksin».

3

Toplantı sürdükçe delikanlının yüzü şaşkınlıktan biraz daha fazla süzülüyordu. Burada öğrendiği her şey bölge komitesinden aldığı yönergelerle açıktan açığa çelişiyordu.

Delikanlının şaşkınlığı o kadar büyüktü ki uzun süre duyduklarının doğruluğundan kuşkulandı.

Çiftlik ve köylerdeki köylü toplantılarından, meydan komisyonu seçimlerinden, gündelik ücretin yükseltilmesi için verilen kavgadan, hasta ve yaşlılara iş verilmesi isteminden, hatta kısa süreli bir grevden söz ediliyordu.

Alfredo soruyordu:

«Gündelik ücrete zam yapılmasını sağladık mı? Sağladık. Ama fiyatlar artıyorsa ve besin maddeleri kıtsa ücret artışının ne değeri var? Demek ki, besin maddelerinin

yetersizliğine, ilk ağızda tahıl yetersizliğine karşı da savaşmak gerekiyor...»

Geniş kenarlı şapka giyen köylü onun sözünü kesti:

«Belmiro bize söyledi bunu. Biz de öyle yaptık. Daha o hafta onları üç çuval un dağıtmak zorunda bıraktık...»

Vaz arkadaşların söylediklerini sık sık, saygılı bir tavırla Belmiro'ya dayandırdıklarını farketmişti. Ondan söz ederken sesleri sıcaklaşıyor ve daha saygılı oluyordu. Ama kimdi bu?

Bunu fısıltıyla Jose Sagarra'ya sordu, ama Sagarra bütün dikkatini tartışmaya vermişti, karşılık vermedi.

4

Tome öğleyin bir şişe şarap, ekmek ve yarım kangal sucuk getirdi. Toplantıya ara verildi. Herkes bıçağını çıkardı ve sucukla ekmekten kendine küçük parçalar kesti. Şişeyi elden ele dolaştırıyor, sessizce içiyorlardı.

Ama çok geçmeden tartışma yeni bir hızla başladı. Güzel konuşmayı bilmeyen, kırmızı yanaklı, tıknaz köylü verilen aradan yararlanarak meydan okuyan bir ses tonuyla Vaz'a döndü:

«Dinle, sana bir şey söyleyeceğim, sen de bunu yukarıya ilet. Ben politikadan hiç anlamaz ve anlamak da istemezdim. Ama şimdi üç ay içinde bütün ömrümce öğrendiğimden daha çok şey öğrendim. Kırk yaşındayım ve, dürüstçe söyleyeyim ki, otuz dokuz yıl karanlıkta bocaladım. Parti beni ışığa çıkardı, yolu görüyorum ve gerekli yere doğru yürüdüğüme inanıyorum. Partinin söylediği her şey doğru çıktı. Ben de işte bu nedenle partiye inanıyorum. Burada tartışıldı ve eylemlerin sürdürülmesi söylendi. Ama parti hata yapmasın. Bizim güvenimizi kazandığı gibi yitirebilir de».

Yanında oturan adam şişeyi ona uzattı:

«Tut!»

Adam şişeyi aldı ve içmeden önce Vaz'a dönerek sözlerini bağladı:

«Parti karar versin. Ama düşünüp taşınarak. Her defasında tam hedefe isabet edebilecek bir karar vermek gerek».

Vaz:

«Partiye güven arkadaş» dedi. «Biz bu güveni haklı çıkarmak için her şeyi yapacağız».

Geniş kenarlı şapka giyen köylünün kulağa hoş gelen sesi duyuldu:

«Partiye olan güveni kaybetmek için önce kendimize olan güvenimizi kaybetmemiz gerek».

5

Esmer delikanlıyı en fazla şaşırtan, hatta öfkelendiren şey örgüt sorunlarının görüşülmesi oldu.

Vaz:

«Parti bizi birleştirir ve eğitir» dedi. «Emekçilerin kavgasını yönetmeyi ancak örgütlenerek başarabiliriz. Demek ki, partimizin burada nasıl örgütlendiğine ve bu örgütün nasıl daha iyi duruma getirilebileceğine bakmalıyız. Burada bulunanların tümü parti üyesi. Bu nedenle açık konuşacağız».

O zamana kadar sessizliğini koruyan Barrosalı köylü Vaz'ın sözünü somurtkan bir tavırla kesti:

«Durun dostum. Herkes sizin söylediğiniz gibi değil. Ben parti üyesi değilim».

Vaz şaşırdı:

«Nasıl? Bununla ne demek istiyorsunuz?»

Barrosalı hiç kimseye «sen» demediği için Vaz da ona

«siz» demişti.

«Söylediğim şeyi demek istiyorum: Ben parti üyesi değilim».

Anlaşılan bu durum Sagarra'nın üstünde bir soğuk duş etkisi yapmamıştı, sakin sakin sormaya başladı:

«Sen partiyle aynı düşüncede misin?»

«Elbette».

«Parti örgütünde misin?»

«Evet».

«Ödenti veriyor musun?»

«Veriyorum».

Sagarra sözünü bağladı:

« O zaman her şey yolunda. Parti üyesi olmak diye işte buna denir».

Barrosalı:

«Doğru Balmiro arkadaş!» diye bağırdı (demek gizemli Belmiro arkadaş Sagarra'dan başkası değildi!). «Siz bunu birçok kez söylemiştiniz».

Esmer yüzlü delikanlı kıs kıs güldü:

«Meğerse parti üyesi olup da bunun farkında olmamak mümkünmüş».

Barrosalının yenilgiyi kabullenmeye niyeti yoktu. Kızgın kızgın itiraz etti:

«Neden güldüğünüzü anlayamıyorum».

Esmer yüzlü delikanlı:

«Sana şimdi söyleyeceğim şey için kusura bakma, dostum» dedi. «Ama senin alfabeden bile haberin olmadığı belli...»

Herkes kınayan gözlerle delikanlıya baktı. Bir hayli zamandır parti üyesi olan ve haklı olduğuna inanan delikanlı böylesine bir cehalete hoşgörülü davranarak omuzlarını silkmekle yetindi.

6

Vaz bölgede ne kadar parti üyesi olduğunu sordu. Geniş kenarlı şapka giyen köylü kulağa hoş gelen sesiyle cevap verdi:

«Arkadaş, sana iki türlü cevap verebilirim. Bizim köyde elli partili olduğunu da söyleyebilirim, topu topu beş partili olduğunu da. Her iki durumda da yalan söylemiş olmam».

Barrosalı adam, biraz önce uğradığı hakaretin acısını çıkarır gibi, bir kahkaha attı. Vaz Sagarra'ya baktı ve onun yüzünde bir şaşkınlık belirtisi göremedi.

Köylü tekrarladı:

«Yalan söylemiş olmam. Eğer bana kaç arkadaşın partinin arkasından gittiğini ,onun yönerge ve öğütlerine uyduğunu, toplantılara gitmek istediğini, yardım etmeye hazır olduğunu sorarsan sana şöyle cevap veririm: Yarım düzine namussuzun dışında herkes. Ama eğer bana kaç kişinin partiye kabul edildiğini sorarsan cevabım şöyle olur: Dört ya da beş kişi». Adam uyandırdığı etkiyi zevkle seyrederek Vaz'a kurnazca baktı. «Bizde işler böyle işte».

Vaz gerçekten de biraz şaşırmıştı. İşçi örgütlerinde parti üyeleriyle sempatizanlar arasında beliren kesin sınırlar burada yoktu. Vaz ses çıkarmadı ve diğerlerinin ne söyleyeceğini beklemeye başladı.

Sagarra sordu:

«Sen ne dersin, Alfredo?»

Alfredo hiç düşünmeden patladı:

«Belki yirmi, belki de otuz!»

Yanında oturan:

«Bunu attın» dedi. «Elbette, hepsi iyi arkadaşlar, ama sadece seninle ikimiz parti üyesiyiz...»

Alfredo:

«Şuna da bak!» dedi. «Yani sana göre biz öbürlerinden daha mı iyiyiz?»

Konuşma hararetlenmişti. Sadece esmer yüzlü delikanlı tartışmalara katılmıyordu.

Kendi örgütünden söz açarken kendini sakin hissediyordu ve burada övünecek bir şey olduğuna emindi:

«Bizim sektörde büro üç kişiden oluşur, ayrıca her ikisinde de ikişer kişi olan iki parti hücresi vardır. Bunun dışındakiler politik bilince sahip değil. Biz her hafta toplanırız, ödentilerimizi ve yayın masraflarını düzenli olarak öderiz. Ücretlerin yükseltilmesi için verilen kavgada geri kalmış olabileceğimizi kabul ediyorum. Ancak örgüt bakımından büyük başarılar elde ettiğimizi söylemek yalan olmaz».

Yaptığı konuşmayı beğenen delikanlı sustu.

Burada ortaya çıkan tüm bu keşmekeşten sonra kendi bürosu onun gözüne diğerlerine örnek olacak gibi görünüyor ve anlattıklarının herkesin görüşlerini yeniden gözden geçirmesini sağlayacağını umuyordu. Ancak ilk cevap onu gene şaşırttı.

Alfredo alaylı bir tavırla:

«Çok iyi çalışıyorsunuz» dedi. «Sizde her şey iyi örgütlenmiş, ama emekçilerin çıkarlarını bilmiyorsunuz. Sizde ırgat meydan komisyonları yok ve patronların, kendi koşullarını dayatmasına izin veriyorsunuz. Parti buna mı yarıyor?»

7

Parti buna mı yarıyor?

Alacakaranlıkta yaya olarak kente dönerken bu soru Vaz'ın aklından çıkmıyordu. Evet, Alfredo haklıydı. Her şey böyleydi. Parti başlı başına bir amaç değildi. Eğer parti örgütleri halkın temel gereksinmelerini bilmiyorsa, bu örgütler kitlelerden kopuksa, onları aydınlatmıyor ve onlara yön

vermiyorlarsa, eğer örgütlenme ve savaşımı yürütme biçimleri bulmayı beceremiyorlarsa neye yarıyorlardı gerçekten?

Eğer örgüt ve arkadaşlar içlerine kapanmış bir biçimde, partiyi kendileriyle sınırlandırarak yaşıyorlarsa, her şeyin iyi düzenlenmiş olması, her şeyin yerli yerinde bulunması, her şeyin şemaya uyması fazla bir yarar sağlamıyordu.

Hayır, partinin görevi bu değildi!

Kısa bir süre önce partiye üye olan insanların toplantısından dönerken Vaz kendini zenginleşmiş hissediyor ve toplantının bu genç köylü örgütlerine verdiği şeyin partinin onlardan bunun karşılığında aldığından daha az olduğunu anlıyordu.

Tartışmanın ayrıntılarını hatırlıyordu. İnançlı ve savaşkan Alfredo, geniş kenarlı şapka giyen adam, küstah ve saf bir adam olan Barrosalı, ince eleyip sık dokuyan ve az konuşan kırmızı yanaklı ve samanlığı toplantı için veren, gece vakti arkadaşlarına yol gösteren ve yemek yediren Tome gözlerinin önünde yeniden canlanıyordu.

Vaz Jose Sagarra'nın söylediklerini, sakinliğini, inançlılığını, insanlara davranış biçimini ,yöredeki arkadaşları bekleyen koşullar ve sorunlar konusundaki derin bilgisini anımsadı. Tanışır tanışmaz ona yüksek değer biçtiği halde okuyup yazması hemen hemen olmayan bu arkadaşın yetenekleri ve otoritesi onu bile şaşırtıyordu.

X. BÖLÜM

1

Maria Antonio'nun elindeki kırbacı kaptı, saçlarını dağıttı ve tarlada koşmaya başladı. Birkaç dakika önce süpürgeotlarının arasında bir kırbaç bulmuşlardı ve şimdi kırbacın kimin olacağını tartışıyorlardı. Antonio Maria'nın peşinden koşuyordu. Pabuçlarını atan Marla çok hızlı koşuyordu, yakalanacak gibi değildi. Yorgunluktan soluk soluğa kalan Antonio durdu. Bunun üzerine kendisi de güçlükle soluk alan Maria ona yaklaştı ve kırbacı uzattı:

«Barış yapalım dostum. Şimdilik seni koşturarak çatlatmak istemiyorum».

Maria otların üstüne uzandı, ellerini başının altına koyup gözlerini kapadı. Antonio onun ayakkabılarını aramaya gitti, pabuçları güçlükle buldu. Dönünce Maria gözlerini ona dikti. Antonio onun gülümseyişini hiç bir zaman çözemiyordu... Kısa bir süre önce, avukatın evinden döndükleri zaman olup bitenler aklına geldi. Hüzünlü bir sesle sordu:

«Eve gidelim mi? Vakit geç oldu».

Maria acele etmeden doğruldu, üstünü başını silkeledi.

«Burası güzeldi» diye fısıldadı.

Eve gelince Maria yatağın kenarına oturdu, bacaklarını uzattı, eskisi gibi heyecanlıydı ve Antonio'nun bir türlü çözümleyemediği gülümsemeyle ona baktı.

«Ne yazık ki bu kadar somurtkansın» dedi. «Aklım-

dan geçenleri anlayamıyorsun...»

Antonio'nun kafasında çeşitli düşünceler depreşti, ama bunları öylesine aptalca buldu ki karşılık vermedi ve çalışmaya gitti.

Biraz sonra başını kâğıtlarından kaldırdı ve kapıda Maria'yı gördü.

«Bir şey mi oldu?»

Maria:

«Sadece sana bakıyorum» dedi. «Bugün çok yakışıklısın».

2

Birkaç gün sonra bir sabah erkenden arkadaşlar geldi. Benzi solgun ve suskun olan Maria kahve pişirdi. Sonra toplantı başladı.

Paulo heyecanını yenmeye çalışarak Vale de E'gua'daki olayları anlatıyordu. Ama sıra İsabel'in ölümüne gelince kendini tutamadı ve ağlamaya başladı.

Ramos bu sorunun görüşülmesini ertelemeyi önerdi. Sonra Vaz'dan sektöründeki işlerin durumu konusunda gruba bilgi vermesini istedi.

Vaz Marques'e gitmişti. Dülgerin annesi koridordan sessizce kayarak onu oğlunun odasına götürmüş, konuğu kaygılı bir bakışla süzerek uzaklaşmıştı.

Marques onu oldukça soğuk karşılamıştı. Vaz hemen konuya girmişti. Afonso'nun Meireles üstüne anlattıklarını iletmiş ve bazı tamamlayıcı veriler istemişti. Marques sabırsız bir ifadeyle onun sözünü kesmişti:

«Arkadaşlara böylesine güvensizlik duymak kötü bir şey. Sorunları kaçamak tarafından görüşmek daha da kötü. Eğer bir şey söylemek istiyorsan komite toplantısında söyle. Benim düşüncemi bilmek istersen söyleyeyim: Bü-

tün bunlar kocakarı dedikodusu».

Vaz onun söylediklerini sakin bir tavırla çürütmüştü:

«Keşke öyle olsaydı. Sorun ciddi ve bizim uyanık olmamız gerekiyor. Ben sana geldim, çünkü sen Vitor'u öbürlerinden daha iyi tanıyorsun».

Marques Vaz'ın sözünü kesmişti:

«Çok güzel. Ben onunla konuşurum».

«Gereği yok. Ben avı ürkütmeye gelmedim».

Dülgerin gözleri gözlük camlarının arkasında yanıp sönmüştü. Marques kuru bir sesle sormuştu:

«Bana da güvenmiyor musun?»

«Sorun bu değil arkadaş. Sorun Vitor ve Meireles üstüne daha fazla bilgi toplamak. Sonra, senin de önerdiğin gibi, sorun komite toplantısında ele alınacak».

Marques sinirli sinirli konuşmaya başlamıştı:

«Birbirimizi anlamıyoruz. Eğer arkadaşlardan birinin davranışında anlaşılmayan bir şey varsa bunu onunla birlikte aydınlatmak gerekir. Başka birinin aracılığıyla bilgi toplamak ise daha çok pusu kurmaya ve arkadan vurmaya benziyor. Bunlar bizim yöntemlerimiz değil! Ben arkadan vuranlardan değilim, dostum. Beni bu yola itemezsin».

Kapıda dülgerin annesinin zayıf, korkmuş yüzü görünmüştü.

Vaz kalkmış, arkadaşına dikkatle bakarak vedalaşmak için elini uzatmıştı.

Marques diretiyordu:

«Ben onunla konuşabilirim».

Vaz kestirip atmıştı:

«Gereği yok. Gürültü koparmamak daha iyi. Bunu ister bir talimat, ister bir karar say, sen bilirsin. Ama onunla konuşmanı yasaklıyorum».

Ramos Vaz'ı ilgiyle dinliyordu. Sonunda sadece:

«Çok güzel» dedi. «Sen malzeme toplar toplamaz bakarız».

Afonso'nun bölge komitesinden çıkışı ve Vitor'un görevden alınmasının tasarlanmasıyla birlikte bölgedeki ça-

lışmaların radikal bir biçimde yeniden düzenlenmesi gereği ortaya çıkmıştı. Vaz bunda diretiyordu. Yeniden önemli anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştı. Ramos bölge komitesinin Sagarra, Marques ve Cesario'dan oluşmasını önerdi.

Vaz karşı çıktı:

«Bu gerçekte köylü sektörü üzerindeki kontrolu Marques'e vermek olur, o da zaten uzun zamandır bunu elde etmeye çalışıyor. İşleri karıştıracak, bozacak, hatta Sagarra'nın çalışmalarını baltalayacaktır. Son toplantıda neyle karşılaştım dersiniz? Sagarra'nın yönetimi altında köylülerin verdiği savaş gelişiyor, parti örgütleri büyüyor. Bölge komitesinin kontrolundaki sektörde ise arkadaşlar her şeyi tersinden görüyor, pratikte hiç bir şey yapmıyorlar. Hatta onlara yurt dışından gelip gelmedikleri, Portekiz'de hiç bulunup bulunmadıkları soruluyor. Evet, Marques ileride iyi bir arkadaş olabilir. Ama şu anda, benim görüşüme göre, bölge yönetiminde değilse bile, yöre yönetiminde bir engel oluşturuyor».

Ramos:

«Yoksa ondan öç mü alıyorsun?» diye sordu.

Vaz cevap vermedi.

Oradakiler görüş birliğine varamadan bu soruna toplantının sonunda yeniden dönmeyi kararlaştırdılar.

Vale da E'gua olayını görüşmeye başladılar. Paulo düşüncelerini dile getirmeyi denedi. Ama olaylara salt politik açıdan bakmak için harcadığı tüm çabaya rağmen İsabel'in gülen yüzü sürekli olarak ona bakıyordu. Bulanık bir suçluluk duygusu yakasını bırakmıyordu ve bu sorunu bitirdiklerinde Paulo bir rahatlama duydu.

Paulo kendi sektörünün başka yerlerindeki işleri anlattı. Mesela, hızarhanede sivri burunlu, perçem sakallı, genç bir komünist ortaya çıkmıştı. Görüşmelere koşarak geliyor, kitap istiyor, gazete dağıtıyordu.

Paulo şimdi avukatın her gerektiğinde para verdiğini de sözlerine ekledi, Vaz'a dönerek:

«Aslında senin kuşkulandığın kadar kötü bir insan değil» dedi.

Ramos güldü:

«Turnayı gözünden vurmuşsunuz!»

3

Antonio toplantıda bir hayli garip davranıyordu. Her sorunun görüşülmesi bitince bir dakika ara verilmesini istiyor ve çeşitli bahanelerle odadan çıkıyordu. Her zamankinin aksine, kendisi hiç soru sormuyordu. Söyledikleri de kuru ve kısaydı.

Toplantıya ara verilip Ramos'la Vaz ayağa kalkınca Antonio herkesten bir dakika beklemelerini istedi.

Anlaşılmayan, törensi bir tavırla:

«Bir kadro sorunu konusunda size bir şey söylemek istiyorum» dedi.

Hepsi yeniden oturdular.

Antonio:

«Arkadaşlar» diye başladı. Sesi hafifçe titriyordu. «Maria arkadaşın benim kız arkadaşım olduğunu bildirmek istiyorum».

Ramos omzunu silkti:

«Bilgi edindik. Bu sizin kişisel işiniz».

Paulo:

«Ne diyebilirim?» dedi. «Mutlu ol».

Vaz kayıtsızlıkla susuyordu.

Ramos bakışlarını oradakilerin üzerinde gezdirdi:

«Kadro sorununun görüşülmesine böylece son verebiliriz. İtiraz eden var mı? Toplantıya ara veriliyor. Gündemin bundan sonraki maddesine geçelim: Öğle yemeği».

Antonio Maria'ya yardım etmek için mutfağa koştu.

4

Maria elinde tencereyle masanın çevresini dolaşarak herkesin tabağına birer parça haşlanmış morina balığı verdi. Sonra toprak bir kap getirdi ve dumanı tüten patatesten herkesin tabağına koydu. İki sefer de alışılmadık bir sessizlikle karşılaşınca kızardı.

Ramos bir soğanı bıçakla, becerikli hareketlerle ve çabucak halka halka kesti. Her zamankinin aksine şaka yapmıyordu. Sanki hâlâ toplantıda, biraz önce görüşülen sorunların içindeydi. Vaz şişeden dikkatle, yavaş yavaş zeytinyağı döküyordu. Gülümseyen Antonio gözlerini Maria'dan ayırmıyordu. Onu hayranlıkla seyrediyordu. Maria sofraya oturunca Paulo'nun hoşnutsuz bakışlarıyla karşılaştı.

Paulo:

«İyi değil» diye mırıldandı. «En küçük parçayı kendine koymuşsun».

Maria bir şey söylemeden sirke şişesini Ramos'a uzattı. Onu birkaç kez dürtmek zorunda kaldı. Ramos, uykudan uyanmış gibi, sıraya daha rahat bir biçimde yerleşti, ellerini enerjik bir hareketle ovuşturdu, patatesin üstüne sirke döktü ve konuşmaya başladı:

«Morina ilginç bir balıktır. Burjuvazi onu ucuz olduğu için yemez, herhalde onu bir sınıf düşmanı olarak görüyordur. Oysa, uskumru evde kalmış bir kız gibi yavandır. Sombalığına gelince, yağda kızartılınca saçlarını briyantinle taramış bir üniversite öğrencisine benzer».

Ramos bunları söylerken neşeyle Antonio'ya bakıyordu.

Paulo balığın kafasını eliyle tutarak bu lezzetli yemeği atıştırıyordu. Vaz ağzını elinin tersiyle silerek Ramos'a bakıyordu. Onun konuşma biçiminde, şakalarının canlılığında her zamanki teklifsizliğin olmadığını hissediyordu.

Antonio güldü:

«Ramos balıkların sınıf kavgası üstüne bir kitap yazacak».

Ramos:

«Bunu yapabilirdim ihtiyar» dedi. «Sınıfların varlığı her şeyde, en basit şeylerde bile kendini gösterir. Hatta kimin morinayı nasıl yediğinde bile».

Antonio'nun yemeği ne kadar zarif bir biçimde yediğini hepsi ancak bunun üzerine farkettiler.

Antonio çatalı sol, bıçağı sağ elinde tutuyor, nazik bir ameliyat yapar gibi balığı parçalıyordu. Ramos'un onun sosyal kökeni üstüne yaptığı imaya aldırış etmedi, kurnazca göz kırpıp ağzına bir parça daha attı.

5

Ellerini başının altına koymuş, sırtüstü yatan Marla Paulo çekine çekine odaya girince kıpırdamadı. Paulo onun ağladığını tahmin etmiş, daha doğrusu Maria mutfaktan çıkarken onun ağlayacağını anlamıştı. Paulo birkaç saniye kararsızlık içinde durdu, sonra yatağın kenarına ilişti. Güçlü elini Maria'nın başına koydu, bir baba yumuşaklığıyla okşadı.

«Aldırma dostum aldırma» diye mırıldandı.

«Öyle mutsuzum, öyle mutsuzum ki... Ne kadar mutsuz olduğumu düşünemezsin bile amcacığım (Maria son zamanlarda Paulo'ya böyle der olmuştu)».

Paulo ağır ağır:

«Bizim yaşamımız sert» dedi ve iç geçirip ekledi:

«Sert bir yaşamımız var. Hatta bazıları bu yaşamı seçtiğimiz için bizim de sert, soğuk, acıya ve zevke, sevinç ve kedere karşı kayıtsız, özel türden insanlar olduğumuzu, düş kurmayıp eylem yapan insanlar olduğumuzu sanıyorlar».

Şaşıran Maria başını kaldırdı. Paulo onun çok yakınına sokulmuş, gözlüğü her zamanki gibi burnuna kaymıştı, ama gözlerinin içinde yeni ve ciddi bir şey vardı. Sözler ağzından boğuk ve üzüntülü bir biçimde çıkıyordu, sanki bunları söylemesine hiç gerek yoktu, sanki kendi iç dünyasını yabancı gözlere açmaktan korkuyordu. Paulo devam etti:

«İnsan her şeyden önce düş kurma özelliğine sahiptir. Tarihte yapılan tüm güzel şeylerin temelinde, bizim yapabileceğimiz bütün güzel şeylerin temelinde, tüm kahramanlık ve yiğitliklerin temelinde, her yerde ve her zaman düş vardır. Hepimiz düş kurarız dostum, hepimiz. Bazı kişilerin başkalarının teri ve kanıyla yaşamayacağı, çocukların makinalı tüfeklerle biçilmeyeceği, insanın özgürce soluk alacağı daha iyi bir dünya düşleriz. Bu düş kavga ve acılara katlanacak güç verir, sert yaşamımızda, bizler için her şeyden daha değerli olan şeyi kaybettiğimiz zaman bile, bizi mutlu eder. Ama bizim tek düşümüz bu değil. Eğer kişisel mutluluğu düşlediğimizi, sevgiye susadığımızı, düşmanın öldürmeyeceği çocuklarımız olmasını istediğimizi, huzur ve biraz rahat istediğimizi gizlersek başkalarını ve kendimizi aldatmış oluruz. Parti görevlileri her şeyi verirler, ama hiç bir şeyden vazgeçmek zorunda değildirler. Eğer düşü öldürürsek kendimizi öldürmüş oluruz, olduğumuz gibi olmaktan çıkarız».

Maria her zaman ağzından dirhemle söz çıkan, şimdi ise ağzından bal akan arkadaşına giderek artan bir şaşkınlıkla bakıyordu. Onu en çok şaşırtan sözlerden çok bu sözlerin altında yatan böylesine derin, böylesine ince duygulardı.

«Bugün kaybettiğimize üzülmeden her şeyi vermek zorundayız. Ama verdiğimiz şeyler ne kadar çok olursa olsun ağlamamalı, inanmalıyız. Gerçi, bazan başkasının üzüntüsü insana kendininkinden fazla acı verir, ama hepimizin önünde aydınlık bir erek var. Bazıları düşecek, diğerleri ona erişecek».

Hiç kimsede böylesine açık bir biçimde ortaya çıkma-

yan bu sarsılmaz iç güç Maria'yı şaşkına çevirmişti. İçindekileri söyleme gereği duyuyordu, ama canı kendinden söz etmek istiyordu, karşısındaki adamı ise hemen hemen hiç tanımıyordu.

«Dinle amcacığım, senin çocuğun var mı?» diye sordu.

Konunun böylesine değişmesi beklenmedik bir şey olduğundan Paulo şaşırdı:

«Ha? Hayır, çocuğum yok. Benim ailemi parti, sen ve arkadaşlar oluşturuyor. Başka ailem yok benim».

Maria onu avutmak için bir şeyler söylemek istedi ve içindeki kuşkuyu boğmaya çalışarak:

«Senin de tüm düşlerin gerçekleşecek amcacığım» dedi. «Gerçekleşecek, inan bana!»

6

Akşam geç vakit, çalışma bitince, masayı duvara, yatağı kapıya yanaştırdılar ve samanlı şilteleri yere serdiler. Antonio yumuşak bir sesle:

«İyi geceler ,arkadaşlar» dedi.

Hepsi başlarını kaldırdılar. Antonio gülümseyerek kapıda duruyordu. Sol eli kapının sürmesindeydi, sağ elinde ise gaz lambasını tutuyordu. Küçük bıyıkları gençliğini daha da vurguluyordu. Gözleri parlıyordu, yüzünde tam bir mutluluk ifadesi vardı.

«İyi uykular!» diye ekledi.

Arkadaşları Antonio'nun eskiden olduğu gibi kendileriyle birlikte kalmayacağını ancak o zaman anladılar. Şimdi onun kendi odası vardı, kız arkadaşı Antonio'yu orada bekliyordu.

Vaz:

«İyi geceler» diye cevap verdi.

Antonio kendi odasına gelince sessizce soyundu. Maria, sırtı ona dönük, yatıyordu. Vücudu ince yorganın altından belli oluyordu. Antonio hiç bir zaman, en yürekli düşlerde bile bir kadının böylesine güzel olabileceğini düşünmemiştil

Maria'nın ılık vücuduna dokunarak:

«Maria» dedi. «Maria, uyuyor musun?»

Maria cevap vermedi, hatta kımıldamadı bile.

Antonio tekrarladı:

«Maria».

Antonio ona sarılmaya hazırlanırken Maria içini çekti:

«Ne istiyorsun?»

Bunu söylerken sesi o kadar sakindi ki uyumak şöyle dursun, uyuklamadığı bile açıktı. Maria hâlâ duvara dönük yatıyordu, sakin ve uyuşuktu. Antonio'nun ona sarılmasına ses çıkarmadı. Ama Antonio onu kendine doğru çevirmeyi deneyince yalvaran bir sesle:

«Bırak beni dostum» dedi. «Bırak beni, bırak».

«Neyin var? Hasta mısın?»

«Hiç bir şeyim yok dostum, bırak beni, bırak».

«Nasıl 'bırak'? Hasta mısın?»

Maria cevap vermedi. Antonio ona yeniden sarıldı, başını Maria'nın omzuna yasladı ve kulağına türlü türlü güzel şeyler fısıldadı. Ama onu kendine çevirmek için yeni bir girişimde bulunur bulunmaz Maria onu sert bir hareketle itti:

«Sana bırak beni dedim ya!»

«Ne oluyor sana?»

Maria sert ve sabırsız bir hamleyle kendini kurtardı.

«Bırak beni, duymuyor musun?» Sesi sertti.

Sonunda Antonio onun yanında kuzu gibi hareketsiz kaldı. Kızgın ve üzgündü.

7

Maria gaz lambasının ışığında okuyordu. Pirincin soğumaması için tencereyi gazetelerle sarmış, sabahtan beri süren toplantının bitmesini sabırla bekliyordu. Gecenin geç saatinde geriye doğru itilen sandalyelerin sesi duyuldu. İçeridekiler gelmeye başladılar. Maria onların yüzlerinden önemli bir karar aldıklarını anladı.

Maria yanılmamıştı. Bölgede genel bir grev düzenlenmesi kararlaştırılmıştı.

Arkadaşlar yemek yedikten sonra oturup konuşmak için kaldılar, güneş doğmadan gitmenin anlamı yoktu. Geçen geceden sonra Antonio her zamankinden daha ölçülü davranıyordu. Maria'ya baktıkça yüzüne bir hüzün çöküyordu. Ama Maria'nın gülümseyen bakışlarıyla karşılaşır karşılaşmaz sakinleşiyordu. Boş ve düzensiz sözlerden söz ediyorlardı. Ramos'un dinç görünüşünü övüp kaç yaşında olduğunu sordular.

Ramos işi bir şakayla geçiştirdi:

«Göründüğüm yaştayım».

Paulo Maria'nın kendisine baktığını hissetti. Onu, biçimsiz Paulo'yu Ramos'la karşılaştırdığını anladı. Herhalde yaşını da soracaktı. Aklına bir cevap geldi: «Kavgayı sevecek kadar genç, ölümden korkmayacak kadar yaşlı». Maria ona gerçekten de yaşını sorunca böyle bir cevabın cafcaflı ve gülünç olduğunu düşündü. Hafifçe kızararak.

«Kırk dokuz» dedi.

Ramos'tan şakalar, hatta kırıcı şakalar beklenebilirdi. Ama bu kez başka türlü konuştu:

«Onun neler yapmaya yetenekli olduğunu bilemezsin Onun nasıl bir insan olduğunu, neler yaptığını düşünemezsin bile».

Paulo'nun birkaç yıl önce hapishaneden cesurca kaçışını anlattı. Paulo parmaklığı testereyle kesmiş, on beş metre yükseklikteki saçağı yürüyerek geçmiş, çarşafları

birbirine ekleyerek sokağa inmişti. Bir nöbetçi onu görmüş ve:

«Dur!» diye bağırmıştı. Ama Paulo mermilere aldırış etmeden kaçmıştı.

Şaşıran Maria arkadaşının utançtan pancar gibi kızaran yüzüne baktı. Hayranlıkla sordu:

«Ölmekten korkmadın mı?»

Paulo'nun gözleri:

«Ölümden korkmak mı?» diye sordu. Aklına hep o cevap geliyordu: «Ben kavgayı sevecek kadar genç ve ölümden korkmayacak kadar yaşlıyım».

Paulo ne diyeceğini bilmiyordu, şaşırmıştı. Onun yerine Ramos cevap verdi:

«Ölümden korksaydı sağ kalmazdı...»

XI. BÖLÜM

1

Conceiçao Antonio'yu mutfağa götürdü ve gülümseyerek:

«Bir iş için gitti, ama neredeyse döner» dedi.

Yerde duran örme sepete yaklaşıp bir göz attı:

«Gel, bak».

Antonio baktı. Sepetin üstüne doğru eğildi, elini bebeğe doğru uzattı ve kendisine buradaki en sağlam şey gibi gelen ince kordonlu madalyona dokundu.

Conceiçao bu hareketi kendine göre yorumladı:

«Hoşuna gitmiyor mu?»

«Ne diyorsun canım, sen annesin».

«Bir gün buraya Vaz gelmişti, aynı şeyi ona sordum. Bana: 'Herkesin kendine göre bir inancı vardır' dedi. 'Biz böyle şeylere inanmayız. Ama eğer sen inanıyorsan senin inancına saygı duyarız' Ne yaparsın! Ben çocuğumun boynunda bir madalyon olmasını istiyorum. Böyle olursa çeşitli belalardan daha iyi korunur gibi geliyor bana».

«Demek buna inanıyorsun? Eh, kimse kınamıyor seni».

«İnanıyor muyum? Evet, inanıyorum. Gerçi, inancım eskisi kadar güçlü değil. Sizin yanınızda birçok şeyi anladım. Eskiden tanrının hükmü olarak gördüğüm, benim için birer mucize olan şeyler meğerse basit doğa olaylarıymış».

Conceiçao kollarını göğsünde kavuşturdu:

«Eskiden olsa oğlumu koruma işini tanrıya havale ederdim. Şimdi daha çok temizliğe, sağlık koşullarına, te-

miz havaya inanıyorum». Ürkerek ekledi:

«Beni bağışla tanrım».

Conceiçao sepetin üstüne eğilip küçük yorganı düzeltti ve yüzüne yine, yalnızca küçük çocuklarına bakan annelerde görülen, o tatlı ve yumuşak ifade geldi.

«Henüz tapınıyorum. Çocuğumu, kocamı, arkadaşların özgürlüğünü koruması için, sizin hareketinizin başarıya ulaşması için, partiyi koruması için tanrıya yakarıyorum».

Conceiçao gülümseyerek sustu. Sanki: «Eğer tanrı bizim tarafa geçerse bu herkes için yararlı olmaz mı?» diyordu.

Antonio şakacı bir tavırla:

«Eğer biz iyi çalışırsak tanrı herhalde senin dileğini yerine getirir» dedi.

«Getirir mi?» Conceiçao'nun sesinde sevinç vardı.

Kapıda ayak sesleri duyuldu ve Pereira sallana sallana içeri girdi.

Antonio'nun elini sıkarken:

«Her şey hazır» dedi. «İşler öyle yolunda gidiyor ki bundan iyisi can sağlığı».

«Gidelim mi?».

Pereira:

«Önce bizimle birlikte yemek yiyeceksin» dedi. «Vaktimiz var».

2

Bu kez toplantı, kasabanın arkasında, yolun tam kenarındaki Jeronimo'nun evinde yapılıyordu.

Evin arkasına, yüksek bir asmanın gölgesine bir masa yerleştirilmişti. Masanın üstünde bir şişe şarapla birkaç bardak duruyordu.

Jeronimo'nun kalabalık bir ailesi, oğulları, kızları vardı; çocuklar şüpheli ya da yabancı birisi gelirse babalarını hemen uyarmak için merdivenlerde oturuyor, yolda ya da yakındaki tarlalarda dolaşıp duruyorlardı.

Antonio burada Pereira, Gaspar ve Jeronimo'dan başka Gaspar'ın fabrikasında çalışan Tulio ve otuz yaşlarında, tanımadığı bir arkadaş gördü.

Domuz kılı gibi sert, kısa kesilmiş saçları adama bir asker görünümü veriyordu. Antonio onu önce şahsen tanımadığı Manuel Rato sandı. Ancak arkadaşları adamın adının Vicento olduğunu, Vicente'nin büro üyesi olmamakla birlikte en büyük fabrikalardan birinin sorumluluğunu taşıdığını söylediler. Vicente İşçi Hareketi Koordinasyon Komisyonu'ndaydı.

Antonio:

«Anlaşmamız başka türlüydü» dedi.

Arkadaşlar bakıştılar.

Gaspar, Pereira'yı dürttü:

«Konuşsana, konuş».

Pereira doğal bir tavırla:

«Evet, başka türlü anlaşmıştık» dedi. «Ama biraz düşününce Gaspar'ı değiştirmek için vaktin erken olduğu sonucuna vardık. Özellikle şimdi. Gerçi, Rato yoldaşın belli hizmetleri var, ama burada yeni, biz onu büroya alacak kadar tanımıyoruz».

Antonio Gaspar'ın sendika yönetimine katılmasının önemini ve bu legal çalışmanın bürodaki yeraltı çalışmasıyla bağdaşamayacağını belirtti.

Tulio ayağa kalktı ve:

«Gaspar arkadaş bizden ayrılırsa ne yaparız?» dedi. «Bütün ipler onun elinde, bizim değil. Ayrıca Gaspar Gaspar'dır».

Gaspar az konuşuyordu. Ama Antonio'da tüm söylenenlerin arkasında onun bulunduğu izlenimi uyanmıştı. Gerçekten de böyleydi. Gaspar büroda kalması gerektiğini düşünüyordu, kendisi olmadan bütün işlerin tepetaklak gideceğinden emindi.

Sonunda:

«Bu işi grevden sonraya ertelememiz daha doğru olur» dedi.

Antonio onun sözünü kesti:

«Gaspar'ın bürodan ayrılmasını gerektiren nedenlerden biri de grev zaten».

Antonio kendi düşüncesinde diretemedi. Sonra ona açılan perspektivlerden, kavganın şiddetlenmesinden ve bölgenin başka yerleşim merkezlerinde olup bitenlere bakılmasızın en yüksek savaşım biçimlerine geçme zorunluluğundan söz ettiler.

Vicente bir kehanet savurdu:

«Eğer parti sözünü vaktinde söylemezse işçi sınıfı onun önüne geçmiş olacak».

Atölyelerden birinde komünistlerin karşı çıkmasına rağmen kendiliğinden yarım saatlik bir grev yapıldığını söyledi.

«Bu olayda biz kontrolu başkasının eline verdik ve bu bize ciddi bir uyarıdır» diye devam etti. «Aynı şey bütün fabrikada olabilir. İşçiler savaşmak istiyor. Bizim görevimiz kuyrukta değil, başta olmak. Yönetmemiz ve yol göstermemiz gerek».

Gaspar Antonio'ya doğru dönerek:

«Arkadaş kendi fabrikası konusunda gereğinden fazla iyimser» dedi.

«Sicol» fabrikasında olup bitenleri anlatmaya başladı. Bizzat yönettiği hareket gerçekten de genişti. Savaşımın boyutlarını, kendi sorumluluğunun derecesini ve öbür arkadaşların çalışmalarının ne kadar önemsiz olduğunu biliyordu. Kendi rolünü ısrarla vurgulayışı, kendi çalışma deneyini anlatışı ve başkalarına ders verişi kendinden çok hoşnut olduğunu belirtiyordu.

3

Söz grev komitesinin oluşturulmasına gelince tartışma yeniden alevlendi. Antonio sendikadaki çalışması nedeniyle Gaspar'ın komiteye katılmasının kabul edilemeyecek bir şey olduğunu belirtti. Gaspar bunu kabul etmiyordu. Kendisinin işçilerin haklarını almak için verdikleri savaşımın ilk örgütçüsü olduğunu, komünistlerin Sicol'daki etkinliklerini en baştan beri, günü gününe yönettiğini ve sendika başkanlığına seçildiğini hatırlattı. Her şey onun girişimiyle yapılıyordu. Savaşımın şiddetlendirilmesinin ve greve gidilmesinin gerekli olduğunu ilk belirten o olmuştu. Gaspar kendisi grevin başında olmazsa diğerlerinin grevin başarılı olmasını sağlayamayacaklarından emindi. Bu nedenle Antonio'nun düşüncesine inatla karşı çıkıyordu.

Pereira'yla Tulio Gaspar'ı destekliyorlardı. Jeronimo ve Vicente ise Antonio'nun yanındaydı. Ancak uzun tartışmalardan sonra Pereira'yla Tulio Vicente'yi kendi taraflarına çekmeyi başardılar ve sonunda grev komitesinin orada bulunanlardan, yani büro üyeleriyle Tulio ve Vicente'den oluşması kararlaştırıldı. Antonio arkadaşları inandırmanın mümkün olmadığını görünce Manuel Rato'nun grev komitesine alınmasını önermedi bile. Sanayi işçileriyle çalışmakta bir hayli deneyimi olan, dayanışma gösteren bir aktivist grubu için bölge komitesinin tavsiyeleri yersiz kaçacaktı, bu nedenle Antonio'ya kendini yatıştırmaktan başka yapacak şey kalmıyordu.

Toplantıyı Gaspar sürüklüyordu.

«Sicol bölgedeki kilit fabrikadır» diyordu. «Üstelik sadece işçi sayısı bakımından da değil. En büyük parti hücresi, iyi bir birlik komitesi ve en güçlü sendika örgütü var bizim fabrikada. Sanırım, grev işaretini Sicol'un vermesi gerekiyor. Sicol durunca öbür işletmelerdeki işçiler de işi hemen bırakacaklardır».

Vicente sordu:

«Ya Sicol durmazsa?»

Gaspar ona sert ve kınayan bir bakış fırlattı:

«Duracak. Eğer biz Sicol'u durduramazsak öbür işletmelerin sözü bile edilemez».

Pereira ateşli ateşli konuşmaya başladı:

«Gaspar haklı. Sicol'da yirmi dört arkadaş var ve elli iki nüsha 'Avante!' dağıtılıyor. Vicente'nin fabrikasında sadece yedi parti üyesi ve yirmi gazete, bizdeyse altı arkadaş ve on beş gazete var. Jeronimo'nun çalıştığı inşaatta dokuz partili var, topu topu da on iki gazete gidiyor».

Jeronimo onun sözünü kesti:

«Rato arkadaş dört kişi daha getirdiğini söylüyor ve on gazete daha istiyor».

«İyi» dedi Pereira. «Diyelim ki inşaattaki arkadaşların sayısı arttı. Gene de Sicol'la karşılaştırırsak aradaki fark büyük, oradaki partililerin sayısı geri kalan tüm yöresel hücrelerdekinin toplamı kadar. Sicol'a giren gazete sayısı da öyle».

Vicente teslim olmadı:

«Gerçekten de biz fabrikada yedi kişiyiz. Ama iyi bir birlik komisyonumuz var, komisyonda sadece komünistler değil, etkili partisizler, ayrıca kadın ve gençler de var. Bu tür komisyonlar bütün atelyelerde var. Fabrikada iki yüz seksen işçi çalışıyor, komisyonlarda ise otuz dört kişi var. İş kendiliğinden bırakılınca biz bu durumu görüştük. İşçilerin hepsi her şey iyi hazırlanırsa fabrikada çalışmanın tümüyle durabileceğini söylüyorlar. Sadece parti üyelerinden değil, partisizlerden de oluşan bir grev komitesi kurabiliriz. Bu, başka şeylerin yanı sıra, örgütümüzün güvenliği için de iyi bir şey. Sicol durur ya da durmaz, biz fabrikamızı durdurmayı başaracağız».

Gaspar gülümsedi:

«Bunu kanıtlamak zorunda kalacağımızı pek sanmıyorum. Ama Sicol durmazsa o zaman görürüz».

Vicente kuru kuru:

«Görürüz!» dedi.

Gaspar kendi fabrikasının grevde oynayacağı rolü

şöyle anlıyordu: Sicol bütün bölgede işin bırakılması için sinyal verecekti. Gaspar'ın düşüncesi Ramos, Vaz ve Paulo'nun daha önce ele aldıklarıyla o kadar çelişiyordu ki Antonio buna derhal karşı çıktı. Bu arada inançlılığını Vicente'ye borçlu olduğu hissediliyordu. Elbette, alt kademeden bir hücrenin yöneticisi olan Vicente sorumlu ve otorite sahibi arkadaşlara karşı çıkıyor, kendi görüşlerini doğrudan ve inatla savunuyordu.

Antonio sözlerini bağlarken:

«Söz konusu olan tüm bölgedeki grev hareketi, arkadaşlar» dedi. «Grevin başlangıç tarih ve zamanının yönetimce saptanması gerekir, hem de yöresel değil, bölgesel ölçekte».

Gaspar zamanın, özellikle Sicol'da, yerinde saptanmaması durumunda sonuçlardan sorumlu olmayacağını belirterek karşı çıktı.

Gaspar Vicente'den destek beklemediği için:

«Pereira'ya, Jeronimo'ya, Tulio'ya sor» dedi. «Benimle aynı düşüncede olduklarını göreceksin».

Ama onlar buna karşıydı.

«Ben bunları Gaspar arkadaştan değişik bir biçimde görüyorum» dedi Pereira. Sonra Gaspar'a dönerek ekledi:

«Kusura bakma, ama ben seninle aynı düşüncede değilim. Zaman seçimi önemli, bunu hiç kimse tartışmıyor. Ancak, bölgedeki grev hareketinin ve özellikle köylülerin savaşımının önemini göz önünde tutarsak ben işi yönetimin karar verdiği zaman grev ilan edecek biçimde düzenleyebileceğimizi sanıyorum».

Vicente destekledi:

«Elbette, yapabiliriz!»

Jeronimo da Pereira'yla aynı düşüncede olduğunu açıkladı. Tulio biraz durakladı, kızardı, Gaspar'a bakarak:

«Ben de grevin kararlaştırılan tarihe kadar hazırlanabileceğini sanıyorum» dedi. «Elbette ki Gaspar arkadaş boşuna konuşmaz...»

Bunlar söylenirken Gaspar'ın yüzünde hoşnutsuzluk

ve incinme ifadesi vardı, kendisini hiç kimsenin desteklemeyişine canı sıkılmıştı, dudaklarını ısırıyordu.

Sonunda:

«O zaman ben elimi yıkıyorum» dedi. «Eğer grev başarısızlığa uğrarsa hiç kimse çıkıp benim tehlike konusunda uyarıda bulunmadığı söylemesin».

4

Toplantı bir tepenin doruğunda, altın renkli ve al çiçekleri güneşte pırıl pırıl yanan katırtırnağı çalılarının arasında yapılıyordu.

Arada sırada birisi kalkıyor ve çevreye göz atıyordu. Köylüler patronların üzerinde anlaşmaya varılan ücretleri vermeyi reddettiklerini bildirmişlerdi. Bazı kasabalara polis gelmiş, varlığıyla halka gözdağı vermeye çalışıyordu. Bununla birlikte zaman elverişliydi. Eğer ırgatlar birlik olursa patronlar eninde sonunda razı olacaklardı. Şurada burada çatışmalar patlak veriyordu. Yeterli besin maddesi yoktu. Elbette karaborsadan her şey sağlanabiliyordu, ama orada en gerekli olan ufacık bir şey için bir haftalık kazancı vermek gerekiyordu.

«Ben bunu çok önce söylemiştim» dedi Alfredo. «Vaz ve Belmiro arkadaşların toplantılardan birinde söylediklerimi hatırlamaları gerekir. Eğer tahıl ve diğer yiyecek maddelerinin satılmasını sağlayamazsak daha yüksek ücret için verilecek savaşımda pek bir şey kazanamayız».

Herkes işi bir-iki günlüğüne bırakmaya razıydı. Köylülerin grevdeki işçilere katılıp onlarla birlikte ekmek istemeleri için en yakın iki kasabaya gönderilmeleri gerekiyordu. Hareketin başlangıç tarihi saptanmalıydı.

Tome'nin samanlığındaki toplantıya katılan, geniş kenarlı şapka giyen köylü:

«Millet grev yapacak, herhalde yapacak» dedi. Ama biz şimdi gidip 'Haydi!' dersek herhalde greve başlamazlar». Ve yarattığı şaşkınlıktan yararlanarak ekledi:

«Mesela, bizde böyle...»

Birisi önerdi:

«Arkadaş söylesin».

Vaz açıkladı:

«Ben grevin başlangıç gününü söyleyemem. Fabrikalarla anlaşmak gerek. Size soruyorum: tarihin bir haftadan önce size bildirilmesi işinize gelir mi?»

Hepsi başlarıyla onayladılar.

Vaz sordu:

«Kesin mi?»

Terli yüzlü, zayıf bir ihtiyar:

«Söz veriyoruz» diye mırıldandı.

Barrosalı homurdandı:

«Bunda daha soracak ne var?»

Sagarra söz aldığında sorun bitmiş gibiydi.

«Böyle olmaz» dedi Sagarra. «Bizim için bütün günler aynı değil. Mesela, arkadaşlar işi perşembe ya da cuma günü bırakmaya karar verirlerse herkes işi hangi istemle bırakacak? Haftanın sonu olacak ,oysa sözleşmeler pazartesi günleri yapılıyor. Demek grevin de pazartesi günü başlaması gerek. O gün meydan komisyonları toplanıyor ve eğer patronlar kendilerinden istenen ücreti vermezlerse —ki herhalde vermeyeceklerdir— işi o zaman bırakırız. Salı ya da çarşamba günü olursa patronlar ücreti yükseltmek zorunda kalırlar, çünkü ellerinin altında adam olmayacaktır, oysa şimdi tarlaların bekleyemeyeceği zamandayız».

Bazı sesler duyuldu:

«Evet, pazartesi en iyi gün».

Vaz'ın aklına hemen bir gün önce Sicol işçileriyle yaptığı konuşma geldi.

«En kötü gün pazartesidir» diyordu işçiler. Bir gün öncesi pazar. Pazar günü herkesi gerektiği gibi hazırlamak mümkün değil. Cumartesiden pazartesiye kadar da birço-

günun iştahı kaçar».

Vaz:

«Arkadaşlar» dedi. «Pazartesi sizin için en iyi, fabrikalar içinse en kötü gün. Her şeyi mümkün olduğu kadar özenli bir biçimde kararlaştırmak gerekli. Bu nedenle, bir kez daha soruyorum: ya başka bir gün seçilirse? Bu durumda da herkesin işi bırakacağına güvenilebilir mi?»

Zayıf ihtiyar:

«Arkadaşlar ne zaman söylerler biz de o zaman başlarız» dedi.

Geniş kenarlı şapka giyen köylü:

«İş her an bırakılabilir» dedi. «Ama sorun başka. Pazartesi günü meydan komisyonları toplanır. Bütün gündelikçiler bir araya gelir. Patronlar istenileni vermeyi kabul etmediği için grev ilan edilir. Başka günler ise gündelikçiler tarlalarda çalışır, kimi orada, kimi burada. Bir haftalığına işe girmiş olanların patronu ya da gözetçiyi bulup zam isteyerek ücret sorununu yeniden açması gerekir. Böylece, işi bırakanların sayısı fazla olmaz».

Sagarra doğruladı:

«Aynen böyle».

5

Vitor konusunun kesin bir biçimde aydınlatılması kararlaştırılmıştı. Ama bu nasıl yapılacaktı? Marques Vitor'un köye gittiğini, orada annesinin ölüm döşeğinde olduğunu söylemişti. İş yerinden izin almış, bir ay sonra geleceğini söylemişti.

Böylece, Vitor'un bölge komitesinin çalışmalarına katılması sorunu kolaylaşmıştı. Bununla birlikte, Vaz, Vitor'un gene yılanbalığı gibi sıyrılıp kaçtığını huzursuzlukla hissediyordu. Vaz'ın onun foyasını ortaya çıkarmayı her umu-

şunda Vitor sıyrılıp gidiyordu. Vaz, Marques'la aralarında geçen konuşmayı hatırladı ve bu beklenmedik gidişin Marques'i şaşırtmadığını düşündü.

«Onunla konuştun mu?» diye sordu.

Marques kızgın kızgın:

«Ne demek istiyorsun?» dedi. Soruya değil, yakaladığı gizli düşünceye cevap veriyordu. «Eğer bir şey söylemek istiyorsan söyle».

«Hiç bir şey söylemek istemiyorum, ama onunla yüz yüze biraz konuşmakla bu kadar çok şey öğrenmişsin; ya da o sana mektup göndermiş».

«Hayır, o mektup göndermedi, evime geldi».

Vaz:

«İki kere ikinin dört edişi gibi açık» diye düşündü. «Sen onunla ilgili kuşkuları anlattın, o da hemen annesinin hastalığını».

Şimdi, Vitor'un gidişi ve Afonso'nun bölge komitesinden ayrılmasıyla, komitenin sadece adı kalmış, komite iki kişiye, Marques'le Cesario'ya indirgenmişti. Vaz yeniden örgütlenme sorununa değinmeden Marques konuyu kendisi açtı. Öneri beklenmedik bir şey olmanın da ötesindeydi.

«Sen Jose Sagarra arkadaşın niteliklerinden birkaç kez söz etmiştin. Doğrusunu söylemek gerekirse, baştan ben ona pek güvenmiyordum. Bereket versin ki, yanılmışım. Sanıyorum, komitenin çalışmalarını yeni bir biçimde geliştirmesi için en iyi çözüm komiteye Jose Sagarra'nın alınması. Özellikle köylü hücreleri kurmanın ne kadar önemli olduğu göz önüne alınırsa. Sanıyorum, önerim senin birçok kez savunduğun görüşe uyuyor».

«Şimdi söz konusu olan şey kentteki savaşımın bölgedeki ırgat hareketiyle koordinasyonunu vakit kaybetmeden sağlayabilecek bir büro oluşturmak» dedi Vaz. «Köylü sektörü şimdi kendi örgütüne sahip ve bunun yönetimini alelacele kurulan bir komiteye vermenin anlamı yok».

Vaz Marques'in canının sıkıldığını farketti:

«Ne kadar az laf edilirse o kadar iyi» diye düşündü.

«Boşu boşuna çabalamak gereksiz».

Sesinde kuru bir tonla devam etti:

«Büroya gelince, oluşumu konusunda talimat aldım. Büro siz ikiniz ve Henriques arkadaştan oluşacak. Hoşuna gitsin ya da gitmesin, böyle kararlaştırıldı».

Marques'in gözlerinde öfkeli bir pırıltı yandı, ama gülümsemeyi bırakmadan:

«Kötü bir çalışma yöntemi, dostum, kötü» dedi. «Yukarıdaki arkadaşlar yerel aktivistlerin düşüncesini dinlemeden kadro sorunlarını nasıl çözebilirler?» Cesario'ya doğru döndü, gülerek ekledi:

«Bu işte Cesario'nun parmağı olduğu hissediliyor».

Cesario kızardı, ama sakince cevap verdi:

«Henriques'in ciddi bir arkadaş olduğunu biliyorsun. Ona güvenilebilir. Bu kentte hiç kimse onun kadar iş yapmamıştır. Vaz benimle Henriques konusunu konuşmadı, ama ben şunu söylemek istiyorum: doğru bir seçim, ben razıyım. Kentte daha iyi birisi bulunamaz». Kısa bir süre sustuktan sonra kollarını göğsünde kavuşturdu ve ekledi:

«Hiç değilse erkekler arasında...»

Marques dudaklarını kıpırdattı, Cesario'nun son iddiasına itiraz etmeye hazırlandı, ama düşüncesini değiştirdi. Kızgınlığını ele veren sinirli gülüşünü sürdürerek kurşunkalemini kulağının arkasına koydu:

«Gelsin Henriques!» dedi. «Bölge komitesi onun önünde şapka çıkaracak».

Vaz:

«Bu, bölge komitesi olmayacak, arkadaş» dedi. «Gerçi, benim görüşüme göre, Henriques bölge komitesinde de yararlı olurdu. Ancak şimdi söz konusu olan burada, kentte grev hareketini doğrudan doğruya yönetecek bir organ».

«Hangi hareketi, sorabilir miyim?»

«Seninle çalışmak için sağlam sinirler gerekli» dedi Vaz. «Ama meraklanma, benim sinirlerim sağlamdır».

Vaz hazırlanan grevi ve bunun kentte desteklenmesi gerektiğini yeniden anlattı. Marques bunu kendisi de ga-

yet iyi biliyordu. Cesario'nun düşüncesine göre Henriques'in çalıştığı fabrikada olduğu gibi jüt fabrikasında da tüm koşulların işi bırakmaya uygundu.

Marques somurtarak:

«Elimizdeki en iyi şeyi mahvedeceğiz» dedi.

Ancak Vaz ondan görüşünü açıklamasını isteyince:

«Yönetim kararını verdi, öyle değil mi? Öyle de olacak. Ben disiplinin ne demek olduğunu bilirim» demekle yetindi.

6

Paulo kendi sektörünü gezmişti. Şimdi örgütlerin kendisiyle Antonio arasında paylaştırılmasında uygulanan ölçütü biliyordu. Antonio parti üyeleri fazla ve işleri yoluna konulmuş örgütlerin yönetimini almış, Paulo'ya ise özel perspektivleri olmayan, zayıf hücreler düşmüştü. Grev hazırlıkları sırasında bu açıkça ortaya çıkmıştı. Bütün gezip dolaşmalarına karşılık Paulo sadece hızarhanede ve bir köyde belirsiz vaatler elde etmeyi başarabilmişti. Ama avukatı ne yapacaktı? Ya Se Cavalinho'yu? Ya da zanaatçıları, memurları, esnafı? Sektörde ne fabrika, ne de ırgat olmadığına göre ne yapmak gerekiyordu?

Paulo'nun umudu hızarhanedeydi. Sektörün tek fabrika hücresi buradaydı. Hiç değilse bu arkadaşlar bölgedeki savaşımı destekleyecekti.

Perçem sakallı, sivri burunlu delikanlı Paulo.yu bir çam ormanına götürdü. Burada birlik komisyonundan altı kişi toplanmıştı. İçlerinden ikisi parti üyesiydi. Paulo başka bir fabrikanın işçisi olarak tanıtılmıştı. Bölgede bir grev hazırlandığını anlattı ve:

«Birlik olmak istemlerimize daha fazla güç kazandıracak ve her yerde, her işletmede savaşımı kolaylaştıracak» dedi.

Paulo işçilerin sorduğu birçok soruya ayrıntılı cevaplar verdi. Kendisini komünist olarak tanıtmamaya karar vermişti. Onu buraya getiren genç, komünist partisi kokusu alırlarsa işçilerin ürkeceklerini söylemişti. Ama o sırada orada bulunanlardan topal bir işçi sordu:

«Bütün bu işte komünist partisinin rolü ne?»

Paulo'nun buradakilerin içinde sadece sakallı genci tanıyışı işleri daha da güçleştiriyordu. Partinin ikinci üyesini bile tanımıyordu. Partide olmayanların partiye karşı nasıl bir tavır içinde olduklarını bilmiyordu.

Sonunda yakayı sıyırmak için:

«Ben sizinle bunu konuşmak için gelmedim» dedi. «Arkadaşlar, sorun bölgede bir grevin düzenlenmesi. Ben bunu konuşmaya geldim».

Başka bir işçi sarı kepini gözlerine indirip:

«Bu güzel» dedi. «Bu çok güzel. Ama bu hareketi kim yönetiyor? Herhalde onu yöneten biri vardır?»

Paulo soruların soruluş biçiminden soranların parti üyesi olmadıklarını anladı ve, daha önceden uyarılmış olduğu için, bunu yaptığı açıklamaya karşı bir güvensizlik, hatta partiye karşı bir düşmanlık gibi yorumladı. Sakallının sözlerinden sonra kaygısı artmıştı.

«Bunlar ikinci derece sorunlar. Önemli olan savaşmamız, bir şeyler elde etmiş oluşumuz ve durumun ileride de böyle sürmesi halinde işi bırakmak gerektiğinden söz etmemiz. Grev birçok yerde hazırlanıyor, bizim görevimiz onu burada en iyi bir biçimde hazırlamak. Öyle değil mi? Komünist partisinin oynadığı rolün ne önemi var?»

Topal işçi ağır ağır:

«Sizin için belki yoktur, ama benim için var» dedi.

Koltuk değneğini elleriyle sıktı ve bakışlarıyla arkadaşlarının onayını arayarak yanaklarını şişirdi.

Paulo kendini huzursuz hissetmeye başlamıştı, ama bunun nedenleri onun tahminiyle taban tabana zıttı. Gerçekte işçiler grevi yönetenin komünist partisi olduğundan emin olmak istiyor, bunu ciddilik ve başarının güvencesi olarak anlıyorlardı.

Sarı kepli işçi:

«Açıklık getirmek için kendi düşündüklerimi söyleyeceğim» dedi. «Grevi yöneten komünist partisiyse bizim katılmamız gerektiğini düşünüyorum. Eğer öyle değilse savaşımı kendi gücümüzle sürdürmek, hiç bir şeye karışmamak daha iyi».

Topal işçi başıyla doğruladı.

Üçüncü bir işçi gülümseyerek ekledi:

«Rahip gibi konuştun».

Paulo gözlüğünün üstünden oradakilere baktı:

«Peki, arkadaşlar, görüyorum ki erkekçe konuşabiliriz».

7

Ramos'la Vaz tozlu, ıssız bir yolda buluştular. Vaz'ın evine doğru yürümeye başladılar. Ermelinda onların ayak seslerini duyup karşılamaya çıktığında hava kararıyordu.

Ramos her zamanki gibi:

«İyi akşamlar, Ermelindacığım» dedi. «Nasılsın? Keyfin nasıl?»

Ramos'u gördüğüne sevinen Ermelinda onları her zamanki gibi güler yüzle karşıladı. Arkadaşlar eve girdiler.

Rosa Vaz'ı öptü ve onun terli başındaki karmakarışık saçlarını parmak uçlarıyla okşayarak:

«Eee?» dedi.

«Normal».

Ramos boruyla cevabın daha önceki bazı konuşmalarla ilgili olduğunu tahmin etti, ama bunların anlamını çıkaramadı. Sadece Rosa'nın Vaz'a daha dikkatli ve daha sevecen davrandığını farketti. Rosa Vaz'ın kepiyle ceketini aldı, evrak çantasını çalışma masasının üstüne koydu,

gömleğini yokladı ve değiştirmesi için ısrar etmeye başladı.

Ramos masanın başına oturdu, evrak çantasından bir yığın kâğıt çıkarıp karıştırmaya başladı. Bazılarını okuyor, bazılarını çiziyor, bazılarını ise bir tarafa bırakıyordu. Bu arada Vaz traş oldu ve soğuk suyla yıkanmaya hazırlandı.

Rosa:

«Üşütmeyesin?» dedi.

Rosa Vaz'ın yanında duruyor, onun zayıflamış vücuduna, fırlamış kürek kemiklerine bakıp kahırlanıyordu:

«İnsan birkaç hafta içinde bu kadar zayıflayabilir mi?»

«Sana su ısıtayım mı?» diye sordu. «Uzun sürmez».

«İstemez, böyle de iyi» dedi Vaz.

Hoşnutlukla yıkandı, saçlarını özenle taradı. Rosa onun temiz bir gömlek giymesine yardım etti.

Elini Vaz'ın yanağında okşar gibi gezdirerek:

«Bak, bambaşka oldun» dedi. «Ama ne kadar zayıfsın sen! Birinin seninle ilgilenmesi gerek, Jose». Rosa ciddi şeylerden söz ederken onu gerçek adıyla çağırıyordu. «Bunu neden dostlarına söylemiyorsun? İstersen ben söyleyeyim? Böyle giderse dayanamayacaksın».

Akşam geç vakit Antonio geldi. Yaya gelmişti ve çok yorgun görünüyordu. Biraz sonra Antonio'nun daha önce hiç görmediği, kırk yaşlarında, sade bir adam daha geldi. Son gelen Paulo oldu. Ceketini koluna almıştı ve başında her zamanki şapkasının yerine ona zibidi bir görünüş veren bir bere vardı.

Ramos şakayla karışık sordu:

«Plajdan mı geliyorsun?»

Paulo gülümsedi:

«Doğru tahmin ettin».

Rosa'nın getirdiği çorbayı içip toplantıya başladılar

Antonio Gaspar'ın grev komitesine girdiğini bildirince Vaz:

«Daha sonra pişman olmasalar bari» dedi.

Sonra Marques ve Cesario'yia yaptığı görüşmeyi anlattı. Ramos:

«Marques homurdanır, homurdanır, ama sonra işi yapar» dedi.

Paulo iyi bir iş başaramadığı için özür diler gibi sadece hizarhaneye güvenebileceğini söyleyince tanımadığı arkadaş:

«Beklenebileceğinden daha fazla şey elde etmişsin» dedi.

Söz grev gününden ve süresinden açıldı. Çağrı metninin yazılması, bildirinin hemen basılıp dağıtılması, örgütler arasında sağlam bir bağlantı kurulması gerekiyordu.

Üzerinde tartışma çıkan tek nokta grevin gün ve süresinin belirlenmesiydi. Yabancı arkadaş o kadar çok soru sordu ki Paulo'yla Antonio şaşırdılar: adam onların sektörlerindeki en küçük ayrıntıları, arkadaşların adlarını, hücrelerin sayısını, örgütlerin etkinliklerini biliyordu. Hem Ramos'un üst organlara iyi bilgi verdiği, hem de arkadaşın son aylarda raporları dikkatle incelediği belliydi. Antonio sorulan sorulardan birini daha güçlükle cevaplamaya çalışırken Ramos güldü:

«Galiba o senin sektörünü senden daha iyi tanıyor, ha? Bozulma, ihtiyar».

Karar verildi: grev günü bölgenin her yerinde mitingler yapılacaktı. Uzun tartışmalardan sonra tarihin en yakın pazartesi günlerinden biri olması konusunda anlaştılar. Yabancı arkadaş cebinden bir not defteri çıkarıp baktı:

«Bugün perşembe, mayısın yedisi. Grev 18 Mayıs Pazartesi günü başlayacak. Razı mısınız?»

Oradakiler sessizce birbirlerine baktılar.

Vaz, Ramos, Antonio ve Paulo grev sırasında örgütlerinin nasıl çalışabileceğini görüşürken yabancı arkadaş bildiri metnini yazmak için mutfağa gitti. O bu işi Ramos'un yapmasını önermiş, ama öbürleri onun yazması için diretmişlerdi.

Rosa mutfak masasının başında oturuyordu.

Adam masaya yerleşip yazmaya hazırlanırken okşayıcı ve sakin bir sesle sordu:

«Memnun musun?»

Rosa:

«Üzüldüğüm bir tek şey var» dedi.

Yabancı arkadaş yazmaya başladı: «Emekçiler! İşçiler ve köylüler!..»

Aynı yumuşak ses tonuyla sordu:

«Neye üzülüyorsun?»

Rosa arkadaşın bildirinin harflerini döken elini sessizce seyrediyordu.

Adam tekrarladı:

«Konuşsana».

«Müthiş bir kavga sürüyor, hepinizin canı çıkıyor, oysa ben burada keyif çatıyorum».

Arkadaşın eli yeni bir satır yazdı: «18 Mayıs». Bu kelimelerin altına kalın bir çizgi çekti, sonra bir çizgi daha çekti ve Rosa'ya baktı. Rosa'nın yüzü zayıf ve üzgündü.

«Haklı olduğun bir şey var. Ama bu senin keyif çattığın değil. Senin bu evde bulunmanın ne kadar önemli olduğunu hepimiz biliyoruz. Ama, gerçeği söylemek gerekirse, kadın arkadaşlarımızın çalışmalarını gerektiği gibi değerlendiremiyoruz. Oysa içinizde öyleleri var ki bunları rahatlıkla etkin parti çalışmasına çekmek mümkün. Bir tek sen değilsin, şimdi bunu ciddi olarak düşünüyoruz. Senin gibilerin sayısı çok...»

Rosa onun sözünü kesti:

«Bunu çok iyi biliyorum».

Arkadaş dikkat kesilmiş, sanki Rosa yanında değilmiş gibi yazıyordu.

8

Gaspar sabah, işe gitmeden önce Sicol'un aktivistleriyle buluştu, öğle tatilinde çeşitli atelyelerden arkadaşlarıyla, fabrika hücresinden komünistlerle konuştu. Sonra

Pereira'nın fabrikasındaki toplantıya katıldı. Akşam Vicente'yle görüştü, bazı zanaatçılarla ve bildiri dağıtımından sorumlu olan arkadaşla konuştu. Bundan sonra Jeronimo'ya gitti.

Jeronimo büyük bir bardakla su içiyordu.

Gaspar sordu:

«Toplantı yarın mı?»

Jeronimo donuk gri gözleriyle ona baktı ve cevap vermeden önce suyu rahat rahat içip bitirdi.

«Yarın».

«Öyleyse nerede buluşacağımızı söyle».

Jeronimo cevap vermedi. Cebinden ağır ağır bir mendil çıkarıp çenesini iyice kuruladı.

Yavaş yavaş:

«Katılmak mı istiyorsun?» diye sordu. Sesinin tonundan hangi cevabın daha çok hoşuna gideceğini kestirmek zordu.

«Evet, istiyorum».

Jeronimo acele etmeden su testisini kaldırdı, gaz lambasını yaktı ve masanın başına oturdu.

«Otur, dostum, sanırım konuşmamız gerekiyor».

Gaspar'ın gereksiz etkinliği Jeronimo'yu huzursuz ediyordu. Gaspar'ın büyük bir enerjiye sahip olduğunu, onun greve bizzat katılmasının birçoklarını çekmeye yardımcı olacağını kabul ediyordu. Bununla birlikte, Gaspar'ın coşkun etkinliğinin er ya da geç birdenbire duruvereceği düşüncesi huzurunu kaçırıyordu. Gaspar her yere gidiyor, herkesle konuşuyor, herkesin gözü önünde arkadaşlarla kol kola geziyor, onlara karşı teklifsiz davranarak sendika otoritesini baltalıyordu. Gaspar'ın örgütün üstüne çıkmak isteyişi, hiç kimseye güvenmeyerek her şeyi kendi yapmak isteyişi hoş bir şey değildi. Jeronimo'yla birlikte büro üyesi olan Gaspar bu kez de Jeronimo'nun sorumlu olduğu sektörün toplantısına katılmak istiyordu.

Peki, ya Jeronimo Gaspar'a Sicol'un toplantısına katılmak istediğini söyleseydi Gaspar'ın suratı ne hale gelirdi acaba? Böyle bir isteği saçmalık, işlerine haksız ve kaba

bir müdahale olarak görürdü.

Gaspar oturunca Jeronimo:

«Sanırım, sen gereğinden fazla çaba harcıyorsun» dedi. «Merkezdeki arkadaşların talimatlarını hatırla ve bir şey olursa senin eksikliğini duyacağımızı düşün».

Gaspar:

«Birinin her şeyi yapması gerek» dedi.

Jeronimo kestirip attı:

«Çalışmak herkesin görevidir. Eğer her şeyi sen yaparsan arkadaşlar bunu hiç bir şey yapamamak için bahane ederler. Sen olmadığın zaman her şeyi kendileri yapacaklar».

Gaspar gülümseyerek Jeronimo'nun sözünü kesti:

«Herkes yetecek kadar iş var». Sanki: «Benim çalışmamı başkalarınınkine benzetme» der gibiydi.

Jeronimo bardağına yeniden su koydu ve birkaç yudum içti.

Her sözü uzatarak ve bardağın dibini merakla inceleyerek:

«Elbette işleri kendin yaparsan daha iyi olur» dedi. «Sağlanan yararın verilen zararı karşılayıp karşılamadığına bakmak gerek sadece. Bana göre karşılamıyor».

Gaspar sözlerin sonunu önceden kestirip kızarmıştı.

«Toplantıda benim bulunmamı istemediğini mi söylemek istiyorsun? Toplantıyı düzenleyen sen olduğun için mi istenmiyorum?»

Jeronimo suyu içti:

«Önemli olan bu değil, ama bu da doğru. Senin kendini tehlikeye atmanı ve başkalarına güvenmeyip her şeyi kendin yapmanı onaylamıyorum». Jeronimo istediğinden daha çok şey söylemişti. Söylediklerini yumuşatmak için:

«Tekrarlıyorum, dostum» dedi. «Senin başına bir şey gelirse çok güç olacak. Sen söyle: senin yerini kim tutabilir?»

Gaspar hemen cevap vermedi. Sonra net bir komutan sesiyle konuşmaya başladı:

«Öyle çarpışmalar vardır ki her şeyi riske atmak gerekir. Eğer kendi katkının zorunlu olduğunu, onsuz olamayacağını görürsen vazgeçmek seni kendinden utandırır. Beni tehlikenin tehdit ettiğini, bunun sonunun nereye varabileceğini görüyorum. Anlıyorum, arkadaş, bensiz güç olacak, bunu sahte bir alçak gönüllülüğe bürünmeden söylüyorum. (Jeronimo «Elbette» diye mırıldandı.) Ama örgütümüzün vereceği bu ilk ciddi sınavın başarısızlığa uğramasına izin veremeyiz. Ben birçok yere mi gidiyorum? Evet, gidiyorum. Kim olduğumu bilmeyen arkadaşlarla mı konuşuyorum? Evet, konuşuyorum. İşçileri bizim tarafa çekmeye mi uğraşıyorum? Bu da doğru. Ama, dostum, ben çabalarımın yararlı ve —bunu gizlemeye ne neden var?— zorunlu olduğuna eminim. Grevin gerçekleşmesi için hayatımı feda etmem gerekse duraksamam».

«Bunların hepsi doğru. Şimdikinden daha çok yer dolaşabilseydin daha iyi bile olurdu. İnşaat işçilerinin yarınki toplantısına katılman yararlı olurdu. Olağanüstü yararlı. Ama ne yazık ki senin katılmanı kabul edemiyoruz. Yani, gel, anlaşalım: toplantıya gelmiyorsun».

«Madem bu gerekli, öyle olsun».

Jeronimo aynı monoton sesle:

«Böyle karar vermen iyi oldu» dedi. «Biz elimizden geleni yapacağız».

Gaspar alelacele çıktı. Gecenin ilerlemiş bir saati olmasına rağmen birkaç arkadaşla daha görüşmesi gerekiyordu.

Jeronimo bardakta kalan suyu bitirdi ve dalgın dalgın lambayı seyrederek çenesini mendille kuruladı.

9

İnşaat işçilerinin toplantısı bir ırmağın kıyısında yapılıyordu. Gökte bulutlar beyaz atlar gibi koşuyordu. Kamış-

lar serin rüzgârın önünde dansedip şarkılar söylüyordu.

Toprağın üstüne daire olmuş oturanlar arasında Jeronimo ve Manuel Rato'dan başka sempatizanlar arasındaki çalışmaları yürüten arkadaşlar da vardı. Jeronimo konuşurken Manuel Rato bir yana bakıyordu, sadece Jeronimo'nun gerekli her şeyi söylediğini belirtti.

Sonra toprağı bir değnekle kurcalayarak ekledi:

«Bir şey daha var. Bu herkesi ilgilendiriyor. Biz küçük inşaatlara bölünmüş durumdayız. Bazıları ise tek tek parça başına çalışıyor ya da eve iş alıyor. İşi bırakmamız, patronlara ücret artımıyla ilgili istemler ileri sürmemiz zor değil. Ama biz fabrikalardaki arkadaşlardan daha özgür olduğumuzdan herkesi sokağa yöneltmemiz gerekiyor Bunun için herkesin başkalarına bakmadan kendine güvenmesi lazım».

Jeronimo Manuel Rato'yu dinlerken onunla Gaspar arasındaki farkı düşünüyordu. Manuel son haftalarda partiye birkaç kişi çekmiş, bir birlik komisyonu kurmuş, yerel büronun hiç bir zaman başaramadığı bir işi başararak nehir gemilerinde çalışan işçiler arasında bir hücre oluşturmuş ve bütün bunları sessiz sedasız, belli etmeden yapmıştı. Jeronimo onda bir örgütçü damarı olduğunu farketmişti. Manuel tanıdığı ve kontrol edebileceği her parti üyesine ödevler veriyordu.

Başka arkadaşlar konuştular. Manuel Rato toprağı eşmeye devam ediyordu. Kamışlıkların bulunduğu taraftan küreklerin suda çıkardığı sesler duyuldu. Kayığın geçip gitmesini bekleyerek sustular. Kayık o kadar yakından geçti ki içindekilerin sesleri duyuluyordu.

Toplananlar bir süre kulak kabarttılar, paramparça bulutların birbirlerini kovalamaya devam ettiği gökyüzüne baktılar. Bulutlar güneye doğru koşuyor, onları kovalayan rüzgârsa sazlıkta hafif sesle şarkılar söylüyordu.

10

Cesario'yla Hanriques'in katıldığı büro toplantısında Vaz yoktu. Marques arkadaşlara grev planını açıkladı. Her şey öngörülmüş, grev komiteleri, gösteri savunma grupları oluşturulmuş, bağlantılar kurulmuş, sloganlar dağıtılmış, kadın ve gençlerin çıkışları hazırlanmıştı. Resmi makamların muhtemel tepkisi de unutulmamıştı. Marques bir saat kadar konuştu. Cesario tüm bu süre içinde, arkaya yaslanmış, kollarını göğsüne kavuşturmuş, oturuyor, ara sıra çalar saatin durduğu rafa göz atıyordu. Henriques masanın üstüne eğilmişti. İçmesi için su getirilen delikanlıyı hatırlıyordu: çocuk gözlerini gülünç bir biçimde kırpıştırıyor ve ağzını açıyordu.

Marques konuşmasını bitirirken:

«Şimdi de, dostlar, düşündüklerinizi söyleyin» dedi.

Cesario çalar saate bir kez daha göz attı ve konuşmaya başlamadan önce güçlü, esmer ellerini masanın üstüne koydu.

«Söylediklerinin tümü doğru, ama, örgütümüzün içinde bulunduğu durum göz önüne alınırsa, bizim örgüte göre değil. Kâğıt üstünde her şey kolaydır, ama gerçekte daha çapraşık olacak. Bunların tümünü yarın Vaz'ın yanında anlatırsan daha iyi olur».

Dülgerin gözleri parladı, hoşnutsuzca:

«Hep Vaz, hep yukarının temsilcileri, hep girişim yokluğu» diye mırıldandı.

Cesario tekrarladı:

«Ben her şeyin kâğıt üzerinde olduğu kadar basit olduğunu sanmıyorum».

Marques Henriques'e döndü:

«Ya siz, arkadaş?»

Henriques uykudan o anda uyanmış gibi:

«Ha?» dedi.

Marques hem alaycı, hem de koruyucu bir tavırla tekrarladı:

«Ya siz nasıl düşünüyorsunuz? Herhalde kendinize göre bir düşünceniz vardır?»

Henriques tiz bir sesle sordu:

«Düşünce mi? Önümüze büyük bir ayva koydunuz, senhor. Evet, büyük bir ayva».

Cesario elinde olmadan gülümsedi. Henriques'i çoktandır tanıyor ve onun küçük şakalarıyla yapmacık saflığının altında büyük bir tecrübe ve kurnazlığın gizlendiğini iyi biliyordu.

Marques sabırsızca:

«Daha somut, dostum, daha somut» dedi.

Henriques gözlerini kırpıştırmaya devam ederek ona baktı:

«Az şey anladım, çok az şey» dedi sonunda. «Eğer bana falanca gün, falanca saatte atelyeyi durdurmam söylenirse durur belki. Ama eğer bana bunu şimdi söylendiği gibi yapmam önerilirse ne olur bilmem, doğrusu».

Marques bütün sabrını topladı, grevin başarılı bir biçimde yürütülebilmesi için hangi önlemlerin gerekli olduğunu yeniden anlattı. Uzun bir konuşma yaptı. Artık Henriques'in yüzünde şaşkınlık kalmamıştı. Dikkatle bakıyor, dinliyor, gözlerini kırpıştırıyordu.

Marques sözlerini bitirince:

«Bir grev düzenlemek için, herhalde, sizin anlattıklarınızı yapmak gerekir» dedi. «Ama biz bundan uzağız».

Marques sorar gibi Cesario'ya döndü. Cesario, kollarını göğsünde kavuşturmuş, iskemlenin arkalığına yaslanmış, oturuyordu.

11

Liseta akşam akrabası olan Cesario'ya konuşmak için uğradı.

«Bizim kadınlarla konuştum. Onlar da koşulların uygun olduğu kanısında. Milletin karnı vaadlere tıkabasa doymuş. Senin günü söylemen gerekiyor».

Bir yandan Vaz'ın, bir yandan da olup bitenlerin etkisiyle, son zamanlarda Cesario'nun arkadaşların nitelik ve yetenekleri konusundaki düşünceleri kesin bir biçimde değişmişti. Eskiden Marques'i tartışma götürmez bir kent yöneticisi, neredeyse bir örnek olarak görürdü. Vitor'un yanında da kendini çekingen ve önemsiz hissederdi. O sıralarda bir sorunu anlaşılır bir biçimde açıklamak, konuşmayı öğrenmekten ve Marques'le Vitor'un yaptıkları gibi, kolaylıkla, parlak bir biçimde akıl yürütmekten başka çabası yoktu. Ama parti örgütünün yaşamı ona sözlerin önemli olduğunu, ancak işlerin daha da önemli olduğunu öğretmişti. Vaz'la Marques ve Vitor arasında geçen tartışmalar sırasında Cesario'nun içinde boşboğazlara karşı düşmanca bir duygu uyanmış ve duygu yavaş yavaş derin bir antipatiye dönüşmüştü. Aynı zamanda az konuşan, ama çok iş gören kişilere, yalın ve sade kişilere karşı saygı duymaya başlamıştı. Eskiden Marques'i bir savaşçı örneği, Liseta'yı ise boş bir kız olarak görüyordu. Şimdi bir kefesinde Marques, bir kefesinde de Liseta olan bir terazi düşünüyordu. Büyük bir olasılıkla Liseta'nın kefesi ağır basacaktı. Şimdi karşısında duran, uzun boylu, zayıf, mahçup yüzlü, sarı saçlı Liseta'nın, Marques'in uzun bir konuşmayla açıklayabileceği şeyi iki tümceyle söyleyiveren Liseta'nın kefesi...

Cesario:

«Ya diğerleri?» diye sordu.

Liseta:

«Biliyorsun ya» dedi. «Birlik komisyonunda anlaşma var. İşi uzatmamak gerek. Bir ay içinde çok şey olabilir. Günü biliyor musun?»

«Yarın ya da öbür gün öğreneceğiz».

İkisi de önlerindeki kavgayı düşünerek bir süre sustular. Cesario'nun aklından:

«Vitor'un onu bırakması bir mutluluk» diye geçti.

Cesario'nun karısı yanlarına geldi.

Cesario karısının beline sarıldı:

«Dinle» dedi. «Eğer yeraltına geçmem gerekirse benimle gelir misin, ha?»

Genç kadın güldü. Bir de soruyordu!

12

Afonso yolun kenarına oturmuş, gözlerini kızılcık ağaçlarına dikmişti. Koltuğunun altında kahverengi kâğıda sarılı bir paket vardı. Yorulmuştu, içi kazınıyordu, dili damağına yapışmıştı.

Yeni yaşama başladığından beri çok az boş günü oluyordu. Görev üstüne görev, uykusuz geçen geceler, yarım yamalak bir şeyler atıştırma, huzursuz ve yorucu yolculuklar, yeniden görevler, tekrar yolculuklar, tekrar görevler ve yeniden yolculuklar. Öyle zaman oluyordu ki eve gece yarısından sonra geliyor, kan ter içinde, soluk soluğa yatağa yığılıyor, ama ikide bir uyanıp çalar saate bakıyordu. Birkaç saatlik huzursuz bir uykudan sonra ayağa fırlaması, yeniden yola çıkması gerekiyordu. Ama bugüne kadar tüm görevleri titizlikle yerine getirmişti. İllegal bir görevlinin güvenliğiyle ilgili talimat ve tavsiyelerden birçoğu ona çoğu kez saçma ve çekilmez geliyordu. Mesela, kurallar onun her gün traş olmasını, yüz kilometre taban tepme pahasına da olsa filanca istasyonda görünmemesini istiyordu. Şu işe bakın hele, orada izleyebilirlermiş onu! Filanca yerdeki filanca arkadaştan yiyecek bir şey almaması gerekiyordu (oysa arkadaş bunu kendi isteğiyle veriyordu), çünkü bu arkadaş «yanmıştı». Şimdilik işini sağ salim yapıyordu: 18 Mayıs için çıkarılan bildirileri çevre köylerde dağıtıyordu. Bununla birlikte, Afonso yolun kenarında otururken yapılacak olan grevi değil, illegal çalışma kurallа-

rını düşünüyordu.

Kızılcık ağacının üstü meyve doluydu. Fialho iki arkadaşın başkasına ait meyvelerin tadına bakma isteğini hapse girerek ödediklerini anlatmıştı. Bundan sonra sahibinin izni olmadan her türlü meyveyi koparmak herkese yasaklanmıştı. Ama karnı aç olmayan ya da seçkin bir istenç gücüne sahip olan bir insan için bu konuda akıl yürütmek kolaydı. Sonra, bu ıssız yerde ne gibi bir tehlike söz konusu olabilirdi? Buralarda ne ev, ne bekçi vardı, ortalıkta tek bir canlı yaratık görünmüyordu. Elini uzatıp birkaç meyve koparmasında ne suç olabilirdi ki?

Afonso bunları düşünür düşünmez kendini ağacın yanında buldu, eli kendiliğinden yukarı uzandı. Onun boyunda bir insan için ceplerini kızılcıkla doldurmak pek zor bir iş değildi.

Bir yol kenarında oturup kızılcık yemek hoş bir şeydir. İş kazasız belasız bitmişti, ama Afonso'nun gözü hâlâ yoldaydı. Fakat bunu bahçe sahibinin gelmesinden korktuğu için değil, Fialho geleceği için yapıyordu. Fialho'nun onu kızılcık yerken görmemesi daha iyi olacaktı. Afonso bunu itiraf etmekten korkmuyordu, ama bütün gün keyfini kaçıracak gereksiz bir tartışmadan kaçınmak istiyordu. Saatine baktı, kararlaştırılan zamana üç dakika kalmıştı. Bir avuç kızılcığı ağzına attı. Fialho gecikseydi bari, o zaman ceplerini temizleyecek vakit bulacaktı.

Fialho dönemeçte göründü. Afonso ayağa kalktı ve ona doğru yürümeye başladı.

Fialho arkadaşına baktı, çevreyi gözden geçirdi ve selam yerine sordu:

«Aç mısın?»

Bu sözler Afonso'nun yüzüne bir kırbaç gibi indi: yoksa Fialho onu uzaktan gözetlemiş miydi? Belki de dudaklarıyla çenesini iyi temizleyememişti.

Boğuk bir sesle:

«Evet, açım» dedi.

Fialho çevreyi kollamayı sürdürerek:

«Şansın varmış» dedi. «Bir şeyler getirmiştim».

Daha önce Afonso'nun oturduğu yere oturdular. Fialho içinde ekmekle kızarmış balık olan paketi açtı, özenle ikiye böldü, yarısını Afonso'ya verdi ve kendi payına düşeni yemeye başladı.

Başıyla yerdeki kızılcık çekirdeklerini göstererek:

«Daha önce burada başka biri oturmuş» dedi. «Hepsini dağıttın mı?»

Afonso sorunun anlamını çıkarmak için kafa patlatmak zorunda kaldı.

Paketi göstererek açıkladı:

«Hayır, hepsini değil. Bunlar kaldı».

Fialho ekmeğinden iştahla bir lokma ısırdı. Dolu ağzıyla:

«Eh, bu fazla değil» dedi. «Sonra dağıtırız, önce susuzluğumuzu nasıl gidereceğimizi düşünelim». Sözlerini kızılcık ağacına bakarak bitirdi:

«Bu yemek insanı müthiş susatır».

Afonso yemeğini konuşmadan, toprağa saçılmış kızılcık çekirdeklerine bakarak bitirdi.

Fialho sordu:

«Bildiriyi okudun mu?»

Afonso başıyla onaylayınca ekledi:

«Göreceksin, herkes greve gidecek».

Afonso yaptığı işin yararını ve önemini ilk kez o anda hissetti. Ve, kimbilir neden, bu duyguyla birlikte içine başka bir duygu, bir hüzün ve yorgunluk duygusu çöktü.

13

Eğer o günlerde bölgeye dışarıdan birisi gelseydi olağanüstü hiç bir şey farketmezdi. Fabrikalarda, tarlalarda, işletmelerde ve atelyelerde çalışma her zamanki gibi sürüyordu. Yollarda, sokaklarda her zamanki insanlar, her za-

manki yüzleriyle yürüyorlardı. Gene de bir ateş, parlamaya hazır durumda, için için yanıyordu. Kitleler harekete hazırlanıyordu. Bu hazırlık ateşli toplantılarda değil, ikl-üç kişinin üç-beş söz söylediği kısa görüşmelerde yapılıyordu.

Başarıya herkes inanıyordu. İş çapraşık ve zordu. Faşist bir ülkede binlerce emekçiyi aynı gün ve saatte kavgaya kaldırmak! Bu muazzam bir işti. Gizlenmek zorunda olan, özgürlüğü dikkatsizce söylenen her sözün tehdidi altında bulunan o bir avuç insan bunu nasıl yapabilirdi? Mesela, dülger Marques böyle düşünüyordu. Cesario'yla bir kez daha konuştu, onu inandıramayınca Henriques'e gitti.

«Kötü hazırlanmış eylemler her zaman kötü sonuç verir» dedi. «Gerekli hazırlık olmadan muazzam bir şey yapmaktansa daha küçük, ama daha iyi bir şey yapmalı. Elimizde olanı mahvedeceğiz».

Henriques ikirciklenmiş gibiydi.

Marques diretiyordu:

«Kitlelerin sadece bildirilerle kavgaya çağırıldığı nerede görülmüş? İstesen de, istemesen de itiraf etmek gerekir ki örgütümüz mükemmel değil, halk üzerinde gerçek bir etkisi yok. Sadece istemek yetmez, başarısızlıklar ise partiyi gözden düşürür».

Marques'in aşılmaz güçlükler gördüğü yerde başka biri kolayca bir çıkış yolu bulabiliyordu. Liseta böyle bir insandı. Çalıştığı fabrikadaki kadınlara soruyordu:

«Herkes greve giderse biz ne yapacağız?»

Cevap verenlerin hemen hemen tümü:

«Öbürleri grev yaparsa ben de katılırım» diyordu.

Evet, grev konusunda birçok değişik görüş vardı. Çelişen duygular, gelişen düşünceler, iyimserlik, inanç, inançsızlık, korku, istenç, sakinlik, görev bilinci, coşku, kuşku...

Bu günlerden birinde, bir akşam vakti hızarhanenin yakınındaki ıssız bir sokakta üç kişi konuşuyordu.

Topal bir adam koltuk değneğine dayanarak:

«Üç gün kaldı» dedi. «İnanır mısın, hayata şimdi baş-

lıyorum».

Kısa boylu, şişman olan ikinci adam gülümseyerek cevap verdi:

«Şeytan alsın! Doğru be!»

Birisi bu insanların konuştuklarına kulak kabartsa, sonra birkaç kilometre öteye koşup bir tavernanın önünde konuşulanları duysaydı aynı şeyden söz edildiğine güçlükle inanırdı.

Kömür tozundan kapkara olmuş bir işçi:

«Bunu çoktan düzenlemek gerekirdi» dedi. «Ama iş fazla ileri gitmiyor mu?»

Öbürü çevresine bakınarak cevap verdi:

«Hesabı ödemek de bize düşecek».

«Öderiz. Gerekiyorsa gerekiyor demektir».

«Belki oyunu yenilemek için vakit çok geç değildir?»

«Makina artık çalışmaya başladı. Onu hiç kimse durduramaz».

İşçi haklıydı: makina çalışmaya başlamıştı. Ama bu mekanik yasalarına bağlı olmayan, özel bir makinaydı. Birbirine uydurulmuş, ruhsuz parçalardan değil, çapraşık ve farklı insanlardan oluşuyordu.

Bir akşam Jose Sagarra sık bir çalılığın içindeki dar bir patikada Barrosalı köylüyle buluştu.

«Ücret konusunda ne karar verdiniz?»

«Anlaştığımız gibi isteyeceğiz».

«Herkes razı mı?»

Köylü:

«Bir de razı olmayan mı olacaktı!» dedi.

«Ya bildiriler?»

«Pazarı pazartesiye bağlayan gece dağıtacağız».

Sagarra köylünün gözlerinin içine baktı:

«Sen bildirileri kendin dağıtmayacaksın, anlaştık mı?»

Barrosalı başıyla onayladı.

Jose Sagarra soruyu tekrarladı:

«Anlaştık mı?»

«Söyledim ya».

«Namus sözü ver».

Köylü cevap vermekte gecikti:

«Peki, namus sözü veriyorum».

«Çocuklarının başı üstüne yemin et».

Barrosalı köylü çocuklarının üstüne yemin edip sözün söz olduğunu tekrarlamak ve bir kez daha namus sözü vermek zorunda kaldı.

Desen: *Alvaro Cunhal*

XII. BÖLÜM

1

Maria'nın ona birdenbire sırt çevirişinin üstünden çok zaman geçmişti, ama Antonio bir türlü konuşacak zaman bulamıyordu. Ertesi gün arkadaşlarıyla birlikte gitmişti. Bir süre başka bir yerde çalışmış, grev hazırlıklarına katılmıştı. Şimdi, eve dönünce, kendini öyle yorgun hissediyordu ki, konuşma fırsatı aramadığı bir yana, böyle bir fırsat çıksa da kaçınacaktı.

Maria Antonio'nun kendisini öpmesine ses çıkarmamış, onunla konuşmuş, testiye su doldurmuş, akşam yemeğini hazırlamıştı. Yemek boyunca okumuştu (şimdi oldukça sık oluyordu bu), yemekten sonra ise grevle ilgili birkaç soru sormuş, yeniden kitaplarının başına oturmuştu. Arasıra kaleminin ucunu sabırsızca ısırıyor ve bazı notlar alıyordu.

Antonio masanın üstüne eğilmiş, sessizce gazetesine gömülmüştü, ama canı okumak istemiyordu.

Gazeteyi bıraktı:

«Maria, ben yatmaya gidiyorum. Yoruldum».

Maria yazmaya devam etti:

«Ha?»

«Ben yatmaya gidiyorum. Ya sen?»

Maria kalemi masanın üstüne bıraktı. Antonio onun kızardığını farkeder gibi oldu.

«Hayır, benim biraz daha çalışmam lazım, bitirmeliyim». Kâğıtları elden geçiriyor, sanki Antonio'ya ne kadar meşgul olduğunu göstermek istiyordu.

Antonio gazeteyi aldı ve güçlükle birkaç paragraf daha okudu.

Birkaç dakika sonra:

«Maria» diye tekrarladı. «Benim erken kalkmam gerekli ve yorgunum. Sen yatmaya gelmiyor musun?»

«Daha erken. İş her şeyden önce gelir».

Antonio, incinmiş ve hüzünlü, yatağa uzandı ve beklemeye başladı. Sessizliğin içinde zaman bir ocak çekirgesinin sesi ve Maria'nın elindeki kâğıtların hışırtısı duyuluyordu.

Antonio son kez sordu:

«Yatmayacak mısın?»

«Geliyorum» dedi Maria.

Antonio uyudu. Maria ancak gecenin geç vakti yattı. Antonio'yu uyandırmamak için sessizce soyundu. Antonio sabah erkenden gözlerini açtığında Maria, saçları dağınık, yalınayak, ayaktaydı. Ocağın ateşini yakıyordu.

2

Jeronimo bildirilerin dağıtımı konusunda anlaşmak için Manuel Rato'yla buluştu. Vedalaşırken Jeronimo arkadaşına bir zarf uzattı:

«Buraya gelen arkadaş senin için bırakmıştı. Neredeyse unutuyordum».

Manuel Rato zarfı cebine koydu ve evine doğru yürümeye başladı. Huzursuz parmakları kâğıdı, sanki mektubun içeriğini anlayabilecekmiş gibi, yokluyordu. Kimden olabilirdi bu? Sevgilisi falan yoktu, elinde kalan tek şeyi karısıydı. Manuel hüzünlenmişti, tüyler ürpertici anıları kovmaya çalışarak (hep aynı şey: o çam ormanı, o polisler, o gülen yüz, o ölü vücut) bir odasında kiracı olarak kaldığı eve girdi. İkisi de kara giysili, ikisi de gözlüklü, orta

yaşlı iki kız kardeş olan ev sahipleri lambanın zayıf ışığında dikiş dikiyorlardı. Bir şeyden haberleri olmadığından kiracılarının keyifsizliğini dağıtabileceklerini düşünür, eve her dönüşünde Manuel'le biraz sohbet ederlerdi.

Kız kardeşlerin büyüğü gözlüğünü alnına kaldırarak:

«Biliyor musunuz» dedi. «Pazartesi günü her şey duracak».

Manuel Rato sordu:

«Ne duracak?»

İkinci kız kardeş gözlüklerinin üstünden bakıp dikişini sürdürerek:

«Her şey duracak, grev var» dedi. «Ciddi, bunu duymadınız mı?»

Rato cebindeki zarfı sıkarak cevap verdi:

«Şöyle bir kulağıma çalındı. Millette laf mı yok!»

Büyük kız kardeş diretti:

«Bu tümüyle doğru. Bunu söyleyen Gaspar'ın kendinden duymuş, Gaspar boş laf etmez».

Rato odasına doğru yürürken:

«Sabah erken kalkmam gerek» dedi. «İyi geceler».

Zarfın üstünde gönderenin adresi yoktu, içinde katlanmış, büyük bir kâğıt vardı. Kâğıda yazı makinasıyla bir şiir yazılmıştı.

«Şiir mi?» diye düşündü Manuel Rato. «Bu bana değil. 'Bir Köylü Kızı İçin Romans'. Bir yanlışlık bu». Zarfla kâğıdı masanın üstüne bırakıp yatma hazırlıklarına başladı. Sabah erken kalkacaktı, işe gitmeden önce propagandadan sorumlu arkadaşlarla buluşması gerekiyordu. Çok uykusu vardı. Yatağını açtı, kâğıdı gene de alıp okudu:

Buğday tarlası ağlıyor,
Kırmızı gelincikler ağlıyor.

Bütün şiiri heyecanla okudu. Bitince kâğıdı titreyen elleriyle çevirdi ve anlamını birden kavrayamamış gibi yeniden okudu. Ve:

Öldürdüler İsabel'i,
Herkesten daha yürekli
Ve daha güzel
Çiçeğini baharın

denilen yere gelince yatağa uzandı, yüzünü kâğıda gömdü ve hıçkırmaya başladı.

Yan odadaki ev sahipleri kiracılarının odasından garip bir ses duydular: sanki bir köpek çeniliyordu. Kadınlar birbirlerine baktılar.

«Onu getirdiğini gördün mü? Ben görmedim».

3

Ramos'la Paulo kilisenin karşısındaki küçük parkta bir banka oturmuşlar, Vaz'ı bekliyorlardı. Sıradan, güneşli bir gündü, hafif, ılık bir rüzgâr esiyordu, bütün banklar doluydu, insanlar açık havanın zevkini çıkarıyorlardı.

Komşu bankta oturan genç rahip meslektaşına döndü:

«Bu kilisenin vitrayları güzel!»

«Gotik benim daha hoşuma gidiyor» dedi arkadaşı.

Paulo alçak sesle:

«Bu delikanlılar sanat zevkini henüz kaybetmemişler» dedi.

Ramos güldü:

«Eh, ihtiyar, sen ömrünü neyle geçirdin, bilmem ki! Şu banka bak da sanat eserlerini gör».

Paulo baktı ve gülen üç genç kız gördü. Vitraylar ve Gotik stil buydu işte! Paulo kendi kalın kafalılığından ve rahip cübbesi giyen gençlerin utanmazlığından kıpkırmızı oldu.

Çok geçmeden Vaz geldi. Üçü birlikte kasabanın için-

den geçerek yola çıktılar. Ramos Vaz'ın Merkez Komitesine üye olarak alındığını bildirdi. Heyecanlanan Vaz sadece:

«Beni bu sektörden alıyorlar mı?» diye sordu.

Ramos:

«Şimdilik hayır» dedi ve ertesi gün Merkez Komitesi sekreterliğinden bir arkadaşla görüşeceğini söyledi.

Grevin son hazırlıkları konusunda görüş alışverişinde bulunup her üçünün birlikte 18 Mayıs günü, öğleyin saat birde Antonio'yla buluşmasını kararlaştırdılar. Buluşma yerini bölgenin üç kilit noktasına yakın olacak ve ulaşım sorunu yaratmayacak biçimde saptadılar. O zamana kadar Vaz, Antonio ve Paulo kontrol edilen sektörlerin görevlileriyle buluşacak, onlardan grevin nasıl geliştiği konusunda bilgi alacaklar ve böylece bütün bölgedeki eylemleri koordine etmek mümkün olacaktı.

Paulo gitti. Biraz sonra Ramos tütün alması gerektiğini söyledi ve Vaz'dan kendisiyle birlikte gelmesini rica etti. Çapraşık bir daire çizdiler. Vaz kendi kendine neden bu kadar uzağa gittiklerini sordu, tütünü yakın bir yerden, yan sokaktaki dükkândan almak mümkündü. Ramos onu içinde hiç kimse olmayan bir tavernaya götürdü ve el çırptı. Birkaç saniye sonra siyah kıvırcık saçlı, canlı, delişmen gözleri olan genç bir kadın göründü. Vaz kadının Ramos'a utangaçça gülümsediğini farketti, sonra ikisi hafif sesle konuşarak tezgâhın arkasına geçtiler. Bir müşteriyle satıcı arasında bu tür ilişkiler, hiç değilse, garipti. Kadın güldü, Ramos onun elini tuttu. Tütünü ancak bundan sonra istedi.

Tavernadan çıkıp aynı yoldan geri döndüler. Vaz Ramos'a trenle gidip gitmeyeceğini sordu.

Ramos ona kurnaz kurnaz baktı:

«Bugün burada kalıyorum!»

Bundan sonra konuşmadan yürüdüler.

Sonunda Vaz sakin ve ciddi bir sesle:

«Dostum» dedi. «Bilmiyorum, belki de bu soruyu sormakla iyi etmiyorum. Eğer öyleyse beni engelle. Buralarda

kalabileceğin güvenli bir yer var mı? Yoksa geceyi nerede olursa orada geçirmek niyetinde misin?»

Ramos öfkeyle arkadaşına döndü:

«Sanırım, kişisel yaşamım seni ilgilendirmez».

Vaz sakin sakin cevap verdi:

«Evet, elbette, kiminle yattığın beni ilgilendirmez. Ama geri kalanların güvenliği ve çalışması belli bir ölçüde her birimize bağlı. Sıradan üyelerin düşüncesine kulak vermediği ve yönetimi tüm hataları örten bir organ olarak gördüğü için parti az şey çekmedi».

Ramos patladı:

«Koruyucu rolünü mü üstlendin? Yoksa sekiz gündür Merkez Komitesi üyesi olduğun için mi böyle konuşuyorsun?»

Bir süre sustular. Sonra Vaz aynı sesle:

«Dinle» dedi. «Partide senhorlar ve niteliksiz işçiler yoktur. Merkez Komitesi üyesi olsun, birincil örgüt üyesi olsun, partinin ve partililerin güvenliğini savunmak istisnasız herkesin aynı ölçüde görevidir. Herkesin parti disiplinine aynı ölçüde uyması gerekir. Tekrar ediyorum, istisnasız herkesin».

Ramos kendini sakin olmaya zorlayarak:

«Sorun bu değil» dedi. «Sen benim kendi güvenliğime özen göstermediğimi ima ettin».

Vaz kısa bir süre durduktan sonra:

«Ben senin vasin değilim, senin benden daha yüksek bir görevde bulunduğunu da unutmuyorum. Ancak açıkça söyleyeyim ki yarın bu olayı rapor edeceğim, çünkü uyanıklık herkesin görevidir» dedi. «Hayatımız sadece bize ait değil. Partinin davasına zarar vermeyen her şeyi yapabiliriz. Parti için zararlı olan şeylere ise izin yok».

Ramos kızgın kızgın:

«İyi iyi» dedi. «Sadede gelelim». Ve çözümlenmesi gereken sorunlara geçti.

4

Ramos ertesi gün sekreterlikten bir arkadaşla birlikte geldi. Sekreterlikten gelen arkadaş Vaz'la konuştu. Vaz Ramos'un geceyi nerede geçirdiğini sordu. Ramos tütün aldığı dükkânın sahibesinin onu üç gecedir evine aldığını itiraf etti. Kocasına gelince, bu lejyoner karısına birkaç kez kıskançlık sahneleri yaratmıştı. Ama Ramos'u görmemişti, arkadaşların meraklanmasına gerek yoktu.

«Açıkça söyle: eğer Vaz olmasaydı bunu gizleyecek miydin?»

Ramos kabul etti:

«Belki. Kişisel şeylerden söz etmenin anlamı yok. Bundan başka, sen benim durumumu biliyorsun, ben tümüyle serbestim».

»Durumundan haberimiz var. Karının seninle birlikte yeraltına geçmek istemediğini, şimdi birlikte oturduğun kadın arkadaşla aranızda da yalnız iş ilişkileri olduğunu biliyoruz. Ama bu, er geç kötü biten aşk serüvenleri için bir bahane değil».

Ramos onun sözünü kesti:

«Kadınlar hoşuma gidiyor».

Sekreterlikten gelen arkadaş Ramos'un meydan okuyan ses tonuna dikkat etmemiş gibiydi:

«Hiç kimse seni kadınlarla olan ilişkilerinden ötürü kınamıyor. Biz parti üyesinin otoritesini baltalayan, güvenliği çiğneyen, bir komüniste yakışmayan davranışları eleştiriyoruz. Anla, arkadaş. Kilit bir sektörün başında bulunurken, greve iki gün kala sen bir aşk serüveni için özgürlüğünü riske atıyorsun.Sen de bu tür şeyler ilk kez olmuyor. Bu kez eleştiriyle yetinmeyeceğiz, bunu iyi biliyorsun».

Ramos susuyordu. Sonunda iç çekti ve neşeli, doğal bir sesle:

«Gene bir çam devirdiğimi görüyorum» dedi. «Böyle

bir şeyin tekrarlanmayacağına söz veriyorum» dedi. Bir süre sustuktan sonra ekledi:

«Bu ilk söz verişim değil. Ama şimdi her şey başka türlü olacak».

5

Avluda yanan ateşten bir kıvılcım rüzgârla samanlığa mı sıçramıştı, yoksa çocuklardan biri yanan bir odun parçası mı getirmişti oraya? Ne olursa olsun, ateş beklenmedik bir süratle çevresini sarmıştı. Alevler çatıyı gitgide daha çok kavrıyordu. Çocuklar çığlıklar atarak kaçmışlar, Rita samanlıkta kalmıştı.

Ablası:

«O orada kaldı! O orada kaldı!» diye bağırıyordu.

Çığlıkları duyan Paulo avluya çıktı. Madalena samanlığın önünde dumandan tıkanarak yardım dileniyordu. Paulo nedenini bilmeden gözlüğünü çıkardı, çocuklardan birine verdi ve hafifçe topallayarak samanlığa doğru yürümeye başladı. Alevlerin soluğunu yüzünde hissetti, yanan bir tahtayı ayağıyla öteye itti ve samanlığın içine bir adım attı. Koyu dumanın içinde bir çocuk ağlaması duydu ve kollarını ona doğru uzatan kızı belli belirsiz seçti. Sonra çocuğun kollarının kendisine beklenmedik bir güçle sarıldığını hissetti. Kafasına tek bir düşünce egemendi: çocuğu korumak, bu savunmasız, saf yaratığı kurtarmak.

Avlu kalabalıktı. Hep bir ağızdan bağırışan insanlar ellerinde kovalarla koşuşuyor, alevleri söndürmeye çabalıyorlardı. Üstünden başından dumanlar tüten bir adamın vücudunu bir şeye siper etmeye çalışarak çıktığını görünce üzerine hemen birkaç kova su boca ettiler. Hepsi kızarmış, islenmiş yüzü ve yanmış kaşlarıyla Paulo'yu gördüler. Hafifçe kızarmış olan Rita onunlaydı, bacağında hafif bir

yanık vardı. Küçük kız eliyle ağzını kapatmıştı, sanki onu cezalandırmak isteyen varmış gibi, ürkmüş ve suçlu gözleri faltaşı gibi açılmıştı. Garip şey, gözlüğünü takınca Paulo'nun yüzünde de aynı ifade belirdi. Sanki olup bitenler için özür diliyordu.

Paulo'yla Rita'yı eczaneye götürdüler ve orada ikisini de baştan ayağa kadar sarı bir melheme buladılar. Paulo'nun ayakları, elleri, yüzünün yarısı yanmıştı. Bununla birlikte, onu yanıklardan fazla yanan fotinleri kaygılandırıyordu, çünkü başka fotini yoktu. Gerçi Evaristo'da birkaç çift fotin vardı, ama bunlardan birini ona vermeyi akıl edeceği kuşkuluydu.

Paulo aynı gün sargılı eli ve yüzüyle yola çıktı, çünkü grev hazırlıkları ertelemeye gelmezdi. Ama işlerin arasında aklına sık sık yardım isteyen, ona kuvvetle sarılan küçük, tatlı eller geliyordu.

Eve dönünce ilk sorusu:

«Rita nasıl?» oldu.

İşte Rita! Yatağında, ayağı sargılı, ablasının bir kibrit kutusunu yaklaştırıp uzaklaştırışına bakarak gülüyordu.

«Dokunma! Dokunma!»

Rita birden üzerine öylesine dikkat toplamıştı ki Elsa'yla Saca kıskanıyor ve yanan samanlıkta kalanın kendileri olmadığına üzülüyorlardı.

Uygun koşullardan yararlanmayı hiç kimse çocuklardan daha iyi başaramaz. Rita eskiden şimdi elde ettiklerinin yüzde birini bile elde edemezdi. Yavaş yavaş, başarılı olacağından hâlâ kuşku duyarak, Paulo'ya sırnaşmaya başladı. İki parmağıyla onun burnunu yakaladı. Sonunda kararını verdi. Paulo'nun gözlüğüne yapıştı ve öyle kaldı. Sanki:

«Alabilir miyim?» diye soruyordu. Paulo, mutluluk dolu, hiç bir şey söylemedi, ama susuşu «Alabilirsin» anlamına geliyordu.

Desen: *Alvaro Cunhal*

XIII. BÖLÜM

1

18 Mayıs sabahı Sicol işçileri kapının önünde toplandılar. İşe gelirken bir çoğu evlerin duvarlarına, bahçe çitlerine, ağaçlara yapıştırılan bildirileri okumuştu. Yol kenarlarında üzerine taş konulmuş kalın bildiri demetleri herkesi bir tane almaya çağırır gibi duruyordu. Birkaç gündür grevin sözü ediliyordu. Kararlı olanlar sadece işi bırakma işaretini bekliyor, ikircikli olanlar onlara uyuyordu. Sadece en yüreksiz olanlar teker teker iç avluya sızıyor, işe başlamak için bir bahane arıyorlardı. Bir soru ağızdan ağıza dolaşıyordu:

«Gaspar geldi mi? Gaspar'ı gördün mü? Gaspar nerede?»

İşçilerin gözleri tanıdıkları, sırık gibi uzun adamı arıyordu. Tulio kapıda duruyor ve huzursuz huzursuz sokağa bakıyordu. Fabrikanın düdüğü bir kez, sonra bir kez daha öttü. Kaygılı, uğursuz düdük sesleriydi bunlar. Fabrikadaki arkadaşlar yöneticilerini arıyor, ne yapacaklarını soruyorlardı. Yöneticilerse beklemelerini söylüyorlardı. Sonra onlar da Tulio'ya geliyor ve ne olacağını soruyorlardı. Tulio:

«Bekleyin» diyordu.

«Gaspar nerede? Neden gelmiyor? Neden ondan ses seda çıkmıyor?»

Birden gür bir ses duyuldu:

«Bu işten bir sonuç çıkmayacak!»

Bir işçi grubu, sanki bu sese cevap verir gibi, bekle-

yiş durumundan çıktı ve fabrika avlusuna girdi. Tulio'nun yanında duran, kepi gözlerine kadar inik, şişman adam huzursuzca:

«Beş dakika geçti!» dedi. «Bir şey yapmalıyız».

«Gaspar neredeyse gelir. Kendisi gelmeden hiç bir şey yapmamamızı söyledi».

«Ya gelmezse?»

«Neden gelmeyecekmiş?» Tulio kendi söylediğine inanmak istiyordu, ancak rengi kaçan yüzü ve titreyen sesi onu ele veriyordu.

Kapıdaki işçilerin sayısı bir hayli azalmıştı. İşçilerin büyük bölümü iç avlulara geçmişti. Birkaç dakika önce fabrikaya gelen bir ustabaşı kalabalığı görünce sıvışmayı uygun bulmuştu. Başka bir ustabaşı kapının önünde toplanan kendi atelyesinin işçilerine küstahça bağırıyordu:

«Haydi çocuklar, ne bekliyorsunuz?»

Gruplardan biri daha kapıdan ayrılıp içeri girdi.

Kepi gözünün üstüne kadar inmiş olan şişko duvara tırmandı. Tiz bir sesle:

«Arkadaşlar!» diye bağırdı. «Bugün bütün bölgede hiç kimse çalışmıyor. Biz arkadaşlarımıza ihanet mi edeceğiz?»

Ama geç kalmıştı. Fabrika düdüğü onun sesini bastırdı.

Umudunu yitiren bir işçi acele acele fabrikaya doğru koşarken:

«Gidelim!» diye bağırdı.

Motorlar uğuldamaya başladı. Ve bölgenin en iyi parti hücresine sahip olan en büyük fabrikası Sicol, başka işletmelerdeki grevin yazgısını saptayacak olan fabrika çalışmaya başladı. Tulio ve sayıları bir düzineyi ancak geçen bazı işçiler Gaspar'ın geleceğini umarak bir süre daha kapıda durdular. Sonunda onlar da kapıdan içeri girdiler. Onları gören yönetim şefi gülümsedi, saatine baktı, ama geç kaldıkları için çıkışmaya kalkmadı.

Sadece kepini gözlerine kadar indiren şişman Jaime'yle çocuk yüzlü bir çırak işbaşı yapmadılar. Herkes kapıdan

girip gözden kaybolunca aralarında kısa bir şeyler konuştular ve koşmaya başladılar.

2

Pazar günü, son toplantıda Gaspar Pereira ve Tulio'yla birlikte Antonio'nun karşı çıktığı görüşü kabul ettirdi. Tüm kentte işletmelerin greve geçmek için Sicol'da grevin başlamasını beklemeleri kabul edildi. Başkalarının grev yapmaması durumunda Sicol işçileri onları işi bırakmaya zorlayacaktı. Jeronimo ve Vicente sorunun bu biçimde ortaya konulmasına karşıydılar, ama azınlıkta kaldıklarından uymak zorunda kaldılar.

Gaspar:

«Unutmayın, arkadaşlar» dedi. «Eğer Sicol greve gitmezse başka yerlerde iş bırakılsa bile bu tam bir başarısızlık olur».

Preira sabahleyin çalıştığı fabrikaya gelince şimdilik çalışmak ve beklemek gerektiğini söyledi. Sicol'dan haber gelir gelmez onlar da işi bırakacaklardı. Başelektrikçi onlardandı. Eğer işçiler işi bırakmazsa o tezgâhların akımını kesecekti.

Preira'nın talimatları hücreye ve birlik komisyonuna iletildi. İşçilerin yüzlerinde sevinçli, dikkatli, özel bir ifade vardı: çoğunluk grevin başlamasını coşkuyla bekliyordu.

Birkaç dakika geçti. İki işçi çeşitli bahanelerle sürekli olarak bahçeye bakan açık pencerenin önünde duruyorlardı. Sicol'da işin bırakıldığını haber verecek olan arkadaşı bekliyorlardı. Kendileri de bildirileri okumuş olan fabrika müdürüyle ustalar işçilere huzursuzlukla bakıyorlardı. Gözlerin ifadesinden, duyduklarından bir şeyler hazırlandığını hissediyorlardı.

Sonunda pencerenin önünde soluk soluğa bir arka-

daş belirdi. Söyledikleri hepsinin kanını dondurdu:

«Sicol çalışıyor».

Preira pencereye koşarak:

«Olamaz!» diye bağırdı.

Haberci diretti:

«Gerçeği söyledim».

«Gözünle gördün mü?» Preira'nın kedi gözüne benzeyen gözleri delikanlıya dikilmişti.

3

İnşaatta on kişi çalışıyordu.

Sabahleyin Manuel Rato iki arkadaşına danıştı, sonra üçü öbürleriyle konuşup onların henüz okumamış olduğu bildiriyi gösterdiler ve işi bırakmaya karar verdiler.

Sadece yaşlı, somurtkan bir taşçı diğer işletmelerin de işi bırakacağından emin olup olmadıklarını sordu.

Rato:

«Hayır, arkadaş, nasıl emin olabiliriz?» dedi. «Ama herkes sizin gibi düşünür ve sadece komşusuna güvenirse hiç bir sonuç elde edilmez».

Kararsızlık içinde duran taşçının dışında hepsi kentin yolunu tuttular. Geldikleri ilk fabrikada garip bir şey oluyordu. Dışarıdan bakıldığında sokak ıssızdı, hiç bir şey olmamış gibi görünüyordu. İşçiler fabrikadaydı. Ancak tezgâhlar durmuştu ve içeriden insan seslerinin uğultusu duyuluyordu.

Manuel Rato arkadaşlarıyla birlikte kapıdan içeri girdi. Bekçi onları engelleyecek gibi oldu, ama bu işi öylesine kararsızca yaptı ki bunu sadece patronun kendisini grevcilere göz yummakla suçlamaması için yaptığı açıktı. Manuel boş avluyu geçerek arkadaşlarını seslerin geldiği yere götürdü. İşçiler büronun önünde toplanmışlardı.

İçlerinden biri gülümseyerek sordu:

«Siz de grevde misiniz?»

İşçiler onlara doğru dönüp gülümsediler. Elbette, bu küçük bir takviyeydi, ama yapı işçilerinin orada oluşu gerçeği bile fabrika işçilerinin yalnız olmadığını gösteriyordu.

Yaşlıca bir işçi:

«Birlik komisyonu içeri girdi» diye açıkladı. «İçeri sadece üç kişiyi almak istediler, ama otuz kişi almak zorunda kaldılar».

Büronun merdiveninde insanlar göründü. Vicente elini kaldırarak susmalarını istedi. Onun yanında duran kır saçlı adam konuşmaya başladı. Sesi sakindi, ama ortaya çöken sessizliğin içinde bir salondaymışçasına net duyuluyordu.

«Arkadaşlar! İstemlerimizi bildirdik. Vaadlere rağmen ücretlere zam yapmayı reddediyorlar. Onlar sadece vaad etmeyi biliyorlar.»

Avluda bağırmalar duyuldu. Vicente yeniden elini kaldırdı ve gürültü kesilince:

«Karar verildi, arkadaşlar, değil mi?» diye sordu.

Aynı anda kepini gözlerine indiren şişkoyla çırak kalabalığın arasından kendilerine yol açarak merdivenlere doğru ilerldiler. Şişko Vicente'ye sokuldu ve güç duyulan bir sesle:

«Gaspar gece tutuklandı» dedi. «Sicol işbaşı yaptı».

Vicente ne paniğe kapıldı, ne de şaşırdı. Sesinde garip bir alayla:

«Anlaşıldı!» dedi.

Manuel Rato da merdivenlere sokulmuş ve şişkonun söylediklerini duymuştu. Vicente birlik komisyonu üyeleriyle konuşurken Rato kendini bile şaşkınlığa düşüren güçlü bir sesle bağırmaya başladı:

«Arkadaşlar! Arkadaşlar!» Ortalığın sessizleşmesini bekleyip devam etti:

«İstemlerimiz inşaatta da kabul edilmedi, biz de greve başladık. Sizi selamlıyor ve dayanışma içinde olduğumuzu açıklıyoruz».

Onaylayıcı uğultunun içinde birlik komisyonu üyelerinden birisinin arkadan gelen kızgın sesiin duydu:

«İnşaattan bize ne? Onlar sadece işleri berbat ederler...»

Vicente kollarını kaldırdı:

«Birlik komisyonunun kanısınca bugün işi bırakmamız ve yarın tekrar işbaşı yapmamız gerekiyor. Razı mısınız?»

Onaylayıcı bağırışlar duyuldu.

Vicente merdivenlerden bağırdı:

«Herkes Sicol'a!»

Kırmızı tulumlu bir genç kız:

«Sicol'a!» diye bağırdı.

Her taraftan:

«Sicol'a! Sicol'a!» bağırışları duyuldu.

Birlik komisyonunun bazı üyeleri ortalıktaki genel coşkuyu hoşnutsuzlukla gözlüyorlardı. Manuel Rato konuştuğu sırada onaylamayan sözleri söyleyen adam da aralarındaydı.

4

Manuel Rato grubunun katılmasıyla sayısı üç yüzü bulan işçilere yolda aralarında Jeronimo'nun da bulunduğu bir işçi grubu daha katıldı. Bildiriyi okuyan ve tesviye atölyesinin işçileri de onlarla birleşti. Kent halkı pencere ve kapılardan başlarını merakla uzatmıştı. Bazı yerlerde kadınlar onları bağırarak selamlıyordu. Kalabalığın önünde ve iki yanında çocuklar bir bayram günü bandonun peşinden koşar gibi koşuyorlardı. Sicol uzaktan göründü. Gri giyimli bir adam göstericileri geçti ve kapıdan içeri girdi. İşçiler Sicol'a yaklaştıklarında ağır, yüksek kapılar kapatılmıştı. Gri giyimli adam fabrika avlusunun sonundaki kapı-

lardan birinden içeri girdi.

Biraz şaşıran işçiler kapının önüne yığıldılar. Avluda bekçi, yönetim şefi ve muhasebeci kâh sokağa, kâh fabrika binasına bakıyorlardı. Dışarıdakiler kapıyı açmaları için onlara bağırıyor, tehditler savuruyorlardı, ama üçü de hiç bir şey duymuyormuş gibi hareketsizdi.

Vicente'nin fabrikasında çalışan işçiler birlik komisyonu üyelerinin çevresinde toplandılar, ama onlar omuzlarını silktiler:

«Ne istiyorsunuz? Bu bizim fabrikamız değil ki».

Bazıları ellerini hoşnutsuzca salladılar:

«Biz sizi terkettiğimizi söylemeyesiniz diye buraya geldik».

Vicente'nin biraz uzağında Jeronimo, Manuel Rato ve kırmızı tulumlu kız şişko Jaime ve genç çırakla konuşuyorlardı.

Son ikisi Sicol'un işbaşı yapmayan biricik işçileriydi. Tarlaya açılan kapıdan fabrikaya kolayca girilebileceğini söylediler. Vicente kabul etti ve kalabalığın içinden birkaç kişi seçti. Ancak Jeronimo bir el işaretiyle biraz beklemesini istedi.

Kapıdaki işçilere dalgın dalgın bakarak, acele etmeden:

«Senin gitmen gerekmez» dedi. «Senin yerin burası, kendi fabrika arkadaşlarının yanı. Onları bir saniye olsun bırakmamalısın, hele şimdi, ikircikli oldukları bir sırada. Onların senin varlığına gereksinmeleri var. Bu arkadaşlar kapıyı gösterecekler, ama kendilerinin açmaması gerek, Sicol'dan oldukları için bunun onlara zararı dokunabilir».

Birkaç saniye sonra Jaime'yle arkadaşları fabrika duvarının köşesine dönüp kayboldular. Bunu gören işçiler henüz her şeyin yitirilmediği sonucuna vardılar ve kapının öbür tarafındaki üç kişiyi tehdit etmeyi bırakıp onlarla alay etmeye başladılar. Vicente birlik komisyonu üyeleriyle konuşuyordu. Burada onu bir sürpriz bekliyordu.

Yarım saat önce fabrika yönetimiyle yapılan görüşmelerin sonuçlarını bildiren kır saçlı adam:

«Hayır, dostum, ben bu işte yokum» dedi. «Ben emekçilerin çıkarlarını savunmak için birlik komisyonuna girdim. Ama devrimci eylemlere katılmadım ve katılmak istemiyorum».

Bunları söyledikten sonra dört-beş kişiyi daha peşine takarak bir kenara çekildi. Vicente:

«Onlar yarım düzine» diye düşündü. «Oysa sadece birlik komisyonunda otuz kişiden fazla var». Birçokları kararsızlık içindeydi. Kır saçlı adam otoritesi en fazla olan işçilerden biriydi ve çoktan beri birlik komisyonu üyesiydi. Aslında, bunlardan ona neydi? Sicol çalışıyordu, kapılar kapalıydı, hiç bir şey yapılamazdı... Bazı işçiler arkadaşlarıyla vedalaşarak evlerine gitmeye hazırlanıyorlardı. Vicente elini sert saçlarında gezdirdi. Jeronimo'nun söyledikleri aklına gelmişti: «Senin yerin burası, kendi fabrika arkadaşlarının yanı. Onların senin varlığına gereksinmeleri var». Duvarın üstüne çıktı, tüm gücüyle bağırmaya başladı:

«Arkadaşlar! Sicol'daki arkadaşlarımız tutsak. Onları terk mi edeceğiz?»

İşçiler ona doğru dönüp dinlemeye başladılar. Vicente devam etti. İşçilere durumu anlatması yeterli değildi, en önemli şey onları birkaç dakika, arkadaşlar kapıyı içeriden açıncaya kadar oyalamaktı.

Fazla beklemeye gerek kalmadı. Ana giriş kapısının yanında sesler duyuldu. Manuel Rato'yla öbür arkadaşlar bekçiyle iki nöbetçinin direnişini kırarken Jeronimo'yla Jaime kapıyı ardına kadar açtılar.

Kapıdan ilk görünen kırmızı tulumlu genç kız oldu. Kollarını havaya kaldırmış, bağırarak bir şeyler söylüyordu. Ama ortalıkta öyle gürültü vardı ki onu hiç kimse duymuyordu.

5

İş sanıldığı kadar kolay değildi. Sicol işçilerinden sadece birkaçı içeri giren grevcileri görünce işi bırakmış ve onların yanına çıkmıştı. Nedendir bilinmez, her şeye karşı kayıtsız olan Tulio çalışmaya devam ediyordu. Atelyedeki arkadaşları soran gözlerle ona bakıyorlardı, onun Gaspar'ın sağ kolu olduğunu herkes biliyordu. Tulio bakışlarını kaçırıyordu. Sararmış yüzü, titreyen elleri, ter içinde kalan alnıyla bütün dikkatini işinde toplamaya çalışıyordu. O sırada yönetim şefiyle gri giyimli muhasebeci (işçileri geçip kapıların kapatılmasını emreden adam oydu) çarçabuk güvenilir adamlarını topladılar, demir çubuklarla silahlandırıp kapılara diktiler.

Tulio gözlerinin önüne beyaz bir perdenin indiğini, mantığının bulandığını hissediyordu. Avludan gelen konuşmaları, ustaların ayak seslerini, kırılan camların şangırtısını, tekrar konuşmaları, sonra bağırışları, çalışan tezgâhların her şeyi bastıran, ölçülü, monoton uğultusunu duydu. Kendi tezgâhına baktı. Atelye arkadaşlarının bakışlarını üzerinde hissetti, fabrikadaki tüm işçilerin bakışları sırtına saplanmıştı. Vicente'nin kararlı, Jeronimo'nun donuk, Preira'nın soğuk, Antonio'nun gülen gözlerini görüyordu. Ve hepsi de yadsıyor, kınıyor, lanetliyorlardı. Uğultular gitgide yaklaşıyor, camların kırılışı sıklaşıyor, bağırışlar daha anlaşılmaz oluyordu. Ama bütün bunlar, eskisi gibi, tezgâhların ölçülü, monoton uğultusunun içinde kayboluyordu. Tulio gözlerini kaldırmak, çevrede olup bitenlere bakmak istiyordu, ama gözleri titreyen ve çalışan ellerinin tutsağı olmuştu.

Kapıdaki çatışmalar işi çözümlememişti. Fabrikayı dolduran işçiler tezgâhları durdurmaya hazırdı. Ancak yönetim şefiyle uşakları yolu sımsıkı kapatmışlardı. Atelyelerde sadece Gaspar'dan talimat almaya alışık, şaşkın ve başsız kalmış işçiler çalışmaya devam ediyorlardı. Kabahatli olduklarını hissediyorlardı, ama eyleme geçmeye ye-

tenekli değillerdi. Eğer başında Pereira'nın bulunduğu yeni bir grevci grubu kapıdan içeri girmeseydi belki de her şey öylece kalacaktı.

Olayların gelişimini çalışma odasının penceresinden seyreden fabrika müdürü korkuya kapıldı. Tahrip ve zarar korkusuyla tezgâhların durdurulmasını emretti.

6

Paulo kararlaştırılan buluşma yerine gitmek için otobüse binince birden Ramos'la burun buruna geldi. Bakışları bir an karşılaştı.

Bir yol kavşağında indiler. Otobüsün uzaklaşmasını bekleyip dar bir patikadan yürümeye başladılar ve ancak o zaman konuştular.

Ramos arkadaşının sargı ve yanıklarına bakarak:

«Ne oldu?» diye sordu.

Paulo:

«Hızarhane işi durdurdu» diye cevap verdi. «Bugün bir gösteri düzenlemek niyetindeler. Başka hiç bir şey bilmiyorum».

Ramos yanıkları gösterdi:

«Ya bunlar ne?»

Paulo cevap vermedi.

Patika çamların arasında dönüp dolaşıyordu. Isınan nemli havanın içinde ilk ağustosböcekleri ötüyordu. Birkaç yüz adım yürüdükten sonra durdular. Ramos çam ağaçlarının tepelerine baktı.

Kravatını çıkarırken:

«Çam ormanında yer seçmek büyük bir sanattır» dedi. «Eğer çamların tepelerine ve güneşin hareketine dikkat etmezsen ikide bir yer değiştirmek zorunda kalırsın». Ceketini çıkarırken ekledi:

«Burada rahat ederiz».

Gölgeye oturdular. Paulo saate baktı: bire çeyrek vardı.

«Herhalde tren gelmiştir, ama Antonio'nun istasyondan buraya gelmesi en az on beş dakika sürer». Paulo cebinden bir demiryolu rehberi çıkardı ve sayfalarını karıştırmaya başladı.

Ramos:

«Sen yemek yemedin tabii?» dedi.

«Tabii».

«Ben de, ihtiyar. Ama sadece bu hava bile karın doyurur». Ramos derin bir nefes aldı.

Paulo iğneli iğneli:

«Daha şimdiden güneşte kaldık» dedi.

«Şeytan alsın! Yoksa yanlış yer mi seçtim?» Ramos ayağa kalktı ve çam ağaçlarının tepelerine baktı. «Buraya gel. Burası güneş batıncaya kadar gölgede kalacak».

On beş dakika geçti, bir kez daha yer değiştirdikten sonra ayak sesleri duydular ve bisikletini yanında iterek yürüyen zayıf bir adam gördüler.

Ramos itiraf etti:

«Seni tanıyamadım. Çok zayıflamışsın».

Vaz:

«En aşağı yarım saattir buradayım» dedi. «Sizin daha geç geleceğinizi sanıyordum».

Sektöründeki durumu birkaç kelimeyle anlattı. Jose Sagarra ve birkaç köylüyle görüşmüştü. Bütün köylerde ırgatlar işe çıkmamıştı. Küçük zanaatçılar (bu beklenmeyen bir şeydi) onlara uymuştu. Akşam iki küçük kentte «açlık yürüyüşü» yapılacaktı. Vaz grevin başladığı başka yerlerden gelen arkadaşlarla konuşmuştu. Edindiği kanıya göre, köylerde grev, bölge komitesinin tahmininden daha güçlüydü. Binlerce emekçi bildirilerin etkisiyle greve başlamıştı. Cesario'yla Marques'i görmemişti, ama kentten gelen birisi orada hayatın normal akışını izlediğini haber vermişti. Şimdilik baskıdan söz edilmiyordu.

«Antonio'nun ne haberler getirdiğini şimdi öğreniriz?»

dedi Ramos. «Bölgenin tek sanayi bölgesi ve, belki de, en iyi parti örgütü orada. Orada grev bütün hızıyla yayılacak».

Antonio birkaç dakika daha görünmedi. Sonra, kan ter içinde, kıpkırmızı, geldi ve beklenmedik bir haber getirdi: Gaspar buluşmaya gelmediği için hiç bir şey bilmiyordu.

Ramos sordu:

«Ya sen onunla bağlantı sağlamak için ne yaptın?»

Antonio şaşırdı. Gerçekten de hiç bir girişimde bulunmamıştı. Gaspar'ı yarım saat beklemişti ve bu ona tümüyle yeterli görünmüştü. Sonra birkaç dakika daha beklemiş ve trene atlamıştı. Başka bir arkadaşla buluşacağı için aynı gün bağlantı sağlayamazdı.

Ramos patladı:

«Ne?!»

Arkadaşlar birbirlerine baktılar. En önemli sektörden haber alınamayışı bir tehlike oluşturuyordu. Ramos Antonio'ya bir kez daha kızgın bir bakış fırlattı. Bu bakış:

«Şimdi sırası değil, ama sonra görüşürüz» diyordu. Ramos Vaz'a döndü ve:

«Anlaşılan, gidemeyeceksin» dedi. «Eğer sen gidersen herkesle bağlantıyı kaybedebiliriz. Ancak...»

Ramos sözlerini tamamlamadan Paulo'ya baktı. Ramos'un söyleyemediğini hepsi anlamıştı.

«Ancak sen gitmesen bile Paulo'nun gidip gidemeyeceği belli değil» demek istiyordu.

Paulo:

«Ben giderim» dedi. Sesi o kadar sakin ve güvenliydi ki Ramos ona şaşkınlıkla baktı.

Sonra Paulo, sanki önerisi onaylanmış gibi, demiryolu rehberini karıştırmaya başladı.

Vaz başka bir karar alınmasından korkuyormuş gibi:

«Ben kabul ediyorum» dedi.

Utanan Antonio bir ona, bir öbürlerine bakarken Vaz'ın alelacele işe karışmasının nedenini anladı. Vaz Antonio'nun Paulo'nun yerine kendisinin gitmeyi önermesinden

korkuyordu.

Atonio kararsızca:

«Arkadaşlar» dedi. «Ben hatamı kabul ediyorum. Buraya gelmeden önce bağlantı kurmaya çalışmam gerekirdi. Bunu neden yapmadığımı bilmiyorum. Eğer bir yere gidilmesi gerekliyse, sanırım, bunu benim yapmam daha iyi olur. Burası benim sektörüm ve ben yöredeki arkadaşları başkalarından daha iyi tanıyorum».

Ramos Paulo'ya sordu:

«Ee?»

«Paulo:

«İkiyi çeyrek geçe tren var» dedi. «Vaz'ın bisikletiyle bu trene yetişebilirim».

Önerisine hiç kimse tepki bile göstermediği için bozulan Antonio Manuel Rato'nun oturduğu sokağın adını söyledi. Paulo Jeronimo'yla ailesini tanıyordu, yani ne olursa olsun bağlantı kurmaya o gidecekti.

Ramos Vaz'ın evine gidecekti. Arkadaşlar fırsat bulur bulmaz oraya geleceklerdi.

Paulo ceketini çıkarıp bisikletin bagaj yerine koydu ve gidona yapıştı. Kısa boyu, beresinin altından çıkan kır saçları, burnuna kayan gözlüğü, sargılı eli ve yüzündeki yaniklarla hiç bir ciddi işe yaramayan bir biçareye benziyordu.

Ramos neşeli bir sesle:

«Bisiklete binmeyi biliyor musun?» diye sordu. Paulo'nun görünüşü onu eğlendiriyor, ama aynı zamanda ona sempati duyuyordu.

Paulo bisikleti yola çıkardı. Sol ayağını pedala koydu, sağ bacağını atmak için birkaç kez hamle yaptı («Biliyor! Biliyor!» diye güldü Ramos) ve selenin üstüne çıktı. Bisiklet yana kaydı, Paulo önce sola, sonra sağa doğru yattı (Ramos: «Düşecek! Düşecek!» diye bağırdı), ama sonunda doğruldu. Gidona sımsıkı yapışarak yolu ortaladı. Bisikletin üstüne sadece beresi görünecek biçimde yattı ve patikadan ilerlemeye başladı.

7

Vaz'ın sektöründeki köylerin hepsinde çalışma durmuştu. O gün ortada olağanüstü bir tablo vardı. Caddelerde, patikalarda, sokaklarda erkekler, kadınlar ve çocuklar sık sıralar halinde yürüyordu. Konuşan azdı, sessizce yürüyorlardı. Yol boyundaki köy ve çiftliklerde köylüler onları karşılıyor, sorular soruyorlardı. Kalabalığa yeni erkekler, kadınlar ve çocuklar katılıyordu. İnsan seli ilkbaharda kabaran bir ırmak gibi büyüyordu. Birkaç yüzer kişiden oluşan grevci kalabalıklarının her biri en yakın iki kasabadan birine doğru yürüyordu.

Kasabanın birinde belediyenin önünde toplanan köylüler sakindi. Yerlilerden bir bölümü de onlara katılmıştı. Bütün pencerelerde meraklılar görünüyordu. Güneşli, açık bir gündü ve insana sanki kentte bayram var gibi geliyordu. Belediye başkanı önce ayaklanmayı bastırmak için telefonla askeri birlikleri çağırmak istedi, ama sonra belediye üyelerinin sözünü tuttu ve olayların gelişmesini izlemeye başladı. İnsanların sakin davrandığını, göstericilerin büyük bir bölümünün de kadın ve çocuklardan oluştuğunu görünce muhafızlara kalabalığın dağıtılmasını emretti.

Çavuş:

«Biz sadece altı kişiyiz, başkanım» dedi. «Onları rahat bırakırsak daha iyi olur, kendiliklerinden dağılırlar».

Başkasının zayıflığı korkak bir insanı kahraman yapar. Belediye başkanı, nasıl olduğunu kendi de anlamadan, birden kendini balkonda buldu. İnsanlar başlarını kaldırdılar ve ona bakmaya başladılar. Ortalığa çöken sessizliğin içinde bazı göstericiler ellerini ağızlarının hizasına götürüp garip bir hareket yapmaya başladılar. Belediye başkanı önce bu hareketi bir hakaret sandı, ama giderek bunu bütün göstericilerin tekrarladığını gördü. Herkesin elini ağzına doğru kaldırıp:

«Ekmek! Ekmek! Ekmek!» diye bağırdığı bu kalabalıkta trajik ve müthiş bir şey vardı.

Diğer kasabada olaylar başka türlü gelişti. Yüzlerce erkek, kadın, çocuk sokaklardan meydana doğru akıyordu. Öfkeli bağırışlar duyuluyor, sopa ve bastonların ucunda siyah elbiseler, siyah paçavralar, hatta bir tane de siyah etek sallanıyordu. Bunlar o anda bulunuveren açlık bayraklarıydı. Dükkân sahipleri kapı ve kepenkleri korkuyla kapatmışlardı. Muhafızlar belediye merdivenlerini tutmak için koştular. Beş erkek ve iki kadından oluşan bir grup göstericilerden ayrıldı, kararlı adımlarla basamakları çıktı. Muhafızlara:

«Belediye başkanını görmek istiyoruz» dediler.

Yüzlerce insan sesi ısrarla tekrarlıyordu:

«Ekmek, ekmek, ekmek, ekmek...»

Saat ikide eyalet merkezinden gönderilen kuvvetliler göstericilerin üzerine çullandı. Çelik miğferli, tüfekli, tabancalı iç günvelik askerleri kamyonlardan atlayıp kent merkezini sarıyorlardı. Başlarında sivil giyimli ajanlar vardı. Özel araçlar ve normal kamyonlar bütün gün birkaç sefer yaparak köylüleri, onların yanı sıra zanaatçıları ve meraklıları eyalet merkezine taşıdı. Orada hepsi alelacele toplama kampına dönüştürülen bir kışlaya tıkıldılar.

Uğradığı hakaretin verdiği kızgınlıktan suratı pancar gibi olan şişman belediye başkanı birkaç saat önce çalışma odasında kabul ettiği köylü delegasyonu üyelerinin eşkalini PIDE (*) ajanlarına anlatıyordu. Ne adlarını, ne de oturdukları yeri biliyordu. Bu da onu daha fazla kudurtuyordu.

«Elebaşılarının gözünde bir leke, yüzünde de çiller var» diye bağırıyordu. «Çiller, anlıyor musunuz?»

Başka hiç bir şey söyleyemiyordu.

Bir türlü yatışmıyordu belediye başkanı:

«Çiller, tanrım! Çiller!»

(*) PIDE (Policia Internacional e de Defesa do Estado): *Portekiz siyasal polisi. (Ç N.)*

8

Marques güneş doğarken, olağanüstü heyecanlı bir durumda kalktı. Önceki gece grevi düşünürken bu grevin tüm örgüt için nasıl bir tehlike olduğunu anlamıştı. Bunun sonucu bildirilerin dağıtılmamasıydı. Marques'e gece birkaç arkadaşın yardımıyla bildiri dağıtma görevi verilmişti. Marques onların gelmeyeceklerini, gelip reddedeceklerini ya da sadece korkak sanılmamak için geleceklerini düşünüyordu. Beş kişinin tümünün eylem ateşiyle yanıp tutuşması onu şaşırttı. Hepsi saat onbirde, kararlaştırılan yere gelmişlerdi.

Marques bildirilerin yokluğunu haklı göstermek için bir yalan uydurdu:

«Arkadaşlar bana gelmedi. Kusura bakmayın, ama bunu gelecek sefere erteliyoruz».

Marques davranışını kendine karşı yöresel örgütü düşüncesizce atılacak bir adımdan koruma gereğiyle, bir de merkezdeki arkadaşların taşradaki somut koşulları bilmeyişiyle haklı çıkarmaya uğraşıyordu. Cesario ve Henriques'ten bildiri dağıtma görevini alıp bunu yerine getirmeyişi, arkadaşlarının coşkusunu görüşü ve bunu bir yalanla söndürüşü - tüm bunlar Marques'e mantığın en yüksek kanıtlarının yatıştıramadığı, bariz bir huzursuzluk veriyordu.

Ortalık ağarmadan dosdoğru Henriques'in evine gitti. Bu zamansız ziyaret ve Marques'in evine gelişi Henriques'i korkutmuştu.

«Bir saniye bekle» dedi. «Şimdi çıkıyorum».

Evde arkadaşını alacak yer yoktu; odada karısıyla iki küçük oğlu, mutfakta ise kaynanasıyla iki büyük oğlu yatıyordu.

Henriques çıkıp yanına gelince Marques:

«Sizinle konuşmaya karar verdim, arkadaş» diye söze başladı, «Şu anda durum olağanüstü ciddi. Bugün sizin fabrikada, jüt fabrikasında, başka yerlerde grev yapılması kararlaştırıldı. Bundan ne sonuç çıkacak? Eğer biz işi

bırakma işaretini verirsek, ama işçiler işi bırakmazsa bu, partinin otoritesi için ağır bir darbe olur. Eğer bizim yönergemize uyarlarsa bu iş, hiç kuşkusuz, kudurmuş baskılarla sonuçlanır. Lenin'in öncü-gücün tek başına savaşa atılmaması gerektiği konusunda bilinen bir deyişi vardır. Ama bu olacak işte. Biz, komünistler, öncü-güç, savaşa atılıyoruz. Ama kitleler tarafından desteklenmediğimiz için gerçekte kendimizi düşmana bizi parçalaması için teslim ediyoruz».

Marques konuşmaya devam ediyor, serin rüzgârdan büzülen Henriques onu dikkatle dinliyordu.

«Cesario'yla konuştunuz mu?» diye sordu.

Hayır, Marques Cesario'yla konuşmamıştı. Vakit kaybetmemek için doğrudan ona gelmişti.

Henriques tiz bir sesle:

«Açık» dedi. «Verdiğin ders için teşekkürler, dostum».

Marques'le vedalaşırken önemsiz bir şey söyler gibi:

«Vaktim olursa Cesario'yla konuşurum» dedi. «Vaktim olursa».

Henriques koşa koşa Cesario'nun evine gitti ve Marques'in gelişini anlattı.

Cesario sıkıntıyla:

«Ne yapıyor bu adam!» dedi.

«Bütün söylediklerini tekrarlayamam, ama bana öyle geliyor ki haklı olduğu yönler var. Eğer biz, parti üyeleri, ön safa geçersek ve arkamızdan hiç kimse gelmezse mahvoluruz».

Cesario Henriques'in o zamana kadar hiç duymadığı heyecanlı bir sesle onun sözünü kesti:

«Sonuç ne? Parti örgütü kararlaştırıyor, yönergeleri veriyor, gereken her şeyi hazırlıyor, son anda bir arkadaşçık (Cesario Marques'ten ilk kez böyle söz ediyordu) çıkıyor, kendini parti içinde özel bir efendi sayıp kendi girişimiyle başka yönergeler veriyor. Marques'i iyi tanımasam onu baltalayıcı çalışmalar yapan bir bölücü ve bir muhalif sayardım».

Henriques başını eğerek kabul etti:

«Güzel. Onun eylemleri benim de hoşuma gitmiyor ve bunun için sana geldim. Ama onun haklı bir yanı olduğunu yadsıyamıyorum».

Cesario onun sözünü kesti:

«Dostum! Hiç kimse kendini düşman kurşunlarının önüne atmaya hazırlanmıyor. Sen daha dün bana partisiz emekçilerle birlik komisyonu üyelerinin bizi izlediklerini söylemiştin. Hepsinin grevden yana olduğunu anlatıyordun. Bu arkadaşçığın konuşmaları ne getirir? Sadece başıbozukluk ve keşmekeş. Şimdi ne kanıt var, ne de yarı-kanıt. Şimdi kararları uygulamak, grev için mümkün olan ve olmayan her şeyi yapmak gerek».

Henriques kararlılık içinde dışarı çıktı. Kendi işletmesindeki birlik komisyonu üyeleriyle konuşunca onların görüşlerinin bir öncesine göre değişmiş olduğunu farketti. Küçük bir istisna dışında hepsi kötümserdi. Henriques:

«Evet, Marques'in haklı olduğu bir taraf var» diye düşündü.

Marques'in ondan ayrıldıktan sonra şimdi bezgin olan bu adamlarla konuştuğunu bilmiyordu.

9

Bir gün önce yönergeleri alan ve bildiriyi okuyan işçiler grevin başlaması için işaret bekliyorlardı. Ama bu işaret gelmiyordu. Sorumlu arkadaşlar ve birlik komisyonu üyeleri hiç bir şey bilmiyormuş gibi yapıyorlardı.

Çam yarması gibi bir delikanlı öfkeden kıpkırmızı oldu ve:

«Şeytan alsın, nasıl insan bu yöneticilerimiz?» diye bağırmaya başladı. «Bunlar erkek mi, değil mi?»

Henriques işçilerden bazılarıyla konuştu ve işbaşı yapmamalarını öğütledi. Birlik komisyonundan hiç kimse-

den destek bulamadan (komisyonun bütün üyeleri Marques'le yaptıkları konuşmadan sonra kararsızlık içindeydi) iriyarı delikanlı ve başka iki işçiyle birlikte istemleri bildirmek için müdüre gitti. Henriques'in yanında önceki arkadaşları olmadan geldiği müdürün gözünden kaçmadı:

«Yeni bir komisyon mu, Senhor Henriques? Çok güzel, çok güzel. Şimdi hiç bir şey yapamam, ücretlerinize birkaç hafta önce zam yaptım». Henriques'e kötü bir gülümsemeyle bakarak ekledi:

«Kulağıma bir şeyler çalındı. En sağduyulu arkadaşlarınız sizi terketmiş. Dikkat edin. Olup bitecek her şeyin sorumlusu sizsiniz».

İriyarı genç masaya bir yumruk indirerek müdürün sözünü kesti:

«Siz dostum Henriques'i tehdit ediyorsunuz. Ancak size şunu söyleyeyim: Hepimiz onunla birlikiz. Onun sorumlu olduğu her şeyden ben de sorumluyum».

Müdür kâğıt bıçağıyla oynuyor ve aynı pis gülümsemeyle bakıyordu:

«Çok güzel, çok güzel. Bunu biliyorum ve unutmuyorum. Böyle insanlar hoşuma gider».

Henriques diretti:

«İstemlerimizi yerine getirecek misiniz, getirmeyecek misiniz? Bunu öğrenirsek daha iyi olur».

Müdür:

«Ben cevabımı verdim» dedi ve konuşmanın bittiğini göstermek için ayağa kalktı. «Eğer aptallık yaparsanız zararını kendiniz görürsünüz. Kendi kuyunuzu kazıyorsunuz...»

Henriques'le arkadaşları bürodan çıktılar ve görüşme sonuçlarını bildirdiler. O zamana kadar işletmede göze çarpmamış olan iriyarı delikanlı öyle ateşli bir biçimde konuşuyor, söyledikleri herkesin duygularını öyle iyi dile getiriyordu ki birkaç kez alkışlandı. İşçiler, bildiride belirtildiği gibi, yirmi dört saatlik bir greve gitmeye karar verdiler. Ama eski komisyonun iki üyesi Marques'in kanıtlarına dayanarak bu karara karşı çıktı ve birçok işçiyi işba-

şı yapmak için kandırmayı başardı.

Aynı saatte Cesario'nun çalıştığı küçük fabrika, birkaç inşaat, jüt fabrikası ve bir mağaza grev ilan etti. Jüt fabrikasında önceden uyarılmış olan birçok kadın duraksamadan işi bıraktı. Uzun boylu, zayıf Liseta, arkadan bir kurdeleyle topladığı sarı saçlarıyla kadın gruplarını dolaşıyor ve herkesle konuşuyordu. Kadının biri Liseta'nın elini tuttu:

«Maria bizi şimdi görse sevinirdi, değil mi?» Kadın birkaç ay önce ortadan kaybolan eski fabrika arkadaşını hatırlayıp gülümsedi.

Liseta gülümseyerek cevap verdi:

«Bunu öğrenecek».

10

Paulo bisikleti bir tavernaya bıraktı, trene bindi ve daha bir istasyon gitmeden indi. İstasyon ajanlarla kum gibi kaynıyordu, Paulo birkaç kilometre yaya gitmeye karar verdi. Bu küçük durakta bile bir polis devriyesi yolcuları kuşkuyla süzüyordu. Polisler hiç bir şey sormuyordu, ama Paulo onların gözlerinin kendisini tepeden tırnağa kadar teklifsizce aradığını hissediyordu. Trenden inenlerle hiç ilgilenmiyormuş gibi yapan ikinci bir devriye belirdi. Yaka düğmeleri açık bir polis terli boynunu mendille kuruluyordu.

Paulo yolda yürümeye başladı. Daha yarım kilometre gitmeden bir yol ayrımında yolu tutan devriyelerle karşılaştı. Kasklı dört polis yol tabelasının yanında duruyorlardı. İkisi de Paulo'nun geçeceği yola dikilmişti. Yolun kenarında, polislerin yanında çoğu köylü olan suskun insanlar duruyordu.

Geri dönüp tarlalardan geçmeyi denemek için vakit

geçti. Paulo birkaç adım attı ve kadınlarla konuşan iki polisin önünde durdu.

Kırmızı burunlu bir polis:

«Çok iyi anlıyorum» diyordu. «Siz isyancılara katılmak istiyorsunuz. Siz olmasanız da meydanda avaz avaz bağıracak yeterince insan var».

İkinci polis ciddi bir tavırla doğruladı:

«Besbelli, katılmak istiyordu».

Kadın sakin sakin açıklamaya çalışıyordu:

«Beni ne duruma düşürdüğünüzü bilmiyorsunuz. Eğer bugün oraya gidemezsem ne zaman geri dönebileceğimi bilmiyorum. Ya kocam ne der? Onunla hesaplaşacak olan siz değilsiniz, benim».

Polis kestirip attı:

«Biz sizi bıraksak bile mağazalar kapalı». Çevresine güvensizce bakıp homurdandı:

«Zaten gereğinden fazla konuştum».

Kaşlarını çattı, suratına acımasız bir ifade geldi, sanki çok laf ettiği için önüne geleni cezalandırmak istiyordu. O sırada Paulo gözüne ilişti ve ona ne istediğini sordu.

Paulo çekine çekine:

«Orada çok gürültü olduğu yolundaki sözleriniz ne anlama geliyor?»

Polis ona asık suratla bakmayı sürdürüyordu. Sanki yeni beliren bu adamın tehlikelilik derecesini anlamaya, yüzündeki heyecan ve korku izlerini farketmeye çalışıyordu.

«Nedir? Siz de mi oraya gitmek istiyorsunuz?»

«Eğer ortalık sakinse gitmek istiyorum. Ailem orada oturuyor. Ama eğer orası karışıksa ortalık yatışıncaya kadar çocuğumun vaftiz babasında kalırım. Zaten canım çıktı». Paulo sargılı kolunu gösterdi.

Paulo o kadar doğal konuşuyordu ki ona inanmamak mümkün değildi. Kırmızı burunlu polis gözlerini Paulo'dan ayırdı ve ikinci polise baktı:

«Adam ailesini cehennemde bırakıyor da kılı bile kıpırdamıyor. Ne baba be, diyecek yok».

İkinci polis ciddi tavrını bozmadan başıyla doğruladı.

Paulo utangaç ve kurnaz bir tavırla:

«Çok doğru, senhor» dedi. «Ama gene de bir kişinin sağ kalması üç kişinin can vermesinden iyidir».

Kırmızı burunlu polis kendini sadece düzenin değil, aynı zamanda ahlakın da büyük bir savunucusu hissetti ve küçümseyerek:

«Bu sizin bileceğiniz iş» dedi. Sonra arkadaşına dönerek ekledi:

«Ne adamlar türedi be...»

Geçmek isteyenlerden ne istendiğini henüz bilmeyen Paulo kenara çekildi ve bankette duranların arasına katıldı. Sepetli bir kocakarı nöbetçilere yaklaştı, polislerle biraz konuştu. Polisler sepetine bir göz attıktan sonra kadını bıraktılar. Paulo onlara yaklaştı ve uzaklaşan kadını göstererek sordu:

«Yani oraya rahatça gidiliyor mu?»

Kırmızı burunlu polis ceketini kolunda taşıyan, kır saçları beresinin altından fırlamış, yüzü yanık, kolu sarılı, ufak tefek adama birkaç saniye dikkatle baktı. Sonra omuzlarını silkti:

«Amca, pis herifin birisin sen!»

Paulo uysal ve boyun eğici bir tavırla:

«Gideyim mi?» dedi. «Ben her zaman meraklıyımdır».

Kordonu geçti, yol boyunca acele etmeden yürümeye başladı. Her an ona seslenmelerini ve ceplerini yoklamalarını bekliyordu. Ama böyle bir şey olmadı.

İki polis Paulo'nun arkasından baktılar. Kırmızı burunlu olanı:

«Emin ol, ben olmasaydım gitmeyecekti» dedi.

İkinci polis ciddi ciddi onayladı:

«Elbette, gitmeyecekti».

11

Paulo yolda eşekli bir adama rastladı: Adam korkudan kendini kaybetmişti, saçma sapan şeyler söylüyor, gece vakti binlerce bildiri atan bir uçaktan söz ediyordu. Onun anlattıklarından Paulo sadece fabrikaların durduğunu ve bölgeye askeri birlikler getirildiğini anladı. Polisler ve sivil giyimli ajanlar herkesi peşpeşe arıyorlardı.

Köylü:

«Neredeyse eşeğin kıçına da bakacaklardı» dedi.

Paulo tarlalardan geçmeye karar verdi. Gerçi, bu bölgeyi iyi bilmiyordu, ama mesafe kısaydı, yön kestirmek zor değildi. Önce bir köyün beyaz evciklerine doğru yöneldi. Köyde bir şeyler öğrenebileceğini umuyordu. Hava güzeldi, tarlada yapılacak işlerin de tam zamanıydı, ama tarlalarda çalışan tek kişi yoktu. Paulo'nun kente ulaşması, arkadaşlarıyla bağlantı kurması, bilgi alması, oluşan durumdan hareket ederek yönerge vermesi ve gelecek için sağlam bir bağlantı sağlaması gerekiyordu.

Köye yaklaşırken burasının da tarlalar gibi ıssız olacağını düşünüyordu. Köyün ilk sokakları gibi yürüdüğü yol da gerçekten boştu. Ama köy meydanına varınca bir kalabalık gördü. İnsanlar bir kamyonun yanında toplanmıştı. Kamyonun kasasında ayakta duran yirmi kadar adam kalabalıkla konuşuyor, gülüyor, şakalar yapıyorlardı. Paulo bir bayram olup olmadığını düşündü, ama o sırada kamyonun çevresindeki silahlı polisleri gördü. Kuşku yoktu: Kamyondaki köylüler tutuklanmıştı, şimdi onları bir yere götüreceklerdi. Ama, garip şey, onların keyfi yerindeydi.

Birisi:

«Mariana!» diye bağırdı, «Yemeğimi yarına, dönüşüme sakla. Hiç olmazsa tabak dolu olur...»

Herkes güldü.

Kamyonun motoruna bir şey olmuştu, şoför kaputun altında uğraşıyordu. Köylüler gülüşmeye devam ediyorlardı.

Onbaşı düzeni sağlamaya bile çalışmadan homurdandı:

«Gülün, gülün, sonra bol bol ağlayacaksınız!»

Köylüler, komut verilmiş gibi, onbaşının sözüne uydular ve numaradan hıçkırmaya başladılar:

«Vay-vay-vay, bize gülmek yasak! Vay-vay-vay, ne gülmesi».

Meydan kahkahadan kırılıyordu.

Onbaşı kızardı:

«Şakalarınız size pahalıya oturacak».

Tutuklular daha da ağlamaklı bir biçimde yanıp yakılmaya başladılar:

«Ah, ne talihsizlik, artık bize ağlamak da yasak!»

Millet gülmeye devam ediyordu. Yediği bir dipçik darbesiyle parçalanan burnundan oluk gibi kan akan delikanlı bile gülüyordu.

Paulo «emirler» atan uçağın sözünü yeniden işitti. Artık tüm kentteki sanayiin durduğunu da öğrenmişti. Çevredeki köylülerin sabahtan harekete geçtiklerini, öğleden sonra ise çevrede hiç kimsenin çalışmadığını öğrendi. Birçok köylü kentteki işçilere katılmış, askeri birlikler yolu kesmişler ve yüzlerce kişiyi yakalamışlardı.

12

Paulo'ya son olayları anlatan adamın yüzü kırış kırıştı. Paulo onu bir kenera çekti ve kordonlara yakalanmadan kente nasıl gidebileceğini sordu. İsteğini eskisi gibi açıkladı: Ailesi kentte kalmıştı.

Paulo konuşurken ihtiyar adam ona dikkatle bakıyordu. Sonra bir süre düşündü, şapkasını çıkarıp:

«Kente ulaşmanız gerek ve ulaşacaksınız» dedi. «Ben size yolu anlatacağım, sonra da torunum sizi götürecek».

Adam bir dakika sonra dokuz-on yaşlarında, yalınayak bir çocukla birlikte geri geldi. Ağır ağır (ihtiyar güçlükle yürüyordu) bir tarlayı ve tepeleri geçtiler. On dakika kadar sonra ileride ev karaltıları belirdi.

İhtiyar çocuğa döndü:

«Yoldan dosdoğru yürü, sonra bostanın içinden geç. Vaftiz baban ya da evden biri çıkarsa bunu benim rica ettiğimi söyle» Paulo'ya dönerek ekledi.

«Böylece istenmeyen sorulardan kaçınmış olursunuz».

Paulo elini uzattı ve ihtiyar bu eli beklenmedik bir hararetle sıktı. Nemlenen gözleri sanki:

«Orada senin ailen falan olmadığını çok iyi anlıyorum, oğlum» diyordu. «Öyle olmasa senin için hiç bir şey yapmazdım».

İhtiyarın içinden geçenleri hisseden Paulo:

«Sağol, arkadaş» dedi.

İhtiyar bu sözleri duyunca Paulo'nun elini iki eliyle sıktı. Elini bırakırken:

«Bugün büyük bir gün» dedi. «Yürü, yürü, oğlum».

Paulo çocuğun peşinden yürürken içinden:

«Bugün büyük bir gün» diye tekrarladı. «Büyük, büyük bir gün».

13

Jeronimo'nun evi kalabalık bir yerdeydi. Kenti iyi bilmeyen biri için farkedilmeden oraya sokulmak oldukça zordu. Paulo önce Manuel Rato'ya gitmeye karar verdi. Rato «Eski Fabrika» diye bilinen terkedilmiş bir yapının karşısında oturuyordu. Antonio Eski Fabrikayı sorunca herkesin göstereceğini söylemişti.

Paulo'nun yürüdüğü dar yol onu, iki yanına sık evler sıralanmış bir caddeye çıkardı. Bütün kapı ve pancurlar

kapalıydı. Paulo birkaç işçi grubuna rastladı. Bir polis devriyesi gri fonun üzerinde yeşil bir leke gibi görünüyordu. Paulo yol sormak için iki kadına doğru yürümeye başladı, ama kadınlar birden döndüler ve bir yana doğru bakmaya başladılar. Paulo da o tarafa baktı. Bir kalabalık onlara doğru yaklaşıyordu ve birkaç saniye sonra bütün caddeyi doldurdu.

Kadınlar:

«Geliyorlar! Geliyorlar!» diye bağırıp en yakın evin merdivenlerine tırmandılar.

Paulo kalabalığa baktı ve o da merdivenlere çıktı. Caddenin karşı tarafında, Paulo'nun demin durduğu yerde polisler belirmişti.

Göstericilerin önünde el ele tutuşmuş gençlerden oluşan bir zincir vardı. Arkalarından yürüyen kırmızı tulumlu kız sanki onları kovalıyor gibiydi. Birinci sıranın arkasında asıl kitleden ayrılmış, kalabalık bir grup yürüyordu. Paulo bu grubun içinde Jeronimo'yu seçti. Jeronimo daha solgun, daha yaşlı görünüyordu, ama bu oydu, Paulo onun donuk gözlerini ve perçem sakalını tanımıştı. Hiç olmazsa bir çift söz söyleyebilse, bir buluşma saptayabilseydi... Ama göstericilerin ön safları geçmiş, Jeronimo gözden kaybolmuştu. Kalabalık daha sıkışmış, daha yoğunlaşmıştı, caddede sanki yürümüyor, kayıyordu. Topluluğun üstünde sopalara takılı siyah bezler görünüyordu.

İnsan seli birkaç saniye için hareketsizleşti, sıklaştı ve tekrar ilerlemeye başladı. Kalabalığın üzerinde bir döviz belirmişti. Göstericilerin birçoğu el ele tutuşmuş, sıralar halinde yürüyordu. Sel durakladı ve Paulo iki adım ötesinde başı açık yürüyen ve boşlukta bir yere bakan Manuel Rato'yu gördü. Paulo basamakları indi ve ona seslendi. Manuel duymadı, ama yanındaki onu dirseğiyle dürttü.

Paulo'nun yüzündeki yanığa şaşıran Manuel Rato ürkerek bağırdı:

«Sen misin?»

Paulo sordu:

«Bu bitince seni nerede bulabilirim?»

Manuel Rato:

«Bu bitince mi?» diye tekrarladı. Verecek cevap bulamıyordu.

Aynı anda kalabalık yeniden harekete geçti ve Paulo, kurtulmak için başarısız bir girişim yaptıktan sonra, insan seline kapıldı.

14

Polisler eskisi gibi yol boyunca dizilmiş, duruyorlardı. Müdahale girişiminde bulunmuyor, sadece olup bitenleri gözlüyorlardı. Paulo'nun kendini kalabalığın içinden kurtarma girişimleri sonuç vermemişti. Dar sokakta göstericiler tam anlamıyla duvara, yani evlerin duvarlarına sıkışmışlardı.

Manuel Rato başını umutsuzca sallayarak:

«Ne düşüncesizlik, dostum!» diye tekrarlıyordu. Birkaç polis müfrezesi görünce açıkladı:

«Bizi sarıyorlar. Sen ne pahasına olursa olsun sıyrılıp çıkmalısın».

Kalabalığın baş tarafından, sanki onun sözlerini doğruluyormuş gibi, bağrışmalar duyuldu. Kalabalık durdu.

Manuel Rato tekrarladı:

«Sen buradan çıkmalısın. Seni tutuklamamaları gerek».

Göstericiler durumu anlamışlardı, birlikler kalabalığın çevresini sarıyordu.

Manuel Rato uyardı:

«Yanımdan ayrılma».

Yanındakilere bir şeyler söyledi, onlar hemen kalabalığın ortasına doğru yol açarak sokulmaya başladılar. Önden yeniden bağırışlar duyuldu. Manuel'in gönderdiği mavi gömlekli gençle siyah şapkalı adam kalabalığın içinde gö-

ründüler ve kendilerine yol açarak ona doğru sokuldular. Kenetlenmiş ellerden oluşan saflar kaybolmuş, dövizin yeri değişmişti. Göstericiler duruyordu.

Manuel Rato tekrarladı:

«Yanımdan ayrılma, sıyrılıp çıkacağız».

Kendine yol açarak kaldırıma doğru ilerlemeye başladı. Paulo onu izliyordu.

Her şey bir anda olup bitti. Polislerin kapattığı bir ara sokağın hizasından geçerken Manuel Rato'yla arkadaşları polislerin üzerine atıldılar. Paulo herkesle birlikte koşuyor, ileride yolun açık olduğunu hissediyordu. Birden karşısında bir polis üniforması ve kaskın altından kendisine küçümsercesine bakan genç bir yüz gördü. Paulo bir yumruk savurdu, ama polis döndü ve acımasız bir yumruk salladı. Kulakları duymaz olan Paulo arkasından ikinci bir polisin koştuğunu farketti, yumruğunu kaldırdı, ama bu kez ensesine inen ikinci bir yumruk onu kaldırıma fırlattı ve gözlerinin önünde her şey karardı. Belli belirsiz konuşmalar, arkadan gelen bağırışlar duyuyordu, onu omuzlarından tutup kaldırdılar ve sık sık soluyan bir ses Paulo'nun yüzüne doğru bağırdı:

«Kalk, dostum, kalk!»

15

Paulo uzanan ellere sarıldı ve hiç bir şey görmeden, gözleriyle kafasını saran yakıcı, kırmızı ılıklığın içinde yürümeye başladı. Bütün sesler bir yana gidip kaybolmuştu, sadece onu götürenlerin sık soluklarını duyuluyordu.

Bir ses tam başının üstünde:

«Haydi, dostum, ayağa kalkmayı bir dene» dedi.

Birisi bir taş duvarın üstüne çıkmasına yardım etti ve sonra Paulo havada uçtuğunu hissetti. Kırmızı gözkapak-

larını güçlükle aralayınca hiç tanımadığı, terli bir yüz gördü.

Bir ses usulca:

«Bırak» dedi.

Yüz yükselmeye başladı ve sonunda kayboldu. Paulo'yu başka eller yakaladı ve Manuel Rato'nun tanıdık sesi:

«Bu taraftan al» dedi.

Paulo'yu taşıyor, ara sıra bir gölgede dinlenmek için duruyorlardı. Sonunda toprağı hissetti, uzaklaşan ayak sesleri duydu, yüzünde ıslak bir mendil hissetti. Ayak sesleri yeniden uzaklaştı, ama Paulo'nun alnıyla gözlerini tekrar ıslattılar. Şakaklarındaki keskin sızıyı ancak şimdi hissetti, yüzünü ıslak mendilden kurtarmak için silkindi. Hafif sesler duyuldu, sonra ıslak mendili yeniden alnına koydular. Mendili düzelten eller birden hareketsiz kaldı.

Manuel Rato'nun sesi sordu:

«Duydun mu?»

Hepsi yaprakların hafif hışırtısına kulak verdiler. Arkasından kuru patlamalar duyuldu:

«Pam... pam... pam...»

Soluklarını tuttular. Yaprakların sakin hışırtısı yeniden duyuldu. Manuel Rato kalktı ve uzaklaştı.

Ne kadar zaman geçmişti? Saatler mi? Dakikalar mı? Bitkinlik Paulo'nun düşünmesini engelliyordu. Huzursuz, ağır, bir uykuya daldı. Ara sıra uyanıyor, tekrar dalıyor, birkaç dakika sonra yeniden uyanıyordu. Yaralı olduğunu anlıyordu, ama neresinden ve nasıl yaralandığını bilmiyordu. Ara sıra çakıyla kamış yontan, yabancı bir adam görüyordu. Yabancı Paulo'ya baktı, alnındaki mendili aldı ve uzaklaştı. Çok geçmeden ıslattığı mendille döndü. Paulo doğrulmayı denedi. Kendini yeniden kaybetti. Bu kez gözlerini açtığında yanında kimseyi göremedi. Korkuya kapıldı ve çaba harcayarak doğruldu. Gösteriyi, Manuel'le karşılaşışını, polisle çıkan çatışmayı gün gibi hatırladı. O sırada siyah şapkalı arkadaş geri geldi ve Paulo'nun oturduğunu görünce ona merakla baktı. Kelimelerin üstüne basa basa:

«Beklemek gerek» dedi.

Paulo sordu:

«Manuel Rato'yu mu?»

«Gelecek».

Paulo bir şeyler daha sormak istiyordu, ama yeniden kendinden geçti.

Gece bir gürültüyle uyandı. Siyah şapkalı arkadaş, ayağa kalkmış, dinliyordu. Küreklerin suda çıkardığı sesleri duyunca Paulo müthiş bir susuzluk hissetti. İki kez ıslık çalındı.

Siyah şapkalı arkadaş:

«Bu tarafa!» diye bağırdı.

Paulo sazlığın arkasından Manuel Rato'nun sesini duydu, ama onun ne söylediğini anlayamıyordu.

Sonra Paulo'yu bir sandala koydular.

XIV. BÖLÜM

1

Grev hareketi herkesi şaşırtmıştı. Yönergelerin böylesine hızlı ve tam bir biçimde uygulanacağını beklemeyen düzenleyiciler şaşkındı. Bilgi kaynaklarından gelen grev söylentilerine inanmayan resmi makamlar da şaşırmıştı. Gaspar'ın 17-18 Mayıs gecesi tutuklanışının nedeni resmi makamların grevden korkması değil, Gaspar'a yorulan söylentilere son verme isteğiydi. Buna karşılık, grev olasılığını kabul etmeyenler ertesi gün silahlı bir ayaklanma çıkmasından korkuyorlardı. Yerel makamların hükümete yardım çağrıları yapmaları ve bölgeye muazzam kuvvetlerin gönderilmesi bundandı.

Faşistlerin herkesi cezalandırma isteğiyle binlerce insanı yakalamışlardı. Erkek, kadın, çocuk, işçi, köylü, zanaatçı ve esnaf - gösteri yerlerinde bulunan herkesin çevresi sarılmıştı. Kamyonlar yüzlerce, binlerce insanı başkente, hapishanelere taşıyordu. Paulo'nun da içine çekildiği en büyük gösterici kalabalığı askeri birlikle birçok çatışmadan sonra boğa güreşleri yapılan bir arenaya sokulmuş, insan kitlesi günlerce orada tutulmuştu.

Ertesi gün resmi makamlar yaptıkları hatayı anladılar. Polis binlerce tutuklunun içinden tertipçileri bulup çıkaramıyordu. 19 Mayısı 20 Mayısa bağlayan gece tutuklananların hemen hemen tümü serbest bırakıldı. Gözaltında kalanların sayısı üç yüz kadardı, ancak onlar da diğerlerinden fazla suçlu değildi. Polis öyle yanlış nişan almıştı ki Vicente, Pereira Cesario, Sagarra, Barrosalı arkadaş, Li-

seta ve daha birçokları serbest bırakılanların arasındaydı.

Manuel Rato'yla Marques tutuklanmaktan kurtulmuşlardı. Manuel'in tutuklanmayış nedeni polis kordonunu yarışı sırasında izlenmeyişi, Marques'inki ise grev günü evinde kalışıydı. Marques kendi kanısınca bir trajediye dönüşecek olan olaylar için ne doğrudan, ne de dolaylı bir sorumluluk üstlenmemeye karar vermişti. Akşam dışarıdan gelen annesi ona jüt fabrikasında ve başka işletmelerde grev olduğunu söyledi.

Marques birden bağırdı:

«Sen ne arıyordun orada?»

Yaşlı kadın oğluna inanmayan gözlerle baktı ve birkaç kez haç çıkardı. Kadın oğluna iyi bir haber getirdiğini sanıyor, onun neden evde olduğunu, greve neden karşı olduğunu anlamıyordu. Hava kararınca Marques dışarı çıktı. Kent ve köylerde greve gidildiğini, birçok gösteri düzenlendiğini, tutuklamalar yapıldığını öğrendi. Söylentiler birbirleriyle taban tabana çelişiyordu. Bir kısmı devrimden, bazıları ise Lizbon'da grev yapıldığından söz ediyordu.

Paulo ancak 20 Mayıs akşamı Vaz'ın evine gelebildi. Oradakiler Paulo'yu tutuklanmış sayıyorlardı. Sargılı başıyla, yanıklarla geri gelmişti. Ateşi vardı, vücudunun her yeri morarmıştı. Daha sonra Antonio iyi haberlerle geldi. 21 Mayısta ise o sırada serbest bırakılmış olan Cesario ve Sagarra'yla görüştükten sonra Vaz geldi.

Grevden bir hafta sonra bölgede bildiriler yayımlandı, fabrikalarda birlik komisyonları resmi makamlardan tutuklanan arkadaşlarının serbest bırakılmasını istiyorlardı. Aynı şeyler köylerde de oluyordu. Bu koşullarda haklarında hiç bir suçlama ileri sürülemeyecek üç yüz «şüpheliyi» içeride tutmak anlamsızlaşıyordu. 1 Haziranda hepsi, bu arada Henriques, kırmızı tulumlu kız, Sicol'da çalışan şişman Jaime de, serbest bırakıldı. Gözaltındaki iki bin tutuklu dan geriye üç kişi kalmıştı: Evinde illegal yayınlar bulunan Gaspar, polisin uzun zamandır soygunculuk suçundan aradığı bir tip, daha önce birçok kez tutuklanmış olduğu için de Jeronimo. Gerçi, Jeronimo bütün sorgularda sorgu yar-

gıcının yüzüne masum masum bakıyordu, evinde yapılan arama da hiç bir sonuç vermemişti, ama onu içeride bırakmışlardı. Onu Gaspar'a sorduklarında ifade vermeyi reddeden Gaspar Jeronimo'yu şahsen tanıdığını, ama başka hiç bir şey bilmediğini söylemişti.

Sorgu yargıcı donuk bir sesle:

«Bugün dışarı çıkacaksın» dedi. «Ama bizi atlattığını sanma. Unutma: Son gülen iyi güler. Dostlarına da böyle söyle».

Sorgu yargıcının el hareketlerini dalgın dalgın izleyen Jeronimo tehditlere karşı kayıtsız gibiydi.

Sorgu yargıcı sözleri bitince sordu:

«Bugün Haziranın üçü mü?»

«Evet, üçü, şimdiden randevun var galiba, ha?»

«Hayır. 3 Haziran kayınbiraderimin doğum günüdür. Başkentte bulunuşumdan yararlanarak ona bir hediye almak istiyorum. Rastlantılar ne güzel geliyor».

2

19 Mayıs günü dışarıda kalan herkes işe gitti. Birçok fabrikada üretim işçi yokluğundan ötürü durmuştu, ama 20 Mayısta bölgenin her tarafında çalışma normal düzenine girdi. Sadece Sicol çalışmıyordu. Hükümet tezgâhların durdurulması için emir veren müdürü cezalandırmak amacıyla fabrikayı kapatmıştı. Ama bu önlem uzun süre uygulanamadı. Her sabah işbaşı yapmayı özleyen işçiler kapının önünde toplanıyor, polis nöbet tutuyordu —bütün bunlar yeni karışıklıklar çıkması için bir neden olabilirdi. Vicente ve Pereira'nın fabrikalarında işçiler Sicol'un ka-

patılışını protesto etmek için işi yeniden bırakmışlardı. Resmi makamlar anlaşmızlığı ortadan kaldırmayı uygun gördüler ve Sicol'un açılması için emir verdiler.

Mayıs ayında köylerle fabrika ve işletmelerde ücretlere hissedilir bir zam yapıldı. Mağazalarda çoktandır bulunmayan mallar ortaya çıktı.

Bu, resmi makamların yenilgiyi kabul ettikleri anlamına mı geliyordu? Elbette ki, hayır. Faşistler ve patronlar 18 Mayısın ciddi bir uyarı olduğunu, bölgedeki parti örgütünün ortaya çıkarılıp yok edilmesinin son derece önemli olduğunu anlamışlardı. Ama komünist partisi ,askerleriyle kaynaşmış bir karargâh gibi ,kendini beceriyle savunuyordu. Kitlesel tutuklamalar yöneticilere dokunmamıştı. Bununla birlikte, ciddi soruşturma daha sonra yapılacaktı.

Gizli polis bölgeye sel gibi akın etmişti. Bildiri dağıtanları bulmak için geceleri aramalar yapılıyor, fabrikalarda bilgi toplanıyor, izlemeler düzenleniyor, yollar ve taşıt araçları denetleniyordu.

3

Manuel Paulo'yu bir balıkçı kulübesine getirdi. Küçük kulübede kalabalık bir aile yaşıyordu, yer son derece darıdı. Ama yaralıyı güler yüzle karşıladılar. Onunla birlikte dilenin yetişkin oğullarından biri de eve gelmişti: Renato. Renato polis kordonunu yarmaya yardım eden mavi gömlekli delikanlıydı.

Ertesi sabah küçük adanın tüm halkı Paulo'yu görmeye ve olayların ayrıntılarını öğrenmeye geldi. Renato'nun çevresinde toplanıyor, ona gösteriyi, polislerle çıkan çatışmayı, Paulo'nun getirilişini yüzüncü kez anlattırıyorlardı. İhtiyarların onaylayan el hareketleri, kadınların ünlemleri, genç kızların gülümseyişleri şunu gösteriyordu: Küçük

kasaba Renato'nun davranışını onaylıyor ve Paulo'yu bir kahraman olarak görüyordu. Renato kente yaptığı seferlerden birinden sonra halkın boğa güreşleri yapılan arenaya sürüldüğünü, grevcilerin bir bölümünün ise Lizbon'a götürüldüğünü söyledi.

Paulo yataktan kalkmayı denedi, çünkü, baygın olmakla birlikte, aldığı ödevin önemini ve kulübe sahiplerini tehdit eden tehlikeyi anımsamıştı. Ama başı döndü ve yatmak zorunda kaldı. Manuel Rato yaralının başından ayrılmıyordu. Kompresleri değiştiriyor, ev sahiplerinin ya da komşuların getirdiği çorba ve kahveyi ona veriyordu. Sonra Paulo'ya kendini nasıl hissettiğini soruyor ve yatağın yanında yeniden konuşmadan put kesiliyordu. Vale da E' gua'daki trajediden sonra Paulo Manuel Rato'yla nasıl karşılaşacağını düşündükçe huzursuz oluyordu. Küçük toprak kiracılarının savaşını başlatan o olmuştu, Manuel Rato'yu, karısını, kızını o esinlemişti ve bu nedenle, hangi kanıtlar ileri sürülürse sürülsün, İsabel'in ölümünden ötürü mariz bir suçluluk duygusundan kurtulamıyordu. Manuel'le karşılaşacaklarını düşündükçe gözlerinin önüne ilk önce onun kederli, kınayan bakışları geliyordu.

Oysa bunun tersi olmuştu. Manuel onu mutlak bir tutuklanma tehlikesinden kurtarmakla kalmamış, ona kardeşçe bakmıştı da. Manuel yaralının başında geçirdiği uzun saatler boyunca Vale da E'gua'yı bir an olsun unutmamıştı. Küçük evini, karısı ve kızıyla birlikte bildiri dağıtışını ve İsabel'i temelli elinden alan o kâbuslu günü anımsıyordu. Ama arkadaşını bir şeyle suçlamak bir an olsun aklına gelmiyordu. Paulo ve Vaz Manuel için candan, özelliği olan kişiler olmayı sürdürüyorlardı, çünkü onlar İsabel'i tanıyor, ona saygı duyuyorlardı. Kızı üstüne şiir yazan kişi Paulo'ymuş gibi geliyordu Manuel'e nedense.

19 Mayıs akşamı Paulo kalkıp birkaç adım yürümeyi başardı. Gözlerine baskı yapan perde hemen hemen kaybolmuştu. Kendini daha iyi hissediyor ve gitmek istiyordu. Manuel onu bundan vazgeçirdi: Bu saatte otobüse yetişemezdi ve henüz kilometrelerce yolu yaya yürüyecek du-

rumda değildi.

Ertesi sabah kayığa binerlerken bütün kasaba vedalaşmaya geldi. Paulo'yla Manuel'in gelişi balıkçıların kederli, yoksul, çaresiz yaşamında önemli bir olaydı. Ama bu günler içinde balıkçılar yanıbaşlarında daha iyi bir yaşam için kavga verildiğini anlamışlardı. Ve savaşçıların içinde onlardan biri, böyle dostlara sahip olan Renato da vardı. Balıkçılar iki yabancıyla üzgün üzgün vedalaştılar, bazı kadınlar gözlerine dolan yaşları siliyorlardı.

Manuel Rato Paulo'yu otobüse kadar geçirdi, kendisi de evine dönmek için trene bindi. Ortaya çıkan durum onu kaygınlandırıyordu, yönetici arkadaşların hemen hemen tümü tutuklanmıştı. Paulo'nun iki gün sonrası için saptadığı buluşmada doğru ve gerçek bir rapor verebilmek için ayakta kalan hücrelerle derhal bağlantı kurmak gerektiğini düşünüyordu. Ancak kente geldiğinde Pereira'yla Vicente serbest bırakılmış ve Pereira Rato'nun evine uğramıştı.

Bu iyi haberden başka Manuel Rato'yu bekleyen başka bir haber daha vardı: Karısının okunaksız bir el yazısıyla yazdığı mektup. Karısı sağlık haberlerini veriyor, ürünün iyi olmadığından yakınıyor ve mektubunu şöyle bitiriyordu:

«Uzun yıllar boyunca, sen olmadığın zamanlar bile evi terketmedim. Şimdi bu evin içinde ne yapayım? Bir şey beni sürekli olarak senin yanına çekiyor. Sana her şeyde yardımcı olacağım. Herkesten daha az yükümlülüğü olan kişi başkalarının mutluluğu için yaşamını verdi. Sen ve ben yaşamımızı onun uğrunda öldüğü şeye adamalıyız».

4

Sagarra 19 Mayısta bulunduğu alelacele kurulmuş toplama kampında kendi hücresindeki hemen hemen bütün

arkadaşlarla karşılaşmıştı. Diğer köylerden birçok kişiyi görmüş, serbest bırakılınca buluşmak konusunda anlaşmıştı. Böylece, ertesi gün serbest bırakılınca köylüleri örgütleme ve birleştirme konusunda geniş olanaklar açılmıştı. Ama tüm zamanını parti işlerine verirse tarlada ne zaman çalışacaktı? Başka türlü nasıl geçinecekti? Ağabeyiyle anlaşmış olduğundan ara sıra evden ayrılıyordu. Şimdi buna olanak yoktu. Yalnızca toplama kampında verdiği randevular en az bir haftasını alacaktı. Zor olmayı da aşan bir durum vardı, bunu ağabeyine söylemeye utanıyordu. Sadece ona değil, Vaz'a da.

Vaz 21 Mayıs günün geldi. Sagarra ona yan yan bakarak grevin ayrıntılı bir tablosunu çizdi. Sözlerini bitirirken:

«Bir ay sonra partimizin üye sayısı grev öncesindekinin iki katı olacak» dedi.

Kişisel sıkıntılarından, aynı zamanda hem gündelikçilik, hem de parti propagandistliği yapmanın olanaksızlığından tek kelimeyle söz etmedi. Ama Sagarra'nın sıkıntısı Vaz'ın gözünden kaçmamıştı. Sagarra'ya verilen işi insanın ancak tüm zamanını vererek yapabileceğini biliyordu.

«Parti sana kadrolu görev önerirse hazır mısın?»

Sagarra birkaç saniye şaşırmış gibi sustu. Sonunda:

«Benim bilgim az» dedi. «Herhalde daha uygun arkadaşlar vardır».

Vaz diretti:

«Ben onu söylemiyorum. Ben sana legal yaşamını, aileni bırakıp yeraltına geçmeye hazır olup olmadığını soruyorum».

Jose Sagarra duraksıyordu:

«Peki, dostum. Belki üstesinden gelemem, sen ve diğer arkadaşlar gibi eğitim görmedim. İsteğe gelince, bunu sen biliyorsun».

Ayrıldılar. Ve Jose'nin aklına ancak o zaman geldi: Eğer tarlada çalışırsa ivedi işleri o günlerde yapamazdı. Bunu eve nasıl söyleyeceğini, bundan sonra cebinde metelik olmadan nasıl yaşayacağını bilmiyordu. Ne kadar dü-

şünürse düşünsün, bir çıkış yolu bulamıyordu. Ama parti çıkarlarının çağırdığı yere gitmemek aklının ucundan bile geçmiyordu.

Eve gelince ağabeyiyle konuştu, ertesi gün çalışmaya gelemeyeceğini anlattı. Ağabeyi çok konuşmayan bir insandı, ayaklarının dibine bakarak dinliyor ve başını sallıyordu.

Ertesi sabah evden birlikte çıktılar: Ağabeyi tarlaya, Jose ise buluşmaya gidiyordu.

«Öğle yemeğine gel, duyuyor musun?» diye bağırdı ağabeyi.

Jose Sagarra öğle yemeğine gelmedi. Gece döndü ve gün doğarken evden çıktı. Bir gün önce ağzına hiç bir şey koymamıştı ve onu gene aç bir gün bekliyordu.

5

Marques tutuklanan arkadaşların serbest bırakıldığını öğrenince Cesario'ya gitti. Cesario karısı ve Liseta'yla birlikte akşam yemeği yiyordu. Kayınpederi, kayınvalidesi ve birkaç komşu günün olayları üzerine canlı bir tartışmaya dalmışlardı.

Cesario dülgere bir iskemle uzattı:

«Otur, otur. Ben senin tutuklanmış olmandan korkuyordum».

Cesario bunu alaylı bir biçimde söylememişti, ama Marques bunda kendisinin greve katılmayışınabir ima hissetti. Geldiğine pişman oldu.

Cesario'ya:

«Senin gerçekten serbest bırakıldığından emin olmak için gelmiştim» dedi, soğuk bir tavırla vedalaştı ve çıktı.

Cesario onu kapıya kadar uğurladı. Cesario'nun gülümseyişi:

«Götürdüğün gibi, her şey senin sandığından daha iyi çıktı» diyordu.

Cesario vedalaşırken:

«Henriques henüz tutuklu» dedi. «Onun serbest bırakılması için bir şey yapacağız. Yarın ya da daha sonra konuşmamız gerek, ne dersin?»

Cesario Marques'e öğle tatili için randevu vermişti, ama gelmedi. Marques onu işten sonra bekledi ve arkadaşının yüzünden bazı yenilikler olduğunu anladı.

«Vaz buradaydı» dedi Cesario. «Bugünlerde geri dönüp seninle konuşacak».

Marques:

«Bugünlerde dediğin ne zaman?» diye sordu. Gözleri arkadaşına dikilmiş, onun sözlerindeki gizli anlamı yakalamaya çalışıyordu.

Cesario bozularak:

«Kesin olarak söylemedi» dedi. «Vaz dönünce ben hemen haber veririm».

Gerçekten de Marques'in grevden önceki etkinliklerini ve özellikle 18 Mayıs sabahı Henriques'le yaptığı konuşmayı öğrenince Vaz Cesario'ya önce merkezde Marques'ten söz edeceğini, sonra da onunla, Cesario'yla görüşeceğini söylemişti.

Cumartesi akşamı Vaz döndü ve Cesario'yla birlikte Marques'e gittiler. Marques onlarla görüşmekten ve özellikle arkadaşlarının onu ders çalışırken bulmalarından açıkça memnun olmuştu. Yüzü:

«Bakın, ben vaktimi nasıl yararlı bir biçimde geçiriyorum» diyordu.

Vaz yorgun yorgun soluyarak oturdu ve dülgere bir kâğıt uzattı:

Marques okudu. Bu bir karardı. Grev hazırlıkları sırasındaki disiplinsizlik ve sabotaj dikkate alınarak (sadece Henriques'le aralarında geçen konuşmadan söz ediliyordu) Marques kınanıyor ve onun bölgesel ve yerel yönetimden uzaklaştırılmasına karar veriliyordu.

Marques'in rengi attı, titreyen parmaklarıyla mektubu

bıraktı. İki kez konuşmayı denedi, ama söyleyecek şey bulamayıp sustu.

Ölü gibi beyaz dudaklarının arasından:

«Bu kararın adaletsiz ve yanlış olduğunu söylemek istiyorum» dedi. Bir şeyler daha eklemek istedi, ama sadece soluğunu boşalttı:

«Bu kadar».

Cesario karardaki düşünceye katılmakla birlikte heyecanlanmıştı. O anda Marques'in kentte en eski ve en tanınan arkadaş olduğunu, birkaç kez tutuklandığını, sorgularda iyi dayandığını ve kendisini partiye çekenin Marques olduğunu hatırlamıştı. Acaba önce onu dinlemek gerekmez miydi?

Vaz donuk ve sakin bir sesle:

«Eğer Merkez Komitesine yazmak istersen bunu yapabilirsin» dedi. «Şimdilik sana yeni bir iş bulmak zor olmayacak».

Marques'ten bir hiddet patlaması beklenebilirdi, ama dülger susuyordu. Konuşmaya korkuyordu. Vaz ve Cesario kalktılar.

«Arkadaş» dedi Vaz. «Partideki geleceğin kendi elinde».

Marques'in yüzünden alaycı bir gülümseme geçti. Dudakları bir kez daha kıpırdadı ve tekrar sıkıldı. Sadece vedalaşırken Vaz'a:

«Memnun olabilirsin, istediğini elde ettin» dedi.

6

Vaz geceyi Cesario'nun evinde geçirdi ve gün ağarırken Afonso'yla buluşmak için en yakın istasyona gitti. Afonso'nun kentte görünmesi yasaktı ve Fialho Vaz'a Afonso'nun hangi trenle geleceğini söylemişti. Vaz istasyo-

na tren saatinden önce gelmişti.

Ilık ve sisli bir sabahtı. Peronda tek kişi yoktu. Vaz bir banka oturdu. Çok geçmeden tren oflaya puflaya geldi. Trenden bir köylü çift indi: Sepetli bir kadınla iki torba taşıyan bir adam. Bir düdük sesi duyuldu ve tren uzaklaştı. İstasyon binasından bir demiryolcu çıktı, çevreye bakındı ve geri gitti. Afonso yoktu. Vaz yola baktı. Köylü çiftiyle elinde paket taşıyan bir delikanlı görünüyordu. Vaz son bir kez perona baktı, ayağa kalktı ve yaklaşan paketli delikanlının Afonso olduğunu gördü.

«Fialho sana trenle gelmeni söylemedi mi?»

Afonso alayla cevap verdi:

«Ben de trenle geldim. Yalnız istasyonun öbür tarafından çıktım».

Vaz arkadaşına sert sert baktı, ama bir şey söylemedi. Birlikte yola çıktılar ve istasyondan uzaklaştılar. Bir kilometre kadar ilerledikleri sırada yanlarından siyah bir otomobil geçti.

Vaz kaygılandı:

«Bu araba demin aksi yöne geçmişti».

Afonso itiraz etti:

«Bu o değildi».

Vedalaştılar. Afonso otobüse binecekti, Vaz ise bisikletle aksi yöne gidecekti.

«Seni izleyip izlemediklerine dikkat et» dedi Vaz.

«Meraklanma».

Birkaç kilometre sonra siyah otomobil Vaz'a yetişip geçti. Vaz bisikletten indi ve şüpheli arabanın plaka numarasını kaydetti. Bir saat sonra, evinin yakınlarındaki küçük bir köyde, yolun kenarında bir otomobile rastladı, ama arabanın içinde kimse yoktu.

Vaz ilk kavşaktan saptı, patikalardan ilerlemeye başladı ve yolu öyle uzattı ki eve gelince dosdoğru yatak odasına gidip kendini yatağa attı. Tek söz söylecek gücü yoktu.

7

Akşam üstü uyandı, ter içindeydi, rengi kâğıt gibiydi. Akşam yemeğinde söz onun sağlığından açıldı. Rosa onun hiç değilse birkaç gün dinlenmesi için ısrar ediyordu.

Vaz itiraz etti:

«Bunun zamanı değil. Grev yeni çalışma olanakları getirdi, bunlardan yararlanmak gerekiyor».

«Ya yatağa düşersen? O zaman hiç bir şey yapamayacaksın, parti de sensiz kalacak».

«Biliyorum, birçokları şöyle düşünüyor: parti üyeleri sağlıklarını gelecekteki savaş için saklamalı. Ama eğer herkes böyle düşünürse gelecekteki savaşlara hiç bir zaman ulaşamayız. Yarının büyük zaferlerine varmak için bugün yenmek gerekir».

Rosa onun sözünü kesti:

«Bugün insanın tüm gücünü vermesi gerektiğini hiç kimse yadsımıyor. Evet, fedakârlık gerekli. Kendi hayatını feda etmek en büyük fedakârlıktır. Bu fedakârlığın yapılması için en yüce zaman silahlı isyandır».

«Yanılıyorsun. En yüksek fedakârlık bu değil. Hayatını barikatlarda vermek onu yaşadığımız sıradan günlerde vermekten daha kolaydır».

Sustular.

«Hayatını birdenbire vermek onu yavaş yavaş vermekten daha kolaydır» diye ekledi Vaz.

Rosa içinden Vaz'ın görüşüne katılıyor ve onun en zor koşullarda bile işlerin üstüne atılışını bir iç sevinciyle izliyordu, ama kısa bir süre dinlenmesi için ısrar etmeyi de sürdürüyordu.

«Evet, o hayatını yavaş yavaş veriyor» diye düşünüyordu Rosa. «Çok az kişide böyle bir yaşama yürekliliği vardır».

Vaz bu konuşmadan sonra masanın başında birkaç saat çalıştı. Daha sonra yattılar, ama uykuları kaçmıştı, karanlığın içinde, gözleri açık ,uzun süre yattılar. Siyah oto-

mobili hatırlayan Vaz tutuklanabileceğini ve Rosa'yı yıllarca göremeyeceğini, hatta onu bir daha hiç göremeyeceğini ve geçmişi kurcalamamak için yaptıkları sözleşmeyle çekilen engeli aşamadan ayrılacaklarını düşündü. Rosa yanında yatıyordu, dalgındı, herhalde o da kendisini Vaz'dan uzaklaştıran o anılara gömülmüştü.

«Rosa...» diye fısıldadı Vaz. Ama ona hiç bir şey sormadı, sormaya korkuyordu.

8

Vaz kente gece gelmişti. Bisikletini ite ite ara yollardan Cesario'nun evine gidiyordu. Gece karanlık, yol daha da karanlıktı. Karşıdan birisi geliyordu. Vaz birkaç adım çekildi ve bir duvara yaslandı. Sessiz adımlar yaklaşıyordu. Adam durdu, yeniden yürümeye başladı, tekrar durdu, şimdi Vaz'a iyice yaklaşmıştı. Adam Vaz'a sonsuzluk kadar uzun gelen birkaç dakika öylece durdu. Adam kıpırdamıyordu ,ama özellikle bu hareketsizlik onun burada belirli bir amaçla bulunduğunu kanıtlıyordu. Sonra yavaş yavaş uzaklaştı. Vaz sindiği yerden çıktı ve Cesario'nun evine koştu.

Gece vakti geçen olayı anlattıktan sonra sordu:

«Sen kuşkulu bir şey farketmedin mi?»

Ne Cesario, ne de kısa bir süre önce serbest bırakılan ve arkadaşında kalan Henriques hiç bir şey farketmemişlerdi. Ama bu olay onlara da garip gelmişti.

«Adam bu saatte ve burada rastgele bulunamaz» dedi Henriques.

Vaz'ı ciddi yenilikler bekliyordu. Birincisi Marques'le ilgiliydi. Henriques hapishanede 17-18 Mayıs gecesi Marques'e yardım edecek olan iki delikanlıyla karşılaşmıştı. Delikanlılar o gece randevuya gitmişler, ama Marques ken-

disinde bildiri omladığını söylemişti. Gene orada, hapishanede, Henriques birlik komitesinin bir üyesine rastlamıştı. Marques komisyonun öbür üyeleri gibi onu da grevi kırmak için kandırmaya çalışmıştı. Birlik komisyonundan sadece bu arkadaş greve katılmıştı.

Cesario:

«Akıl alacak şey değil!» diye bağırdı. «Ona belgeleri kendim verdim! Hem de grevden iki gün önce!»

Sanki ona inanılmıyormuş gibi bunu tekrarlıyordu.

Henriques bunların tümünü iki hafta önce öğrenmiş olmasına rağmen heyecanla konuşuyordu:

«Eğer 18 Mayıs'ta bütün işletmeler greve gitmediyse bunu Marques'e borçluyuz».

Vaz'ın yüzü sinirlerinin son derece gergin olduğunu gösteriyordu. Tüm bunların anlamı neydi? Marques hangi amaçla hareket ediyordu? Sadece yönetimle arasındaki uyuşmazlıklar nedeniyle mi? Marques yaşını başını almış, tecrübeli bir arkadaştı. Ama o zaman davranışı daha da garip görünüyordu! Eğer eski bir arkadaş bir provokatör gibi davranırsa gerçek bir provokatör nasıl anlaşılacaktı? Ya Marques'in Vitor'la olan dostluğu? Marques Vitor'u neden sürekli olarak, hatta kuşkulu davranışlarda bulunduğu zaman bile savunuyordu?

«Vitor'un dönüp dönmediğini biliyor musun?»

Cesario:

«Sözde hâlâ köyde, annesinin yanındaymış» dedi. «Ama kentte görüldüğü söyleniyor».

«İki gün önce Marques bölgedeki tüm yönetici çalışmalardan alındı. O zaman yeni gerçekler bilinmiyordu. Marques Merkez Komitesi kararına karşı çıktı, bu kararı haksız buluyordu. Ama kendisinin daha ciddi başka suçları olduğunu da biliyordu. Yeni bir karar alınınca ne diyeceğini merak ediyorum. Her zamanki gibi: küçük bir hatayı düzeltmezsen daha büyüğünü işlersin. Ve sonra hatalar birbirini basamak basamak izler».

Cesario söze karıştı:

«Peki, ona iş verilecek mi? Kendisine verilecek her şeyi yapacağına söz vermişti...»

Vaz cevap vermedi.

İkinci yenilik Afonso'yla ilgiliydi. Birkaç gün önce Henriques'in yakınlarından biri Afonso'nun annesine gitmiş ve Afonso'yu evde bulmuştu.

«Olamaz» dedi Vaz. Afonso'yla istasyondaki son karşılaşmasını, yanlarından birkaç kez geçen siyah otomobili hatırlamıştı.

Henriques itiraz etti:

«Hayır, arkadaş. Afonso'nun ne yaptığını ya da ne yapmadığını ,kentten gidip gitmediğini bilmiyorum. Ama yeğenim ciddi bir çocuktur, yanılmaz ve yalan söylemez».

9

Evet, hiç bir yanılgı yoktu.

Afonso gizliliği baştan beri saçma buluyordu. İllegal yaşam kurallarını sık sık çiğniyordu: bir gün traş olmamış, ertesi gün kızılcık koparmış, arkasından yanlış bir taşıt aracına binmişti. Çok geçmeden böyle davranmayı bir kural haline getirmişti.

Afonso Maria'nın sevgisinden emin olmayı o kadar çok istiyordu ki Vaz'ın söylediklerine rağmen sorunu açıklığa kavuşmuş saymıyordu. Herhalde birisi Maria'ya âşık olmuştu ve onların birlikte olmasını engelliyordu. Yoksa bu Vaz mıydı? Afonso ısrarla Maria'yla görüşmeye çalışıyordu. Bunun üzerine Vaz ona şu acımasız sözleri söylemişti:

«Maria arkadaş seninle görüşmeyi hiç istemediğini söyledi».

Afonso kendinin olmayan bir sesle Maria'nın onun kadrolu görevli olduğunu bilip bilmediğini sormuştu.

Vaz'ın cevabı sertti:

«Evet, biliyor».

Başka bir soruna geçmişlerdi. Afonso Vaz'ın sorduğu her şeye lafı ağzında geveleyerek, omuz silkerek ve gereksiz yere gülümseyerek cevap veriyordu. O gün gizlilikle ilgili «saçmalıklara» uymaktan özellikle kaçındı. Mağazaya giderken fotinlerini temizlemedi, saçını taramadı ve kendine çekidüzen vermedi. İstasyona yaya gideceğine otobüsle gitti, trene bindi, oysa bunu yapmaması tavsiye ediliyordu: PİDE ajanları trende sık sık kontrollar düzenliyorlardı. Sonra Lizbon merkez garında indi. Tramvaya atladı ve evinin önündeki durakta indi.

Eve gelip de yatağına uzanırken:

«İşte buradayım» diye düşündü. «Her şey bu kadar basit, hiç bir şeyi karışık hale sokmanın gereği yok».

Gece iyi uyuyamadı, ertesi gün boyunca da içinde bir sıkıntı ve yalnızlık duygusu vardı. Bir parti görevlisinin yaşamında en zor şeyin yalnızlık olduğunu anlamaya başlamıştı. Arkadaşlar için sadece iş, «saçmalıklara» özen göstermek, sürekli bir eleştiri ve denetleme önemliydi. Ağızlarından «kişisel» şeylerle ilgili tek söz duyulmuyordu, onlar için en önemli şey çalışmaydı. Afonso eskiden Maria'yla buluşmayı ve onun hayat arkadaşı olmasını umuyordu. Ah, böyle olsa hayat sevinç dolacaktı! Ama bu düş sona ermişti. Maria onunla karşılaşmak istemiyordu. Hayır, bu imkânsızdı! Maria iyi yürekli ve ciddi bir kızdı, bunu söylemiş olamazdı.

Afonso bunu izleyen günler ailesini, özellikle annesini hatırladı. Evden ayrılmakla ve susmakla annesine verdiği acıları ancak şimdi anlıyordu. Birkaç gün sonra canı geceyi kendi evinde geçirmek istedi, nasıl olsa bu taraflarda bulunuyordu. «Otellere güvenilmez. Kendi evine gitmek daha iyi. Geceyi rahatça geçirebileceğim gizli bir yer de bilmiyorum» diye düşünüyordu. Ve eve gitti. Kucaklaşmalar, okşayışlar, serzenişler gözlerini yaşarttı. Bundan sonra eve birkaç kez daha uğradı.

Fialho ona Vaz'la buluşma yeri olarak tren istasyo-

nunu saptayınca Afonso, talimata uyacağı yerde, geceyi evde geçirmiş ve buluşma yerine kadar yürüyerek gelmişti. Vaz'a neden yalan söylemiş, trenle geldiğini anlatmıştı? «Saçmalıklar» ve saçma kararlar konusunda Afonso'nun kendine göre bir felsefesi vardı. «Bunlara uyulmayabilir, önemli olan arkadaşların öğrenmemesi ve davaya bir zarar gelmemesi».

Siyah otomobil olayından sonra ilk kez düşünceye dalmıştı. Ama kendi hatalarını değil, er ya da geç tutuklanabileceğini düşünüyordu. Bunu düşünürken gözlerini yumuyor, düşlerini, uğradığı düş kırıklıklarını, «felsefesini», arkadaşlarını aldatışını — her şeyi unutmaya çalışıyordu. Her şeyi yapıyordu, her görevi üstleniyor, kilometrelerce yürüyerek buluşmalara gidiyor, açlıktan, soğuktan yakınmıyordu. Sadece gizlilikle ilgili «saçmalıklara» uymuyor, kendini buna zorlayamıyordu.

10

Fialho'yla Afonso bir kilometre taşının önünde duruyorlardı.

«Materyalleri almaya gitmen gerekecek» diyordu Fialho. «Ama burada işaret olup olmadığını kontrol etmeden oraya gitme. Eğer taşın üstünde işaret varsa gidilmeyecek demektir. İşaret yoksa git. Ne olursa olsun, bu akşam buluşacağız».

Gece buluştular ve Afonso belirtilen yerde materyal falan olmadığını söyledi.

«Nasıl?» dedi Fialho. «İşareti unuttun mu?»

Kendisine bu tür şeyler sorulduğunda Afonso vereceği cevabı uzun boylu düşünmez, kendini haklı çıkarmaya çalışırdı.

«Dostum, ben işaret filan görmedim. Bak, bir kutu kib-

rit harcadım».

Fialho başını sert bir hareketle ona çevirdi. Afonso'yu garip bir yoldan bilinmeyen bir yere doğru götürmeye başladı. Afonso sorunun ne olduğunu ancak bir saat sonra anladı. Fialho kilometre taşının önünde durdu, cebinden bir fener çıkardı.

Işığı işarete tutarak:

«Bak» dedi. «İyice görünüyor».

Afonso omuzlarını silkti, sabırsızca:

«Dinle, dostum, ben işareti görmedim» dedi.

Fialho kilometre taşının çevresini fenerle aydınlattı.

Birlikte oradan uzaklaşırlarken Fialho:

«Sen kulaklarına kadar yalanın içine gömülmüşsün» dedi. «Hatalar yeni hataları, yalan yeni bir yalanı doğurur. Bu kibrit masalına ne gerek var? Sen bir kutu kibrit harcamışsın, oysa yerde bir tane yok... Önce işarete bakmaya gitmedin, üşendin. Sonra arkadaşlarının başını yakma pahasına kendini temize çıkarmaya karar verdin».

Afonso'nun bir şey söylemesi gerekiyordu? Ama ne?

Fialho devam etti:

«Tek hatan bu değil. Bu, hatalarından biri. Sana verilen talimatlara hemen hemen hiç bir zaman kulak asmıyorsun. Hata ve yalanlardan oluşan bir zincir — işte senin bugünkü hayatın bu. Her şeyde böyle bu, arkadaş. Hatta o talihsiz kızılcık işinde bile. Sen partinin uyanıklığını önemsemedin. Bugün Vaz'ı gördüm, senin aileni ziyaret ettiğini anlattı. (Afonso'nun kalbi kesik kesik atmaya başlamıştı.) Polis bizi yakalamak için kudurmuşçasına çalışıyor. Oysa sen arkadaşların özgürlüğü ve güvenliğiyle, örgütümüzün çalışmasıyla oynuyorsun. Ve hepsi senin kaprisin, duygusal heyecanların yüzünden. Bir çocuk gibi davrandığını anlıyor musun, yoksa anlamıyor musun? Eğer bunu anlıyorsan ucuz bir züppesin sen».

Fialho bir süre sustu. Bu susuş Afonso için arkadaşının tüm sözlerinden daha dayanılmaz bir şeydi.

Fialho devam etti:

«Partinin nasıl karar vereceğini bilmiyorum. Seni par-

tiden çıkarmalarını istemem. Eğer komünistsen bundan ders almalısın. Eğer almazsan sadece bir gübre böceğisin».

Afonso'nun adımları yavaşladı. Fialho ona bakınca Afonso'nun ağladığını farketti, ama onu sertçe azarlamaya devam etti.

11

Jose Sagarra yaşlı bir zeytin ağacının gölgesinde Barrosalı arkadaşla buluşmuştu. Barrosalı dizlerinin arasına sıkıştırdığı tenceredeki çorbayı kaşıklıyordu. Öyle iştahla yiyordu ki arkadaşının tencereye dikili bakışlarını ancak yemeği bitirdikten sonra farketti. Öksürdü, içinde keçi peyniri bulunan paketi açtı, kendine bir parça kesmeye hazırlanıyordu, ama Sagarra'nın aç olduğunu düşünüp durakladı, Sagarra sürekli olarak ayaktaydı, bir buluşmadan ötekine koşuyordu. Barrosalı yeniden öksürdü, peynirle ekmeğin yarısını Sagarra için kesti ve şarap şişesini ona uzattı.

Diğer sorunlar bitince:

«Her şey müthiş pahalandı« dedi. «Domuz yağı yok, morina balığı yok, peynir ancak bayramlarda bulunuyor. Sofranın başına oturduğun gibi, aç kalkıyorsun».

Sagarra bunu biliyor ve arkadaşları onu ağırlayınca her zaman utanıyordu. Ama onu pek ağırlayan yoktu. Kısa süren buluşmalarda onun karnının aç olup olmadığıyla pek ilgilenen çıkmıyordu. Sagarra artık evde yemek yemiyordu, soruları cevaplandırmaktan ve ağabeyinin yemek yemesi için ısrar etmesinden kaçınmak için eve gece dönüyor ve gün doğmadan çıkıp gidiyordu. Aklına baklalar gelmese herhalde açlıktan bayılıp bir hendeğe yuvarlanırdı. Şimdi bakla tarlasına uğruyor, ceplerini, hatta bazen

şapkasını dolduruyor ve sabah kahvaltısını yolda edip öğle ve akşam yemeklerini yolda yiyerek gezmeye devam ediyordu. Bir hafta sadece bakla yemişti. Bu bir hafta boyunca muazzam iş yapmıştı: bütün bölgeyi dolaşmış, bütün arkadaşlarla konuşmuş, meydan komisyonlarıyla tanışmış, sekiz köyde daha parti hücresinin temelini atmıştı.

Huzurunu kaçıran tek şey sıklaşan polis devriyeleriydi. Arkadaşı otomobillerle gezen, bazan da yollarda küstahça durup geçen köylüleri süzen ajanları anlatıyorlardı. Sagarra önceleri şüpheli hiç bir şey farketmiyordu, ama bir keresinde yolda duran bir otomobile rastladı. Arabanın içinde birkaç kişi oturuyordu. İçlerinden biri gerinerek arabadan çıktı, Sagarra'nın yolunu kesti, yüzüne dikkatle baktı ve tekrar otomobile bindi.

«Saçma!» diye düşündü Sagarra. «Nasıl tanıyabilirler?»

Bir süre yürüdükten sonra dönüp baktı —otomobil yerinde duruyordu. İki kilometre kadar sonra yolun düz bir yerinde otomobili yeniden gördü, araba sanki onu izliyordu.

Jose Sagarra tarlaya saptı.

12

Sagarra pazartesi günü iş aramaya gitti. Herkes gibi onu da son yılların en yüksek ücretiyle işe aldılar Bu, meydan komisyonunun zaferiydi. Köy caddesinde yabancı bir adam dolaşıyor ve köylülere dikkatle bakıyordu. Sagarra bunu birkaç gün önce yolda yüzünü dikkatle inceleyen adama benzetti.

Sagarra bunu izleyen üç gün tarlada çalıştı ve eve dönerken kuşku veren hiç bir şey farketmedi. Ama çarşam-

ba akşamı, Vaz'la birlikte bir buluşmaya giderlerken kavşakta farları sönük bir araba duruyordu. Bunu Vaz'a söyledi. Vaz cebinden bir kâğıt çıkardı ve arabanın plaka numarasını kibrit ışığında kaydetti. Sagarra şüpheli tiplerin ortaya çıkışını, ücretlere sağlanan zammı, parti örgütünün gelişimini anlattı. Vaz da Sagarra'nın yeraltına geçişiyle ilgili kararın henüz gelmediğini söyledi.

Sagarra dönüşte aynı kavşakta bir otomobil gördü. Arabada hiç kimse yoktu.

Sagarra eve girer girmez kapı çalındı. Yengesinin sorusuna bir erkek sesi karşılık verdi. Sagarra arka kapıya koştu, kapıyı araladı ve birisinin bahçe kapısından avluya girdiğini gördü. Sagarra yıldırım hızıyla taş duvarın üstünden atladı. Komşu avluya sıçradığı anda bir silah sesi duydu. «Boş ver» diye düşündü Sagarra. Daha hızlı koşmaya başladı ve bir çiti daha aştı. Soluğu kesilip durduğu zaman çevresini gecenin sessizliği sarıyor, ağustosböcekleri ötüyordu.

13

Sagarra çalılıların arasından Vaz'ın karşısına fırladı. Vaz yenilikler olduğunu hemen anladı. Sagarra yakalanma tehlikesi atlattığını ve bir keresinde Vaz'ın da katıldığı toplantının yapıldığı Tome'nin samanlığında saklandığını anlattı. Sözlerini bitirirken:

«Polis köyün yakınında bütün bisikletlileri durduruyor, kimlikleri kontrol ediyor, sorguya çekiyor ve üstlerini arıyor» dedi. «Seni arıyorlar, bundan emin olabilirsin».

Vaz'ın köyün uzağında bir yerden tekrar yola çıkabilmesi için sapa patikalardan yürümeye başladılar. Vaz arkadaşına para verdi, dikkatli olmasını söyledi ve bir hafta sonrası için bir randevu saptadı.

Vaz birkaç yere daha uğradıktan sonra Cesario'nun evine geldi. Cesario:

«Garip şey» dedi. «Grev sonucunda sadece ücretlerin artmasıyla erzak dağıtımının iyileşmesi sağlanmadı, resmi makamlar karaborsacıları da izlemeye başladılar. Eskiden onlarla hiç kimse uğraşmazdı, oysa şimdi küçük karaborsacılara bile savaş açıldı».

Kent yakınında otobüslerin kontrol edildiğini, bisikletlilerin durdurulduğunu, paketlerin açıldığını anlattı.

«Bugün bana mavi bisikletle zeytinyağı taşıyan bir karaborsacının arandığını anlattılar» dedi.

Ama Cesario bunu söylerken bu beklenmedik denetlemenin amacını anlamıştı. Vaz'ın bisikleti maviydi. İş anlaşılmıştı: Vaz'ın kimliği ortaya çıkmıştı, aramalar onu yakalamayı amaçlıyordu. Cesario bu karaborsacıkla savaş masalını nasıl da yutmuştu?

14

Garip şeyler oluyordu. Normal zamanlarda bunlara dikkat edilmezdi, oysa Vaz şimdi en küçük ayrıntıları farkediyordu. Antonio'yla birlikte yolda durmuş, yan tarafı seyreden bir yabancıya rastladılar. Adamın arkası onlara dönüktü. Vaz adamın bakışlarını izledi, sürekli olarak bakmaya değer bir şey göremedi. Tenha bir yerde bulunan adamın ayak seslerini ve konuşmaları duyunca doğal olarak başını çevirmesi gerekirdi, ama yabancı hiç kımıldamamıştı. Vaz adamın yanından geçtikten sonra sert bir hareketle başını çevirdi ve yabancının inceleyen bakışlarıyla karşılaştı. Kuşkusu kalmamıştı.

«Arama kentte de başlamış» dedi Vaz. «İhtiyatlı ol».

Antonio:

«Elbette» diye cevap verdi. «Tutuklanmaya niyetim yok».

Vaz gece eve dönerken içinde bir huzursuzluk duydu. Issız yolda attığı adımlar yalnız ve çınıltılı sesler çıkarıyordu. Ay ışığı bulutların arasından kendine güçlükle yol buluyordu. Karanlığın içinde yolun kenarındaki ağaçlar, yakın tepeler, açık renkli yol şeridi görünüyordu. Yol küçük bir köprüye doğru iniş yapıyordu. İnişte sık bir duvar gibi sıralanan ağaçlar burayı özellikle karanlık bir duruma getiriyordu. Tam burada Vaz iki gölgenin ayrı ayrı yönlere doğru atıldığını gördü. Aklına yalnız başına yolculuk yapanlara saldıran haydutlarla ilgili öyküler geldi. Pusu kurulabilecek bir yer olan inişe yaklaşınca tabancasını çekti, namluya bir mermi sürerek horozu kaldırdı. Gece sessizliğinin içinde kuru, metalik bir gıcırtı duyuldu.

Köprüyü elinde tabancayla geçti. Ne bir ses, ne de kuşku veren bir hışırtı vardı. Ama onu gene de izliyorlardı. Kimdi bunlar? Ne istiyorlardı?

Eve dönünce Rosa'ya:

«Evi değiştirmek gerekiyor» dedi. «Ama telaş etmeden. Gece vakti yollarda yabancı kişiler ya da yanımızdan geçen bir otomobil görünce her defasında evi değiştirmeye kalkarsak hiç bir yerde duramayız. Şimdi bunları hissedişimiz arkadaşlarımızın da aynı şeyleri hissedişlerinden. Benim kimliğimi anlamış ve bizim sektörde izimizi bulmuş olmaları mümkün. Ama biz uyanıklığı iki kat arttırdık ve eskisinden daha çok şey farkediyoruz».

Vaz düzgün, beyaz dişlerini göstererek memnun memnun güldü. Rosa:

«Gülmek ona yakışıyor» diye düşündü. «Güzel bir gülümseyişi var. Yazık ki seyrek gülümsüyor».

Vaz'ın yüzü duygusuzlaştı:

«Uyanıklığı daha da arttıracağız. Gereğinde önlemler alacağız».

Ama bunu izleyen günlerde ne Vaz, ne de Rosa dikkati çeken bir şey farketmediler. Mavi gökle parlak güneşin altında her şey sakin ve neşeli gibiydi.

Desen. *Alvaro Cunhal*

XV. BÖLÜM

1

Ertesi hafta Vaz evinin beş kilometre kadar ötesindeki kasabadan bisikletle geçerken birden yolun üstüne bir köylü çıktı. Vaz güçlükle fren yaparken köylü sarhoş gibi sallanarak gidona yapıştı.

Dili dolaşarak:

«Senhor Francisco! Bu yana gelin!» diye bağırdı. Vaz bunun Ernesto olduğunu şaşkınlıkla gördü.

Issız bir sokağa saptılar. Ernesto burada durdu, çevresine kuşkuyla bakındı ve hırıltılı bir sesle sabah köylerine birtakım adamların geldiğini, köylülere bazı şeyler sorduklarını anlattı. Her şeyden haberi olan Ermelinda Ernesto'nun karısına gelenlerin polis müdürlüğünden olduklarını ve Costa'daki evde (Vaz'ın oturduğu ev böyle anılıyordu) kimin oturduğunu öğrenmek istediklerini söylemişti. Ernesto karısını gönderip senhorayı uyarmak istemiş, ama komşu kadını korkutmamak için düşüncesini değiştirmişti. Sabahleyin kasabaya gitmiş olan Sapo öğleyin ona kasabayla köyün arasındaki kavşağa bir güvenlik devriyesi ve iki sivilin yerleştirildiğini anlatmıştı. Bütün bisikletlileri durduruyor, nerede oturduklarını öğreniyor ve üstlerini arıyorlardı. Karısı Senhora Francisco'nun evde olmadığını söyleyince Ernesto hemen kasabaya gidip onu yoldan çevirmeye karar vermişti. Buraya gelirken devriyelerin bisikletlileri durdurduğunu kendisi de görmüştü.

Ernesto titreyen bir sesle:

«Benim için yaptığınızı hiç bir zaman unutmayaca-

ğım» dedi. «Belki aptallık ettim, öyleyse bağışlayın, ama, kim bilir, bakarsınız başınıza bir şey geliverir».

Vaz onun elini sıkarak:

«Sağ ol dostum» dedi. «Bütün bunların benimle ilgisi yok, ama gene de teşekkürler. Teşekkür ederim, dostum».

Solgun, gergin yüzü fazla bir şey söylemiyordu. Vaz'ın ilk kez dostum dediği Ernesto onun el sıkışından ve bu teşekkür sözlerinden yaptığı şeyin tüm önemini anlamıştı.

2

Vaz bisikleti önüne çıkan ilk atelyeye bıraktı ve eğer onu bu akşam alamazsa birkaç gün saklamalarını rica etti. Bundan sonra kasabadan çıktı ve tarladan geçen kestirme yoldan evine doğru yürümeye başladı.

Bitkin ve yorgun olduğu halde gene de koşmaya başladı ve soluğu tıkanıncaya kadar koştu. Sonra hızlı adımlarla yürümeye başladı, arkasından umutsuzlukla yeniden koşmaya başladı. Artık arananın kendisi olduğundan ve nerede oturduğunun öğrenildiğinden kuşkusu kalmamıştı. Sadece onu nerede yakalamaya hazırlandıkları belli değildi. Belki onu yolda yakalayıp sonra eve getirmek ve çoğu kez yaptıkları gibi, adresi kendisinin verdiğini söylemek istiyorlardı. Peki, şu anda evde olmadıklarına güvenilebilir miydi? Ernesto onu aramaya çıkarken evde değillerdi, ama şimdi? Göğsünün içi yanıyor, ama Vaz koşmaya devam ediyordu. Şakaklarında tek bir düşünce çırpınıyordu: tam burada güçsüz kalıp yıkılmamak. Çalıların arasından uzaktaki kavşağı, üniformaları, silahların pırıltısını, biraz kenarda, işaret levhasının yanında da iki başka karaltıyı gördü. Koşmaya devam etti. Yetişebilseydi, ah bir yetişebilseydi... Soluksuz kalmıştı, göğsüne yayılan ateşten tı-

kanıyordu. Gittikçe daha çok sendeliyordu. Ne koşacak, ne de yürüyecek gücü kalmamıştı. Göğsündeki yanmanın yerini mide bulantısı almıştı, başının içi uğulduyor, gözlerinin önünde kırmızı daireler uçuşuyordu.

Ama işte sonunda uzakta evini gördü. Zeytin ağaçlarının arasından beyaz duvarların neşeli ve uysal bir görünüşü vardı. Her zaman olduğu gibi, pencerelerden biri açık, öbürleri kapalıydı.

Vaz önce Ernesto'ya uğramaya karar verdi. Evde Ernesto'nun karısı vardı. Kadın Vaz'a yüzünde bir dehşet ifadesiyle baktı. Vaz:

«Her şey bitti» diye düşündü. «Geç kaldım. Gelmişler bile». Ancak kadını korkutan Vaz'ın kendisiydi: yüzü şişmişti, göğsü körük gibi inip kalkıyor, kurumuş, çatlamış dudaklarıyla hava almaya çalışıyordu, gözleri çukura kaçmıştı.

Sonunda kadın:

«Hayır, hayır» dedi. «Orada, evde her şey yolunda. Demin senhoranın asılı çamaşırları topladığını gördüm».

«Çok oldu mu?» diye sordu Vaz.

«Demin, az önce...»

Vaz'ın sırtından sanki bir dağ kalktı.

Korkudan hâlâ kendine gelemeyen Ernesto'nun karısı Vaz'a kocasını görüp görmediğini sordu ve öğle yemeğinden sonra kapalı bir arabanın geldiğini, içinde sivil giyimli dört ya da beş kişinin olduğunu anlattı. Bakkal dükkânının önünde durmuşlar, ikisi inmiş, Ermelinda'nın evinin tam karşısında bir süre fiskos etmişlerdi. Yarım saat önce de biraz daha uzakta, köşede bir otomobil durmuştu, ama gidip gitmediğini bilmiyordu, köşeden ilerisi görünmüyordu.

Vaz kadının elini sıktı:

«Günün birinde bunların hepsini daha iyi anlayacaksınız».

Komşularının başında sallanan müthiş tehlikeyi sezen kadın onu sempati dolu bakışlarıyla uğurladı. Vaz yolu hızlı adımlarla atladı, Ermelinda'nın eviyle zeytin ağaçlarının

önünden geçip kapıyı çaldı. Kapıyı Rosa açtı. Vaz ona bir şey söyleyecek zaman bile bırakmadı:

«Ayakkabılarını ve yağmurluğunu giy» dedi ve içeri girdi. Önceden prova edilmişe benzeyen ve perişan görünüşüyle hiç uyuşmayan, sakin ve güvenli hareketlerle patates sepetini alıp yere boşalttı ve odasına götürdü. Burada masanın üstündeki bütün kâğıtları çabucak topladı ve sepete doldurdu.

«Hazır mısın?»

Vaz Rosa'nın ne düşündüğünü anlamıştı.

«Ya kitaplar? Ya yazı makinası? Ya elbiseler? Ya bütün eşya? Az da olsa sahip olduklarının tümüydü bunlar.

Vaz tekrarladı:

«Hazır mısın?»

Rosa birden önemli bir şey hatırlamış gibi yatak odasına atıldı ve elinde küçük bir çantayla geri geldi. Bir dakika geçmeden Vaz geldi ve evden çıkıp zeytin ağaçlarının yanından geçerek Ernesto'nun evinin arkasında başlayan çam ormanına doğru yürümeye başladılar.

Ağaçların arasından yoldan eve doğru gelen patikada bazı karaltıların hızlı hızlı yürüdüğünü ve aradaki uzaklığa rağmen bunların erkek ve kent giyimli olduğunu gördüklerinde bir hayli uzaklaşmışlardı.

3

Vaz'la Rosa dinlenmek için oturduklarında vakit gece yarısını geçmişti. Gece sakin ve ılıktı. Artık bütün yörede arandıkları şüphesizdi ve yollarla kasabalardan uzak durmaları gerekiyordu. Sığınabilecekleri en yakın yer, yoldan gidilirse, yirmi kilometre kadar ötedeydi, ama yolu zorunlu olarak uzatacaklarından bütün gece taban tepmeleri lazımdı. Uzun yürüyüşlere alışık olmayan Rosa'nın ayakları

daha şimdiden su toplamış ve yorgunluktan kurşun gibi ağırlaşmıştı. Daha gündüzden dinlenmeyi düşleyen Vaz'ı ayakta tutan tek şey sinirlerinin uyanmış oluşuydu. İllegal konutun ortaya çıkışına rağmen sakin kalmıştı.

Birkaç dakika konuşmadan oturdular. Rosa Vaz'ın dizini parmaklarının ucuyla hafifçe okşadı, sonra onu uzun zamandan beri ilk kez kendi adıyla çağırarak:

«Dinle, Jose...» dedi. «Benim bir kızım var. Evet, kızım. Bir burjuva ailesinde, babasının yanında büyüyor, annesini tanımıyor ve tanımak istemiyor. Onu benden çaldılar. Babası, dedesi, yargıç — hepsi onu benden çaldılar. Önce tehdit ettiler, sonra para teklif ettiler. Düşünsene, bir anneye kızını bırakması için para teklif ettiler. Onun benimle hiç bir zaman mutlu olamayacağını, benim yanımda olmasının onun için tehlikeli olacağını söylediler. Ben kendi ekmeğimi kendim kazandığım ve komünist olduğum için».

Rosa sustu. Gecenin sessizliği onları yeniden okşadı.

«Onların her birinden kişi olarak nefret ettiğimi söyleyemem» diye devam etti Rosa. «Onların tümünden nefret ediyorum, sınıf olarak nefret ediyorum. Onların ahlakından, onların düşünce sisteminden, alışkanlıklarından, duygularından, sözlerinden nefret ediyorum. Hepsi zehir saçıyorlar».

Vaz Rosa'nın zaman zaman neden dalgınlaştığını şimdi anlamış, bu zamana kadar anlayamadığı sözleri, davranışları açıklık kazanmıştı.

Ve Rosa avuçlarıyla Vaz'ın elini hafifçe sıktı, yorgunluğu yenmeye çalışarak ayağa kalktı ve yağmurluğunu sırtına aldı. Vaz da doğruldu ve yorgun, terden ıslanmış yüzünden bir titreme geçtiğini hissetti. Sepeti eline aldı.

Boğazına kadar gelen öksürüğü bastırmaya çalışarak:

«Bu kadar uzun süre dinlenemeyiz» dedi. «Eğer terimiz soğursa adım atacak gücümüz kalmaz».

Bütün gece yürümeleri gerekiyordu. Vaz alışıktı. Ama Rosa? Evet, onun her şeyini elinden almışlardı, ama Rosa hiç bir zaman yakınmıyordu. Gecenin içinde kaybolmuş

olan Rosa'nın zavallı, mutsuz bir görünüşü vardı. Vaz ona sarıldı, kuvvetle kendine doğru çekti. Zayıflamış, bitkin, üşümüş, omuz omuza duruyorlardı. Birbirlerini çok iyi anlıyorlardı.

Sessizliği ilk bozan Rosa oldu:

«Parti olmasaydı» dedi. «Yaşamaya değmezdi».

4

Ramos Antonino'nun evine nedense ağır, siyaha boyanmış, manda boynuzu gibi kıvrık gidonlu bir bisikletle geldi.

Bisikleti içeri taşırken:

«Bu tosunu nasıl buluyorsun?» diye sordu.

Maria ona yol vermek için çekildi, ama Ramos gidonu tam onun üstüne çevirdi. Maria ister istemez irkildi ve gülümsedi. Bisiklet gerçekten de bir boğaya benziyordu.

Maria Antonio'nun saat üç sularında gelmesi gerektiğini, ama şimdiye kadar gelmediğini anlatırken Ramos bisikleti yerleştirdi, evrak çantasıyla tabancasını masanın üstüne koydu, ceketini çıkardı ve lavaboya yaklaştı. Maria onu izliyordu. Onun yıkanışını seyretmek hoşuna gidiyordu. Ramos önce ağır ağır kollarını sıvıyor, sabunu alıp suya daldırıyor, ellerini uzun uzun sabunluyordu. Sonra sabunu bırakıyor, koyu sabun köpüğünü ağır ağır yayıyordu. Ve nihayet ellerini birkaç kez, üzerinde köpük izi kalmayıncaya kadar suya daldırıyordu. Maria ona havlu verirken ne söylediğini pek düşünmeden:

«Görüyorsun ya» dedi. «Eğer benimle birlikte yaşayacak olsaydın sana her zaman havlu verecek birisi olurdu».

Ramos gülümsedi, Maria'ya dikkatle baktı. Maria kı-

zardı. Kızarmasına Ramos'un bakışlarından çok anlamını ancak şimdi çıkardığı kendi sözleri neden olmuştu. Durumu düzeltmek istedi:

«Galiba senin üstünde kötü bir etki yapıyorum. Kız arkadaşın bunu bilseydi bana günümü gösterirdi».

Neşelenen ve aynı zamanda kızan Ramos güldü:

«Kız arkadaşım mı? Benim bir kız arkadaşım olduğunu kim söyledi sana?»

Maria:

«Yani tek başına mı yaşıyor?» diye düşündü ve aklına Antonio'yla aralarında geçen konuşma geldi. O zaman Maria Antonio'nun önerisini geri çevirmiş, o da Ramos'un bir kız arkadaşı olduğunu söylemişti. Maria onun sözlerinden hiç bir zaman kuşku duymamış ve ona teslim oluşunda bu sözlerin en ufak bir etkisi olmamıştı. Yoksa Antonio onu aldatmış mıydı? Maria yeniden kızardı ve yüzünü elleriyle kapadı.

Ramos havluyu astı ve masanın başına oturdular. Antonio'nun önerisini geri çevirmiş, o da Ramos'un bir kız arkadaşı olduğunu söylemişti. Maria onun sözlerinden hiç bir zaman kuşku duymamış ve ona teslim oluşunda bu sözlerin en ufak bir etkisi olmamıştı. Yoksa Antonio onu aldatmış mıydı? Maria yeniden kızardı ve yüzünü elleriyle kapadı.

Ramos havluyu astı ve masanın başına oturdular. Ancak ilk dakikaların canlılığı geçmişti, konuşacak şey bulamıyorlardı, uzun süre susup birbirlerine baktılar. Aynı şeyi düşündüklerinden emindiler, ama ikisinin aklından da kendilerine göre bir şeyler geçiyordu. Kâh biri, kâh öteki Antonio'yu hatırlıyordu.

«Gecikti».

«Evet, biraz gecikti».

Ve Maria Ramos'la baş başa kalmanın verdiği bu masum zevkin uzaması için Antonio'nun biraz daha gecikmesinin hiç de fena olmayacağını düşündüğünü farketti.

Saat dokuz buçukta huzursuzlanmaya başladılar.

Ramos sordu:

«Kararlaştırılan yere onun için işaret koydun mu?»

«Senin için koyduğum işareti. Görmedin mi?»

Tekrar uzun süre konuşmadılar. Ramos bir şeyler çiziyor, Maria ise tırnaklarıyla uğraşıyordu.

Bir saat sonra Maria gitti, çorbayı ısıtmak için ateşe kömür attı ve Ramos'a yemek yemesini önerdi.

«Yok, beklerim» dedi Ramos.

Çantasından gazetelerini çıkardı ve kırmızı kalemle notlar alarak okumaya başladı. Maria da okumaya çalıştı, ama huzursuzluktan okuyamıyordu. Bir yandan Antonio'nun hemen dönmesini istiyordu. Öte yandan gözlerini kitaptan kaldırdıkça gaz lambasının hafifçe aydınlattığı bu küçücük, şirin odada, gecenin sessizliği içinde Ramos'u çalışır görmek ona garip bir sevinç veriyordu. Ramos Maria'nın ona baktığını bilmiyor ve Maria Ramos ona bir şey söylerken olduğu gibi utanmadan bakıyordu ona.

Ramos saate baktı: on ikiye yirmi beş vardı. Not defterini çıkardı.

«Bugün perşembe mi?» Diye sordu, oysa bunu çok iyi biliyordu.

«Evet, perşembe» dedi Maria.

Antonio'nun gecikişine hiç bir açıklama bulamıyorlardı ve Antonio gece yarısına kadar gelmezse ne yapacaklarını düşünürlerken dışarıdan ayak sesleri duyuldu.

Hemen arkasından kapı vuruldu.

Ramos rahat bir soluk alarak:

«İşte geldi» dedi.

Maria kapıyı açmaya koştu.

5

Ancak gelen Antonio değil, Vaz'dı. Adımlarını güçlükle atarak içeri girdi. Mutfakta bir sıraya çöktü ve çukura

kaçmış, sıcak gözlerini arkadaşlarına çevirdi.

«Evi mi ortaya çıkardılar?» dedi Ramos.

Vaz usulca başını eğdi ve bir şey söylemek istedi, ama ağzından sadece bir öksürük çıktı. Zorlukla soluk alarak Maria'nın getirdiği sudan biraz içti ve konuşabilmek için biraz daha bekledi.

Sonunda:

«Evime geldiler» dedi. «Rosa'yla belgelere bir şey olmadı». Elleri sanki olmayan bir koltuğun kollarında destek arıyordu.

Ramos başka hiç bir şey sormadan arkadaşının ayağa kalkıp yatağa kadar gitmesine yardım etti. Maria Vaz'ın başının altına bir yastık koydu. Ramos'la Maria karyolanın ucunda oturuyorlar, Vaz'sa, gözleri kapalı, put gibi yatıyordu. Sonunda sesli sesli iç geçirdi, boğuk bir sesle öksürdü, solukları düzene girdi ve yatağın içine oturdu.

Alçak sesle:

«Konuşalım biraz» dedi.

Olup bitenleri kısaca anlattı. Rosa'yı sabahleyin yeraltında görev yapan bir kadının evine bırakmış, kendisini birkaç yerde bekleyenler olduğu için bir dakika bile dinlenmeden yeniden yola koyulmuş ve ağzına yemek bile koymadan bütün gün yürümüştü. Sadece bir saatlik bir otobüs yolculuğu yapmış ve buraya on kilometre kala otobüsten inmişti.

«Oldu, sonra konuşuruz» dedi Ramos. «Önce yemek ye».

Mumu aldı ve mutfağa gitti. Maria Ramos'u izledi. Ramos tabaklara çorbayı kendisi koydu. Vaz biraz sonra masaya geldi, görünüşü öyle bitkin, avurtları öylesine çökük tü ve gözlerinde öylesine huzursuz bir pırıltı vardı ki Ramos'la Maria Vaz kaşığı güvensizce tutarak yemeye başlayıncaya kadar gözlerini ondan ayıramadılar.

Ramos Vaz'a Antonio'nun, her nedense, geciktiğini söyledi ve onun nerede olabileceğini sordu.

Vaz:

«Antonio benim yerimi aldı» dedi. «Dün Cesario'nun

evinde ilk buluşması vardı».

Bakıştılar. Akıllarına aynı şey gelmişti: hiç kuşkusuz Antonio tutuklanmıştı.

6

Yemeği yedikten sonra Maria'dan onları bir dakika yalnız bırakmasını istediler: bundan sonra ne yapacaklarını görüşmeleri gerekiyordu. Derhal gitmeye karar verdiler. Vaz gece saat ikide trenle gidecekti. Paulo'yu bulup onunla birlikte, belki de Jose Sagarra'nın aracılığıyla, Antonio'nun durumunu öğrenmesi gerekiyordu. Antonio'nun tutuklanmış olması durumunda Maria'nın güvenli bir yere götürülmesi gerekliydi. Vaz yorgunluktan güçlükle kımıldayabildiği için bazı illegal konutlara onun yerine Ramos gidecekti. Birkaç gün sonra üçünün ormanın bilinen bir yerinde Paulo'yla buluşmasına karar verdiler.

Sonra Maria'yı çağırdılar.

Ramos:

«Biz gidiyoruz» dedi. «Belki de Antonio'ya hiç bir şey olmamıştır, sadece bir nedenle gecikmiştir. Bakacağız. Eğer onunla ilgili bir şey öğrenirsek üç gün kadar sonra döneriz. Eğer burada bir şey olursa gidecek bir yerin var mı?»

Maria dişlerini tedavi ettirirken gittiği avukatın evini hatırladı.

«Güzel» dedi Ramos. «Paran var mı?»

Maria bir karton kutu getirdi ve bir sürü madeni parayla yirmi escudoluk bir banknotu masanın üstüne boşalttı.

Ramos ona iki banknot daha uzatarak:

«İşte, al» dedi. «Gerekli olabilir». Ve evrak çantasını yerleştirmeye başladı.

Ramos toplanırken Maria onun peşinden bir adım ayrılmadı ve sonra onun elini tuttu. Ramos onun uzun kirpikli gözlerine bir an baktı. Bu gözlerin içinde de, tıpkı elini sıkan parmaklardaki gibi, haz ve keder vardı. Ve Ramos Maria'nın daha çok onun için kaygılandığını, bu ayrılığın onu Antonio'nun yazgısından daha çok meraklandırdığını anladı.

«Metin ol, güzelim» dedi. «Her şey yolunda gidecek».

Vaz Maria'ya yaklaştı ve onu kucakladı. Daha önce bunu hiç yapmamıştı. Maria da ilk kez onun soğuk, solgun yanağını öptü. Ramos hâlâ Maria'nın avcunda olan elini kurtardı, bisikletini alıp kapıya yaklaştı.

Yukarı doğru bükük gidonu gösterip gülümseyerek: «Mandaya benziyor, değil mi?» dedi.

Maria da gülümsedi. Ama onun kederli gülümseyişi sanki onlara serzenişte bulunuyordu:

«Neden beni tek başıma bırakıyorsunuz, neden?»

7

Köyden çıkıp yolda yürümeye başladılar. Birden yapımı yarım kalmış, daracık bir yolun başladığı kavşakta duran bir arabanın kırmızı ışığını gördüler. Yandaki yolun bir çıkmazla bittiğini biliyorlardı. Burada yaşayan kimse yoktu, buraya kimin, ne amaçla geldiği anlaşılmaz bir şeydi. Daha onlar birkaç adım atmadan arabanın farları yandı, otomobil hareket etti, önce ileri, sonra geri gitti, döndü ve onlara doğru gelmeye başladı. Bankette duran Vaz'la Ramos jeepin köye doğru gittiğini, evlerin yanından geçerek uzaklaştığını ve farların ışığının karanlığın içinde kaybolduğunu gördüler.

Vaz:

«Belki bunda hiç bir şey yoktur, ama Maria'yı bırak-

mamak gerekirdi» dedi.

Ramos çakmağını yakıp saate baktı: bire yirmi beş vardı.

Ramos birden Maria'nın parmaklarının dokunuşunu ve «Beni neden tek başıma bırakıyorsunuz, neden?» diye soran gözlerini hatırladı.

«Evet, belki onu almak daha iyi olur» dedi. «Sen istasyona git, ben Maria'yı alıp bütün belgeleri toplayayım».

El sıkıştılar.

Ramos:

«İlk fırsatta uyumaya bak» dedi. «Ve aç gezme, duyuyor musun? Bu koşullar altında parti için birkaç kuruş tasarruf etmeye çalışmak suçla sınırdaş bir aptallıktır».

Vaz güvensiz adımlarla yürümüye başladı. Ramos onun biraz uzaklaşmasını bekledi, bisikletine bindi ve gerisin geriye gitmeye başladı.

Marla onun döndüğünü görünce:

«Bir şey mi unuttun?» diye sordu ve gözleri sevinçle parladı.

Ramos otomobil olayını anlattı. Bütün belgeleri alıp evden hemen ayrılmak daha sağduyulu bir iş olacaktı. Eğer her şey sakin olursa birkaç gün sonra eşyaları almak için geri gelebilirlerdi.

Marla Antonlo gelirse ne olacağını sormaya kalkışmadı, çünkü Ramos ve Vaz gibi o da Antonio'nun tutuklandığından emindi. Belgeleri ve illegal yayınları evrak çantasına doldurdular. Ramos yanına almak için en iyi kitapları seçti.

Maria yeraltındaki yaşamı boyunca kendisine eşlik eden valizi elinde tutarak:

«Ne alayım?» diye sordu.

Ramos bu küçük valizi tanıdı ve Marla'yı ilk kez gördüğü günü hatırladı? Maria da hendeğin bir tarafından duruşunu ve Ramos'un kollarını açıp ona atlamasını söyleyişini hatırlamıştı.

«Ne istersen al» dedi Ramos. «Giyecek bir şeyler ya

da en çok hoşlandığın şeyleri».

Ramos kitapları evirip çevirerek yerleştirirken Maria yatak odasına gitti.

Bir bluz, üstüne başka bir bluz ve en üste bir bluz daha giydi. Bütün bluzları bu kadardı. Mevsimin yaz olmasına aldırış etmeden bir kazak giydi. Başını hoşnutsuzca salladı, soyunmaya başladı, aynı üç bluzla kazağı, ama sıralarını değiştirerek giydi. Böylesi daha hoşuna gitmişti. Sonra Antonio'nun iki gömlek, bir kravat ve bir pantolondan oluşan giyeceklerini, onun bazı başka eşyalarını ve Antonio'nun sevdiği iki kitabı valize yerleştirdi. Arkasından kendi giyeceklerinden bazılarını da valize koydu. Bütün bunlar fazla vakit almamış, üstelik valizde daha yer kalmıştı. Bu arada Ramos — Antonio'nun geleceğinden kuşku duymakla birlikte — ona bir pusula yazıyordu. Maria'ya da ev sahibesine bir not yazmasını rica etti. Maria kocasının gece çok geç vakit eve döndüğünü ve sabah treniyle ölüm döşeğindeki annesine gittiklerini yazdı.

«Pusulayı kapısının altına bırak» dedi Ramos. «Böylece ortadan kayboluşumuz kuşku uyandırmaz».

Maria notu yazarken Ramos valizi bisikletin bagajına yerleştirdi, yazı makinasını, kitap ve kâğıt paketini üstüne bağladı. Bu piramidin en üstüne de Antonio'nun evrak çantasını koydu.

Ramos bisikleti güçlükle iterek avluya çıkardı. Maria giriş kapısını kilitledi. Pusulayı ev sahibesine bırakıp çıt çıkmayan köyden çıktılar. Burada yol hafifçe inişti. Ramos bisiklete binip ayaklarını yere dayadı:

«Otur» dedi. Maria onun ne istediğini anlamadığı için tekrarladı:

«Bin» ve Maria'nın bisikletin kadrosuna oturmasına yardım etti.

Maria:

«Hepsini birden götürebilecek misin?» diye sordu. Sesinden gülümsediği belli oluyordu.

Bisiklet karanlık yolda ilerlemeye başladı. Maria Ramos'un yüzünün saçlarına değdiğini seziyor, onun göğsü-

nü ve kendisini iki yandan saran kollarını hissediyordu.

«Nasıl olur?» diye düşünürken aynı hafif rüzgâr Maria'nın saçlarını Ramos'un tam yüzüne doğru uçurdu. «Nasıl olur? Antonio tutuklandı, oysa ben Ramos'la baş başa olduğuma seviniyorum».

İki saat boyunca sessizliği bir kez olsun bozmadan yol aldılar. İleride bir kasabanın ışıkları göründü ve Ramos durdu.

Maria'ya gereğinden fazla sert gelen bir sesle:

«Dinle, Maria» dedi. «Sabaha kadar, otobüsümüz geçinceye kadar burada beklememiz gerekiyor. İstersen gel, gecenin kalan bölümünü bir pansiyon da geçirelim».

Bir an sustu, çünkü karanlıkta Maria'nın yüzü görünmüyordu.

«Kendimizi kardeş olarak tanıtmak garip olacak, ama bilmem, benimle aynı odada yatmayı kabul eder misin?»

Maria susuyordu. Ramos sesinde kızgın bir tonla ekledi:

«Bunu sadece gizlilik düşüncesiyle öneriyorum».

Maria'nın suskunluğu sürüyordu. Ramos boşu boşuna onun yüzündeki ifadeyi görmeye çalışıyordu. Sadece bir silüet görünüyordu. Maria'nın bir eli aşağıdaydı, öbür elini ise, kızardığı zamanlarda hep yaptığı gibi, yüzüne doğru kaldırmıştı.

Sonunda sakin bir sesle:

«Eğer sen böyle gerektiğini düşünüyorsan böyle yapalım» dedi. Ramos'a Maria'nın sesinde sevinç var gibi gelmişti.

8

Maria bir elinde evrak çantası, öbüründe yazı makinasıyla donuk bir ışığın aydınlattığı küçük odaya girdi. Sa-

rı örtülü ağaç karyolaya, karyolanın üstüne asılmış delik deşik halıya, başucunda duran sehpaya baktı. Birkaç adım attı ve Ramos'a döndü. Ramos valizi, evrak çantasını, kitap ve kâğıt destesini köşeye koydu, kapıyı kilitledi ve Maria'ya baktı. Yüzünde her zamanki alaycı ifade yoktu, istekli, çağıran bakışları, Maria'nın ona ilk rastladığında gördüğü ve nedenini kendi de bilmeden şimdi de görmek istediği çekme çabası kaybolmuştu. Ramos'un yüzü yabancılaşmış gibiydi, hatta Maria onun kendisine sertçe ve düşmanca baktığını düşündü.

Ramos şapkasını çıkarmadan yatağa yaklaştı, örtüyü aldı. Yatakta iki tane katlanmış yorgan vardı. Ramos bunlardan birini çekip aldı.

Sinirli bir sesle:

«Şansın varmış» dedi. «Çarşaflar da, yastık kılıfları da temiz. Soyunup yatabilirsin».

Önceki durumun aksine, şimdi Maria kendine tümüyle hâkimdi. Oysa Ramos sinirliydi.

Maria Ramos'un yorganı yere serdiğini görünce sordu:

«Nerede uyuyacaksın?»

Ramos ceketini çıkarıp karyolanın arkalığına astı, lavaboya yaklaştı, ellerini yıkadı ve yıkana yıkana eskimiş havluya kuruladı.

Ramos, hep aceleyle bir yere gidecekmiş gibi, uydurma yatağına yaklaştı, kravatını çözdü, ayakkabılarını, saatini çıkardı, kurdu ve komodinin üstüne koydu, yastığı düzeltip tabancasını yastığın altına soktu, sonra yorganın altına girdi, yerleşti ve yorganı başına kadar çekti.

Kuru bir sesle:

«Hazır olunca ışığı söndür ve yat» dedi.

Maria:

«Ama sen böyle hiç uyuyamazsın ki» dedi, «Yatağa, benim yanıma yatabilirdin. Yeterince yer var».

Ramos kımıldamadı bile:

«Yat, haydi, yat».

«Ama bu aptalca bir şey».

Ramos susuyordu.

Maria aynı pozda birkaç dakika daha oturdu. Sonra çarşaflara bir göz attı. Çarşaflar tertemizdi. Yağmurluğunu, yün kazağını, sonra birbiri arkasından üç bluzu, ayakkabılarını çıkardı. Biçimli, beyaz bacaklarına bir an dalgın dalgın baktı, başını sallayıp ışığı söndürdü, eteğini çıkardı ve yüzünü Ramos'a dönüp yattı.

Fısıltımsı bir sesle:

«Ramos!» dedi. Ramos cevap vermedi. Maria bir kez daha seslendi.

«Ne istiyorsun?» diye homurdandı Ramos.

«Neden yatağa yatmıyorsun? Uykunu alamayacaksın, üstelik üşüyeceksin de».

Ramos yorganın altından:

«Zararı yok, zararı yok» diye mırıldandı.

Maria içinse bu:

«Benden yapamayacağım bir şeyi isteme» demekti. Bunu anladıktan sonra bile bir çocuk gibi yalvararak ısrar etti:

«Yatağa yat, haydi, gel buraya».

Ramos cevap vermiyordu.

Maria birkaç dakika sonra Ramos'un horladığını duydu. İçinden:

«Numara yapıyor» dedi.

9

Avukatın hizmetçisi kapıyı açınca yanında tanımadığı bir adamla Maria'yı görüp şaşırdı.

Maria açıkladı:

«Erkek kardeşim».

Hizmetçi başıyla içeriyi işaret ederek:

«Demin yataklarına kahve götürdüm» dedi ve Ra-

mos'a kaçamak bir bakış fırlattı. Bu sempatik adamın ona bakışı gururunu okşamıştı. «Belki artık kalkmışlardır. Gidip ziyaretçileri olduğunu söyleyeyim». Hizmetçi onları konuk odasına götürdü ve koridara çıktı.

Maria yorgun yorgun oturdu ve ellerini dizlerine koydu. Yanında valizi, yazı makinası, evrak çantaları ve bir paket duruyordu. Sanki bir taşra istasyonunda tren bekliyordu. Ramos ellerini ceplerine sokmuş, duvardaki tabloları alaycı bir tavırla seyrediyordu. Ona bakınca ikisinin de ne kadar güç bir durumda olduklarını düşünmek zordu. Ramos'un her zamanki davranış biçimi geri gelmişti. Maria'ya bir gün önceki gibi düşmanca bakmıyordu. Maria onun yüzünde gene alaycı bir gülümseme görüyordu. Maria bir gece önce uğradığı şaşkınlık ve düş kırıklığını görmenin Ramos'a zevk verdiğine karar vermişti. Kendi kendine:

«Bana neden böyle davranıyor?» diye soruyordu.

İçeri avukatın uykulu karısı girdi. Üstünde atlas bir sabahlık vardı, serbest bıraktığı saçları omzuna dökülüyordu. Göründüğü kadarıyla henüz yıkanmamış, ama dudaklarına parlak kırmızı bir ruj sürecek zaman bulmuştu.

Maria'ya sarılarak:

«Gene mi diş?» diye sordu ve onu rujlamamak için dudaklarıyla onun yanaklarının hizasında öpücük sesi çıkardı.

Maria beklenmedik bir anda evden ayrılmak zorunda kaldığı için burada birkaç gün kalması gerektiğini kısaca anlattı.

Avukatın karısı:

«Elbette» dedi.

On anda çizgili bir pijama giymiş olan ev sahibi içeri girdi. Konukları görünce gülümsedi, hızlı adımlarla Maria'yla Ramos'a yaklaşıp ellerini sıktı. Hiç bir şey sormuyordu ve konukların gelişine sevinmiş gibiydi.

Karısı gibi sadece:

«Gene diş mi?» diye sordu.

Maria yaptığı açıklamayı tekrarladı. Avukat kahvaltı

etmelerini önerdi, hizmetçiyi çağırdı ve sofrayı hazırlamasını söyledi.

Konuşmayı sürdürerek yemek odasına geçtiler. Kendine biraz yapmacıklı bir hava veren avukatla hiç çekinmeyen ve kendini evde gibi hisseden Ramos'un birbirlerinden ne kadar farklı olduğunu görmek ilginç bir şeydi. Ramos'un kendine güven duygusu teklifsizliğe kaçıyordu, sanki ev sahiplerini çoktandır tanıyormuş gibi davranıyordu. Ramos konuşurken bir dilim ekmek aldı, üzerine kalın bir tabaka tereyağı sürdü ve Maria'ya uzattı:

«Al, ye, sen bunu seversin». Ve ev sahibesine dönerek ekledi:

«Ona biraz çokça yemek yedirin, yoksa açlıktan öldürür kendini».

Gülerek Maria'nın buraya ilk gelişinde aç döndüğünü, çünkü yemekte ağzına bir şey koymadığını, sonra da bir şeyler yemek için Antonio'yu sürükleye sürükleye önlerine ilk çıkan kahveye götürdüğünü anlattı.

Avukat şaşırdı ve sigaradan sararmış güçlü dişlerini göstererek güldü. Karısının yüzü incinmiş bir görünüme büründü, ama nezaketen gülümsedi. Maria'nın gözleri yaşardı, utançtan neredeyse ölecekti. Kendisini herkesin içinde uygunsuz bir şey yaparken yakalanmış gibi hissediyordu.

«Neden bana karşı bu kadar acımasız? Ben ona ne yaptım?» diye düşünüyordu.

Ramos gitmeye hazırlandı. Avukatla karısının orada olduklarının farkında değilmiş gibi Maria'yı omuzlarından yakaladı, bakışlarını onun geriye toplanmış siyah saçlarında, pembeleşmiş yanaklarında, nemli dudaklarında gezdirdi, gözlerinin içine baktı. Ve Maria birden onun bir gün önce neden öyle davrandığını, kendisi için Ramos'tan daha değerli hiç kimse olmadığını ve eğer o isterse onunla birlikte dünyanın öbür ucuna kadar gideceğini anladı.

Ramos:

«Hoşça kal» dedi.

«Güle güle» dedi Maria.

10

Anlaştıkları gibi, Ramos Vaz'ın yerine birkaç illegal konuta uğradı. Gittiği yerlerde her şey normaldi. Bisikletle, trenle ya da otobüsle gezerken kuşku veren hiç bir şeyle karşılaşmamıştı.

Ancak üçüncü gün kötü bir şey farketti.

Ramos sırası gelen bir illegal konuta gidiyordu. Tren ıssız, küçük bir istasyonda durdu. Ramos bisikletiyle birlikte platforma çıktı ve duvarın kenarını izleyen patikadan hat geçidine doğru yürümeye başladı. Birden elli metre kadar ileride beyaz ceketli bir adam gördü. Adam Ramos'a doğru baktı ve bir dükkânın kapısından içeri girip kayboldu. Ramos geçerken pencereden adamın telefon ettiğini gördü; adam yola bakıyordu, ama Ramos'un ona baktığını farkeder farketmez başını çevirdi.

Küçük istasyonda yol boyunca sıralanmış topu topu on beş kadar ev vardı. Kasaba buradan beş yüz metre kadar ötedeydi. Ramos yoldan bisikletle gitmedi, kestirmeden dönemece varmak için doğrudan çalıların arasından yürümeye başladı. Küçük bir tepeye çıktı, bisikleti bıraktı ve yolu gözlemeye başladı. İki dakika kadar sonra iyi giyimli iki adamın hızlı adımlarla istasyona doğru yürüdüklerini gördü. İçlerinden biri, tıknaz ve kıllı olanı, Ramos'a yabancı gelmiyordu. Sonra beyaz ceketli adam göründü. Adamlar bir araya geldiler ve çevreye bakınmaya başladılar. Tıknaz adam elini koluna sallayarak bir şeyler anlatıyor ve bu konuşma biçimi Ramos'a yabancı gelmiyordu. Çalıların arkasına çöktü ve gözlemeye devam etti. Üç adam yokuşun başına çıktılar ve çevreye dikkatle baktılar. Sonra tıknazla beyaz ceketli platforma yaklaştılar, üçüncü adam ise kasabaya doğru koşmaya başladı. Ramos iyi bir oyun oynanacağını sezinleyerek:

«Şimdi neşeli olacak» diye düşündü.

O sırada Ramos kasaba yönünden bir otomobilin geldiğini görüp şaşırdı. Koşan adam otomobilin hizasına ge-

lince araba durdu, içinden üç kişi çıktı, otomobil çabucak döndü ve arkasında bir toz bulutu bırakarak hızla uzaklaştı. Ramos:

«Demek, bu oyunu düzenlediniz, baylar» diye düşündü. Pusunun Vaz için kurulduğunu, istasyonda tek bir yolcunun trenden inişinin, üstelik bu yolcunun bisikletli oluşunun telaş yarattığını anlamıştı. Farkedilmeden çıkamayacağı açıktı. İlerideki biçilmiş tarlada onu kasaba yönünden de, istasyondan da göreceklerdi.

«Beni tazıların tavşan kovalayışı gibi kovalarlar» diye düşündü Ramos. Sağda platformla demiryolu vardı. Arkada gene bir tarla ve iki çiftlik vardı. Solda, yolun ilk dönemecinde bir köy başlıyordu. Ramos saman demetlerini toplayan iki köylüye bakarken:

«Burada kalınmaz» diye düşündü. Ya çiti aşmalı, köpek yoksa samanların içine saklanarak gece bastırıncaya kadar beklemeli, ya da hemen çıkmalıydı. Ve çıkmaya karar verdi. Bisikleti yanına alıp almama konusunda bir süre düşündü. «Haydi, şimdilik alayım, daha işe yarar. Bir şey olursa atarım». Sonra uygun bir yer seçmek için çevreye bir kez daha dikkatle baktı ve yola köyün başladığı yerden çıkmaya karar verdi. Böylece, çıktıktan sonra hiç değilse bir süre tepenin arkasında farkedilmeden yürüyecekti. Ama evlere yaklaşınca yolun üstünde duran iki adamı gördü.

Alçak sesle:

«Eh, oyunu bütün kurallara uyarak oynacağız, baylar» dedi. Gelişen oyun ona giderek daha fazla zevk vermeye başlamıştı.

Geriye döndü, yeniden tepeye tırmandı, buradan yola indi ve bisikletine binip platforma doğru gitmeye başladı.

Yüz metre ileride duvara dayanmış duran tıknaz adamı gördü. Ve onu tanıdı. Bu Soares'ti. Evet, bu polis ajanı Soares'ti ve onlar birbirlerini iyi tanıyorlardı. Soares huzursuzca çevresine bakınıyordu. Ramos'u görünce olduğu yerde put kesildi. Ramos:

«Eh, göreceğiz, göreceğiz» diye düşündü. Bisikletten

indi, onu sol eline aldı, sağ elini de cebine soktu. Soares'i bir an bile gözden kaçırmadan istasyona doğru yürümeye devam ediyordu. İşte artık ona neredeyse burnunun ucundan bakıyor, yüzünün tüm hatlarını, yağlanmış saçlarının altından sırıtan dazlak kafasını, öfkeli gözlerini görüyordu. Ramos artık ona birkaç adım yaklaşmıştı, gözlerini ayırmadan birbirlerine bakıyorlardı. Soares içgüdüsel bir hareketle elini cebinin daha derinine soktu. Ama o sırada Ramos artık gözlerini ondan ayırmadan kapıyı açıyor ve demiryoluna çıkıyordu.

Ramos:

«Eyvallah» dedi. Bunu neden yaptığın kendi de bilmiyor, ama bunu söylemesi gerektiğini hissediyordu. Oyunun zevkini çıkarmaya devam ediyordu.

Soares soğuk bir sesle:

«Güle güle» dedi.

Ramos kendi kendine güldü. Bisiklete atladı ve pedallara bastı. Platforma varınca başını çevirdi. Beyaz ceketli adam gibi Soares de dükkâna doğru atılmıştı.

«Koş, canım, koş! Telefon et, telefon!» dedi Ramos.

11

Ramos demiryolunu izleyerek birkaç kilometre ilerledi, sonra sınırları çalılarla çevrilmiş bir tarlaya girdi. Pereira'nın evine kadar yola çıkmadan gitmeye karar vermişti, ama birkaç saat sonra hâlâ hedefine yaklaşamamıştı. Ağır bisiklet ilerlemesine çok engel oluyordu. Ramos sapa bir yerde karşısına çıkan ilk evin önünde durdu, biraz duraksadıktan sonra bahçe kapısına yaklaştı. Merdivenlerde oturan adamla genç kız yan gözle ona baktılar.

Ramos sordu:

«On escudo kazanmak ister misin, ihtiyar?»

Ramos tanımadığı kişilerle konuşmaya başlar başlamaz karşısındakiler ona hemen ısınıverirdi. Bu köylü de ondan hoşlanmıştı. Adam yabancının şaka yaptığını düşünüp gülümsedi. Genç kız da Ramos'un dikkatini çektiğini farketti ve güzel dişlerini göstererek gülümsedi.

Ramos:

«Çalı çırpı toplayacağım» dedi. «Ama bu patikalardan bisikletle geçilmiyor. Bana bir iyilik et, bisikleti burada bırakmama izin ver. Daha sonra uğrar alırım, sen de on escudo kazanırsın».

Köylü Ramos'a bisikleti böyle de bırakabileceğini, on escudonun onu fazla ilgilendirmediğini anlatmak için omuzlarını silkti. Ayağa kalktı ve bisikleti koyması için Ramos'u içeri çağırdı. Aradan yılların geçeceği, kimsenin gelip almadığı bisikletin ona bir sırrı hatırlatmaya devam edeceği aklına bile gelmiyordu.

Ramos nihayet Pereira'nın evine geldiğinde akşam oluyordu. Kapının birkaç metre ötesinde duran gri giysili adam Ramos'a yan yan baktı. Ramos içinden gülerek:

«Lanet olsun, burada bile gözüme polis görünüyor» diye düşündü.

Merdivenleri çıkıp kapıyı çaldı. Gözlerinden korku okunan yabancı bir kadın çıktı ve kararsız bir sesle evde kimse olmadığını söyledi.

Ramos:

«Henüz gelmediler mi?» diye sordu ve nedense grili adamı hatırladı. Kadın şaşkın şaşkın, ilgisiz bir şeyler mırıldandı. O anda Ramos evin içinde birisinin bir sandalyeyi çektiğini duydu.

Kadına: «Eyvallah!» dedi ve merdivenlerden aşağı koşmaya başladı.

Sokağa çıkınca iki kişi daha gördü. Grili adam biraz ötede duruyordu. Hepsinin yüzünde aynı ifade vardı ve hepsi aynı hareketi yaparak ellerini sağ ceplerine attılar. Ramos tabancasını çekmedi, kuvvetle sıktı ve bir ara sokağa sapma umuduyla yürümeye başladı.

«Dur!» diye bağırdılar.

Aynı anda Ramos sanki koca bir pamuk yığını üstüne yıkılmış gibi, garip bir darbe hissetti, ayakları birbirine dolaştı ve yüzükoyun yere kapaklandı. Sol eliyle cebinden cüzdanını çıkardı, içinden not defterini aldı ve dişleriyle parçalamaya başladı. Sağ eli tabancayı çekti, ama güçsüzce toprağın üstüne düştü. Ramos yaklaşan ayak seslerini kulaklarında artan bir uğultuyla duydu. Durmadan parçaladığı kâğıtlarda toprak ve kan tadı vardı.

Operasyon grubunun komutanı üç adım ötede durdu ve tabancasındaki bütün mermileri Ramos'un üstüne boşalttı.

XVI. BÖLÜM

1

Grev arifesinde Gaspar'ı tutuklayan ve evinde illegal yayınlar bulunan PİDE önemli bir iz yakaladığından emindi. Fabrikanın patronları Gaspar'ın bir işçi için çok fazla şey bildiğini, işçilerin ona özel bir saygı gösterdiğini, bütün karışıklıkları onun çıkardığını, bir süre önce de faşist resmi makamların önerdiği adaylar karşısında sendika başkanı seçildiğini söylediler.

Ancak polis illegal yayınların dışında başka parti üyelerinin izine götürebilecek hiç bir şey ele geçirememişti. Gaspar'ı üç gün üç gece dövdüler, ama o arkadaşları üstüne bir şey söylemeyi reddetti.

Bunun üzerine PİDE ajanları fabrika sahipleri ve muhbirler aracılığıyla Gaspar'ın her zaman kiminle görüştüğünü araştırmaya başladılar. Bir isim öbürlerinden daha sık geçiyordu: Tulio. Anlaşılan Tulio Gaspar'ın sağ koluydu.

Tulio'yu izlemeye ve onu fabrika içinde olduğu gibi fabrika dışında da gözetlemeye başladılar. Ancak Tulio çok ihtiyatlı davrandığı için bunlar bir sonuç vermedi. Bunun üzerine onu tutuklamaya karar verdiler. 18 Haziranda Tulio'yu yakalayıp Lizbon'a götürdüler.

Otomobil kasvetli, içinde hayat kalmamışa benzeyen bir yapının önünde durdu. Caddenin bu bölümündeki tüm sokak ışıkları özellikle söndürülmüştü. Saç kaplı kapının küçük penceresi hafif bir metal gıcırtısıyla aralandı, sonra kapı ağır ağır açıldı. Tulio'nun yanındaki iki ajan onu içeri ittiler, kendileri de kayboldular.

Binanın içinde sadece üniformalı bir nöbetçiyle tulumlu bir ajan kalmıştı. İkisi de elleri ceplerine sokmuşlar, susuyorlardı. İkisinin de ağızlarında gevelenmiş birer sigara vardı ve ikisinin de gözleri uykulu, kayıtsızdı. Birbirlerine o kadar benziyorlardı, o kadar iğrenç, budala görünüşlü, edepsiz ve kinliydiler ki gerçekten doğaları mı böyleydi, yoksa tutukluyu korkutmak için mi böyle görünmek istiyorlardı, anlaşılmıyordu. Ne olursa olsun, Tulio onlara bakınca bir yırtıcı hayvan inine düştüğü ve hiç bir yerden yardım umamayacağı izlenimine kapıldı. Dizleri titremeye başladı. Dilini güçlükle oynatabiliyordu.

Tulio'yla birlikte gelen ajanlardan biri parmaklıklı bir kapının arkasında göründü ve Tulio'yu bir parmak işaretiyle çağırıp ne tarafa gitmesi gerektiğini işaret etti. Tulio bu ajanın eşliğinde dar, iyi aydınlatılmamış merdivenleri tırmandı. Üçüncü ya da dördüncü kata çıktılar. Burada aniden bir kapı açıldı, yüzüne bir ışık çarptı ve Tulio kendini bir masanın önünde buldu. Masanın başında kolları sıvalı, iri kıyım bir adam oturmuş, bir şeyler yazıyordu. Köşelerde birkaç kişi daha oturuyordu.

Masanın başında oturan adam:

«Fabrikada seninle birlikte başka kimin çalıştığını bilmek istiyoruz» dedi.

Tulio daha yüzüne bir şaşkınlık ifadesi verip omuzlarını silkecek fırsatı bulamadan kulağına bir tokat yedi. Sendeledi, neredeyse dengesini kaybedecekti, ama öbür taraftan gelen bir tokat Tulio'yu aksi yöne itti ve Tulio dengesini buldu. Kulakları duymaz olmuştu, bir sandalyeye çöktü.

Aynı adam gözlerini ondan ayırmadan:

«Eee?» dedi.

Tulio'nun başı uğulduyor, gözlerinin önünde her şey parlak, beyaz bir ışığın içinde yüzüyordu. Kendini tümüyle savunmasız, kaba kuvvetin keyfine bırakılmış, hissediyordu. Konuşacağını biliyordu. Daha 18 Mayıs günü, gözlerini işten kaldırmaya cesaret edemeden, ellerinin titreyişini gizlemeye çalışarak arkadaşlarının konuşmalarını din-

lerken biliyordu bunu. Ama gene de onu tutan bir şey vardı.

«Hiç bir şey bilmiyorum» diye geveledi.

Ve aynı anda darbeler yağmaya başladı. Tulio odanın ortasına, ajanların oluşturduğu dairenin içine itildiğini ve her taraftan tekmelerin, yumrukların, tokatların yağmur gibi üstüne yağdığını hissetti. Bir yandan öbür yana savruluyor, düşüyordu. Onu ayakta durmaya zorluyorlardı, gözlerinin önünden kâh öfkeden çarpılmış bir surat, kâh bir bacak, kâh yeşil bir halı, kâh bir yumruk, arkasından gene bir surat geçiyor, küfürler, tehditler, bağırışlar, yumrukların çıkardığı boğuk sesler kulaklarında anlaşılmaz çınıltılar yaratıyordu.

Masanın başında oturan adam ayağa kalkmıştı. Kıllı kollarını göğsünde kavuşturmuş, Tulio'nun önünde duruyordu, bir kolunda altın kayışlı, ağır bir saat vardı. Tulio güçlükle soluk alıyor ve iki büklüm duruyordu, gözleri şişmiş, dudakları kabarmıştı, ağzına gelen kanı ikide bir yutuyordu.

«Sadece Sicol'da kiminle birlikte çalıştığını söyle. Senden başka hiç bir şey istemiyoruz. Söyle, seni rahat bırakacağız».

Tulio konuşmuyor ve dayak sürüyordu.

Sabah saat beşte onun bir dakika soluk almasına izin verdiler ve bir bardak su getirdiler. Tulio suyu çırpına çırpına, iştahla içti ve bu su onu sanki bir kâbusun içinden eski, güzel yaşamına geri getirdi. Az önce yaşadığı cehenneme dönmemek ve su içmek, acele etmeden, yudum yudum su içmek için yıllarını verebilirdi.

Sorgu yargıcı tekrar masanın başına oturdu. Yumuşak, dostça bir sesle:

«İşte» dedi. «Buna son vermek için seninle birlikte kimin olduğunu söyle, her şey yoluna girecek. Bundan sonra sana kimse dokunmayacak».

Bir kurşun kalem aldı ve yazmaya hazırlandı.

Tulio güç duyulan bir sesle beş isim söyledi. Sorgu yargıcı bunları çabucak kaydetti. Ama Tulio artık uyuma-

ya gidip her şeyi unutabileceğini düşünürken onu yeniden ayağa kaldırdılar ve kızgın yumruklar yeniden yağmaya başladı. Sorgu yargıcı şimdi Tulio'nun yüzüne karşı kahkahalar atıyor ve deli gibi böğürüyordu:

«Sen bizi aptal mı sanıyorsun? Ya büroda kimlerin olduğunu söylersin, ya da gebertiriz, köpek!»

Tulio o sabah ve bunu izleyen günlerde Pereira ve Jeronimo'nun adlarını verdi. Gaspar'ın büro üyesi olduğunu da söyledi. Bir de sendika seçim listesinin komünist partisi tarafından hazırlandığını... Bir de grev komitesinin bir toplantısına katıldığını, toplantıya Pereira'yla birlikte bir parti temsilcisinin geldiğini, sonra da, anladığı kadarıyla, birlikte Pereira'nın evine gittiklerini... Ve Sicol'dan beş isim daha saydı. Bildiklerinin tümünü söyledi. Adını söylemediği tek kişi Vicente'ydi. Hayır, Tulio'nun bu adı saklamaya hiç niyeti yoktu. Garip şey, ama unutmuştu bunu.

Fakat bildiklerini söylediği halde ona yumuşak davranmıyor, tekrar tekrar dövüyorlardı. Tulio gerçeği söylediği halde bu gerçek PİDE'nin bildiklerine uymuyorsa onu tekrar dövüyorlardı. Sustuğu için dövüyor, yalan söylediği için dövüyor, doğru söylediği için dövüyorlardı.

2

Jeronimo sorgu yargıcına sakin bir sesle:

«Hayır, bu böyle değil» dedi. «Ben çoktandır politikadan çekildim».

Sorgu yargıcı çok sevdiği tümceyi tekrarladı:

«Bunu biz söylemiyoruz. Bize arkadaşların anlattı».

Jeronimo sorgu yargıcının kalın yüzüklü parmaklarını inceleyerek, küçümseyen bir tavırla:

«Benim yanımda tekrarlasınlar» dedi. «O zaman kimin doğru söylediğini görürüz».

Jeronimo sakin sakin sordu:

«Tehdit mi ediyorsunuz?»

Sorgu yargıcı zorla gülümsedi:

«Hayır, bu bir tehdit değil. Polis hiç kimseye kötü davranmaz, bunu sen de bilirsin. Biz bilimsel sorgulama yöntemleri kullanırız». Sorgu yargıcının gülümseyişi iç karartıcı bir görünüm almıştı.

Jeronimo ağır ağır ve sakin bir sesle konuşmaya başladı:

«Gelin, açık konuşalım. Siz de çocuk değilsiniz, ben de. Biliyorsunuz, ben iki kez tutuklandım ve sizin sözünü ettiğiniz yöntemleri kendi üstümde denedim». Jeronimo'nun sesi 'bilimsel' sözünü söylerken bile değişmemişti. «Ve biliyorsunuz ki benim için bunun bir yararı yok. Ben ömrümün üç ayını, yaşamakla ölmek arası, bir hücrede, bir ayını da cezaevi hastanesinde geçirdim, ama bunun bir yararı olmadı».

Durdu ve sorgu yargıcı sigarasını kül tablasında söndürünceye kadar bekledi. Sonra devam etti:

«Ve bu kez bunun bir yararı olacağını düşünmek için elinizde bir kanıt yok. Olmayacak. Şimdi ne isterseniz yapın».

Sorgu yargıcı cevap vermedi. Birkaç dakika süreyle Jeronimo'ya baktı, sonra kalktı, pencereye yaklaştı, orada duran ajana bir şeyler söyledi, yerine oturdu. Ajan dışarı çıktı, sorgu yargıcı Jeronimo'ya alaylı alaylı baktı.

Jeronimo birden, sanki önceki konuşma konusu tümüyle bitmiş gibi:

«Sırası gelmişken söyleyeyim» dedi. «Oradakilere söyleseniz de yemek için doğru dürüst bir şeyler verseler. Bugün verilen fasulye pişmemişti, çorba da sulu kepek gibiydi».

Sorgu yargıcının gözlerinde kötü kötü kıvılcımlar çaktı.

Alaycı bir gülümsemeyle:

«Başka bir isteğin yok mu?» diye sordu ve yanağı seğrimeye başladı.

Jeronimo sorgu yargıcının tepkisini farketmemiş ve onun sorusunu ciddiye almış gibi sakin bir sesle cevap verdi:

«Hayır. Şimdilik başka bir şey yok».

Jeronimo'yu bir hücreye götürdüler ve ancak bir ay sonra sorguya çağırdılar. Ona formalite gereği birkaç soru sordular. Jeronimo tüm suçlamaları reddetti.

3

Tulio'nun ifadesinden Pereira'nın evinin partinin illegal bir konutu olarak kullanıldığı anlaşılınca oraya özel bir grup gönderildi. Gaspar, Tulio, Jeronimo ve Sicol'un öbür işçilerinin yakalanması için evlerine ikişer-üçer ajan gönderilmişti. Pereira'nın oturduğu evi ise yirmi kadar ajan sardı, gece yarısı olunca eve daldılar. Adamların burada bir başkasını daha bulma umudunda oldukları belliydi, çünkü hemen koşarak bütün odaları dolaşmaya başladılar. Sonra Pereira'ların evi kime bırakmak istediklerini sordular. Yakınlarda ev sahibinin kız kardeşinin oturduğunu öğrenince ona hemen haber gönderdiler.

Amirleri:

«Arama yapmamız gerek» dedi. «Ama bunu ancak sizin güvendiğiniz birisinin yanında yapmak istiyoruz. Sonradan bir şeyin kaybolduğunun söylenmesini istemiyoruz».

Ve Pereira'yla kucağında çocuk olan Conceiçao'yu götürdüler. Conceiçao'nun çocuğu akrabalarına bırakmasını sağlamaya çalışmışlardı, ama polisleri görünce çocuğunu kucaklayan Conceiçao ondan ayrılmayı kesin olarak reddediyordu.

Ertesi sabah, Concaiçao ilk kez sorguya çağırıldığında sorgu yargıcı uzun ve güzel bir konuşma yaparak ona

içinde bulunduğu durumu, kocasına yardım etme isteğini çok iyi anladıklarını ve böyle bir davranışın Conceiçao'ya onur verdiğini anlattı. Dürüst bir kadını, hele emzikli çocuğu olan dürüst bir kadını tutuklamak sorgu yargıcının hiç hoşuna gitmiyordu. Bu nedenle, bu işi çabucak bitirip onu evine göndermek istiyorlardı. Pereira'nın da burada uzun süre kalmasına gerek olmadığını söylediler Conceiçao'ya. Ondan istenen şuydu: polis onların evine yabancı kişilerin gelip gittiğini biliyordu. Bunların kim olduklarının, ne zaman ve genellikle nasıl geldiklerinin bilinmesi gerekliydi.

Sorgu yargıcı sözlerini bitirirken:

«Bunu söyleyeceksiniz ve on dakika sonra serbest olacaksınız» dedi. «Üstelik, ben ne sizin, ne de kocanızın bu ziyaretlere özel bir önem vermediğine eminim. Öyle olmasaydı sizinle başka türlü konuşurdum. Gelin, bunu çabucak aydınlığa çıkaralım».

«Bununla ne demek istediğinizi anlayamıyorum» dedi Conceiçao. «Söylediklerinizden hiç bir şey anlamıyorum».

Sorgu yargıcı ona ses çıkarmadan baktı:

«Çok heyecanlısınız» dedi ve ayağa kalktı. «Neyse, sizinle daha sonra konuşuruz».

Kapıya yaklaştı, koridorda duran adama bir şeyler söyledi, sonra geri geldi.

Odanın ortasında durarak:

«Bir şeye gereksinmeniz olursa, mesela çocuk için, hiç çekinmeyin, bize söyleyin» dedi. «Biz anlatıldığı kadar korkunç değiliz».

Conceiçao boşanan bir sesle:

«Evet, var» dedi. Battaniyeyi açtı, oğlunun ıslak kundak bezlerini sorgu yargıcına gösterdi. «Çocuğun kundaklarıyla giyeceklerini her gün yıkamam gerekli».

Sorgu yargıcı:

«Tatlı bir oğlan» dedi ve gülümseyerek çocuğa doğru eğildi.

Conceiçao, civcivini çaylaktan korumaya çalışan bir tavuk gibi, çocuğu hemen örttü.

Sorgu yargıcı Conceiçao'nun davranışını farketmemiş gibi:

«Dileğiniz yerine getirilecek» dedi. «Şimdi sizi bırakıyorum, iyice düşünün. On dakika - ve serbestsiniz».

Öğle yemeğinden sonra Conceiçao'yu yeniden çağırdılar.

İçten görünmeye çalışan ve Conceiçao'nun kucağındaki çocuğa gülümseyen sorgu yargıcı:

«İstediğinizi verdiler mi?» diye sordu.

Conceiçao sorgu yargıcının okşamak istediği çocuğun önünü keserek:

«Verdiler» dedi.

Gerçekten de, hücresine yerleşir yerleşmez gelip onu lavaboya götürmüşler, Conceiçao orada kundak bezlerini yıkamış ve kurumaları için pencerenin önüne asmıştı.

Sorgu yargıcı gülümseyerek sordu:

«Ne söyleyeceksiniz bakalım?»

Adam az önce sorduğu soruyu kastediyordu, ama Conceiçao anlamıyormuş gibi yaptı:

«Karanlık bir hücrenin bu kadar küçük bir çocuğu olan bir kadına göre yer olmadığını söyleyeceğim».

«Çocuğu eve göndermek ister misiniz?»

«Hayır, beni daha aydınlık bir yere yerleştirmelerini istiyorum».

Sorgu yargıcı biraz durduktan sonra:

«Buna gerek yok» dedi. «Size gereken bir şey varsa bu da rahatça eve gitmek».

Sustu, sonra çocuğa renkli bir kalem uzattı ve onun kalemle oynayışını seyretmeye başladı:

«Eee?»

«Ne demek istediğinizi anlayamıyorum».

Sorgu yargıcı iskemlesinin arkalığına yaslandı, derin bir soluk aldı ve sabırsızlığı için özür diler gibi, yeniden gülümsemeye başladı:

«Anlıyorsunuz, çok iyi anlıyorsunuz. Yani, dostunuz size tekrar ne zaman gelecekti?»

Conceiçao sordu:

«Hangi dostumuz?»

«Siz bilmemezlikten geliyorsunuz, oysa polis her şeyi biliyor» dedi sorgu yargıcı. «Polis her şeyi biliyor».

Ve hep bebeğe gülümseyerek, Conceiçao'nun sesindeki düşmanca tona hiç bir tepki göstermeden aynı soruları tekrar tekrar sordu.

Sonunda:

«Gidebilirsiniz» dedi. «Bu sorularıma cevap vereceksiniz, ben de size oğlunuzun kendini daha rahat hissedebilmesi için büyük pencereli bir hücre vereceğim».

Conceiçao:

«Yalancının mumu yatsıya kadar yanar» dedi. «Beni eve göndereceğini söyleyen siz değil misiniz? Oysa şimdi benim için daha aydınlık bir hücrenin de yeterli olduğuna karar verdiniz. Hangisi: eve mi, başka bir hücreye mi?»

Sorgu yargıcı dudağını ısırdı, omuzlarını kıstı ve bir kenarda oturan muhafıza tutukluyu götürmesini emretti.

4

Akşam geç vakit Conceiçao'yu yeniden çağırdılar. Conceiçao evlerine hiç kimsenin gelip gitmediğini söylemeye devam ediyordu. Sorgu yargıcı kurşunkalemini masaya vurarak oturuyordu:

«Biz sizi kendimiz için bir şey öğrenmek istediğimizden sorguya çekmiyoruz. İfadeniz bize sadece sizi burada mı tutmak, yoksa eve mi göndermek gerektiğine karar vermek için gerekli. Eğer cevap vermek istemezseniz bu sizin işe karıştığınız anlamına gelir, o zaman gözaltında tutulacaksınız. Eğer cevap verirseniz bu işle hiç bir ilginiz yok demektir ve sizi bırakacağız. Size soruları sadece bunun için soruyorum. Sizin söyleyeceklerinizin bizim için hiç bir önemi yok».

Conceiçao'ya bakarak bir süre sustu, sonra ekledi:

«Vaz'ın size gelip gittiğini ve bu günlerde tekrar uğrayacağını biliyoruz».

Conceiçao'nun yüreği sıkışmıştı, ama söylenenleri reddetmeyi sürdürüyordu.

Sorgu yargıcı:

«İnkârın yararı yok» dedi. «Kocanız bize her şeyi anlattı».

«Olmayan bir şeyi anlatamaz ki».

Conceiçao bunu söyledikten sonra arkada oturan iki polisin kıs kıs gülmeye başladıklarını duydu. Bu, onu burada karşılaştığı şeylerin tümünden daha fazla etkiledi.

Sorgu yargıcı:

«Bakın, kocanızın ne kadar geniş bir hayal gücü var» dedi. «Vaz'ı uydurdu, Antonio'yu uydurdu, onların size gelip gittiğini uydurdu. Vay palavracı vay!»

Ajanlar yeniden kıs kıs gülmeye başladılar.

İçlerinden biri:

«Budala bu kadın!» dedi.

Sorgu yargıcı ona susmasını emretti, ama uğradığı bu ilk hakaret ve gülüşmeler Conceiçao'ya durumun tüm acılığını anlatmaya yetmişti. Uyuyan çocuğu bağrına bastı:

«Bir kez daha tekrarlıyorum: kocam olmayan bir şeyi söylemiş olamaz. Bize hiç kimse gelip gitmedi. Kocam yalan söylemiş olamaz».

«Ama yalan söylediği anlaşılıyor».

Conceiçao:

«Buna ancak kendi kulağımla duyarsam inanırım» dedi.

«Duyacaksın da» dedi sorgu yargıcı. Conceiçao'ya ilk kez 'sen' demişti.

Sorgu yargıcıyla polislerden biri dışarı çıktılar. Conceiçao iki saat süreyle ikinci polisle yalnız kaldı. Bu süre içinde polisin ağzından tek bir söz çıkmadı. Sadece kâğıt raptiyelerinden zincir yapıyor, söküyor, tekrar yapıyor, parmağında çeviriyor ve bu böylece sürüp gidiyordu.

Birden içeri Pereira girdi. Conceiçao yerinden fırladı ve ona doğru atıldı, ama bir şey onu durdurdu. Conceiçao'yu durduran Pereira'nın şişmiş yüzü, morluk ve bereleri, uzamış sakalları, darmadağınık saçları, parçalanmış gömleği ya da buruşuk pantolonu değildi. Pereira'nın yüzünde zavallı, güvensiz bir şey vardı ve rengi yeşile kaçan gözlerinde bir suçluluk duygusu okunuyordu.

Sorgu yargıcı kıs kıs güldü:

«Karın senin yalan söylediğini iddia ediyor. Sen kimseyi tanımıyormuşsun, size hiç gelen giden yokmuş, ne Vaz diye birisi varmış, ne de başka arkadaşınız. Haydi, bütün bu palavralarını karına da tekrarla bakalım».

Pereira omuzlarını silkerek karısına:

«Ne yaparsın!» dedi. Conceiçao'ya dayak yemiş bir köpek yavrusu gibi bakıyordu.

Ajanlar güldüler.

Conceiçao yavaşça sordu:

«Nasıl yapabildin? Ne hallere düştün sen!»

Sorgu yargıcı söze karıştı:

«Hayır, hayır. Onu aklını karıştırasınız diye getirmedim buraya. Sorulara cevap verin, yeter. Demek ne Vaz'ın, ne de Antonio'nun size gelip gitmediğini iddia etmeyi sürdürüyorsunuz?»

Conçeiçao:

«Yalan!» diye bağırdı. «Bu isimlerde hiç kimseyi tanımıyorum».

Sorgu yargıcı omuzlarını silkti ve Pereira'ya doğru döndü.

Pereira yalvaran bir sesle:

«Haydi, Conceiçao» dedi.

Conceiçao daha tiz perdeden bağırdı:

«Yalan! Sen... sen nesin bilmiyorum! Erkek değilsin sen, sen bir hiçsin!»

Sorgu yargıcı ikisinin arasına girerek:

«Götürün onu, götürün!» dedi.

Polisler Conceiçao'yu ite kaka odadan çıkardılar. Ama sesi koridordan duyuluyordu:

«Tanrı aşkına, sus! Sus! Sakın konuşma!»

5

Bunu izleyen birkaç gün Conceiçao'yu dışarıya çağırmadılar, çocuk bezlerini yıkamasına da izin verdiler. Conceiçao gün ışığını gördükleri yer olan lavaboda oğluyla birlikte daha uzun süre kalmaya çalışıyordu. Geri kalan zamanın tümü, çocuk uyumadıkça, onun için bir işkenceydi. Koğuşun içi karanlıktı, hemen hemen her tarafı ranzayla doluydu ve Conceiçao'nun tüm buluş yeteneğine, çocukla sürekli olarak oynayışına, onu ikide bir emzirmesine rağmen bebek gece gündüz ağlıyordu. Doymak bilmeyen, kurnaz tahtakuruları da başka bir işkenceydi. Conceiçao tahtakurularının oğluna yaklaşmamaları için uyumamaya çalışıyor, iğrenç böcekleri durmadan onun yatağından ve üstünden kovalıyordu. Bazan her şeye rağmen uyuyakalıyor, sonra da oğlunu bakımsız bıraktığı için acı çekiyordu.

Böylece birkaç gün geçti ve Conceiçao'yu yeniden sorguya çağırdılar. Odada aynı sorgu yargıcı vardı. Conceiçao içeri girince sorgu yargıcı kalktı, ona doğru yürüdü, sonra durdu ve gözlerinin içine bakmaya başladı. Sorgu yargıcının yüzündeki eski nezaket ve ölçülülükten eser bile kalmamıştı. Conceiçao bunların yerini nefret ve öfkenin aldığını gördü. «Ulu tanrım, bana ne yapacak acaba?» Conceiçao ilk kez kendisi ve çocuğu için korku duydu. Sorgu yargıcı hâlâ ona bakıyor ve yüzü hiddetten giderek daha fazla çirkinleşiyordu. Birden elini kaldırdı ve Conceiçao'nun suratına bir tokat attı:

«Ah, köpek!»

Ve Conceiçao'nun parçalanan burnuyla dudaklarından kan boşanıncaya kadar, tekrar tekrar vurdu.

Conceiçao öfke ve acıdan kendine gelecek fırsat bulamadan onu ite kaka odadan çıkardılar ve koğuşa götürdüler.

Olup bitenlere akıl erdirememişti ve her şeyi ancak çok sonra anladı. Pereira karısıyla yüzleştirilinceye kadar

sadece Vaz'la Antonio'dan söz etmekle kalmamış, Tulio'nun büro kadrosu konusunda söylediklerini de doğrulayarak Gaspar'la Jeronimo'nun adlarını vermişti. Ancak Conceiçao'yla karşılaştıktan sonra hiç bir şey söylememeye başlamış, üstelik Jeronimo'yla ilgili önceki ifadesini de reddederek kendisini yanlış anladıklarını, Jeronimo'nun partiye üye olmadığını, bu nedenle büro üyesi de olamayacağını söyler olmuştu.

Pereira artık evine birisinin geleceğini yediği dayağa rağmen kabul etmiyordu. Sorgu yargıcı ona Ramos'un adını söyleyince bile onu tanımadığını söylemişti.

Sorgu yargıcı bütün öfkesini boşaltmak için Conceiçao'yu çağırtmıştı.

Conceiçao oğlunu uyuttuktan sonra uzun süre dua ediyordu. Dualarından biri de şöyleydi: «Bakire Meryem, kutsal Madonna, kocamı arkadaşlarının adını vermekten ve acıdan kurtulmak için ideallerinden vazgeçmekten koru. İşkenceye dayanması ve ölümden korkmaması için, kendinin ve oğlunun onurunu koruması için ona güç ver».

Daha sonra Conceiçao dualarının kabul edildiğini anlattı. Bütün bunları anlattığı arkadaş gökyüzündeki mucize gerçekleşmeden önce Conceiçao'nun onu yeryüzünde gerçekleştirdiğini söyledi.

Conceiçao gülümseyerek:

«Bunu nasıl söyleyebilirsin?» dedi ve yanakları pembeleşti.

6

Vaz'la Ramos'un tahmin ettikleri gibi, Antonio Cesario'nun evine geldiği sırada yakalandı. Anlaşılan, ev gözaltındaydı, çünkü Antonio eve girdikten bir dakika sonra PİDE ajanları ellerinde tabancalarıyla içeri daldılar. Cesa-

rio'yla Antonio'nun üstlerini çabucak aradılar ve onları kapalı bir arabayla götürdüler. Ajanlardan ikisi evde kaldı. Yazı masasının çekmecelerini karıştırıyor, bavul ve dolapların altını üstüne getiriyor, yatakları devirip şilteleri deşiyor, sandıktaki kömürleri, çiçek saksılarındaki toprağı, paketteki şekeri yere döküyorlardı. Ellerine geçen bütün kâğıt ve fotografları, ne olduklarına bile doğru dürüst bakmadan, masanın üstüne fırlatıyorlardı. Cesario'nun karısı zaman zaman çekingen gözyaşlarını silerek ortalığın böyle altüst edilmesine itiraz ediyordu. Ama onun sadece birkaç makbuzla faturayı almasına izin verdiler.

O sırada kadının annesiyle Liseta geldiler, onlara komşular haber ulaştırmıştı. Ajanlar birisinin içeri girmek istediğini duyunca tabancalarını çekip horozlarını kaldırdılar. Gelenlerin kadının annesiyle kız kardeşi olduğunu görünce —bu, aralarındaki benzerlikten belliydi— bayağı rahatladılar. Hatta birkaç kadının, özellikle çekingen, sarışın Liseta'nın orada bulunuşu onları neşelendirdi.

Adamlar her şeyi altüst etmeye devam ediyorlardı, ama şimdi, sanki kadınların önünde bir tiyatro oyunu oynar gibi, ellerinde tuttukları her şeyin tadını çıkarıyorlardı.

Ajanlardan biri delik deşik bir çorabı, hastalık bulaşmasından korkuyor gibi, parmaklarının ucuyla tutarak öbürüne:

«Bu modeli nasıl buluyorsun?» diyordu.

Öbür ajan gülüyor, kadınlara onları da bu eğlenceye katılmaya çağırıyor gibi bakarak:

«Ooo, son modaya uygun» diyordu.

Birden Liseta:

«Ne yapacaksanız yapın ve defolun» dedi. Sesi öylesine yüksek ve öfkeliydi ki annesiyle kız kardeşi ona korkuyla baktılar.

Ajanlar uğraşlarına ara vermeden ona hoşgörüyle, yetişkin görünmek isteyen bir çocuğa bakar gibi baktılar.

Ajanlardan biri ellerini içindekilerin hemen hemen tümü yerlere saçılmış olan bir dolap gözüne ağır ağır dal-

dırırken:

«Bu kadar küçük ve bu kadar kötüsün, ha?» diye sordu.

Öbürü, arkadaşına cevap verir gibi, incecik bir kadın külotunu abartmalı bir dikkatle başının üstüne kaldırdı. Sonra Liseta'ya küstahça bakarak arkadaşına göz kırptı.

Cesario'nun karısı oturdu ve ağlamaya başladı.

Liseta:

«Siz ne sanıyorsunuz?» diye bağırdı. Sesi öylesine tizdi ki ne annesi, ne de kız kardeşi bu sesi tanıyamamışlardı. «Burada sadece kadınlar olduğu için canınız ne isterse yapabileceğinizi mi?»

Ajanlardan biri alaylı alaylı gülerek öbürüne:

«Gördün mü?» diye sordu.

Liseta bağırmaya devam etti:

«İster görsün, ister görmesin, sizin burada yapacak işiniz yok». Pencereye yaklaştı ve ardına kadar açtı. «Alay etmeye kalkmayın».

«Sakin ol, kızım, sakin ol...»

Ama Liseta adamın sözünü tamamlamasına fırsat vermeden gittikçe tizleşen bir sesle bağırmaya devam etti:

«Bir bakın şunlara, sadece bir bakın! Bütün kilitleri kırmışlar, bütün giyecekleri berbat etmişler, şekerleri yere dökmüşler — bütün bunlara ne denir? Nedir bu?» Liseta birden ajanların götürmek üzere masaya yığdıkları kâğıt ve fotografları görerek durdu. «Bu benim fotografım! Neyinize gerek?» Hızlı bir hareketle polisin burnunun dibinden birkaç kâğıtla fotografı aldı.

Ajan ona doğru sıçradı, elini yakaladı ve parmaklarını zorla açtırdı.

Liseta umutsuzca bağırmaya başladı:

«Dokunmayın bana! Çekilin!» Ve kâğıtlarla fotografları yeniden kapmaya çalıştı.

Ajan onu kuvvetle itti. Liseta dengesini kaybetti, neredeyse düşüyordu, ama duvara çarparak ayakta kaldı. Ajan artık şaka yapmıyor ve gülümsemiyordu. Öfkeden yüzünün kanı çekilmişti.

Ajanlardan biri tiz bir sesle bağırmaya devam eden (artık bağıran sadece Liseta değildi, annesi de onun söylediklerini tekrarlıyordu) Liseta'ya yan yan bakarak, tehditkâr ve ağır hareketlerle kâğıt ve fotografları bir evrak çantasına doldururken ikincisi pencereye yaklaştı ve evin önünde toplanan kalabalığı gördü. Arkadaşına alçak sesle bir şeyler söyledi; o önce pencereden dışarıya, sonra Liseta'ya baktı ve:

«Tatlım, dikkat et de pişman olma» dedi.

Çekmecelerden birini daha çıkarıp içindekileri yere boşalttılar, ama sonra ayırdıkları şeyleri doldurdukları evrak çantasını birden kapattılar ve tek kelime söylemeden evden çıktılar. Toplanan kalabalığın yanından geçerken adımlarını yavaşlatıp meydan okur gibi baktılar, sonra bir arabaya bindiler. Motor gürledi, araba yerinden hızla kalktı, lastikleri sert virajda gıcırdadı ve köşeyi dönüp gözden kayboldu.

Liseta eşikte duruyor ve arkalarından bakıyordu. Sonra gözlerini kalabalığın üzerinde gezdirdi ve kendini belli etmemeye çalışarak bir grup kadının arkasında silik silik dikilen Henriques'i gördü. Liseta onun buraya herhalde Cesario ve PİDE'ye götürülen ikinci arkadaşla buluşmak üzere gelmiş olacağını düşündü. Henriques'in her an gelebileceğini tahmin ediyor ve onun arama yapılırken içeri girmesinden korkuyordu. Oysa şimdi, onun sağ salim olduğunu görünce, bir anlık bir sevinç duymuş, ancak bu sevinç yerini çabucak huzursuzluğa ve Cesario'nun yazgısı için duyduğu kaygıya bırakmıştı.

İçini çekti ve saçlarını düzelterek merdivenlerden inip toplanan kalabalığa doğru yürüdü.

Arkadan bir kurdeleyle toplanmış sarı saçları ve alnındaki perçem herkese onun sadece bir genç kız olduğunu hatırlattı. Evin içindeyse Cesario'nun karısı, olduğu yerde put kesilmiş, ortalığa çöken alacakaranlıkta altüst edilmiş yatağa, deşilmiş şilteye, yerinden çıkarılan masa ve dolap çekmecelerine, yerdeki giyeceklere, devrilmiş iskem-

lelere ve eve bir felaketin geldiğini belli eden tüm bu doğanıklığa bakıyordu.

7

Marques olup bitenleri aynı akşam işitti. Cesario'nun ve onunla birlikte —hayır, Vaz'ın değil—, buralarda ilk kez görünen bir arkadaşın gerçekten de tutuklandığını doğruluyordu söylentiler. Bu arkadaş Cesario'nun evine geldikten hemen sonra polis baskın yapmıştı.

Marques müthiş bir panik içinde eve döndü. Kendi kendine:

«Şimdi arkadaşlar ne düşünecek?» diye soruyordu. «Cesario'nun evindeki buluşmalardan, yönetim temsilcilerinin oraya gelip gittiğinden haberi olan az sayıdaki kişilerden biri de bendim. Sonra beni cezalandırdılar ve hemen arkasından bu bozgun geldi. Ne düşünecekler?»

O gece uyuyamadı. Gözüne uyku girmeyişinin nedeni onu da tutuklayacakları korkusu değildi, bu aklına bile gelmiyordu. Ne yapacağını bilmiyordu, sadece örgütün ortaya çıkarılışıyla ilgisi olmadığını bilmek onu biraz sakinleştiriyordu.

«Yoksa üzülmeye değmez mi? Hayır, hayır. Vicdanın temiz olması yetmez. Sana adaletli davranılması da gerekir. Eğer sana güvenilmiyorsa vicdanının temiz olmasının yararı ne?»

Kendini yatıştırmaya çalışıyordu:

«Arkadaşlar benim tutuklandığımı, ama hiç kimseyi ele vermediğimi biliyorlar. Çok şey biliyordum, ama hiç bir şey söylemedim. Cesario'nun buluşmalarını benden başka Afonso'yla Vitor da biliyordu... Evet, gerçekten, Vitor da biliyordu».

Ve Marques o zaman Vaz'ın Vitor'la ilgili sözlerini ha-

tırlayıp düşünceye daldı. Vitor'un yeniden kentte görüldüğü, ama hiç kimseyle görüşmediği yolundaki söylentiler aklına geldi. Eğer... «Hayır, böyle düşünmemeliyim. Bu, arkadaşımı karalayarak kendimi aklama girişimi olur».

Ve yeniden sırnaşık düşünceler: «Ben Cesario'ya gidip gelirken her şey yolundaydı. Ama beni cezalandırdılar, komiteden çıkardılar ve hemen PİDE ortaya çıktı. Benimle ilgili belirli bir düşünce var, Vaz bana karşı, hakkımda Merkez Komitesine rapor verildi, oradakiler ne düşünecek?» Giderek kendini daha haksız hisseden Marques partideki çalışmalarını, partiye, Vitor'a karşı tutumunu, Henriques'le, komisyon üyeleriyle yaptığı konuşmaları, bildirileri dağıtacak yerde yok edişini hatırlamaya başladı. «Şimdi, bütün bu olup bitenlerden sonra ne düşünecekler? İhanet ettiğimi mi sanacaklar?»

Gün artık ağarıyordu, ama Marques boşu boşuna uyumaya çalışarak bir taraftan öbür tarafa dönüyordu.

8

Marques iki gün sonra işe giderken ansızın Vitor'la karşılaştı.

Vitor gülümseyerek elini Marques'e uzattı ve onun yüzüne dikkatle bakarak:

«Galiba, kötü bir zamanda geri döndüm» dedi.

Marques uzatılan eli ses çıkarmadan sıktı.

Vitor sordu:

«Ne zaman konuşabiliriz? Cesario'nun tutuklandığı doğru mu?»

Marques somurtarak:

«Galiba evet» dedi. «Şimdi görüşecek zaman değil».

Vitor arkadaşının dostça olmayan tavrına şaşırmış gibiydi.

Sigara paketini çıkarırken:

«İçer misin?» diye sordu. Marques başını olumsuz anlamda salladı. Vitor bir sigara yaktı. «Benim düşünceme göre ise özellikle şimdi, Cesario tutuklanmışken ve örgüt güç bir an yaşarken bölge komitesi üyeleri olarak bizim sorumluluğumuz daha da artıyor».

Marques onun sözünü kesti:

«Olayların gerisinde kalıyorsun. Ben artık bölge komitesi üyesi değilim. Sen de».

Vitor Marques'in sözlerinin kendiyle ilgili bölümünü farketmemiş gibi:

«Artık komite üyesi değilsin ha!» dedi.

«Hayır, artık bundan söz etmeyi de istemiyorum».

Vitor öfkesini bastırmaya çalışarak sadece:

«Boş ver» dedi. Marques'i yan yan süzüyor, konuşmadan sigarasını içmeye devam ediyordu. Sonra birden sakin bir sesle:

«İhtiyatlı davranmamız ve her konuda anlaşmaya varmamız gerek» dedi. «Cesario tutuklandı. Bizi de yakalamayacaklarına kim güvence verir?»

Marques:

«Bizi mi?» diye sordu. Cesario'nun tutuklanışından bu yana ilk kez kendisinin de PİDE'nin eline düşebileceğini düşündü. «Meraklanma, bize dokunmazlar».

Ancak Vitor haklıydı. Ertesi gece tekrar kente gelen polis tutuklamalar yaptı. Marques, Vitor, birkaç memur, çevrede yaşayan bir köylü, bir hekim, bir tüccar ve ordudan bir çavuş yakalandı.

Liseta da tutuklandı, ama onu ancak birkaç gün içeride tuttular. Liseta'ya hiç bir somut suç yöneltmediler, ona sadece Cesario'nun evinde çıkardığı rezaleti hatırlattılar. Şef kızı serbest bırakmadan önce ona bir konferans çekti:

«Kız kardeşinin evinde yaptıkların aslında seni burada daha uzun süre tutmak için yeterliydi. Ama biz buna rağmen senin genelde fena bir kız olmadığını biliyoruz ve senin kötülüğünü istemiyoruz. Gerçi, sen karakterli bir

insansın, ama bu zamanda karakteri olmayan kim var ki? Bizim adamlardan birinin sana tokat attığından yakındın. Buna gerçekten üzüldüm. Bu bizim kurallarımıza aykırıdır. Çocuklar emre uymamışlar ve cezalandırılacaklar. Ama, kızım, sen kendin de karakter sahibi bir insan olduğun için, herhalde, başka birisi öfkelenince onu bağışlayabilirsin. Haydi, git, yolun açık olsun».

Liseta çıktı, konuşma sırasında orada bulunan ajan ise amirinin kulağına eğildi ve bir şey söyledi. Şef:

«Bir haftaya kalmaz onu almaya gelirler» dedi.

9

Marques beş gün beş gece aralıksız sorguya çekildi. Onu ilk seferinde olduğu gibi dövmüyorlardı. Onunla nazik bir biçimde konuşuyor ve sık sık onun erdemlerinden söz ediyorlardı. Soruyor, soruyor, soruyorlardı, hem de hep aynı şeyi. Ve bu böylece sürüp gidiyordu. Arkasından bir sorgu yargıcının yerini bir başkası alıyor ve her şey yeni baştan başlıyordu. Polisin inatçılığı Marques'i şaşırtmıştı.

Kıdemli sorgu yargıcı tırnaklarını özenle cilalayarak:

«Senden bize bildiğimiz şeyleri söylemeni istemiyoruz» diyordu. «Bizim senden istediğimiz sadece bildiklerimizi ya da arkadaşlarının söylediklerini doğrulaman. Doktor elimizde, çavuş da, biz senin kim olduğunu biliyoruz. Neden her şeyi inkâr ediyorsun?»

PİDE birçok şeyden haberdardı. Ancak Marques'i en çok şaşırtan şey PİDE'nin sektörün yönetimi konusunda birçok şeyi bilmesiydi.

Ona ısrarla soruyorlardı:

«Bunu neden inkâr ediyorsun? Bölge komitesinde senin, Cesario'nun ve Vitor'un olduğunu biliyoruz. Vitor susuyor, ama Cesario'yla Antonio'nun dilleri artık çözüldü.

Sen neden inatçılık ediyorsun?»

Polis neden eski komite üyelerinin adını biliyordu? Eğer bunu onlara Cesario söylediyse bunu hangi amaçla yapmıştı? Antonio ancak kısa bir süre onlarla çalıştığına ve komitenin sadece yeni kuruluşunu bildiğine göre ne söyleyebilirdi?

Marques Vaz'la aralarında geçen tartışmaları hatırladı. Vaz Vitor'dan kuşkulanıyordu, ama işte Vitor da tutuklanmıştı. Herhalde ona işkence ediyorlardı, ama o susuyordu. Oysa Cesario, bu örnek arkadaş, eğer sorgu yargıcı yalan söylemiyorsa, konuşmuştu.

İkinci gün sorgu yargıcının taktiği değişti:

«Senin gibilere bakıyorum da şaşıyorum, namussuzum ki şaşıyorum. Bunun karşılığında elinize ne geçiyor? İçinizde en iyileri, sadık ve amaca yönelik olan kişiler, en inançlı bir biçimde yaşam sürenler, buraya düşen ve susanlar... Peki, partiniz size nasıl davranıyor? Sizden yüz çeviriyor. Ama aynı zamanda sizin sırtınızdan geçinen, buraya düşer düşmez bildiği ve bilmediği her şeyi çabucak anlatmaya çalışan türlü türlü düzenbazlar... Ooo, parti için bunlar büyük birer insan, birer kahraman! İşte sana sizin Merkez Komitesinin adaleti. Vaz bir plajda keyif çatıyor, sense acı çekiyorsun».

Marques bu sözlerden cezalandırılışını PİDE'nin bildiğini anladı. Her şeyin gerçekten de böyle olduğunu, o arkadaşlarını korumaya çalışırken öbürlerinin ondan yüz çevirdiklerini, onu yönetim organlarından attıklarını düşünüyordu. Davranışları gayet kuşkulu olan başka kişiler emir veriyor, neyin nasıl yapılacağını saptıyor, insanların yazgısını ellerinde tutuyorlardı. Sorgu yargıcı Marques'in düşündüklerini anlamış gibiydi, çünkü bu konuya gittikçe daha ısrarlı bir biçimde değiniyor, parti yöneticilerini gözden düşürmek için çeşitli örnekler veriyor, Ramos'un aşk serüvenlerini anlatıyordu.

Beşinci gün sorgu yargıcı:

«Gerçeği söylediğime inanmak istemiyorsun» dedi. «O zaman arkadaşlarının neler söylediklerini öğrenip sınaya-

bilirsin». Makinayla yazılmış bir metni içeren katlanmış bir kâğıdı ona uzatırken belli belirsiz bir gülümsemeyle sözlerini düzeltti:

«Eski arkadaşlarının».

Marques okumaya başladı. Harfler gözlerinin önünde zıplıyordu, kelimeleri görmüyor, ama genel anlamı çıkarabiliyordu: «Davranışını göz önünde bulundurarak... hazırlık sırasında... komisyon üyeleriyle bağlantı kurmaya çalışmış... amacıyla... partinin talimatlarına karşı çıkarak... grevi kırmak... dikkate alarak... dağıtma görevi verilmiş... geceleyin... almıştı... arkadaşları inandırmış... yetersiz olduğundan etki yapmamıştır... Disiplinin çiğnenişini göz önüne alarak... parti kararlarının yerine getirilmeyişi... işçi sınıfının kavgasının... Sekreterlik partiden çıkarılmasına karar vermiştir».

Marques bembeyaz kesilerek:

«Bunu güzel uydurmuşsunuz» dedi ve gözlük camlarının arkasında gözlerini kırpıştırmaya başladı. «Ama ben artık bunu yutacak yaşları geride bıraktım».

Sorgu yargıcı hoşgörüyle sordu:

«İnanmıyor musun? Bunun gerçeğin ta kendisi olduğuna emin olabilirsin. Susuyorsun, bir parti üyesine böyle davranmanın yaraşacağını düşünüyorsun, oysa seni partiden çıkardılar. Artık parti üyesi değilsin. Senden kesin olarak vazgeçtiler».

Gerçekten de, Marques'in okuduğu belge sahiciydi. Onu Antonio'nun üstünde bulmuşlardı. Antonio Cesario ve Henriques'i ilk görüşünde bu ihraç olayı konusunda arkadaşlarına bilgi vermek istiyordu. Gerçi burada onun adı geçmiyordu, ama söz konusu olanın Marques olduğunu anlamak polis için güç değildi. Ona sadece son paragrafı okutmamışlardı. Burada Marques'in geçmişteki hizmetlerinden söz ediliyor ve kapıların onun yüzüne kesin olarak kapanmadığı belirtiliyordu.

Bu sorgudan sonra sorgu yargıcı çabalarını üç katına çıkardı. Ona Marques'in hücresinde ağladığını haber vermişlerdi. Çağırılan bir hekim Marques'i dikkatle mua-

yene etti, ona perhiz yemekleri verip daha aydınlık bir hücreye aldılar. Sorgu yargıcı bol keseden vaatlerde bulunuyordu. Ama ilk günlerde onunla konuşup suçlamaları reddeden, tutuklanışına itiraz eden Marques şimdi hep susuyordu. Geçen birkaç gün içinde iyice zayıflamış, saçı sakalı uzamış, rengine hastalıklı bir solgunluk gelmiş, «camlardan yararlanarak intihar girişiminde bulunmaması için» gözlüğünü aldıklarından gözleri kısılmıştı. Kendisini sorguya çekenlerin tüm kurnazlıklarına rağmen susuyordu. Sadece ara sıra omuzlarını sinirli sinirli silkiyordu. Sorgu yargıcı bir keresinde sözlerini bitirirken olağanüstü küçümseme dolu bir sesle:

«Madem artık komünist değilsin, bütün bunların senin için ne önemi var?» dedi. «Şu kahramana da bakın hele! Peki, onlar için nesin sen? Tükürülecek birisisin sen onlar için!»

Marques birden bir öfke krizine tutulduğunu hissetti. Kendini tümüyle kaybederek:

«Partinin ne karar verdiği sizi ilgilendirmez!» diye bağırdı. «Eğer beni partiden çıkardılarsa bu beni ilgilendirir, başkasını değil. Bundan sonra size her şeyi anlatacağımı sanıyorsanız bunu aklınızdan çıkarın. İnsanın dürüstlüğünü ünvanlar belirlemez, aksine, ünvanlar insana dürüstlük derecesine bağlı olarak verilir».

Sorgu yargıcı özellikle ağırlaştırdığı bir sesle:

«Çok güzel söyledin!» dedi ve birden yüzünde bir ürperti dolaştı. Sonra dolmakalemini yavaş yavaş kapattı. «Madem öyle, istediğin gibi olsun. Kötü olmayı biz değil, sen istiyorsun».

Marques'i üç gün üç gece yüzü duvara dönük olarak kımıldamadan ayakta durdurdular. İki kere güçsüz düşüp yere çöktü, ama onu yeniden ayağa kaldırdılar. Duygusuzlaşan vücudu acı hissetmez olmuş, şişen ayakları sanki kopup gitmişti. Bu «heykel» işkencesinin üçüncü günü idrarından kan gelmeye başladı.

10

Antonio polise getirildiğinde gece oluyordu. Bir ajan onu küçük bir odaya götürdü. Burada bir sıranın üstünde üç tutuklu daha oturuyordu. Tutuklulardan biri olan buruşuk gömlekli, pantolonu delik deşik, siyah sakalları uzamış, her yanı dayak izleri taşıyan delikanlı içeri yeni girene sakin gözlerle baktı. İkincisi kollarını dizlerine dayamış, yüzünü gizlemiş, oturuyordu. Üçüncü tutuklu, seyrek, ama özenle taranmış saçlı, şık giyimli yetmişlik ihtiyar abartmalı bir biçimde dik oturuyor, burada bulunuşunun bir rastlantı olduğunu her şeyiyle göstermek istiyordu. İkide birde burada bulunan muhafıza bir şey söyleyecek oluyor, ama son anda düşüncesini değiştiriyordu. İhtiyar sonunda kararını verdi ve konuşmaya başladı. Takma dişlerinin arkasından kelimeler hafif bir ıslıkla birlikte çıkıyordu:

«Hakkınız yok... Hakkınız yok...»

Muhafız bunun üzerinde fazla bir etki yapmadığını göstermek için omuzlarını silkti. O sırada pahalı bir gömlek ve süet fotinler giymiş, raşitik görünüşlü başka bir ajan içeri girdi.

İhtiyar devam etti:

«Bu bir yanlışlık. Hakkınız yok».

Ajanlar ona baktılar ve aralarında alçak sesle bir şeyler konuştular. Süet fotinli ajan ihtiyara yaklaştı ve cılız vücut yapısıyla hiç uyuşmayan, sakin, güvenli gözlerini ona dikti. Antonio adamın bu bakışları daha iri yapılı bir amirinde görüp kopya ettiğine karar verdi. Çelimsiz ajan birden kikirdemeye başladı ve ihtiyarın saçlarını ensesinden alnına kadar uzanan kaba bir el hareketiyle darmadağın etti. İhtiyarın yüzü kıpkırmızı oldu. Saçlarını düzeltmeye bile çalışmadan, tüm gücünü ve erdemini kullanıp daha da dikleşti. Ajan ise yeniden kikirdedi ve ağır bir hareketle ihtiyarın kulağına yapıştı. Siyah sakalları uzamış

olan delikanlı yerinden kalktı, işe karışmaya niyetli olduğu açıktı.

O sırada Antonio'yu getiren ekibin şefi göründü. Tutuklunun nereye getirildiğini görünce küplere bindi:

«Hangi budala onu öbürlerinin yanına koydu?»

Nöbetçi muhafız alçak sesle cevap verdi, ikinci ajan da ihtiyarı rahat bırakıp ona yaklaştı. Antonio ihtiyara tekrar baktı. Adam korkmuş yüzü ve düzeltmeye bile çalışmadığı saçlarıyla, kasılmış ve hareketsiz, aynı pozda oturuyordu. Tüm çabasını dik durmak için harcıyor, böylece erdemini koruduğunu sanıyordu. Traşsız delikanlı onun yanında oturuyor, ihtiyarın kolunu sezdirmeden sıkıyor ve kulağına bir şeyler söylüyordu. Antonio felaket arkadaşlarına öylesine dalmıştı ki polislerin söylediklerini duymuyordu. Birden polislerden biri ona yaklaştı ve elini küt diye Antonio'nun omzuna koydu.

«Ben mi?» diye sordu Antonio.

«Ya kim olacak? Aptal numarası mı yapıyorsun?»

Antonio sıradan kalktı. Ama daha kapıya doğru iki adım atmadan birden arkadan gelen bir darbe onu yere yıktı. Kalkarken dudaklarını avucuyla sildi ve avucunda kan gördü.

«Başladı» diye düşündü Antonio.

11

Gerçekten de başlamıştı.

Ekip şefi odasında Antonio'nun sorgusuna başlarken:

«Hemen uyarmak istiyorum» dedi. «Nerede oturduğunu söylemezsen buna pişman olursun. Kötülükle ya da iyilikle - ama bunu söylemek zorunda kalacaksın. Vakit geç olmadan seçimini yap: kötülükle mi, yoksa iyilikle mi?»

Antonio susuyordu. Kırışıklardan oluşan bir ağla çev-

relenmiş gözleri acı bir ifadeyle subaya bakıyor, düşüncelerinde ise bir kitabın başında oturan Maria'yı görüyordu.

«Rahat olabilirsin, sevgilim» diye düşündü. «Rahat olabilirsin». Antonio gülümseyerek sorgu yargıcına bakıyordu.

Sorgu yargıcı birden ses tonunu değiştirerek:

«Önce iyilikle» dedi. «Şuraya otur, konuşalım».

«Ne o, geriliyor musun?» diye düşündü Antonio.

Ve iskemleye doğru yöneldi. Ama tam oturduğu anda ajanlardan biri iskemleyi çekti ve Antonio yere yıkıldı. Polisler kahkahayla gülmeye başladılar.

Antonio öç alır gibi güler suratlara aşağıdan yukarı doğru bakarak doğruldu. Kendi kendine:

«Hayır, böyle ufak tefek şeyler için kendini kaybetmeye değmez» diyordu.

İskemleye oturmak niyetiyle kalktığı anda göğsüne inen acımasız bir tekme onu yeniden yere yıktı. Ajanlar kahkahayla gülmeye başladılar.

Birisi emreden bir sesle:

«Yeter» dedi.

Antonio'nun benzi kül gibi olmuştu, yüzünü acıdan buruştururken (gözleri artık gülümsemiyordu) kendisine yabancı gelmeyen tıknaz bir vücut gördü. Adam ona acımayla bakıyordu.

Elini uzatırken:

«Kalk, kalk» dedi.

Antonio bu eli tuttu (bunu yaptığı için kendini hiç bağışlamadı), ayağa kalktığı sırada ajan boş olan elinin var gücüyle Antonio'ya bir tokat attı. Ve aynı anda her taraftan tekme ve yumruklar yağmaya başladı. Bunların bazıları Antonio'nun dengesini kaybetmesine neden oluyor, ama aksi yönden gelen yumruklar onu ayakta tutuyordu. Bu hiç bitmeden sürdü, sürdü, sürdü, ta ki Antonio ileride bir boşluk hissedip yüzükoyun düşerek başını masanın kenarına çarpıncaya kadar.

«Hayır, böyle olmayacak» dediklerini duydu.

Ve her şey birden söndü. Kendine gelince sorgu yar-

gıcının masasının önündeki iskemlede oturduğunu, sorgu yargıcının da prespapyeyle oynadığını gördü. İki ajan Antonio'yu tutuyordu, üzerinden yere şırıl şırıl sular akıyordu. Herhalde onu kendine getirmek için üstüne bir kova su boşaltmışlardı. Antonio bütün vücudunun sızladığını hissetti. Özellikle şakağı çok acıyordu. Parçalanan burnundan ve dudaklarından kan boşanıyordu.

Tutuklu gözlerini açar açmaz sorgu yargıcı:

«Nerede oturuyorsun?» diye sordu. «Duyuyor musun? Nerede oturuyorsun?»

Antonio'nun dudakları kıpırdadı, ama hiç bir ses çıkmadı. İskemlede güçlükle doğruldu. Yeniden evi ve Maria'yı görüyordu. Maria şimdi ona uzun kirpiklerinin altından bakıyordu.

«Rahat olabilirsin, sevgilim, hiç heyecanlanma».

Arkadan bir ses duyuldu:

«Söylersen daha iyi olur».

Sorgu yargıcı elindeki prespapyeyi bırakarak uludu:

«Nerede oturuyorsun? Nerede oturuyorsun? Nerede oturuyorsun?»

Antonio başını olumsuz anlamda salladı. Bu hareketi yapar yapmaz kovayı başına geçirdiler ve onu iskemleyle birlikte yere yıktılar. Ayaklarını tutuyor, vuruyor, vuruyor, kovayı tekmeliyorlardı. Antonio tekmelerin etkisiyle yerde yuvarlanıyordu. Sonra kovayı başından çıkardılar, Antonio'yu ayağa kaldırdılar. Uluyarak bir şeyler söyleyen sorgu yargıcının yüzünü gördü, ama tek kelime anlamadı ve yeniden dolu gibi yağan yumrukların altında kaldı. Sonunda onu masayla dolabın arasında duran iskemlenin üstüne bir çuval gibi attılar, buradan düşmesi olanaksızdı. Yüzü ve giyecekleri kuruyup kararmış kan lekeleriyle örtülmüş, gözleri şişmişti, ağzından kanlı köpükler geliyordu, vücudu, sanki kemiği yokmuş gibi, iskemleye yayılmıştı. Antonio hafif hafif inliyordu, içinde bir şey hırıldıyor ve çalkalanıyordu. Bir el onun saçlarına yapıştı ve, sanki hepsini birden yolmak ister gibi, sarsmaya başladı:

«Öldüreceğim seni, köpek!»

Ve sağlam yeri kalmayan suratına bir yumruk indi, bir daha, bir daha, bir daha. Artık dünya tüm gerçekliğini kaybetmişti ve Antonio sadece kendisine sonsuz gibi gelen zamanı hesaplıyordu, ama her şeyin er geç bittiğini, bunun sonunun da geleceğini biliyordu. Bazan bir sürü darbenin içinde en can yakıcısını hissediyor, bir yüz görüyor ya da yeniden sorular duyuyordu:

«Nerede oturuyorsun? Söyleyecek misin, söylemeyecek misin? Nerede oturuyorsun, köpek?»

Sonra darbelerin kulakları sağır eden kaosu her şeyi yeniden örtüyordu.

Aniden çok yakınında solgun, alaycı bir yüz gördü ve birden boynunda keskin bir acı hissederek bağırdı. Bu acı yumrukların verdiği acıdan daha güçlü değildi, ama bambaşkaydı. Antonio bunun ne olduğunu anlamamıştı, ama ara sıra yumrukların arasında kâh boynunda, kâh kolunda, kâh alnında duyduğu bu acı vücuduna sanki saplanıyordu. Kendisine işkence eden cellatların sigaralarını vücudunda söndürdüklerini ancak çok sonra öğrendi.

Özellikle güçlü bir sopa darbesi onu yeniden bayılttığında şafak söküyordu. Antonio'nun ütsüne bir kova su döktüler, ama ayılmadı. İşkence ancak o zaman kesildi.

12

Ertesi akşam, Antonio henüz yarı baygın durumdayken, iki ajan onun kollarına girip sürüye sürüye sorgu yargıcının odasına getirdiler, burada sorgu devam etti. Antonio ona gene nerede oturduğunu sorduklarını güçlükle anladı. Birkaç darbeden sonra tekrar bayıldı. Hücresine beyaz gömlekli bir tip geldi, onunla kibarca konuştu, dikkatle muayene etti ve laf arasında nereae oturduğunu sordu. Antonio cevap vermedi. Bir şey söylemek isteseydi bile

bunu pek yapamazdı, çünkü ağzı şişmişti, dudaklarının en küçük bir hareketi bile ona acı veriyordu. Bunu izleyen birkaç gün Antonio'nun yaralarını tedavi ettiler. Bu süre içinde Antonio sayıklar gibiydi, yeniden Maria'yla arkadaşlarını görüyor, Cesario'yla birlikte tutuklanışını hatırlıyor ve konuşmadığı için memnunluk duyuyordu. Tüm bunlar son derece değişik sahnelerle iç içeydi: kâh bir futbol maçı, kâh bir orman, kâh hayvanlar, kâh yaşamından bazı anlar görüyor, kâh gözlerinin önünde gelecek beliriyordu. Neyin rüya, neyin gerçek olduğunu güçlükle ayırt edebiliyordu. Ona en çok acıyı yanıklar ve şişen ağzı veriyordu. Belki bir yararı olacağına karar vererek parmağını ağzına soktu ve en çok acıyan yerleri yokladı. Önce ılık, kanayan bir kitleye gömülen parmağının nerede olduğunu bile anlayamadı. Böylece yaptığı uzun ve acı veren muayeneden sonra ona ne yaptıklarını anladı. Ağzını dolduran biçimsiz şişkinliğin içinde yoklaya yoklaya topu topu üç tane diş bulabildi. Öbürleri dökülmüştü.

İki ya da üç gün sonra hekim yeniden geldi, onu muayene etti ve Antonio'yu sorguya götürüp yeniden dövdüler. Yere yıkılmış, hemen hemen baygın durumda yatarken ajanlardan biri onun göğsüne çıktı. Antonio ancak çok sonra, hücresinde kendine geldi ve yanında ona iğne yapan beyaz gömlekli adamı gördü.

Sonra onu yeniden sorguya çektiler, ama artık dövmüyorlardı, bu kez başka bir sorgu yargıcı vardı. Antonio nerede oturduğunu her şeye rağmen söylemedi, bütün diğer soruları cevaplamayı da reddetti. Yeni sorgu yargıcı, sanki hiç bir şey olmamış gibi, onunla kibarca konuşuyordu, bir keresinde de hoş bir gülümsemeyle:

«Sen güçlüsün, ben de böylelerini severim» dedi. «Bununla birlikte, bazı kişilerin polisin zaten bildiği şeyleri gizlemeye çalışarak neden hayatlarını berbat ettiklerini, diri diri zindanda çürümeyi tercih ettiklerini anlamak zor. Şerefsizim ki benim için güç anlaşılır bir şey bu».

Antonio'nun yüzü şiş berelerle, siyah ve sarı lekelerle biçimsizleşmişti, alnında iki plaster vardı, dişetleri sızlıyor-

du. Ama ince kırışıkların çevrelediği gözleri gene meydan okur gibi gülümsüyordu.

«Birisinin nasıl susabildiğini değil, nasıl konuşabildiğini anlamak zor» diye düşünüyordu Antonio.

Gerçekten de, işkenceler ve sorgular sırasında dayanamayacağı bir kez olsun aklına gelmemişti. Bunu varsaymak bile elinden gelmiyordu. Sorgu yargıcının sözleri ona gülünecek bir şey gibi geliyordu: Nerede oturduğumu söylemek, ha? Sevdiğim kadının oturduğu evi size göstermek, ha? Arkadaşlarımın gelip gittiği ve belgelerin saklandığı evi, öyle mi? Tutuklanışımdan bir gün sonra Ramos'un geleceği evi, ha? Arkadaşlarımın adını vereyim de onları da tutuklayın, öyle mi? Bunu size, acımasız düşmanlara söylemek, öyle mi? Hayır, o böyle bir olasılığı hiç bir zaman gözlerinin önüne bile getirmiyor, bunu hiç, hiç düşünmüyordu. Zamanında bu sorunu arkadaşlarıyla birçok kez konuşmuştu. Güçlü ve zayıf insanlar olduğunu, insanın uğrayabileceğinden daha katlanılmaz işkenceler olduğunu, bunlara herkesin dayanamayacağını birçok kez işitmişti. Antonio:

«Hayır, işkencenin ağırlığı değil, istencin gücü önemli olan» diye düşünüyordu.

13

Kadrolu görevliler arasından çıkarılan ve parti görevlerinden uzaklaştırılan Afonso her türlü parti etkinliğinden elini eteğini çekip doğduğu kente dönmeye karar vermişti. Tutuklamaların başlayışından birkaç gün sonra geldi. Anne ve babasına sakin ve yalnız yaşamak istediğini söyledikten sonra kendisine dayılarının birinin atelyesinde iş bulmalarını istedi. Afonso'nun önceki gelişleri sırasında oğlunu normal yaşama dönmesi için kandırmaya çalışan

annesi onu büyük bir sevinçle karşıladı, ama babası somurtuyor ve az konuşuyordu. Önceleri oğlunun tutuklanabileceğini düşünüyor ve bu yüzden heyecanlanıyordu. Tehlike olmadığını anlayınca da onunla hiç konuşmaz oldu. Oğluna sessizce bakıyor, hâlâ sevinen annesiyle usulcacık konuşuyor ve başını kınar gibi sallayarak evin içinde dolaşıyordu. Böylece iki gün geçti ve babası kendini tutamadı:

«Keşke seni de Marques ve Cesario'yla birlikte tutuklasalardı da arkadaşlarının senden yüz çevirdiklerini görmeseydim!»

Toplu tutuklama haberleri gibi babasının sözleri de Afonso'ya çok dokundu. Kadrodan çıkarıldıktan sonra parti işlerinden uzaklaşmaya karar vermekle doğru davranıp davranmadığından şimdi kuşku duyuyor ve her şeyi ayrıntılı bir biçimde öğrenip yerel parti örgütüne yardım etme isteği içinde giderek güçleniyordu. Cesario, Marques ve Vitor'un tutuklanmasıyla örgüt yönetimsiz kalmıştı, ama dışarıda kalan bir hayli parti üyesi vardı. Şimdi ne olacaktı? Yıllar boyu olmasa bile aylarca partiden kopuk kalacak olan bu kişiler belki de Cesario ya da Marques hapisten çıkıncaya kadar zorunlu bir eylemsizliğe mahkûm olacaklardı. Afonso buna göz yumamazdı.

Birkaç gün sonra bir akşam, ortalık kararduktan sonra, Afonso tüm ihtiyat önlemlerini alıp Cesario'nun evine gitti. Cesario'nun karısı ona her şeyi anlattı, ama Afonso'nun artık yeraltında olmadığını, babasının evine döndüğünü öğrenince şaşkına döndü. Ancak Afonso ona gidip gelmeyi sürdürüyor, ona büyük bir dikkatle davranıyor, para yardımında bulunuyordu. Sonunda kadın onun içtenliğine inandı ve ona tümüyle güvenmeye başladı. Kadının Cesario'yla görüşmesine izin vermiyorlardı, çok heyecanlıydı ve Afonso'nun desteği onun için büyük bir anlam taşıyordu. Afonso bir gün onun evinde Liseta'yla karşılaştı. Genç kız ilkeliliği, sağlamlığı Afonso'da büyük bir şaşkınlık yarattı.

Üç hafta sonra bir akşam gene Cesario'nun evine gidiyordu ve birden çivilenmiş gibi donakaldı, gözlerine inan-

mak istemiyordu. İleride Vitor, ağzında bir sigara, birisini bekler gibi duruyordu. Afonso ona doğru yürümeye başladı. Vitor onu farkedince hemen başını çevirdi.

«Sen ha?! Burada?»

«Tss...» Vitor'un davranışı Afonso'ya doğallıktan uzak geldi. «Karşılaştığımız iyi oldu. Konuşmamız gerek».

Vitor Afonso'yu karanlık bir köşeye çekti. Gösterdiği bu sakınganlık, bir dakika önceki kayıtsızlığıyla karşılaştırıldığında, garip görünüyordu. Vitor hafif, sır veren bir sesle Afonso'ya hapisten kaçtığını ve şimdi partiyle bağlantı kurmaya çalıştığını söyledi. Şaşıran Afonso bütün görevlerden tümüyle uzaklaştırıldığını söyledi ve partiden çıkarıldığını ekledi. Oysa bu doğru değildi.

Vitor:

«Lanet olsun!» dedi. Arkadaşının partiden çıkarılması onu hiç ilgilendirmemiş gibiydi. «Bana bağlantı o kadar gerekli ki. Bir yandan, şimdiki durumumdan ötürü». Afonso Vitor'un bu sözleri güçlükle söylediğini farkeder gibi oldu. «Öte yandan da, burada olup bitenleri yönetime bildirmem son derece gerekli».

Vitor Afonso'nun alakaranlığın ardına gizlenen yüzündeki ifadeyi okumak için kısa bir süre durduktan sonra ekledi:

«Cesario bir hain, biliyor musun?»

Afonso güç duyulan bir sesle sordu:

«Cesario hain mi?»

Vitor:

«Evet» diye devam etti ve sesi giderek yüksek notalarda çıkmaya başladı. «Herkesin yakalanmasına o neden oldu. Bildiği her şeyi onlara anlattı». Vitor'un sesi neredeyse bir çığlığa dönüşmüştü.

«Yavaş!»

Vitor yeniden konuşmaya başladı:

Afonso onu uyardı:

«Bağlantı olmayışı berbat bir şey».

Afonso'nun partiden çıkarıldığına ilişkin sözleri bir kulağından girip öbüründen çıkmış gibiydi. Afonso polisten

saklanan yönetici durumdaki bir parti görevlisinin bilmediği bir nedenle partiden çıkarılan birisiyle böyle konuşacağını pek sanmıyordu.

Vitor gene gereksiz yere bir vurgulama yaptı:

«Biliyorsun, hiç param yok. Oysa yeraltında parasız yaşamak yeniden hapishaneye dönmenin en kestirme yoludur».

«Sana hiç bir yardımım dokunamayacağını söyledim. Partiden çıkarıldım, hiç bir bağlantım yok. Param da yok. Eğer birkaç escudo işini görürse yarın buluşalım, getireyim.

O anda Vitor alanın öbür tarafına bakıyordu ve Afonso'nun söylediklerini dinlemiyor gibiydi.

Alelacele:

«Şimdi ayrılalım» dedi. «Bir arkadaşla buluşmam gerekiyor».

«Daha demin kendisine bağlantı gerektiğini söylüyordu» diye düşündü Afonso. «Şimdi de bir arkadaşla buluşacağını iddia ediyor. İlginç».

Şaşkına dönen Afonso yoluna devam etti. Daha elli adım uzaklaşmadan birden koşarak gerisin geriye atıldı. Gölgede kalmaya çaba harcayarak, gözleye gözleye alanın kenarından yürümeye başladı ve umduğunu görünce bir kapı aralığına sindi.

Vitor pırıl pırıl aydınlık olan alanda son derece umursamaz bir tavırla postanedeki kızla kol kola yürüyordu. Kız, nedense, yüksek sesle gülüyordu. Afonso Vitor'un sesini duydu:

«İstersen sinemaya gidelim, piyanoyu sonra çalarsın. Ya da, sinemaya yarın gidelim».

Gölgede duran Afonso'nun yüreği küt küt atıyordu.

14

Vitor'un anlattığı öykünün iler tutar yeri olmadığı kuş-

kusuzdu. Kaçtığını söylüyordu, ama tek başına bir kaçış düzenlemek çok zordu, kaçmış olsa bile hemen arkasından kentte görünmesi, faşistlerle ilişkisi herkesçe bilinen bir kadınla buluşması ve hemen tanınabileceği bir sinemaya gitmesi düşüncesizlikti. Vitor parasızlıktan yakınıyor, ama pahalı sigaralar içiyordu. Sonra, eğer bu buluşma herkesin önünde oynanan bir tiyatro oyunu değilse, bu kadın bir hayli pahalıydı. Afonso Vitor'un son derece mutlu olan görünüşüyle, kendi anlattığına göre, içinde bulunduğu güç durum arasındaki uyumsuzluğu görüyordu. Ama en kuşku verici şey Vitor'un Cesario'yu hainlikle suçlamasıydı. Afonso yerel örgütü yeterince biliyordu ve tutuklananlardan birçoğunun sadece Cesario'yla değil, aynı zamanda Marques ve Vitor'la da tanış olduklarını düşünebiliyordu. Hatta Vitor'un onların hepsini tanıması da pekala mümkündü. Ve Afonso'nun elinde tutuklananların Cesario'yla bağlantısı olan kişiler olduğunu gösteren bir kanıt yoktu.

Afonso ertesi gün, kararlaştırıldığı gibi, Vitor'la buluştu. Vitor bir gün önce anlattığı kaçış öyküsünü tekrarladı, ancak bunu nasıl başardığı üstüne sorulanlara cevap vermedi. Sadece başka bir hapishaneye nakledilirken kaçtığını söyledi ve Afonso'ya yeniden bağlantılar konusunda sorular sorup para istemeye başladı. Afonso da partiden çıkarıldığını, hiç bir bağlantısı olmadığını, bu işe kesin olarak son verdiğini, ama eski dostluğun hatırı için şimdilik biraz para vereceğini tekrarladı. Vitor dostuna alaylı alaylı bakarak parayı aldı. Afonso Vitor'un bakışlarıyla:

«Budala, sen hayattan hiç bir şey anlamıyorsun» dediğini okudu.

Afonso Vitor'a güven duyduğunu anlatmak için:

«İhtiyatlı ol» dedi. «Dikkat et de seni yeniden tutuklamasınlar».

Vitor düzensiz, çürük dişlerini göstererek güldü:

«Boş ver, beni yakalayamazlar».

Afonso vedalaşırken Vitor'un yalan söylediğine iyice emindi. Eğer böyleyse, Vitor bir provokatör müydü acaba? Afonso Vaz'ın dile getirdiği kuşkuları hatırladı, ama

Vitor'un bir PİDE ajanı olduğuna ve tutuklanmadan çok önce de bu işi yaptığına bir türlü inanamıyordu. Zaten buna nasıl inanabilirdi? Vitor komite toplantılarına düzenli bir biçimde katılıyor, partinin verdiği görevleri yerine getiriyordu. Vitor'u hayli zamandır yaptıkları ortak çalışmalardan tanıyan Afonso örgütün ortaya çıkmasının sorumlusunun Vitor olduğuna kendini inandıramıyordu. Ve Afonso kendi hatalarına yeni bir gözle bakmaya başladı. Bu hatalar şimdi ona o kadar kaba ve bağışlanmaz görünüyordu ki bunların yanında aldığı ceza fazlasıyla yumuşak kalmıştı.

Liseta'ya Vitor'la karşılaşışını anlattı. Liseta önce ses çıkarmadan dinledi, ama Afonso Cesario'ya yöneltilen suçlamalara gelince çileden çıktı:

«Hiç bir şeyden haberin yok, öyleyse benim de parti üyesi olduğumu bil. Ben Cesario'nun bağlantı sürdürdüğü kişileri tanıyorum ve onlarla kendim de görüşüyorum. Hiç birine bir şey olmadı. Cesario dürüst bir insandır, Vitor değildir o».

Liseta bir hafta sonra her şeyin doğrulanacağını tahmin etmiyordu. Ablası iki haftada bir Cesario'ya temiz çamaşır götürmek için Lizbon'a gidiyordu. Kadını Cesario'yla görüştürmüyor, onun nerede olduğunu gizli tutuyorlardı. Cesario'nun karısı doğrudan PİDE yönetimine gidiyor, buraya temiz çamaşır paketini verip kirlileri alıyordu. Bu kez, her zaman olduğu gibi, kirli çamaşırları verdiler, ancak temiz çamaşır paketini almadılar.

Bir polis kadına:

«Size üzücü bir haber vermek zorundayım...» dedi.

Zavallı kadın Cesario'nun şimdi bulunduğu yere tek başına gidecek gücü kendinde bulmadı. Ertesi gün Liseta ve annesiyle birlikte morga gitti. Cesario tanınmayacak durumdaydı. Bir buz sessizliğinin içinde yatıyordu, şişmiş, morarmış yüzü dayaktan biçimsizleşmişti.

Bekçi:

«Onlara göre kendini asmış» dedi. «Ama doktorlar adamın öldürüldüğünü söylüyorlar».

Liseta kirli çamaşırların içinde polislerin farketmediği bir pusula buldu. Beyaz bir bez parçasının üstüne kızıla çalan kahverengi mürekkeple - daha sonra birisi bunun kan olduğunu söyledi - şunlar yazılmıştı: «Bana işkence ettiler, kendimi kötü hissediyorum. Bana inanın. Karıma yardım edin».

Cesario'nun acılı ölümünü öğrenen Afonso onun açık, yaşamı seven yüzünü, temiz yürekliliğini, iyi kalpli gözlerini ve gülümseyişini hatırlayınca öylesine sarsıldı ki Liseta onu yatıştırmak için uzun süre uğraştı.

XVII. BÖLÜM

1

Ramos'la Maria'nın evden ayrıldıkları gece Vaz Paulo'ya gitmek üzere yola çıktı. Daha önce Jose Sagarra'yı nasıl bulacağını öğrenmiş, Paulo'dan onunla bağlantı kurup kentte neler olup bittiğini öğrenmesini rica etmişti. Ramos onun yerine buluşmalara gittiği için, eğer Antonio'nun tutuklandığı doğrulanırsa, Vaz'ın bir taşıt aracı ve evdeki eşyaları taşıyacak güvenli bir yer hazırlaması gerekiyordu. Her ikisinin de dört gün sonra dönüp Ramos'la buluşmasına karar verdiler.

Sagarra kentteki tutuklamalarla ilgili hiç bir şey duymamıştı. Durumu aydınlatmak için bir arkadaşını oraya gönderdi. Arkadaşı dönüşünde kentte birkaç kişinin tutuklandığını doğruladı, ancak bunların kim olduğunu öğrenememişti.

Paulo kararlaştırılan gün Ramos ve Vaz'la buluşmak üzere yola çıktı. Bir çam ormanında, üçünün de bildiği bir yerde buluşacaklardı. Oraya ilk gelen Paulo olmuştu. Ceketini çıkardı, gölgeye oturdu ve beklemeye başladı.

Bir sürü ağustosböceğinin ötüşüyle titreşen hava çam iğnesi ve reçine kokuyordu. Paulo saat onda arkadaşlarıyla buluşmak üzere ormanın açıklık yerine çıktı. Parlak güneş ışıklarından bembeyaz görünen yol boştu. Dakikliğe alışık olan Paulo kaygılanmaya başladı. İlk aklına gelen şey:

«Onlar da tutuklandı» düşüncesi oldu. Kendini yatıştırmaya çalıştı:

«En dakik insanlar bile bazen gecikirler» diye düşün-

dü. «Önceden kestirilemeyen bir şey çıkabilir. Bu herkesin başına gelebilir». On beş dakika kadar bekledikten sonra arkadaşlarının belki de başka bir yerde beklediklerine karar verdi. Oysa üçü de nerede buluşacaklarını kesin olarak biliyorlardı. Bir ağustosböceği korosu ormanın içinde yürüyen Paulo'nun yalnızlığını vurguluyordu. Eski yerine döndü, yola çıktı, kavuran güneşin altında önce bir tarafa, sonra aksi yöne doğru birkaç yüz metre yürüdü. On bire çeyrek kala eski yerine döndü ve gözlerini cayır cayır yanan yola dikti. Böylece öğleden sonra saat üçe kadar oturdu. Ancak bir köylünün kuşkulu kuşkulu bakarak birkaç kez yanından geçtiğini farkedince oradan uzaklaştı. Aslında bu kadar uzun süre beklemesi gerekmiyordu, Ramos'la Vaz hemen gelmediklerine göre hiç gelmeyecekler demekti.

Paulo Manuel Rato'yu bulmaya karar verdi. Rato'nun kapısını çaldığında akşam olmuştu. Kapıyı iki kardeş açtılar, birinin elinde dikiş, gözünde de gözlük vardı, öbürünün gözlüğü alnındaydı. İkisi de gözlerini korkuyla Paulo'ya diktiler.

Manuel Rato'nun orada oturup oturmadığı sorusuna cevap vermeden:

«Siz kimsiniz?» diye sordular.

«Akrabasıyım» dedi Paulo. «Ona karısından bir şey getirdim».

O sırada kapının yanındaki pencere açıldı ve hemen arkasından kapıda Manuel Rato göründü.

«Gir, gir» dedi. Sonra iki kız kardeşe dönerek doğruladı:

«Akrabam».

Biraz yatışan kadınlar Paulo'ya yol verdiler ve Manuel Paulo'yu odasına götürdü. Paulo'ya sert sert bakıyordu, oturması için yer göstermemişti.

«Duydun mu?»

«Neyi?»

Ve Manuel ona Tulio, Pereira, Jeronimo ve Sicol'dan diğer bazı arkadaşların tutuklandığını, birinin de Pereira'

nın evinin kapısında vurulduğunu anlattı.

«Bunun kim olduğunu hiç kimse bilmiyor» dedi. «Görenler yakışıklı bir çocuk olduğunu söylüyorlar».

Paulo Vaz'ın Pereira'ya kendi yerine Ramos'un gideceğinden söz ettiğini hatırladı ve:

«Ramos bu» diye düşündü.

Manuel'le gelecek buluşmayı saptadı ve Maria'yı aramak için yola çıktı.

Ramos öldürülmüştü. Antonio, kuşkusuz, tutuklanmıştı. Vaz öldürülmüş ya da tutuklanmıştı. Rosa ya hapisteydi ya da bir yerlerde saklanıyordu. İki illegal konuttan biri açığa çıkmış, ikincisinden ise herkes uzaklaşmıştı. En iyi büro tutuklanmış, en iyi fabrika hücresinde yeraltı çalışması yapan arkadaşlar yakalanmıştı, kentte tutuklamalar sürüyordu... Paulo'nun içinde parti gözlerinin önünde darmadağın oluyor gibi bir duygu vardı, büyük emeklerin ve birçok arkadaşın uzun yıllar süren fedakârlığının ürünü bir haftadan kısa bir süre içinde yok olup gitmişti. Paulo kendinin ve dışarıda kalan herkesin başının üstünde dolaşan büyük tehlikeyi neredeyse fizik olarak hissediyordu. Bu onu azami ölçüde ihtiyatlı olmaya zorluyordu. Üzerine yüksek gerilim teli düşen birini kurtarmak için riske atıldığını bile bile koşan bir insan gibi, Paulo da partiyi ne pahasına olursa olsun savunmak, bu başarısızlığın önüne geçilmez bir felakete dönüşmesini önlemek için elinden gelen her şeyi yapma isteği duyuyordu.

2

Paulo avukatın yazıhanesinde Maria'ya her şeyi anlattı. Maria ses çıkarmadan dinledi sadece bir soru sordu:

«Bunun gerçekten de Ramos olduğuna emin misin?»

«Bu konuda hemen hemen hiç kuşku yok».

Her zaman ufak tefek her şeye mariz bir tepki gösteren Paulo'nun şimdi en yakın arkadaşlarının ölümü, tutuklanması ve ortadan kaybolması karşısında soğukkan-

lılığını koruduğunu görmek Maria'yı şaşırtmıştı. Paulo'nun yüzü ve sözleri sertleşmiş, Maria'ya karşı her zaman dikkatli davranan o eski nazik ve iyi yürekli Paulo'dan geriye hemen hemen hiç bir şey kalmamıştı. Sadece kısa parmaklı, tırnakları özenle kesilmiş, çilli eli Maria'nın elini eskiden olduğu gibi okşuyordu.

«Bana bazı işlerde yardım etmen gerekiyor» dedi Paulo. «Birincisi, birlikte sizin eve gidip orada kalan her şeyi alacağız. İkincisi, seninle birlikte kente gidip bağlantı kurmaya çalışacağız. Ama önce orada her şeyin yolunda gittiğinden emin olmamız ve eşyaları koyacak bir yer bulmamız gerekiyor. Bu işi öbür gün yapalım».

Maria'yla nerede ve nasıl buluşacaklarını saptayınca Paulo ayağa kalktı. Maria ondan Antonio'nun tutuklanması ya da Ramos'un ölümü dolayısıyla tek bir avutucu söz duymamıştı. Hatta Paulo onu kucaklayıp okşamamıştı bile, oysa bu Maria için öylesine gerekliydi ki... Paulo ayrılırken onun elini sıktı.

«Şimdi güç günler yaşıyoruz» dedi. Sesi bir anda titremeye başladı, ama kendini hemen frenledi. «Şimdi kendini düşünmenin, acı çekmenin zamanı değil».

Maria sesine biraz daha fazla sertlik ve güven vermeye çalışarak:

«Anlıyorum» dedi.

Ve birden Paulo'nun göğsüne kapandı, gözlerinden yaşlar boşanmaya başladı. Paulo onun saçlarını okşuyor, Maria'ysa, yüzünü gizlemiş, sessiz sessiz ağlıyordu.

3

Jose Sagarra Paulo'nun isteği üzerine Antonio'yla Maria'nın oturdukları köye gitti. Damı kiremitli bir evin sahibine Senhor Lemos'a bir sipariş getirdiğini söyleyip onun nerede oturduğunu sordu. Adam hiç şaşırmadı, biraz daha yürüyüp daha yakında oturan birisine sormasını, çünkü buradan tam olarak anlatılamayacağını söyledi. Le-

mos'ların evde olmadıklarını sandığını da sözlerine ekledi. Aynı şeyleri bakkal da tekrarladı. Lemos'ların oturduğu evi Sagarra'ya gösterdiler. Sagarra emin olmak için komşulardan bir kadınla da konuştu, ama o da aynı şeyi söyledi. Jose Sagarra kapıyı çaldı, cevap veren olmadı.

Böylece işlerin yolunda olduğundan emin olan Paulo, Sagarra ve Maria eşyaları Tome'nin evine getirmeye karar verdiler ve iki gün sonra bu işe koyuldular.

Kaba ve huzursuz bir kadın olan ev sahibesi gelinceye kadar her şey yolunda gitti. Kadın selamsız sabahsız eve girdi ve bitip tükenmeyen isteklerini birbiri arkasına sıralamaya başladı: evi Antonio'ya kiraladığı için kendisini görmek istiyordu, üç aylık kirayı ödemeden böyle çekip gidemezlerdi, evi onlara tertemiz teslim etmişti ve aynı şekilde geri almak istiyordu. Maria'yla Paulo eşyaları toplamaya ara vermeden üç aylık kira konusunu kadının uydurduğunu, ona güzel bir rafla başka şeyler bıraktıklarını, bunların temizliği fazlasıyla karşılayacağını söylediler. Ancak ev sahibesi gittikçe artan bir inatla kendi söylediklerinde diretiyordu. Sonra da gidip oğullarını yardıma çağıracağını söyledi. Eğer oğulları da anneleri gibi çıkarsa taşınma işi biraz güçleşebilirdi. Ama bu skandalcı kadının polis çağırması onları daha fazla korkutuyordu. Hava kararıyordu. Jose Sagarra bir mum yakıp ev sahibesine uzattı:

«Lütfen tutar mısınız?»

Onlar eşyaları toplamayı sürdürüyor, ev sahibesiyse elinde mumla birinin yanından öbürüne gidiyor, habire üç aylık kirayı istiyordu. Bu arada ortalık iyice kararmıştı. Hepsi acele ediyor, birbirlerini engelliyorlardı. Kadın ise nereye koyacağını bilmediği mumu hâlâ elinde tutuyordu. Jose kurnaz bir gülümsemeyle ikide bir kadına dönüyordu:

«Lütfen bir dakika buraya gelin, burası öyle karanlık ki... Mumu buraya tutuverin lütfen... Çok teşekkürler... Şimdi de şuraya lütfen... Teşekkürler... Çok teşekkür ederim...»

Sövüp saymayı ve homurdanmayı bir dakika bile bırakmayan ev sahibesi onların yeri doldurulmaz bir yardımcısı rolünü üstlenmişti.

Oğlu ev sahibesini almaya geldiğinde vakit bir hayli ilerlemişti. Bu, yakışıklı, uzun boylu, yapılı bir yeniyetmeydi. Tanrıya şükür, annesine benzemiyordu. Engel olmamak için çekingence bir kenarda duruyordu. Sonra Paulo'nun yardımına koşup bir türlü bulamadığı ipi ona verdi. Arkasından Maria'nın ağır bir bohçayı kaldırmasına yardım etti. Bir şey yaptıktan sonra her defasında kendi köşesine dönüp orada duruyordu. Bu arada annesi de elinde mumla durmadan homurdanıyordu.

Her şey paketlenince Jose Sagarra alnının terini sildi, delikanlıya baktı ve başıyla annesini göstererek sordu:

«Onun elinden çok çekiyor musun?»

Çocuk gülümsedi ve başıyla doğruladı.

Ancak işin en zor tarafı henüz onları bekliyordu, çünkü güçlerini olduğundan fazla değerlendirmişlerdi.

Jose kitapları, kâğıtları, baskı makinasının parçalarını, ufak tefek çeşitli şeyleri yanına almakta diretmişti, bütün bunlar bir hayli ağırlık yapıyordu.

Raf, kap-kacak ve Sagarra'nın bırakmaya razı olduğu bazı eşyalar kaldığı halde o kadar çok eşya birikmişti ki yorgunluktan bitmiş bir durumda, sürüklene sürüklene istasyona varıncaya kadar sayısız kere dinlenmek zorunda kaldılar.

Buna karşılık bundan sonra işleri kolaylaşmıştı.

Trenin durduğu istasyonda Tome bir çift manda koşulu bir arabayla bekliyordu. Paulo'yla Maria Sagarra'nın eşyaları indirmesine yardım ettiler ve aynı trenle kente gittiler. Sagarra'yla Tome'nin eşyaları donuk bir ışıkla aydınlanmış platformdan indirip arabaya yüklediğini pencereden gördüler.

4

Afonso Maria'yı görünce şaşkınlıktan donakaldı ve

uzun süre tek kelime söyleyemeden durdu. Sonra Maria'nın solgunlaştığını, biraz zayıfladığını ve onun genç kızlara özgü yapmacıksız tavrından geriye hiç bir şey kalmadığını farketti. Maria ise geçen bu aylar içinde Afonso'yu hiç değişmemiş buldu.

Maria ona hemen:

«Bu adam seninle konuşmak istiyor» dedi. Sanki Afonso'nun bu görüşmeyi onun düzenlediğini düşünmesinden korkuyordu.

Paulo ev sahibesine yalnız konuşmaları gerektiğini söyledi ve Afonso'yla birlikte yatak odasına geçti.

Paulo söze:

«Burada neler olduğunu biliyorsun» diye başladı. «Ama bütün sektörlerde ne olduğundan haberin var mı?»

Afonso:

«Hayır, hiç bir şey bilmiyorum» diye kekeledi. «Biliyorsunuz, beni...»

«Biliyorum, biliyorum. Ben de seni özellikle eskiden fonksiyoner olduğun için arıyordum. Olup bitenler üzerinde uzun uzadıya konuşmanın gereği yok. Vitor'un bir provokatör olduğu ortaya çıktı. Ramos öldürüldü. Senin tanıdığın Vaz arkadaş ya öldü ya da tutuklandı. Tutuklanan başka arkadaşlar da var. Öyle ki, şimdi bu sektörde hapse girmeyen tek fonksiyoner benim, ama benim de bağlantım yok».

Paulo bir süre susarak Afonso'ya gözlüğünün üstünden baktı. Başkaları bu bakışları çoğu kez bir çekingenlik ve güvensizlik ifadesi olarak algılıyorlardı. Ancak Afonso'nun ilk kez gördüğü bu adam, yumuşak sesine ve sade davranışlarına rağmen, onda kararlı ve enerjik bir izlenim uyandırmıştı.

«Seni kadrolu görevliler arasından çıkardıklarını biliyorum, ama sanıyorum ki şimdi, bütün olup bitenlerden sonra, sen işlediğin hatanın tüm ağırlığının ve partinin haklı olduğunun bilincine varmışsındır (Afonso kızardı). Ramos'la Vaz'ın bana anlattıklarına göre sen dürüst bir insansın ve ben seni bu nedenle arayıp buldum. Maria da bana senin

içten ve dürüst bir arkadaş olduğunu, sana güvenilebileceğini söyledi. Sen tutuklanan arkadaşların kontrolundaki illegal konutları biliyordun. Bana bunların adresleri gerekli».

Afonso yardım etmeye razı oldu.

Sonra mutfağa döndüler. Afonso kararsızca Paulo'ya ve Maria'ya baktı.

Maria sordu:

«Acelen var mı?»

«Nereye acele edeceğim?» diye düşündü Afonso. «Sen burada olduğuna göre, parti beni yeniden ne yapacak?»

«Hayır».

Maria:

«Sana bir şey daha söylemek istiyordum» diye söze başladı. «Eğer sana kötülük ettimse beni affet».

Paulo'nun yanında söylenen bu sözler Afonso'yu müthiş utandırmıştı:

«Hayır, neler söylüyorsun? Benden özür dilemen için bir neden yok».

Maria yeniden:

«Eğer yanlış bir şey yaptıysam bağışla» dedi. «Bana öyle geliyor ki ikimiz de yanıldık ve bugün bunu ikimiz de açıkça görüyoruz».

Afonso'nun gözleri:

«Hangi konuda yanıldık?» diye soruyordu, ama yüksek sesle:

«Evet, şimdi her şey açık» dedi.

Vedalaştılar. Afonso kapıda geri döndü:

«Burada daha kalacak mısın?»

Maria ne karşılık vereceğini bilmeden Paulo'ya baktı.

Afonso sordu:

«Babanlara gidip nasıl olduklarına bir bakmamı ister misin?»

Maria iskemleden fırladı.

5

Liseta Paulo'ya jüt fabrikasında durumun sakin oldu-

ğunu anlattı. Henriques Maria'ya onların işletmesine de dokunan olmadığını söylemişti. Liseta'ların fabrikasında işçi komisyonu çalışmaya devam ediyordu, ama Henriques'in çalıştığı yerdeki durumu bilmiyordu.

Yöneticilerin tutuklanmasından ve parti yayınlarının yokluğundan örgütün etkinliği durmuştu. Yapılan tek şey Cesario'nun dul karısına, Marques'in annesine ve diğer arkadaşların ailelerine yardımdı. Aslında Cesario'nun ölümünden, yapılan bütün tutuklamalardan sonra memnun olmayanların sayısı müthiş artmıştı, ama açıktan açığa ortaya çıkmaya hiç kimse cesaret edemiyordu.

Liseta bütün bunları her zamanki utangaç tavrıyla, ikide bir onay bekler gibi Maria'ya bakarak anlattı.

Liseta'nın birkaç gün sonra Paulo'yla Henriques arasında bir buluşma ayarlaması konusunda anlaştılar.

Akşam üzeri Afonso geldi. Maria'nın durumu giderek kötüleşen babasını görmüştü. Adam vaktinin çoğunu yatakta geçiriyor, seyrek olarak ayağa kalkıyordu. Afonso bunları anlatırken Maria, büzülmüş, sessiz sessiz ağlıyordu.

«Onu gördün mü?» diye sordu.

«Evet, gördüm, sana bir şey vermek isteyip istemediğini sordum. İşte».

Afonso Maria'ya eski bir oyuncak uzattı, bu mavi bir güvercindi. Maria oyuncağı eline alınca hüngür hüngür ağlamaya başladı. Çok küçükken babası ona «Sen benim güvercinimsin» derdi...

Paulo'yla Maria gitmeye hazırlanırken Afonso önemli bir şey söylemesi gerektiğini bildirdi.

«Söyleyeceklerimi herkesin duymasını istiyorum ve üzüldüğüm tek şey beni bunları söylemeye en çok yüreklendiren kişilerin bunları duyamayacak oluşu». Dudakları titremeye başlayan Afonso kendini toparlamak için bir an sustu. «Belki de son başarısızlıklara neden olacak kadar büyük olan hatalarımı kabul ettiğimi siz arkadaşlarımın bilmesini istiyorum. Ama aynı zamanda bana güvenebileceğinizi, her şeyi, mutlak olarak elimden gelen her şeyi yapa-

cağımı da söylemek istiyorum».

Bunları söyledikten sonra Afonso'nun bakışları Liseta'yla karşılaştı: Liseta sarı saçlarını düzelterek gülümsüyordu.

6

Örgütün yediği acımasız darbelere rağmen partinin varlığı sona ermemişti. Paulo Maria'nın kentten ayrılarak yeraltına geçişi sırasında Vaz'ın dülger Marques üstüne söylediklerini çok iyi hatırlıyordu. Marques ise o zaman Maria'nın gitmesiyle jüt fabrikasındaki parti örgütünün çökeceğini, oradaki agitasyon çalışmasının kesileceğini söylemişti. Ama Maria gitmiş, Liseta ortaya çıkmıştı ve Paulo onun da gitmesi gerekse bile fabrikadaki parti çalışmalarının süreceğinden emindi. Bu her yerde böyleydi. Bu nedenle, Paulo şimdi kayıpları örtmek için partiye yeni kadrolar çekmeyi görev biliyordu. «İnsanlar var» diye düşünüyordu Paulo. «Gerekli olan sadece onları bulmak, onlara yardım etmek ve kendilerini gösterme olanağı vermek». Bu düşüncelerden sonra durum ona artık umutsuz görünmüyordu. Cesario'yla Marques'in yerine şimdi Henriques'le Liseta vardı. Gaspar, Pereira ve Jeronimo'nun yerini Manuel Rato'yla Vicente almıştı. Sagarra aracılığıyla köylüler arasındaki çalışmaları eskisi gibi yürütmek mümkündü. Afonso'nun yardımıyla, parti yayınlarını dağıtmak için oluşturulan ağdan yararlanarak daha önce Antonio ve Vaz tarafından denetlenen sektöre girebilirdi. Paulo'nun kendi sektörüne gelince, şimdi bu sektörle daha az ilgilenebiliyordu. Daha tutuklamalar başlamadan önce Sagarra parti örgütüne kadrolu olarak atanmıştı ve Paulo onu bütün sektördeki çalışmaya almaya hazırlanıyordu. Mümkün olduğu kadar süratli bir biçimde yeni bir illegal konut kurmak, parti yayınlarını çoğaltma işini (Antonio'nun evindeki yazı makinası şimdi Maria'daydı) birisine vermek ve böylelikle yönetimle bağlantı koptuktan sonra beliren yayın yetersizli-

ğini kısmen gidermek gerekiyordu.

Paulo yeniden canlandırılan örgütü böyle görüyordu. Rita küçük kardeşiyle birlikte geldiği sırada evde bunları düşünüyordu. Paulo Rita'nın kendisinden bir şey isteyeceğini hemen anladı, çünkü Rita ilk iş olarak ona madeni bir para uzattı.

«Al, Paulo, sana bir tostao (*) getirdim».

Rita her zaman olduğu gibi bu kez de kiracının elini tembel bir hareketle uzatacağını düşünüyordu, ama Paulo birden ayağa fırladı ve elini alnına vurdu. Para! Rita ona en önemli sorunu hatırlatmıştı: para! Sektördeki bütün hücreler çok yoksuldu, kendisinde de yüz escudodan fazla para yoktu. Köy hücreleri de parasızdı. Oysa gelecek ay Evaristo'ya kira ödemek, Sagarra'ya para vermek, kendi gezileri gibi Sagarra'nın, Afonso'nun yol giderlerini karşılamak gerekiyordu, yeni bir illegal konut ayarlamak, yeni bir teksir makinası almak için de para gerekecekti, kâğıt, mürekkep lazımdı.

Küçük kıza:

«Tostao için teşekkür ederim» dedi. «Hiç fena değil». Ve tostaoyu bir maskot gibi cebine koydu.

O gece Paulo'yu uyku tutmadı. Sabah olur olmaz da planladığı buluşmalar için yola çıktı.

İşe kendi ev sahibi Evaristo'dan başladı. Masa başındaki sohbetlerden onun işlerinin fena gitmediği sonucuna varmıştı. Evaristo birkaç hafta önce pastanelere «el altından» birinci kalite un satmış, beyaz ekmeğe de ikinci kalite un karıştırmıştı. Paulo bu işi öğrenince böyle şeyleri doğru bulmadığını söylemiş ve dostunu uyarmıştı. Evaristo sadece gülmüştü:

«Ne o, pahalı ekmek yiyenlere mi acıyorsun? Onlara bir şey olmaz. Ben sadece başkalarının nasıl para yaptığını seyredecek değilim ya».

Karısı Evaristo'yu kesinlikle desteklemişti. Paulo un işinin iyi para getirdiği sonucuna varmıştı. Evaristo'nun

(*) Tostao (Portekizce): *1/10 escudo. (C.N.)*

yardım edebileceğini umarak ona örgütün içinde oluşan durumu anlatmaya karar vermişti.

Sabah kahvaltısında para sorununu açtı, ama bunu yaptığına hemen pişman oldu.

«Bunu bana hiç olmazsa bir-iki gün önce söyleseydin...» Evaristo karısına bakarak durakladı. «Şimdi veremem. Elde nakit para kalmıyor, mal getirenlere para vermek gerek».

Madalena neredeyse bağırdı:

«Biz yoksul insanlarız!» Çorba dağıttığı kepçeyi tutan eli havada kalmıştı.

Üçü de huzursuz olup susmuşlardı, birbirlerinin yüzüne bakarak:

«Ayın sonu geliyor» dedi. «Kirayı her zamanki gibi ayın birinde veremezsen birkaç gün bekleyebiliriz, bir şey olmaz...» Yeniden karısına baktı. «Biz bekleriz...»

Madalena tekrarladı:

«Biz yoksul insanlarız».

Paulo gözlüğünün üstünden onlara baktı. Evaristo onun dudaklarındaki garip gülümsemeyi görünce şaşırdı.

Alelacele:

«Hiç bir yardımda bulunamadığım için ne kadar üzüldüğümü düşünemezsin» dedi. «Namussuzum ki».

Paulo odasına gitmek üzere kalkınca Rita'yla küçük kız kardeşi onu izleyecek oldular, ama Paulo kapıyı kapadı ve çocuklar kapıyı çaldığında ilk kez olarak açmadı. Evaristo'nun yeterince parası olduğuna emindi, karı kocanın onun isteğine gösterdikleri tepki, cimrilikleri ve yardım etme konusundaki isteksizlikleri onu öfkelendiriyordu. Artık saygı duymadığı insanlarla birlikte yaşamamak için bu evden gitmek istiyordu.

Sonra sakinleşti ve birkaç aydır burada sığınacak bir yer bulduğunu, ev sahiplerinin kendilerini tehlikeye atmak pahasına ona işiyle uğraşma olanağı verdiklerini, —yemek dışında— ondan fazla para almadıklarını, ona dostça yardım ettiklerini düşündü. Paulo çocukluktan bu yana ilk kez kendini bir aile içinde hissettiğini kendi kendine ister iste-

mez itiraf ediyordu.

«Evet, hayali varlıklarla değil, canlı insanlarla uğraşmak gerekiyor» diye düşündü Paulo. «Ve onların daha iyi olmaları için, bizim daha iyi olmamız için çalışmak gerek».

7

Paulo o zamanlar üniversite öğrencisi olan, şimdi politikadan elini eteğini çeken ve bolluk içinde yaşayan iki hapishane arkadaşını hatırladı ve L.'ye gidip onlarla görüşmeye karar verdi. Özellikle bunlardan birine dedesinden bin conto'luk (*) bir miras kalmıştı, sıkıntıya girmeden bir hayli yardım edebilirdi. Paulo hapiste birlikte geçirdikleri günlerden kalmış olması gereken arkadaşlık duygularına güveniyordu.

Paulo arkadaşını evinde, pahalı, eski mobilyalarla döşenmiş, birkaç kuşaktır süren bir refahı kanıtlayan, kasvetli, törensi bir çalışma odasında buldu. Ucuz bir ceket ve tahta tabanlı ayakkabılar giyen, cılız ve biçimsiz delikanlı yerine Paulo'nun karşısında pahalı bir elbise giymiş, şişman, kendine güvenen bir bay vardı.

Adam bütün tavırlarıyla Paulo'nun gelişinden hoşlanmadığını, hayat yollarının ayrıldığını ve aralarında hiç bir ortak şey olamayacağını göstermeye çalışıyordu. Paulo kendisini buraya neyin getirdiğini bile söylemedi, çarçabuk bir yalan uydurup o zamanlar hapiste birlikte yattıkları ortak bir tanıdığı sormaya geldiğini söyledi. Ev sahibi onunla ilgili hiç bir şey bilmediğini söyledi ve Paulo oradan ayrıldı.

Uğradığı düş kırıklığı öylesine büyüktü ki canı ikinci eski ahbabı da aramak istemiyordu. «Burjuva değil mi, hepsi aynı» diye düşünüyordu. «Gençken sosyal adaletsizliğe karşı verilen kavga bazen onlara ilginç gelir. Ama sonra bu idealler yerlerini kolayca çıkar ve ayrıcalık düşün-

(*) Conto (Portekizce): *Bin escudo.*

celerine bırakırlar». Bununla birlikte, daha fazla merakın dürtüsüyle, her şeye rağmen ikinci arkadaşına gitti.

İkinci arkadaşı onu modern döşenmiş, büyük pencereli bir odada karşıladı. O da çok değişmişti. Çok şaşırmıştı, ama Paulo'yu gülümseyerek karşıladı ve oturmasını söyledi.

«Şu rastlantıya bak... Sen... Kimin aklına gelirdi ki...»

Paulo sordu:

«Neyle uğraşıyorsun?»

Arkadaşı gözlerini eşyaların üstünde gezdirdi. Bakışları:

«Bunlara baksan anlarsın» diyordu.

«Doktorum, kazancım yeterli, evlendim, çocuklarım var. Ya sen? Ne yapıyorsun? Neyle uğraşıyorsun?» Eski tanıdık gayet dostça soruyordu. Paulo'nun kırlaşmış saçlarına, sade elbisesine hüzünle baktığı belliydi.

«Bende hiç bir değişme yok, sadece biraz yaşlandım. Eskiden yaptığım şeyi yapıyorum».

Doktor koltuğa yaslandı, kollarını koltuğun kollarına dayadı, sonra uzun, bakımlı parmaklarını dudaklarına yaklaştırıp bir haç işareti yaptı:

«Benim hayatım tümüyle değişti. Değişti, ama içim eskisi gibi kaldı». Bir süre sustu, sonra kavuşturduğu parmaklarını dudaklarından ayırmadan:

«Durumum imrenilecek gibi değil» dedi. «Bir yandan, gençlikteki kararlılığım ve cesaretim artık yok. Karıma, çocuklarıma, işime, şimdi sürdüğüm hayata fazlasıyla bağlıyım. Öte yandan da, bu neşesiz, bencil yaşamdan bunalıyorum. Gönlüm hiç değişmedi».

Uzun süre konuştu, parti, arkadaşlar üstüne sorular sordu. Hizmetçi kadın iki kez gelip onu çalışma odasına çağırdı, ama o her seferinde çabucak geri geldi ve konuşmayı belirgin bir hoşnutlukla sürdürdü. Sonunda Paulo kendisini buraya getiren nedeni açıkladı. Doktor cüzdanından birkaç yüz escudo çıkardı.

Parayı verirken:

«Nasıl olsa daha fazlasına yaramam ben» dedi. «Fır-

sat bulursan gene gel. Size düzenli olarak yardım edebilirsem memnun olurum. Yapabileceğimin tümü bu».

«Bu da az değil» dedi Paulo.

8

Maria'yı evinde konuk eden avukat Paulo'nun ricasına karşılık yüz escudo çıkardı ve sordu:

«Bu yeter mi?»

Paulo:

«Elbette» dedi ve ekledi:

«Evet, dostum, bu tümüyle yeterli. Senden çok daha fazla verebileceği halde çok daha az verenler de var. Oysa senin evinde bir arkadaşımız yaşıyor ve bu parti için çok şey demek. Ama bir şey daha söylemem gerekiyor. Bizim sektörde güç bir durum ortaya çıktı. Ramos öldürüldü, bizim yönetimle olan bağlantımız kesildi. Kadrolu diğer iki görevliden biri hapiste, öbürüyse ya öldürüldü ya da tutuklandı. İki illegal konuttan birini polis ele geçirdi ve biz orada bulunan her şeyi kaybettik. Yeraltında benden başka bir arkadaş daha çalışıyor, ona bizim toplanabileceğimiz yeni bir illegal konut hazırlamak lazım. Bir tane de teksir makinası gerekli. Bir çok arkadaşla yeniden bağlantı kurmamız gerekiyor. Çok gezmek lazım, taşıt araçlarıysa ucuz değil. Bütün bunlardan bir sonuç çıkarabilirsin».

Yazı masasının kenarında oturan avukat dikkatle dinliyordu.

Paulo devam etti:

«Bizim altın yumurtlayan tavukları kestiğimizi söyleyenler var. Elimize yardım edebilecek birisi geçti mi ondan yapabileceği ve yapamayacağı her şeyi istediğimiz ve eninde sonunda onun usanıp bizimle işbirliği yapmaktan vazgeçtiği söyleniyor. Gerçekten de, buna benzer şeyler oluyor, ama ben senin durumunun böyle olmasını istemiyorum».

Avukat sigarasını birkaç kez istekle çekerek bitirdi ve

kül tablasında söndürdü.

«Evet» dedi. «Sen biraz burada bekle, ben gidip karımla biraz konuşayım». Alışkanlıkla masadaki kâğıtları topladı ve ekledi:

«Seni bayan arkadaşımızla konuşman için içeri çağıracaktım, ama bu şimdi pek uygun olmaz. Müthiş meraklı bir kadın akrabamız konuk geldi. Eğer bayan arkadaşımızla konuşman çok gerekliyse onu bir bahaneyle buraya yollayabilirim. Ancak, bunu gelecek sefere bıraksak daha iyi olur».

Buraya gelip de Maria'yı göremeyişine çok üzülmekle birlikte, Paulo avukatın düşüncesine katıldı.

Avukat kırk dakika kadar sonra döndü.

Gülümseyerek ve birkaç ay önce üzerinde şok etkisi uyandıran kelimeyi zevkle kullanarak:

«Hayat arkadaşımla konuştum» dedi. Sevinçli bir tavırla Paulo'ya bir paket uzattı. «Bu ikimizden».

Paulo avukatın evinden çıkınca paketi açtı. İki conto vardı. Bu onların sektöründe o güne kadar partiye yapılan en büyük bağıştı.

9

Karısı Manuel Rato'nun yanına gelmişti, ancak Manuel iki kız kardeşin evinde oturmaya devam ediyordu. Eğer uygun bir fiyatla küçük bir ev bulunsaydı oraya taşınabilir, büro üyeleri de orada toplanabilirdi. Şimdilik, uygun bir yer olmadığından, kent dışında toplanıyorlardı.

Paulo arkadaşlarıyla bir zeytinlikte buluştu. Uzakta bir fabrika bacası yükseliyor, yere yapışmış, düzensiz evler ve alçak bir tepenin arkasında boğa güreşi yapılan bir arena görünüyordu. Evlerin, ağaçların ve tepelerin gölgeleri yaldızlı bir kurdeleye benzeyen dereye doğru uzanıyordu. Güneş batıya doğru eğiliyordu. Akşamdan önce ortalığa çöken sessizliğin içinde bıldırcın sürüleri cıvıldayarak

kalkıyorlardı. Dört arkadaşın hafif sesleri bu sessizliği korur gibiydi.

Büro, Manuel Rato, Vicente ve Jaime'den oluşuyordu. Şimdi çalışma raporlarını veriyorlardı. Manuel eskiden Gaspar ve Jeronimo'nun gittiği arkadaşlarla yeniden bağlantı kurmuştu. Antonio'nun tutuklanmasıyla kopan bağlantıları yoklamayı da başarmıştı. Vicente çalıştığı fabrikada işlerin nasıl gittiğini anlattı. Az şey yapılmamıştı: Grev sırasında yedi olan hücre üyelerinin sayısı yirmiye çıkmıştı. Yalnız Sicol'da çalışan Jaime iyimser değildi: Birçok güçlükle karşılaşmıştı. Herşeyi kendine bağlayan Gaspar'ın bireyci çalışma yöntemleri ve ondan fazla arkadaşı ele veren Tulio'nun davranışı işçilerde yabancılaşma yaratmıştı. Ancak çıraklar arasında durum değişik biçimde oluşuyordu. Sicol'da hiç bir zaman bir gençlik örgütü olmamıştı, ama şimdi, 18 Mayısta işbaşı yapmayan tek çırak olan Guilherme'nin çalışmaları sayesinde bir çırak komisyonu oluşturulmuştu ve bir spor grubu kuruluyordu. Guilherme partiye girmişti ve daha Gaspar'ın zamanında bile işçi komisyonu üyesiydi.

«Bu sadece benim bir önerim ve bu konuda diretmiyorum» dedi Jaime. «Ama, işin doğrusu, Guilherme'yi büroya alırsak sadece kazancımız olur».

Vicente onu destekledi. Onun çalıştığı fabrikada da parti çalışmaları işçi hareketine dayanıyordu, bunu da temelde grevde, gösteri sırasında ve hapiste göze çarpan kırmızı tulumlu genç kıza borçluydular. Vicente'nin düşüncesine göre komiteye gençlik hareketiyle uğraşacak bir arkadaş alınmalıydı.

Paulo tutuklamalardan önce gençlik hareketini yöneten bir organ olup olmadığını sordu, ama oradakilerden hiç biri o zamanlar büro üyesi olmadığından ona cevap veremedi.

Manuel Rato:

«Varsa bile hiç bir yaşama belirtisi göstermiyor» dedi. «İnsan bir hayale tutunamaz. Guilherme, Vicente'nin söz ettiği kız ve Renato (Rato Paulo'ya dönüp açıkladı), senin

tanıdığın balıkçı, gençler arasındaki çalışmaları düzenleyecek bir grup oluşturacaklar. Ayrıca, Guilherme bizimle de çalışacak».

Kararları da bu yönde oldu.

Arkasından herkes para toplama işinin nasıl gittiğini anlattı. Örgütün yediği acımasız darbeye ve tutuklanan arkadaşların ailelerine yardım için yapılan büyük harcamalara rağmen işler bir hayli ilerlemişti. En şaşırtıcı şey toplanan (oldukça gösterişsiz) tutar değil, partinin karşılaştığı güçlüklere gösterilen anlayış ve birçok kişinin gönüllü olarak yardım etmesiydi; üç yüzü aşkın kişi para vermişti.

Bundan başka, Manuel Rato, Vicente, Jaime, Guilherme ve kırmızı tulumlu kız birer günlük ücretlerini partiye vermeyi kararlaştırmışlardı. Vicente Paulo'ya bir dolmakalemle bir saat vermişti. Bunları satıp parasını partiye verebilirlerdi. Paulo dolmakalemi kimin bağışladığını bilmiyordu, ama saati tanımıştı: iki hafta önce tanıştıklarında bu saat Vicente'nin kolundaydı.

10

Paulo Sagarra'yla derhal bir illegal konut bulma gereğini konuştu. Evin nerede bulunacağını söyledi, para verdi ve şimdi diğer eşyalarla birlikte Tome'nin evinde duran Antonio'nun elbisesiyle fotinlerini giymesi için Jose'ye ısrar etti (burada Sagarra'nın ne elbisesi, ne de ayakkabısı olmadığını söylemek gerekiyor). Paulo Sagarra'nın birlikte yaşayacağı Maria'dan da söz etti:

«Maria mükemmel bir arkadaştır. Sana çalışmanın birçok yönlerinde yardım edecek».

Duydukları Sagarra'yı biraz şaşırtmıştı. Gözlerini saklamaya çalışarak parayı beceriksizce cebine soktu, başıyla doğrulamakla yetindi.

Sonra köylüler arasında bir parti hücresinin örgütlenmesinden, Barrosalı'nın çalışmalarından, yayın yetersizli-

ğinden ve daha birçok konudan söz ettiler, ama Jose Sagarra'yı sürekli olarak rahatsız eden bir şey olduğu ve Paulo'nun gözlerine bakmaktan kaçındığı belliydi. Her şey konuşulup bitince Sagarra parlak, mavi gözlerini kaldırdı ve Paulo'ya sordu:

«Yani her şey gerçekten kararlaştırıldı mı?»

«Neyi soruyorsun?»

«Evi ve kız arkadaşı» dedi Sagarra. Sonra Paulo'nun bir şey söylemesine fırsat vermeden ekledi:

«Benim bir kız arkadaşım var, biliyor musun?»

«Eee?» diye sordu Paulo.

Bu soru Sagarra'yı daha da şaşırttı. Paulo arkadaşının şaşkınlığını görünce kararını verdi: Bunun nedeni Jose'nin bütün ömrünü cahil köylülerin arasında, önyargıların tutsağı olarak geçirmiş olmasıydı. Ona bir illegal konutta yaşamanın ne demek olduğu anlatılmalı, bir erkekle bir kadın arasında kardeşçe, arkadaşça ilişkiler olabileceği açıklanmalıydı. Sagarra'yı kesinlikle inandırmak için Paulo onun birlikte yaşayacağı kadının da serbest olmadığını ekledi.

Paulo bunları söyledikten sonra Sagarra'nın yüzünde, tıpkı onun mavi gözleri gibi, kaba batlarıyla hiç uyuşmayan genç bir gülümseme olduğunu şaşkınlıkla gördü.

«Benim kastettiğim bu değildi» dedi Sagarra. «Sorun kız arkadaşımın da benimle birlikte yeraltına geçmek istemesi».

Paulo Sagarra'nın bekâr olduğunu biliyor ve onun kendisiyle yeraltı yaşamını paylaşmaya hazır bir kadına sahip olabileceğini aklının ucundan bile geçirmiyordu. Bu hoş bir sürprizdi. Doğrusunu söylemek gerekirse, Sagarra'ya bir illegal konut kurup orada Maria'yla birlikte yaşamasını önerme kararını verirken güçlük çekmişti. Paulo'nun Maria'ya olan hayranlığı giderek artıyordu. Onu yeni bir illegal konuta başka biriyle birlikte yerleştirme gereği çıkınca hüzünlenmiş ve kıskançlık duymuştu. Acaba böyle bir şeyi kendisi için yapamaz mıydı? Evaristo'nun evinde kalmak artık onu sıkmaya başlamıştı, sonra oradaki koşullar

da çalışmaya pek elverişli değildi. Başka arkadaşlar için illegal konutlar kuruyordu da aynı şeyi kendisi için neden yapamıyordu?

Sagarra'ya onun gibi köylü olan nişanlısıyla ilgili bazı sorular sorduktan sonra neşeyle:

«Güzel, güzel, dostum» dedi. «Böylesi daha iyi olacak. Şimdi çabucak bir ev ara». Paulo bunları söyledikten sonra kendisiyle Maria için bir ev aradığını düşündü.

11

Paulo'nun bu kadar girişim gösterebileceği, onun bu kadar güçlü ve dayanıklı olduğu çok az kişinin aklına gelirdi. Sadece eski bağlantıları sürdürmekle kalmıyordu (aslında yalnız bu bütün gününü doldurmaya yeterdi), Vaz ve Antonio'nun işlevlerini de üstlenmişti, Afonso'yla Manuel Rato'ya yardım ediyordu. Ama Paulo sadece illegal konutlara gitmekle yetinmiyordu. Parti hücrelerini canlandırıyor, para buluyor, aktivist toplantıları düzenliyor, örgüte Ramos, Vaz ve Antonio'nun zamanındaki etkin ve savaşkan karakterini yeniden kazandırmaya çalışıyordu. Sürekli olarak meşgul, her zaman ayaktaydı, hemen hemen hiç yemek yemiyor ve uyku uyumuyordu. Buna rağmen, gene de az hareketli, iş göremez bir insan izlenimi uyandırıyordu. Yalnız konuşması değişmişti: Şimdi kısa ve kuru bir biçimde konuşuyordu, ama sert olduğu zaman hiç kimse incinmiyordu. Eski dostları onu onayarak gülümsüyorlardı sadece.

Sagarra yeni illegal konuta yerleşince Antonio'nun işlevlerini üstlenmek için işlerin bir bölümünü Barrosalı'ya ve diğer köylülere devretti. Ancak çok geçmeden Barrosalı'yla köy hücresinden diğer arkadaşların işlerinin başlarından aşkın olduğu, parti çalışmaları için ancak ara sıra başka bölgelere gidebildikleri ortaya çıktı. Bu nedenle onların gösterdiği tüm çalışma isteğine rağmen hücre Sagarra'nın gidişiyle belli bir biçimde zayıfladı. Sagarra'nın eski işlerin

bazılarını yeniden üstlenmesi gerekti, ama bu yüzden Paulo'nun yükü tekrar ağırlaştı.

«Hayır, bu böyle yararlı olmayacak» diye düşünüyordu Paulo. «Bizim sektörde örgütü canlandırmak için en az üç fonksiyonere gerek var». Örgüt giderek tutuklamalardan önceki durumuna benzemeye başladığı için bu yeni bir buluş değildi. Vaz, Antonio ve Paulo'nun Ramos ve şimdi hapiste olan birçok arkadaşın yardımıyla yaptıklarını Paulo'yla Sagarra'nın yapmalarına fiziksel olarak olanak yoktu. Tutuklamaların yapıldığı yerlerde biri Manuel Rato, Vicente ve Jaime, diğeri de Henriques, Liseta ve Afonso'dan oluşan iki büro kurulmuştu, ama işler eskisine göre çok artmıştı.

Paulo ortaya çıkan durum üzerinde uzun uzadıya düşündü ve Manuel Rato'ya kadroya geçip başka bir yere yerleşmesini önermeye karar verdi. Ancak Rato'nun öneriyi olumlu karşılayacağından emin değildi. Legal etkinlik olanaksız duruma gelince, izlenme ya da tutuklanma tehlikesi başgösterince yeraltına geçmek başka —Paulo'nun bildiği kadarıyla arkadaşların çoğu bu koşullar altında yeraltına geçiyordu—, insanın gönüllü olarak yoklukların, fedakârlıkların ve tehlikelerin üstüne gitmesi ise bambaşka bir şeydi.

Ancak Manuel Rato bu öneriyi son derece sakin bir biçimde kabul etti:

«Bunu ben de düşünüyordum» dedi. «Yalnız kendi kendimi önermeye çekiniyordum».

Yeraltına geçişin getirebileceği sorunları tartıştılar. Gaspar, Jeronimo ve Pereira gibi tecrübeli ve güvenilir arkadaşların kaybedilmesinden sonra Manuel Rato'nun gitmesi yeni güçlükler doğurabileceği için bu konu Paulo'yu bir hayli kaygılandırıyordu.

«Benim görüşüme göre, bunun böyle olması gerekmez» dedi Manuel Rato. «Vicente'yle Jaime işlerin üstesinden mükemmel bir biçimde geliyorlar. Üstelik, burada partinin etkisi, özellikle gençler arasında, öyle arttı ki herkesin yerine iki kişi bulunabilir».

Merkez Komitesi sektörle bağlantıyı yeniden kurmak için iki buçuk aydır boşu boşuna uğraşıyordu. Ramos yönetim temsilcileriyle buluşmaya gelmemiş ve bir daha eve uğramamıştı. Sekreterlik temsilcisinin Vaz'la buluşması ve bu buluşmada Vaz'ın başka bir sektöre nakli konusunun ele alınması gerekiyordu, ama Vaz ortadan kaybolmuştu. Gerekli güvenlik önlemleri alınarak merkezden bir arkadaş ona gönderilmiş ve bu arkadaş polisin eve geldiğini, ancak Vaz'ın eşiyle birlikte baskından birkaç dakika önce kaçmayı başardığını saptamıştı. Bu haber duruma aydınlık getirmediği gibi işi daha da karıştırmıştı. Anlaşılan, Vaz evden ayrıldıktan sonra tutuklanmıştı, öyle olmasaydı kararlaştırılan buluşmaya gelmesi gerekirdi. Merkezden gönderilen arkadaş bundan sonra yerel işletmelerden birindeki sendika aracılığıyla sektörle bağlantı kurmaya çalışmıştı. Bu sendikanın yöneticiliğine bir parti üyesinin seçildiği biliniyordu. Ancak çok geçmeden anlaşıldığına göre, bu arkadaş (Gaspar) ve onun yanı sıra birkaç kişi daha tutuklanmış, yöreden olmayan biri ise sokak ortasında öldürülmüştü. Merkez Komitesi iki hafta sonra ölenin adını ortaya çıkarmayı başarmıştı: Ramos'un ailesine polisten bir cenaze faturası gelmişti. Bu süre içinde sektör tümüyle izole olmuş ve bağlantıyı yeniden kurmak için girişilen tüm çabalar sonuçsuz kalmıştı.

Ama Paulo hapiste olmadığına göre onun eski arkadaşlarını aramak için Lizbon'a gelmesi beklenebilirdi. Merkez Komitesinde Paulo'nun nerede olduğunu öğrenmek için bu kişilerin bulunması kararlaştırılmıştı. Ancak Paulo'nun eski tanıdıkları ondan hiç bir haber alamamış ve bu nedenle onun başına da bir şey geldiğini düşünmeye başlamışlardı. Sonunda Fialho'ya Afonso'yu bulma görevi verilmişti. Ancak Afonso'nun tam adı ve babasının adresi bilinmediğinden, sorup soruşturmak ise kuşku yaratabileceğinden, bu iş kolay değildi. Böylece, Fialho Afonso'yu bulmaya kadar Ramos'un ölümünün üstünden iki ay geç-

mişti.

Afonso Fialho'yu Liseta'yla tanıştırdı, Liseta'yla on gün sonra buluşmak üzere sözleştiler. Bağlantı yeniden kurulmuştu.

Ertesi hafta Fialho Paulo'yu sektörü yönetmekle görevlendirilen arkadaşla tanıştırdı. Arkadaşın adı Carlos'tu.

Carlos Paulo'nun elini içtenlikle sıkarak:

«Sonunda seni gördüğüme sevindim» dedi. «Artık senin de tutuklandığına karar vermiştik. Fialho örgütünüzün geçirdiği çetin sınavlardan söz etti. Pek tatlı şeyler değil. Ama Merkez Komitesinde bir şeyi anlayamıyorlar: Neden Lizbon'daki kontaktlar aracılığıyla bağlantıyı yeniden kurmayı denemedin? Orada tanıdığın arkadaşlar var, onlar sana seve seve yardım ederlerdi. Hapse girmediğine, sağ ve sağlıklı olduğuna göre, bunun neden yapmadığın anlaşılmıyor».

Bu sözler Paulo'yu yıldırım gibi çarptı. Gerçekten de, öyle yapabilirdi ve öyle yapması gerekirdi, ancak bu aklına gelmemişti. Ve o zamana kadar Paulo bu süre içinde yapmayı başardıklarından memnun olduğu halde şimdi gerçekten doğru hareket edip etmediği kuşkusu onu birden yakmıştı.

Carlos devam etti:

«Bu senin ciddi bir hatan. Ve bu konuda daha konuşacağız. Ama önce sana yardım edecek arkadaşlar gelinceye kadar bu durumda mümkün olanın azamisini yaptığını söylemek istiyorum. Onlar gelince hep birlikte sektörü yeniden örgütleyeceğiz».

Paulo ona gözlüklerinin üstünden baktı. Carlos yaptığı hatanın Paulo'yu utandırdığına karar verdi. Paulo'yu yüreklendirmek için:

«Elbette, sen yapabileceğin her şeyi yaptın, dostum» dedi. «Hiç kimse mucizeler yaratamaz, yeterli girişim ve inat herkeste yoktur Bu bozgundan sonra senin kurtardıkların az şey değil. Ama arkadaşlar gelince hataları onaracağız».

Paulo kararsızca:

«Kadrolu görevlileri mi kastediyorsun?» dedi.

«Evet, kadroluları».

«Ama sektörü sen yönetmeyecek misin?»

«Ben yöneteceğim. Ama ben bütün sektörde sadece bir tek arkadaşla çalışamam ki. Sadece sen yetmezsin».

Bu sözler Paulo'yu iyice şaşırtmış gibiydi. Merkezin onayını almadan aldığı kararlar aklına gelince sarsılmıştı.

Paulo'nun tepkisini farkeden Carlos:

«Galiba söylediklerim seni pek sevindirmedi» dedi.

Paulo cevap olarak:

«Yoo, onu kastetmiyorum» diye mırıldandı.

Paulo Carlos'u dinlerken kendi yaptıklarının doğru olduğundan yeniden kuşkulanmaya başlamıştı. Ancak iki buçuk ay süren tüm bu hummalı çalışma, bütün bu umutsuz çabalar ona kendine güvenmeyi öğretmişti, sesi sert çıkıyordu:

«Daha birçok şeyden söz etmemiz gerekecek, arkadaş. Sonra kararı Merkez Komitesi versin. Ama senin de görüp inandığın gibi, bir bozgundan söz edilemez. Ne bozgundan, ne de yeniden örgütlenmekten söz etmeye gerek yok. Yediği ağır darbeye rağmen örgüt iki buçuk ay önceki durumuna göre daha zayıflamış değil, bazı konularda da önemli ilerlemeler kaydettik. Kadrolu görevlilere gelince, sektörde fonksiyonerlerden seçilmiş bir yönetim organı çalışmaya başladı bile. Yönetim organının gelecek toplantısı üç gün sonra yapılacak ve sen bu toplantıda her şeyi öğrenme olanağı bulacaksın».

Kendi sözlerindeki kararlılık ve otorite Paulo'yu şaşırtmıştı.

XVIII. BÖLÜM
(EPİLOG)

Köhne, eskilikten kararmış, küçük ev sapa bir yerdeydi ve oraya ancak ot bitmiş bir patikadan geçilerek gidilebiliyordu. Eğer bu yağmurlu sonbahar günü birinin yolu buralara düşse, herhalde, burada yoksul bir köylünün oturduğuna ya da evin tümüyle terkedilmiş olduğuna karar verirdi. Eğer buraya yolu düşen kişi öbür taraftan, tarladan yaklaşsaydı kapıdan genç, güzel bir köylü kadının çıktığını, kuyudan su çektiğini ve eve döndüğünü görürdü. Ama bu eskilikten yana yatmış eve birisi uğrasaydı bir hayli şaşırırdı.

Tıpkı ev gibi eski olan, rendelenmemiş tahtadan yapılmış masanın çevresindeki ağaç sıralarda dört erkek oturuyordu ve sakin, ayrıntılı bir konuşmaya dalmışlardı. Sırayla, yalın bir dille ve acele etmeden konuşuyorlardı.

Kirayla tutulan bu evde şimdi Manuel Rato'yla karısı uydurma birer isimle oturuyorlardı. Bugün bu parti sektörünün yeni yönetimini oluşturan üç arkadaş burada toplanmıştı: Manuel Rato, Sagarra ve Paulo. Dördüncü kişi sektörün yöneticiliğine atanan Carlos'tu.

Joana, mutfak ocağının kenarına ilişmiş, dikkatle Paulo'yu dinliyordu, ama parlak gözleri onu değil, zarif, tatlı, gülümseyen, saçları çelenk gibi örülü İsabel'i görüyordu.

Toplantı iki gündür sürüyordu. Çalışmaların bilançosu çıkarılmıştı. Örgüt büyümüştü, çeşitli yerlerde işçilerle patronlar arasında, henüz ufak çaplı olmakla birlikte, gerçek çatışmalar meydana geliyordu. Parti yayınları birkaç aylık bir aradan sonra yeniden elden ele dolaşıyordu. Merkez Komitesi Paulo'nun yaptığı çalışmaları onaylamış ve Ma-

nuel Rato'yla Sagarra'yı parti kadrosuna resmen almıştı.

Bir yıl önce Vaz, Antonio ve Paulo Ramos'un da katılmasıyla işlevleri bölüşmek için bir araya gelmişlerdi. Şimdi de Paulo, Sagarra, Manuel Rato ve Carlos aynı şeyle uğraşıyorlardı. Paulo'nun sektördeki hemen hemen tüm örgütlerle bağlantısı vardı, hem de onlar için özellikle güç olan bir zamanda. Bu nedenle bu örgütlerin en önemlileriyle uğraşmak için kendini aday göstermek istemiş, ancak, bir yıl önce, kendisine sadece ikinci derecedeki hücrelerin çalışmalarını yönlendirme görevi verildiğinde uğradığı düş kırıklığını hatırlayınca, sektörü çeşitli bölümlere ayırma önerisiyle yetinmişti.

Öğle yemeğinde, çorbalarını bitirdikten sonra, Joana bir domuz yağı parçasını beşe böldü ve herkese birer sandviç verdi. Bunu yaparken garip bir heyecan içindeydi, esmer yanakları birden pembeleşmiş, ikide bir yüzüne düşen dik başlı saç perçemini birkaç kez sinirli hareketlerle düzeltmişti.

Sonra Carlos'la Sagarra gittiler ve karı kocanın yanında Paulo kaldı. Manuel'le karısı onun arkadaşlarından hemen sonra gitmeyişine sevinmişlerdi. Bıyıklarını kesen Manuel şimdi daha genç duruyor ve eskisi kadar sert görünmüyordu. Joana'nın zayıf, sinirli yüzünde kara gözleri sabırsızca parlıyordu. Paulo ev sahiplerinin Carlos'la Jose'nin gidişiyle değişen tavrından, birbirlerine bakışlarından ve el hareketlerinden bir sevinçlerini kendisiyle paylaşmak istediklerini anlamıştı, ama ikisi de sözü açmaya cesaret edemiyordu. Karı koca «Haydi, söylesene» der gibi birbirlerine bakıyorlardı.

Sonunda Manuel:

«Bir haberim var» dedi. Bir an sustu ve ekledi:

«Bir çocuk bekliyoruz».

Ve hepsinin gözlerinin önünde Isabel belirdi. Ama bu ölen İsabel değil, doğacak olan İsabel'di. Üçü de, hiç konuşmadan, dünyaya gelecek olan varlığın mutlaka kız olacağına ve tıpkı ablasının olabileceği gibi olacağına karar verdiler.

2

Paulo'yu evde bir sürpriz bekliyordu, hem de ne sürpriz! Vaz onu karşılamak için yataktan doğruldu! Daha da zayıflamıştı, ama sinekkaydı traş olmuş, saçlarını özenle taramış ve özenle giyinmişti. Bunlar Vaz'ın bitkin görünüşünü gizliyordu.

Vaz elini Paulo'ya uzatırken sakin bir sesle sordu:

«Şaşırdın mı? Şaşırılmayacak gibi değil».

Ve arasıra soluğu tıkanıp duraklayarak başına gelenleri anlattı. Üç ay önce Paulo'yla vedalaştığı zaman evden taşınması gereken Antonio'nun eşyalarıyla uğraşmak niyetindeydi, ancak artık güç ayakta duruyordu. Güçlükle Rosa'yla birlikte kaldıkları bir tanıdığının evine kadar gitmiş ve orada ateşlenip yatağa düşmüştü. Çağırılan bir doktor bunun göğüs zarı iltihabı ve aşırı yorgunluk olduğunu belirlemişti. Vaz bir haftadan fazla kendini bilmeden yatmış, kendine gelince Rosa'nın aracılığıyla başına gelenleri arkadaşlarına haber vermeye çalışmıştı. Rosa'yı Paulo'ya göndermek istiyordu, ama kendisi oraya dolambaçlı yollardan gittiğinden onu nerede arayacağını Rosa'ya bir türlü anlatamamıştı. Rosa iki hafta süreyle hasta olan Vaz'ın başında kalmış, ancak bundan sonra bazı tanıdık arkadaşlar aracılığıyla bağlantı kurmayı denemek için Lizbon'a gidebilmişti. Ancak bu arkadaşlardan biri evini değiştirmiş, diğeri de partiyle kontaktlarını yitirmişti. Rosa bağlantıyı yeniden kurmak için birkaç başarısız girişimde bulunmuş ve bu girişimler haftalarca zaman almıştı. Vaz yataktan kalkacak duruma gelir gelmez, doktorun itirazlarına kulak asmadan, Paulo'ya gitmeye karar vermişti. Oradan da eve dönüp yeniden yatağa girecekti.

Vaz sözlerini:

«Yağmurdan kaçarken doluya tutulacağımı bilmiyordum» diye bağladı.

Arkadaşının sağlığına kavuştuğu gibi yanlış bir izlenimi uyandıran şeyin sadece onun derli toplu dış görünüşü olduğu Paulo için açıktı. Vaz'ın gücünü toplayıp anlat-

maya devam etmek için sık sık duraklayışı hiç iyi bir belirti değildi.

Paulo da Ramos'la Cesairo'nun ölümlerini, sektördeki çok sayıda tutuklamayı, şimdiki durumu anlattı. Vaz donuk bir yüzle dinliyor, ama zayıf yüzünü gergin bir biçimde örten derisinin altında şakakları kımıldıyordu.

Vaz adresini verdi ve Paulo'nun Carlos'la birlikte ona gelmesi konusunda sözleştiler.

Kapının arkasından duyulan çocuk sesleri konuşmalarını kesmelerine neden oldu. Bunlar Rita'yla Elsa'ydı. Paulo kapıyı açtı, kızlar onun üstüne öpücüklerle atıldılar. İki kız kardeş Paulo'nun yanında arkadaşının olduğunu görünce, tanımamakla birlikte, Vaz'ı da öpmek istediler, ama o kızları yumuşak bir hareketle itti. Gülümsedi, parmak uçlarını göğsüne vurarak:

«Bunu yapmasanız daha iyi olur, tatlı kızlar» dedi.

Paulo'nun en çok korktuğu şey kanıtlanmıştı: demirden yapılmış gibi görünen, Ramos'un bir mandadan daha dayanıklı olduğunu söylediği Vaz veremliydi.

Paulo çocukları masanın başına oturttu, onlara kâğıt ve renkli kalemler verdi ve arkadaşıyla konuşmaya devam etti. Vaz'ın bütün davranışları çok geçmeden yeniden saflara katılma isteğini belli ediyordu. Paulo sağlığı bozulan bu adamın içinde yaşamın sıcaklığı olduğu sürece, son nefesine kadar, taşkın bir enerjiyle ileriye doğru yürüyeceğinden emindi.

3

Başından geçen bunca şeyden sonra Maria'nın bir süre konfor içinde yaşama, yumuşak bir yatakta uyuma, doğru dürüst yemek yeme olanağı bulması Paulo'nun hoşuna gidiyordu. Avukatla karısının Maria'yı armağanlara boğduklarını biliyordu: güzel ayakkabılar, hemen hemen yepyeni iki elbise, bir çanta, bir dolmakalem. Paulo herkesin dikkatini üstünde toplayan Maria'yı düşününce gü-

lümsüyordu.

Ya sağlığı nasıldı acaba? Bütün kitapları okumuş muydu? Paulo'nun ona bıraktığı çalışmayı yeniden yazmış mıydı? Onu nasıl karşılayacaktı?

Otobüs iki yanında tarlalar uzanan şosede hızla ilerliyordu. Paulo başka bir şey düşünmeye çalışıyor, ama düşünceleri dönüp Maria'ya geliyordu. Sonunda kendi için bir ev ayarlayıp Maria'nın onunla birlikte yaşamasını önermeye karar verdi.

Bu düşüncelere o kadar dalmıştı ki neredeyse avukatın evinin beş yüz metre yakınında olan durağı kaçıracaktı.

Kapıyı Maria açtı ve onu genellikle görüştükleri odaya götürdü:

«Ne yenilikler var, anlat. Artık bir daha hiç gelmeyeceğini düşünmeye başlamıştım».

Maria ona daktiloda yeniden yazdığı çalışmayı verdi, ve her zamanki gibi, günün işlerini konuştular. Maria'nın yüzündeki garip ifade Paulo'nun gözünden kaçmadı. Maria'nın dikkati dağılıyor, farkında olmadan sık sık kapıya bakıyordu, el hareketlerinde de bir gerginlik vardı.

Paulo kendini tutamayıp sordu:

«Bir şey mi oldu?»

Maria ona huzursuzca baktı:

«Hayır, hiç bir şey olmadı. Neden soruyorsun?»

Bir süre sustular ve Maria birden Paulo'nun elini yakalayıp:

«Beni buradan götür, götür lütfen. Götür» dedi.

Paulo Maria'nın olup bitenleri anlatması için diretiyordu. Maria ise kendisinin de, avukatla karısının da tüm işlerinin yolunda olduğu konusunda güvence veriyordu. Sonunda Paulo, görünüşe göre, ev sahibesiyle hizmetçi arasındaki tartışmaların Maria'yı fazla etkilediğine karar verdi. Maria burada bir konuk ve arkadaş durumunda olduğu için burada hizmetçi olarak çalışan kıza nedensiz olarak çatılması onun üzerinde, kuşkusuz, üzücü bir etki yapıyordu. Ama bunlar Maria'da bu ölçüde yansıyabilir miydi?

Paulo yeniden sordu:

«Yoksa burada sana kötü mü davranılıyor?»

Maria cevap vermedi.

«Beni buradan al» diye diretti. «Hem de vakit geçirmeden. Yönetime seninle birlikte çalışmak istediğimi bildir.»

Paulo hiç bir şey anlayamadan gitti. Ortada bir neden vardı. Ama nasıl bir neden? Ancak bu sorular yerlerini bir duyguya bıraktılar. Maria'nın ona gösterdiği saygı ve güven Paulo'yı etkilemişti.

Paulo akşam yemeği vakti eve döndü, hafifçe aksayan adımlarla odasına geçti, evrak çantasını buraya bıraktı ve ellerini yıkamaya gitti. Lavabonun üstünde küçük bir ayna asılıydı. Paulo buna daha önce hiç dikkat etmemişti, ama şimdi kendi için de sürpriz olan bir davranışla aynadaki aksini incelemeye başladı. Sonra başını ileri uzattı ve burnuna kayan gözlüklerinin üstünden aynaya bakarak ağaran saçlarını karıştırmaya başladı. Kendisini çirkin, kırışık yüzlü ve yaşlı buluyordu.

«Aptal!» dedi kendi kendine. «Basbayağı âşık oldun, sorun bu».

Birkaç gün sonra Carlos'la buluştu, onunla Maria'nın avukatın evinden alınması gerektiği konusunda konuştu ve konuşmanın sonunda ekledi:

«Yönetimin benim için bir illegal konut hazırlamasını rica edeceğim. Ve beni Maria arkadaşla aynı eve yerleştirmemelerini diliyorum».

4

Maria bekleme salonunda ikide bir tatlı tatlı gülümseyen güzel, toplu bir kadının yanında oturuyordu. Sıranın yanında bir bavul, bir sepet ve içinde eşya olan bir bohça duruyordu. Maria bu kadınla birlikte gideceğini biliyordu, ama bundan sonra neyle uğraşacağı konusunda şimdilik bir fikri yoktu. Paulo'dan ayrılmak ona zor gelmişti. Buradan uzaklaşırken yaşamının bir parçasını sanki burada bırakıyordu: ailesi, partiye girişi, illegal konuttaki ya-

şam, Antonio, Ramos. İçine belirsiz bir huzursuzluk çökmüştü. Bundan sonra neler olacaktı?

Yol arkadaşına çekine çekine soruyordu:

«Tekrar görüşecek miyiz?»

Kadın cevap olarak bir şey söylemek istedi, ama geçen yüklü bagaj arabasının gürültüsü sesini boğdu ve kadın gülümseyerek kulaklarını tıkadı.

Bagaj arabası geçip gidince Maria'ya:

«Birlikte çalışacağız» dedi.

Maria kadının sözlerinden aynı evde oturacakları anlamını çıkardı.

Yeni arkadaşının elini tutarak:

«Birlikte oturmamız güzel bir şey» dedi. «Ben sana yardım ederim».

Kadın açıkladı:

«Hayır, birlikte olmayacağız. Şimdi sen illegal konutta yaşamayacaksın, bir tekstil fabrikasında çalışacaksın. Orada birlikte kadınlar hareketini örgütleyeceğiz».

5

Jose Sagarra evden ayrılalı üç gün olmuştu. Bu süre içinde bir hayli taban tepmiş, hemen hemen hiç bir şey yememiş ve topu topu birkaç saat uyumuştu. Ancak zayıf yüzünde yorgunluğun izi bile yoktu. Bu, Sagarra'nın kendisine verilen sektörde yaptığı ikinci geziydi ve burada işler fena gitmiyordu.

Sagarra her zaman canlı ve hareketli olan Alfredo'nun, Barrosalı'nın ve bir de yüksek sesle konuşan, geniş kenarlı şapka giyen köylünün geldiği bir toplantıya katılmıştı. Üçü köylü hücrelerinin etkinliklerini yöneten büroyu oluşturuyorlardı.

Barrosalı'yı tanımayanlar onu yabani ve delişmen bulabilirdi, ama Sagarra ona en iyi nasıl yaklaşılabileceğini biliyordu. Barrosalı her zaman aynı biçimde karşılık veriyordu:

«Biliyorum».

Ancak Jose'yi bununla şaşırtmak olanaksızdı. Barrosalı'nın ne yapması gerektiğini birkaç kez tekrarlıyor, açıklıyordu. Ve oradan ayrılırken Barrosalı arkadaşın şimdi her şeyi gerçekten de bildiğinden emin oluyordu.

Sagarra sonra hızarhaneye gitmişti. Mayıs ayından sonra burada örgüt önemli ölçüde gelişmişti. Bu küçük fabrikacık sapa bir yerdeydi, birkaç kilometrelik çevresinde sadece köyler vardı ve bu nedenle buradaki parti örgütünden köylü hücreleriyle bağlantı kuran bir halka olarak yararlanmak mümkündü.

Topal bir işçi koltuk değneğini daha rahat bir biçimde yerleştirip iki arkadaşına destek arar gibi, hiddetle bakarak:

«Kış uykusuna son verme zamanı geldi» diyordu. «Bütün ömrünü burada geçiren, ama partiye bir kişi bile kazandırmayan birisi kendine nasıl komünist diyebilir?»

Geçen günler içinde Sagarra başka örgütlerden arkadaşlarla da görüşmüştü. İşler her yerde iyiydi. Evet, bazı hücrelerde üye sayısı şimdilik azdı, ama Jose bunların ciddi birer örgüte dönüşeceğine emindi. «Büyük ağaçlar da küçük tohumlardan olur» diyordu kendi kendine.

Şimdi Jose sektörünün geri kalan son illegal konutlarına gidiyordu. Bundan sonra eve, kendi illegal konutuna gidecekti. Ateşli ve güzel konuşmayı bilmeyen, ama profesyonel bir devrimcinin güç ve tehlikeli yaşamında Jose'nin yanında olmak için her şeyi terkeden, alçakgönüllü, okuması yazması olmayan bir kadın olan karısı onu orada bekliyordu.

Se Cavalinho Sagarra'yı barakasının yanında bekliyordu. Resmi şapkası kabadayıca ensesine itilmişti. Kır bıyıklarıyla oynuyor, kırlaşmaya başlamış kaşlarının altından Sagarra'ya bakıyordu.

Selam bile vermeden:

«Herkes toplandı» dedi. Şapkasını daha da arkaya itti, eve doğru baktı, parmaklarını şıkırdatarak kendisine el salladı. Aynı anda kısa boylu, esmer bir delikanlıyla açık

renk seyrek sakallı, fazla hareket etmeyen renksiz gözleri olan, sırık gibi uzun, zayıf bir köylü dışarı çıktılar. Se Cavalinho'nun söylediğine göre, delikanlı üç kişinin yapacağı işi yapıyor, köylü de tarım işçileri ve küçük toprak sahipleri örgütünde en önemli rolü oynuyordu. Delikanlı Sagarra'ya komşu köylerde bir sempatizan grubu oluşturulabileceğini söyledi. Kara gözlerinde tükenmez bir enerji pırıltısı vardı. Cavalinho otoriter bir tavırla başıyla doğruluyor, delikanlı ise söylediklerinin nasıl bir etki yaptığını görmek için ikide bir Sagarra'ya bakıyordu. Köylünün davranışı bambaşkaydı; uzun kolları koca gövdesinin iki yanına istençsizce sarkmıştı, bütün sorulara kararsız bir tavırla cevap veriyordu. Sinirliydi. Sagarra hep birlikte Aldeia da Mato köyüne gidip geri kalan arkadaşlarla görüşmeyi önerdi. Ancak köylünün cevabı oldukça beklenmedik bir biçimdeydi:

«Bu beş tane yetmez».

Sagarra köylünün onu dinlemediğini, konuşmanın başından beri başka bir şey düşündüğünü anladı. Köylünün ne demek istediğini hemen çıkaramadı, ama Se Cavalinho anlamıştı: söz konusu olan şey Sagarra'dan geçen sefer istenen beş nüsha gazeteydi. Sakallı köylü yeni okuyucular bulduğu için şimdi bu beş gazete yetersizdi.

Sekiz gün sonra Aldeia da Mato'da bir toplantı düzenlemek üzere anlaştılar ve Sagarra Se Cavalinho'yla başbaşa kaldı. Sagarra demiryolcunun bakışlarıyla:

«Nasıl, sana uygun çocuklar olduklarını söylememiş miydim?» dediğini sezinledi.

Sagarra sordu:

«Burada işler nasıl?»

«Burada mı?» Cavalinho öksürdü, cevabını biraz geciktirdi. «Burası başka, kardeş. Evet, tümüyle başka».

Arkadaşına iyi haberler vermeden önce onun sabırsızlığından zevk alır gibi bir süre sustu. Gerçekten de anlatmaya değer bir şey vardı ortada. Bir yıl önce tüm çevrede bir tek komünist vardı: kendisi. Oysa şimdi burada diğer arkadaşların yanı sıra üç demiryolcudan oluşan güçlü bir

hücre kurulmuştu.

Sagarra'nın gideceği tren az sonra gelecekti. Birlikte toprak setin üstünden istasyona doğru yürüyorlardı. Se Cavalinho arkadaşının elini sıkarken sordu:

«Manuel Rato'yla görüşüyor musun?»

Sagarra:

«Evet» dedi ve Cavalinho onun elini tutmaya devam ettiği için ekledi:

«Ona bir şey mi söylemek istiyorsun?»

«Yok, hiç bir şey...» Ve Cavalinho Jose'nin elini bıraktı.

Kır düşmüş gür kaşlarının altında gözleri çapkınca parlıyordu.

«Evet, sen Manuel'e ne söylemek istediğimi bilmiyorsun» diyordu sanki gözleri. «Bilmiyorsun. Ama bunu sana söylemem».

Neşeli bir lokomotif düdüğü duyuldu. Sagarra bilet almaya koştu Se Cavalinho ise platforma çıktı. Tren yaklaştı, Sagarra vagona girdi. Cavalinho uzun süre durup uzaklaşan katarın arkasından baktı. Ara sıra başını hafifçe sallayarak öksürüyor, sanki birtakım gizli düşünceleri doğruluyordu.

"Yarın Bizimdir Yoldaşlar" adlı bu roman, faşizm koşulları altında, Portekiz komünistlerinin parti yaşamını ve savaşımlarını anlatıyor. "Romanın yazarının kim olduğu bilinmiyor. Bulunan tek kopyada imza yok. Sadece ilişkilendirilmiş bir kağıt parçasının üstünde acelecı bir elin yazdığı bir ad güçlükle seçiliyor: Manuel Tiago. Bu, büyük bir olasılıkla takma bir ad. "Roman, insancıl bir derinlikle yeni bir yaşamın mesajını vermekte ve özgürlük savaşımını akıcı bir dille ve ince çizgilerle anlatmakta. Konu, partililer, onların kitlelerle ilişkileri, ilkeleri ve uğradıkları baskılardır. Sanat Emeği Yayınları olarak, Portekiz komünistlerinin ve onların partisinin savaşım deneyimlerini yansıtan, insanın duygularını, acılarını ama ışıltılar içinde veren böylesine bir yapıtı yayımlamakla onur duyuyoruz.

yüzelli lira